

L'EDUCACIÓ DE L'AFECTIVITAT A L'ADOLESCÈNCIA

Elaboració d'una proposta d'educació de l'afectivitat i la sexualitat.

Preparació de materials curriculars
amb la utilització de les TIC
per aplicar a 3r ESO

Mercè Lajara i García
Curs 2006-2007

ÍNDEX

Agraïments	5
1. Introducció	6
1.1. Justificació de la investigació	6
1.2. Antecedents del tema	9
1.3. Objectius i resultats proposats	12
2. Marc teòric. Educació de l'afectivitat i la sexualitat a l'adolescència	13
2.1. L'adolescència	13
2.2. L'educació de l'afectivitat i la sexualitat a l'adolescència	19
2.3. Avaluació dels programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat	28
▪ Què és un programa	28
▪ Programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat (EAS)	29
▪ Avaluació dels programes d'educació de l'afectivitat i la Sexualitat	40
3. Investigació realitzada	48
3.1. Disseny del pla de treball	48
3.2. Cursos de formació realitzats	51
3.3. Metodologia i recursos emprats	51
A. Estudi avaluatiu d'una selecció de programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat	51
B. Recopilació i elaboració de materials per a treballar l'educació de l'afectivitat i la sexualitat	56
3.4. Mètode. Descripció de l'estudi	57
A. Estudi avaluatiu d'una selecció de programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat	57
▪ Objectius	57
▪ Tècniques de recollida d'informació	57
▪ Procediment	58
○ Selecció dels programes	58
○ Obtenció de les dades	59
○ Tractament de les dades	59
▪ Validació	62
B. Recopilació i elaboració de materials per a treballar l'educació de l'afectivitat i la sexualitat	62
▪ Objectius	62
▪ Tècniques de recollida d'informació i procediment	62

4. Resultats obtinguts sobre els programes estudiats.....	63
4.1. Presentació dels resultats obtinguts	63
1. Característiques dels programes.....	63
2. Origen i desenvolupament dels programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat estudiats	75
3. Objectius i característiques dels programes	78
4. Agents responsables del desenvolupament dels programes.....	81
5. Receptors dels programes.....	83
6. Continguts	84
7. Metodologia.....	101
8. Materials	106
9. Implicacions.....	108
10. Avaluació dels programes	109
11. Precocitat en les relacions.....	112
12. Aportacions dels entrevistats.....	113
4.2. Discussió. Anàlisi dels resultats	115
1. Responsables dels programes d'EAS entrevistats	115
2. Origen i desenvolupament dels programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat estudiats.....	116
3. Objectius i característiques dels programes	117
4. Agents responsables del desenvolupament dels programes	118
5. Receptors dels programes.....	119
6. Continguts	120
7. Metodologia	128
8. Materials	130
9. Implicacions.....	130
10. Avaluació dels programes	130
11. Precocitat en les relacions.....	132
12. Aportacions dels entrevistats.....	132
5. Programes, recursos i materials per a treballar l'educació de l'afectivitat i la sexualitat a l'adolescència.....	133
5.1. Programes i activitats relacionades amb l'educació de l'afectivitat i la sexualitat a l'estat espanyol.....	133
5.2. Selecció de recursos i materials	138
5.3. Estudi de material videogràfic en català	141
5.4. Material d'elaboració pròpia.....	173
1. <i>Webquest</i> . Què és això d'enamorar-se?.....	173
2. <i>Power point</i> . Amor i sexualitat.....	174
3. <i>Power point</i> . Responsabilitat en l'amor. Anticoncepció i regulació de la natalitat.	175

6.- Conclusions i aplicació de la recerca.....	176
6.1. Conclusions de la recerca.....	176
6.2. Aplicació de les conclusions de la recerca en el sistema educatiu	186
7.- Relació dels materials continguts en els annexos.	192
- Annex 1. Entrevistes	192
- Annex 2. Complement entrevistes.....	192
- Annex 3. L'educació sexual a l'estat francès.....	192
- Annex 4. Gràfics de l'estudi valoratiu realitzat pel programa de la FSH.....	193
8.- Bibliografia.....	194
8.1. Biblografia comentada.....	194
8.2. Ampliació bibliogràfica	202

AGRAÏMENTS

Aquesta recerca ha estat possible gràcies a la llicència retribuïda que el Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya m'ha concedit i que ha fet possible la dedicació que requeria un treball d'aquestes característiques.

Han estat diverses persones les que, amb la seva col·laboració, correccions, aportacions i suport, han contribuït a fer arribar a bon terme un projecte que partia d'una voluntat il·lusionada, però que no albirava el seu abast real. A totes elles els dec el producte final, ja que en el món en el que ens trobem es fa cada cop més necessari el treball en equip.

En primer lloc, l'agraïment a la Dra. Rosa Buxarrais i Estrada, directora del Departament de Teoria i Història de l'Educació de la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona, que va acceptar ràpidament la supervisió d'aquest treball i m'ha proporcionat ajuda i orientació. També vull agrair-li, particularment, que hagi confiat en el meu enfocament i el meu criteri.

Gràcies al Curs de recerca educativa organitzat per ICE-UB en col·laboració amb el Departament d'Educació he pogut endinsar-me en una metodologia de treball força desconeguda per a mi: la recerca qualitativa. Un especial agraïment li dec a Lissette Fernández Núñez, una de les professores del curs, que m'ha assessorat personalment en els dubtes concrets que han anat apareixent al llarg de la investigació pel que fa a aquesta metodologia.

Totes les persones a les que he entrevistat -les cito per l'ordre cronològic en el que m'he trobat amb elles-: Montserrat Vila, Cristina Ramírez, Nieves González, Fernando del Castillo, Françoise i Bernard Dumeril han estat realment fonamentals ja que m'han proporcionat les dades sobre les quals s'ha bastit la investigació. Totes elles, sense excepció, des de les seves peculiaritats han estat realment acollidores i disponibles davant els meus requeriments. No puc deixar d'esmentar a Françoise Soler que em va facilitar el contacte amb les persones del Cler i a Assumpta Montserrat que va ser l'enllaç amb Cristina Ramírez.

Una altra col·laboradora essencial ha estat la Glòria Farell. A ella li dec la transcripció de les entrevistes així com el seu ajut en la redacció d'alguns apartats i la correcció de tota la memòria. Sense la seva valuosíssima aportació no m'hagués estat possible l'assoliment de les fites proposades dins els límits de temps establerts.

Amparo Álvarez va ser la meva traductora en l'entrevista amb el matrimoni Dumeril i posterior transcriptor. També hi col·laborà la M. Rosa Luandra en la traducció del francès al català.

Pel que fa a l'elaboració dels materials en format TIC, va ser imprescindible el curs sobre els valors i les TIC organitzat pel Moviment Cristià de Mestres i Professors en coordinació amb l'ICE-UB. Elisabet Higuera, professora del curs, ha estat realment molt disponible pel que fa als dubtes tècnics que han anat sorgint -especialment pel que fa a la *webquest*.

La visualització dels vídeos relacionats amb l'EAS que hi ha en dipòsit als Centres de Recursos Pedagògics de Catalunya ha estat possible gràcies a l'eficiència dels responsables del CRP del Prat de Llobregat -Glòria Casas i Jordi Domingo-, ja que alguns materials no són fàcils de localitzar.

Per a la realització dels *powers points* he comptat amb l'inestimable ajut d'Eva Marbà, infermera i Toni Marbà, dibuixant. Les aportacions d'una i els dibuixos de l'altre han fet que el resultat fora prou atractiu.

També vull agrair l'encoratjament d'amigues, amics i familiars. Sense els seus ajuts i el seu recolzament, aquest treball no hagués estat possible. El meu sincer agraïment a totes les persones que m'han fet costat en aquest projecte que, des de bon començament, ha estat per a mi ben engrescador.

1. INTRODUCCIÓ

“Nombroses investigacions demostren un augment de la tendència actual en la generació infantil a l'aïllament, la depressió, el nerviosisme, la ira, la manca de disciplina, l'agressivitat, un augment, en definitiva, dels problemes emocionals.

Una possible solució consistiria en reconciliar en les aules la ment i el cor... Voldria imaginar que, algun dia, l'educació inclourà en el seu programa d'estudis l'ensenyament d'habilitats tan essencialment humanes com l'autoconeixement, l'autocontrol, la empatia, l'art d'escoltar, resoldre conflictes i col·laborar amb els altres...

De quina manera podem aportar més intel·ligència a les nostres emocions, més civisme als nostres carrers i més afecte a la nostra vida social?”

D. Goleman

1.1. JUSTIFICACIÓ DE LA INVESTIGACIÓ

En la meva experiència en l'ensenyament he viscut sempre amb preocupació les mancances en el camp de l'educació en valors dels i les adolescents i joves. D'una manera especial he tingut cura d'aquest aspecte, ja que d'aquesta vivència se'n deriven conseqüències fonamentals per a la vida dels joves i els posteriors adults –inici de les relacions en edats molt immadures, embarassos no desitjats, experiències que marquen i condicionen la seva psicologia, famílies desestructurades, violència de gènere, etc. Aquesta preocupació m'ha portat a integrar diferents elements en el plantejament dels temes de Ciències de la Naturalesa tot fent incursions importants en l'àmbit de la salut i en les repercussions de certs hàbits en la psicologia i en les relacions entre les persones. Això m'ha suposat la recerca i creació de materials –alguns d'ells utilitzant les TIC- que em facilitessin la transmissió dels valors associats a cada tema.

Actualment el treball en el camp de l'educació de l'afectivitat i la sexualitat dels i les adolescents i joves a Catalunya es troba molt dispers. Hi ha moltes entitats, actuacions i materials que pretenen incidir en aquest eix de l'educació¹, però la manca de coordinació entre tots els agents implicats té com a conseqüència un rendiment molt baix en els resultats esperats.²

En aquesta memòria es presenta un estudi d'algunes de les intervencions en l'educació afectiva i sexual en l'àmbit català, dos programes desenvolupats a Catalunya, dos a nivell estatal i, d'una manera particular, un exemple francès: el Cler. Es considerava que un aprofundiment en el que ja s'està fent dins i fora de Catalunya podia permetre una ampliació i diversificació interessant i convenient dels recursos en català.

¹ Cf. Una llicència del curs 1999-2000: MARÍAS, I., *Del biologicisme a una educació sexoafectiva basada en l'entorn cultural*, Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, Barcelona, 2000. En ella es remarca com un bon nombre d'institucions educatives, en diferents actes administratius, delimiten un marc referencial per a aquesta temàtica. Cf. Llicència del curs 2004-2005: SUBÍAS DE LA FUENTE, R., *Aprendre a estimar sense prejudicis. Eines i materials curriculars per a l'educació afectiva i sexual*, Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, Barcelona, 2005. En ella es pot trobar una extensa bibliografia i una relació de centres de Catalunya que proporcionen materials i assessorament als instituts. A l'apartat següent sobre els antecedents del tema es mostra, estadísticament, l'augment d'embarassos no desitjats i d'avortaments.

² A l'apartat següent sobre els antecedents del tema es mostra, estadísticament, l'augment d'embarassos no desitjats i d'avortaments.

Es pretenia arribar a conèixer a fons l'amplitud d'alguns programes d'actuació sobre l'educació de l'afectivitat i la sexualitat a l'adolescència que traspassen els límits catalans per tal de contrastar forteses i febleses que ens permetessin fer una proposta que inclogués els elements més reeixits dels estudiats en la investigació. No hi ha, lògicament, un únic i clar plantejament que pugui superar les deficiències existents en aquest camp, però potser sí que es pot avançar en alguns dels fronts que actualment es troben oberts en aquesta vessant de l'educació.

Aquest estudi vol contribuir també a l'elaboració de materials que utilitzin com a base les TIC. En un primer moment es pretenia traduir i adaptar propostes ja existents en altres idiomes, però atesa la poca oferta de materials idonis, es presenten propostes de nova creació per tal d'aplicar-les a 3r ESO ja sigui dins l'assignatura de Ciències de la Naturalesa o bé dins de la tutoria. Aquests materials no tenen com a pretensió compensar les mancances actuals, sinó contribuir a ampliar el ventall de propostes per tal que es puguin anar cobrint amb eines pràctiques els diferents aspectes que requereix un tema tan ampli i important per a l'educació com és l'afectivitat i la sexualitat.

D'altra banda, és indubtable el domini i interès creixent dels i les alumnes adolescents respecte a les TIC.³ Tot i que alguns autors han ressaltat els aspectes negatius i possibles perills inherents a aquestes noves tecnologies, és innegable que eixamplen "les possibilitats de comunicació, generen noves cultures i possibiliten el desenvolupament de noves habilitats i formes de construcció del coneixement."⁴

D'alguna manera, les raons per plantejar aquesta recerca es poden esquematitzar en els punts següents:

-Problemàtica urgent pel que fa als comportaments de risc d'adolescents i joves respecte a l'exercici de l'afectivitat i la sexualitat.

-Necessitat de proporcionar al professorat materials útils i diversos basats en les TIC que puguin integrar-se en diferents moments i en diferents àmbits del procés d'aprenentatge.

-Conveniència de valorar com s'afronta conceptualment i metodològicament l'educació afectiva i sexual dels i les adolescents i joves per part de diferents institucions catalanes i foranes.

Justificació de la investigació en el context de les lleis d'educació actuals

Aquesta contextualització requereix fer esment de dos marcs legals: el Pacte Nacional per a l'Educació de Catalunya i la Ley Orgànica de Educación del Govern Espanyol.

El document català justifica la realització d'aquest treball d'investigació tal com es pot constatar al llarg de la seva introducció i dels acords presos. Bàsicament, tenen en comú la constatació de

³ Molts estudis recents ho corroboren. Cf. BERRÍOS, L., BUXARRAIS, M.R., "Las tecnologías de la información y la comunicación (TIC) y los adolescentes. Algunos datos", *Monografías virtuales. Ciudadanía, democracia y valores en sociedades plurales* [Revista on-line], (5), 2005, disponible en: <http://www.campus-oei.org/valores/monografias/monografia05/reflexion05.htm> [Consulta: 8 set. 2007]. En aquest article es poden consultar dades concretes on s'aprecia l'elevada quantitat d'hores que els i les adolescents dediquen a les TIC prioritàriament i en aquest ordre amb finalitat lúdica, comunicativa i educativa.

⁴ Cf. *Ibíd.*

la influència i la importància de les Tecnologies de la informació i la comunicació, la necessitat d'afrontar l'educació des de la formació integral de la persona i la urgència de la coordinació entre els diferents estaments que poden incidir en aquesta educació. Ressaltem alguns paràgrafs.

“En els darrers anys, les societats desenvolupades estan vivint un procés de canvis profunds que afecten tots els àmbits de la societat i les formes de vida i de treball de les persones. La irrupció de la societat de la informació i la comunicació està canviant radicalment els fonaments de la vida econòmica i, alhora, obre un nou escenari en les relacions socials i humanes.”

“Si bé l'escola ha perdut el monopoli quan a la transmissió de sabers, la institució escolar ocupa un espai central i privilegiat des del punt de vista de la formació integral de les noves generacions.”

“Les noves necessitats educatives requereixen de solucions molt més complexes que exigeixen un esforç col·lectiu i compartit dels diferents sectors socials, que s'hauria de poder recolzar sobre decisions polítiques i pressupostàries. (...) Es tracta d'una qüestió que ha de merèixer l'atenció del conjunt de les organitzacions empresarials i socials, així com de les institucions públiques, de manera que la solució del problema no es faci recaure en exclusiva en la institució escolar.”

Recentment, el 17 d'abril de 2006, va ser aprovada al Palacio del Congreso de los Diputados, la LEY ORGÁNICA DE EDUCACIÓN. La investigació que planteja aquest projecte es troba en la línia del que la llei disposa, tal com es pot comprovar en la selecció i comentari d'alguns articles que s'adjunten a continuació.

“Preámbulo

Las sociedades actuales conceden gran importancia a la educación que reciben sus jóvenes, en la convicción de que de ella dependen tanto el bienestar individual como el colectivo. La educación es el medio más adecuado para construir su personalidad, desarrollar al máximo sus capacidades, conformar su propia identidad personal y configurar su comprensión de la realidad, integrando la dimensión cognoscitiva, la afectiva y la axiológica.”

El projecte presentat pretén cercar els continguts i la metodologia més adients en un projecte d'educació de l'afectivitat i la sexualitat de manera que s'ajudi l'alumne a construir harmònicament la seva personalitat pel que fa a quelcom tan important com la seva definició sexual i l'assoliment d'una bona integració de les dimensions cognoscitiva, afectiva i axiològica.

“Artículo 23. Objetivos.

La educación secundaria obligatoria contribuirá a desarrollar en los alumnos y las alumnas las capacidades que les permitan:

c) **Valorar y respetar la diferencia de sexos y la igualdad de derechos y oportunidades entre ellos.** Rechazar los estereotipos que supongan discriminación entre hombres y mujeres.

d) **Fortalecer sus capacidades afectivas en todos los ámbitos de la personalidad y en sus relaciones con los demás, así como rechazar la violencia, los prejuicios de cualquier tipo, los comportamientos sexistas y resolver pacíficamente los conflictos**

g) **Desarrollar el espíritu emprendedor y la confianza en sí mismo, la participación, el sentido crítico, la iniciativa personal y la capacidad para aprender a aprender, planificar, tomar decisiones y asumir responsabilidades.**

k) **Conocer y aceptar el funcionamiento del propio cuerpo y el de los otros, respetar las diferencias, afianzar los hábitos de cuidado y salud corporales e incorporar la educación**

física y la práctica del deporte para favorecer el desarrollo personal y social. **Conocer y valorar la dimensión humana de la sexualidad en toda su diversidad.** Valorar críticamente los hábitos sociales relacionados con la salud, el consumo, el cuidado de los seres vivos y el medio ambiente, contribuyendo a su conservación y mejora.”

De l'article 23 que recull els objectius de l' ESO, s'han remarcat amb negreta aquells aspectes que coincideixen amb aquest projecte. Simplement cal subratllar:

- *la importància del respecte a la diferència de sexes i a la igualtat de drets,*
- *la necessitat d'entendre la dimensió afectiva com un factor essencial a enfortir en la base de les relacions socials per tal de superar comportaments violents,*
- *la urgència de potenciar el desenvolupament del sentit crític i responsable davant de les actuacions com a principi vertebrador del comportament,*
- *la centralitat d'una educació per a la salut entesa en sentit ampli tant biològic com psicològic o social –tal com esmenta l'OMS.*

“Artículo 24. Organización de los cursos primero, segundo y tercero.

3. En uno de los tres primeros cursos todos los alumnos cursarán la materia de educación para la ciudadanía y los derechos humanos en la que se prestará especial atención a la igualdad entre hombres y mujeres

7. Sin perjuicio de su tratamiento específico en algunas de las materias de la etapa, la comprensión lectora, la expresión oral y escrita, la comunicación audiovisual, las tecnologías de la información y la comunicación y la educación en valores se trabajarán en todas las áreas.”

Aquesta investigació pot aportar material idoni també per a la nova assignatura d'educació per a la ciutadania tot treballant els drets humans i, especialment la igualtat entre homes i dones.

És cada cop més evident que aspectes com la comprensió lectora, l'expressió oral i escrita, la comunicació audiovisual, les tecnologies de la informació i la comunicació i l'educació en valors requereixen de la transversalitat en les matèries per tal que l'alumnat n'assoleixin un nivell prou important; és per això que els materials elaborats en aquest projecte contemplaran tots aquests aspectes amb major o menor grau.

Pel que s'ha exposat anteriorment es dedueix que aquest projecte pretén reforçar els aspectes esmentats tant pel Pacte Nacional per a l'Educació de Catalunya com per la mateixa LOE pel que fa a assolir una formació integral dels alumnes des de la vessant de l'afectivitat, tan fonamental en el desenvolupament i maduresa de la persona. Respecte a la metodologia no ha descurat allò que suposaria una necessitat en el context globalitzador actual: la formació en les Tecnologies de la Informació i la Comunicació.

1.2. ANTECEDENTS DEL TEMA

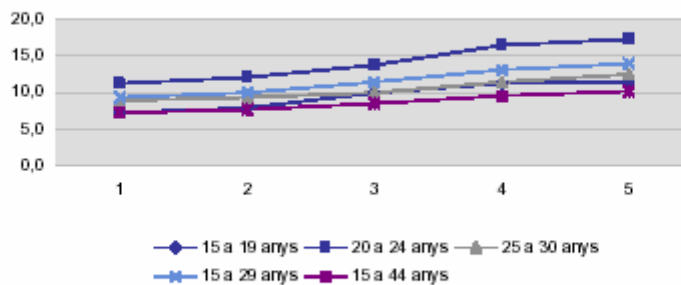
La urgència d'una millor educació afectiva i sexual a l'adolescència

Malgrat els esforços dedicats des de diferents àmbits educatius i sanitaris a millorar els hàbits i la salut en temes d'afectivitat i sexualitat en edats massa joves, el cert és que no s'estan assolint els objectius previstos. Una mostra d'aquest fet es troba recollida en una llicència del curs 2004-2005. “Segons les dades del Departament de Sanitat i Seguretat Social (1997-1999), en l'*Informe Indicadors de salut maternoinfantil a Catalunya*, la taxa d'embarassos per mil, de dones menors de 18 anys, va passar de 3,5 a 6,7 entre 1987 i 1999. Segons dades de l'Institut d'Estadística de

Catalunya, en l'informe del 2001, *Les dones a Catalunya: dades estadístiques*, les interrupcions voluntàries d'embarassos l'any 1999, de noies entre 15 i 19 anys, van ser 15.841, que representen un 14,7 % del total.⁵

El Consorci Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU) amb data del 17 de març de 2006, corrobora també la tendència anterior amb l'informe *La salut dels menors i joves. Malalties i malestars en una societat desigual*.⁶ En el gràfic següent es pot constatar com té lloc un augment del nombre d'embarassos no desitjats en adolescents i, consegüentment, un augment de les interrupcions voluntàries d'aquests.

FIGURA 5. TAXA BRUTA D'AVORTAMENT PER 1000 DONES, PER GRUPS D'EDAT. CATALUNYA. 1997-2001.

Font: Elaboració CIIMU a partir de dades de la Direcció General de Salut Pública y Consumo.

Altres dades de l'enquesta Schering sobre *Sexualitat i anticoncepció de la Joventut Espanyola* presentada el 8 de març de 2006, afirmen que el 40% dels joves entre 15 i 24 anys assumeixen conductes de risc en les seves relacions sexuals malgrat tenen la informació necessària sobre anticoncepció i malalties de transmissió sexual (MTS).

Una altra dada alarmant és el creixent nombre de famílies desestructurades que afecten i condicionen el creixement psicològic i afectiu d'infants i adolescents.⁷ L'informe intitulat "La salut dels menors i joves. Malalties i malestars en una societat desigual"⁸ elaborat pel Consorci Institut d'Infància i Món Urbà amb data del 17 de març de 2006 ofereix diferents reflexions i conclusions en la mateixa línia; en destaquem alguns aspectes.

"...l'augment de la fecunditat entre dones adolescents alerta sobre la manca de programes d'educació sexual eficaços, principalment, i tal com analitzarem més endavant, entre les classes socials i els grups ètnics més desfavorits."

"En termes generals podem dir que la manca d'un aprofundiment i popularització de l'educació sexual i reproductiva, la major precocitat en la iniciació sexual i l'existència de diferents models culturals sobre les relacions sexuals i la

⁵ Cf. *Ibídem*.

⁶ Cf. MARTÍNEZ, A., RECIO, C., "La salut dels menors i joves. Malalties i malestars en una societat desigual", dins *Infància, famílies i canvi social a Catalunya: informe 2004* [en línia], Institut d'Infància i Món urbà. Observatori de la Infància i les famílies, Barcelona, 2005, disponible en: <http://www.ciimu.org/uploads/20060920/salut.pdf> [Consulta: 8 set. 2007]. Cf. també amb l'apartat 5.3 d'aquest mateix projecte.

⁷ Cf. MARIAS, I., *Del biologicisme a una educació sexoafectiva basada en l'entorn cultural*, op. cit. En la qual s'afirma la importància de la família i tot el context social en l'educació de l'afectivitat i la sexualitat en els infants i els adolescents.

⁸ Cf. MARTÍNEZ, A., RECIO, C., "La salut dels menors i joves. Malalties i malestars en una societat desigual", op.cit.

seva planificació, són alguns factors que es poden invocar per entendre tant l'increment d'embarassos com d'IVEs entre les noies adolescents.”

“Les dades de què disposem sobre el comportament sexual dels adolescents i joves a Barcelona plantegen una situació contradictòria. D'una banda ha augmentat, en comparació amb la dècada dels noranta, l'ús de la “píndola del dia després” i els embarassos de dones adolescents o menors de 20 anys. Aquests embarassos no han estat planificats en més d'un 92% i, com vam dir anteriorment, tres de cada quatre acaben en interrupció voluntària de l'embaràs. De l'altra, les enquestes sanitàries indiquen que l'ús de determinats mètodes anticonceptius, com els preservatius, ha augmentat entre els adolescents: mentre que al 1996 afirmaven utilitzar-ho un 89,6%, al 2001 aquesta proporció és de 94,6%¹⁵. Aquesta contradicció pot estar relacionada amb un ús aleatori del preservatiu depenent de la relació, el tipus de parella o el moment de les pràctiques sexuals, encara que no és descartable pensar en una disparitat entre els *discursos* dels adolescents i joves i les seves *pràctiques*.

“...la sexualitat continua sent un tema tabú en la conversa entre iguals i, fonamentalment, entre pares-mares i fills/es. Per exemple, entre els i les joves espanyols/es de 18 a 29 anys, un 25,9% afirma no tenir cap tipus de comunicació sobre temes de sexualitat amb els seus pares i un 20,6% indica que aquest tipus de comunicació és insatisfactòria (INE 2004). Quant als amics i amigues, i sobretot entre els nois, hi ha una tendència a parlar de sexualitat amb els iguals de manera més frívola i en to d'humor i, malgrat que consideren que la sexualitat és un tema important, mostren certes reticències a parlar-ne obertament.”

“Els joves consultats també apuntaven que, al seu parer, l'educació sexual que reben als centres educatius és deficient, tant en quantitat com en qualitat, i expressen la necessitat de passar del model de classe magistral, que sovint es dona actualment, a un tipus d'educació més propera a les seves experiències, on existeixin interlocutors capaços de posar-se al seu nivell.”

“El segon gran repte és la disminució dels embarassos no desitjats entre les adolescents, que estan augmentant i que suposen una càrrega sanitària considerable, ja que ¼ parts acaben en IVE. En aquest cas es fa urgent reforçar l'educació sexual, així com facilitar l'accés als mètodes anticonceptius, especialment entre les noies més vulnerables: les adolescents de classe social desfavorida.”

Llicències anteriors relacionades amb l'educació afectiva i sexual i la utilització de les TIC en l'àrea de Ciències

Hi ha un grup de llicències destacables⁹ que coincideixen parcialment amb els objectius d'aquest treball. La major part se centren en l'estudi d'una mostra d'adolescents per tal de detectar l'estat de la situació o la comprovació del funcionament d'un programa d'educació de l'afectivitat i la sexualitat o bé altres temes de salut. Sovint l'aplicació de l'estudi o l'obtenció de dades es mouen en el context dels Crèdits Variables a l'ESO. L'enfocament va des d'aspectes directament relacionats amb la salut a d'altres que pretenen potenciar la coeducació, lluitar contra la violència de gènere, etc. Alguns d'ells arriben a l'elaboració de materials de diferents menes; en algun cas s'ha dissenyat una web amb propostes per a treballar i reforçar continguts dels desenvolupats a l'assignatura de Ciències de la Naturalesa.

⁹ MARÍAS, I., *Del biologicisme a una educació sexoafectiva basada en l'entorn cultural*, op. cit.; PACHÉS LEAL, M., *Per una millora de la pràctica docent i de l'aprenentatge de la reproducció humana en adolescents*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, Barcelona, 2002; SAVALL DOMINGO, M.A., *Els hàbits de salut en els joves 12-18. L'anàlisi de l'estat de salut com a eina de prevenció i educació en valors*, Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, Barcelona, 2004; JIMENO FERNÁNDEZ, A., *Aprofitament de les noves tecnologies de la informació (TIC) com a eina per a l'ensenyament de les ciències a l'ESO i al Batxillerat*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, Barcelona, 2004; SUBÍAS DE LA FUENTE, R., *Aprendre a estimar sense prejudicis. Eines i materials curriculars per a l'educació afectiva i sexual*, op. cit.; CARO BLANCO, C., *Relacions afectivoamoroses a l'adolescència. Elements per a una intervenció preventiva de la violència de gènere*, Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, Barcelona, 2006; JIMENO FERNÁNDEZ, E., *Masculinitats (elaboració d'una pàgina web amb materials i activitats interdisciplinàries sobre la identitat masculina i la prevenció dels conflictes de gènere)*, Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, Barcelona, 2006. Els cursos 2000-2001 i 2002-2003 no hi va haver cap directament relacionada amb aquests objectius.

1.3. OBJECTIUS I RESULTATS PROPOSATS

Pel que s'ha esmentat anteriorment es pot considerar que la simple informació sobre mètodes anticonceptius i preventius respecte a les MTS no és suficient per a educar de forma responsable els i les adolescents i joves en el camp de l'afectivitat i la sexualitat; cal treballar altres aspectes –psicològics, emocionals, ètics o morals, etc.- que els ajudin a prendre decisions més madures.

L'objectiu general d'aquest estudi és posar de relleu els aspectes més importants que hauria de tenir un pla d'educació de l'afectivitat i la sexualitat a l'adolescència i elaborar una proposta més coordinada com a marc teòric i d'actuació. Tanmateix també s'han creat materials que, tot seguint les línies indicades anteriorment, permetin una aplicació directa a 3r d'ESO amb la utilització de les Tecnologies de la Informació i la Comunicació. D'aquesta manera també es vol potenciar l'ús d'aquest tipus de materials facilitant al professorat la utilització d'aquesta metodologia.

Les preguntes que pretén respondre aquesta recerca són:

1. Què tenen en comú i què diferencia, en general, diferents programes d'educació en l'afectivitat i la sexualitat dels i les adolescents?
2. Quins trets fonamentals hauria d'incloure un programa d'educació en l'afectivitat i la sexualitat dels i les adolescents que permetés millorar la seva efectivitat?

Els objectius concrets que persegueix la recerca són:

- Evidenciar la rellevància dels aspectes procedimentals i actitudinals dels projectes d'educació afectiva i sexual.
- Proporcionar eines i orientacions als educadors i a les educadores per tal d'afrontar amb més facilitat l'educació afectiva i sexual dels adolescents i les adolescents.

2. MARC TEÒRIC. EDUCACIÓ DE L'AFECTIVITAT I LA SEXUALITAT A L'ADOLESCÈNCIA

2.1. L'ADOLESCÈNCIA

1. Definició d'adolescència

L'adolescència és un període del cicle vital difícil de definir en termes cronològics, i encara més en termes psicosocials.

Cronològicament es considera que l'adolescència comença amb els canvis biològics puberals, que tenen una estreta relació amb l'edat. En les noies comença als 10,5 i en els nois, als 11,5, de mitjana. La durada d'aquests canvis és de tres o quatre anys.¹⁰

Des del punt de vista psicosocial, l'OMS proposa els 19-20 anys com el moment del final de l'adolescència. Si bé és fàcil determinar-ne l'inici, no ho és, en canvi, l'acabament, perquè el moment d'inici de l'edat adulta resulta difícil de ser precisat. I més si partim de la definició d'adult com aquell qui "es considera preparat per assumir responsabilitats que exigeix la societat, quan l'individu està plenament capacitat per mantenir relacions madures amb els seus semblants i contraure compromisos de treball."¹¹

És fàcil d'entreveure que aquestes característiques no s'assumeixen a una edat predeterminada, sinó que s'adeqüen al desenvolupament psicològic de la persona i de les condicions (materials, socials, culturals) que fan possible aquest desenvolupament. Cal tenir present, doncs, que en la nostra societat hi ha molts factors que dificulten en gran manera l'acompliment d'aquestes característiques de l'edat adulta, cosa que impedeix assolir plenament un comportament adult i, en conseqüència, fomenta romandre en l'adolescència. Aquests factors no ajuden a resoldre favorablement el trànsit cap a l'edat adulta i impedeix a les persones d'assumir el nivell de responsabilitats econòmiques, socials, laborals i familiars que els correspondria.

Si bé no podem contradir la definició de l'adolescència tal i com l'hem establert, és cert que la condició adolescent és travessada per diversos factors que matisen en gran part aquesta definició.

En primer lloc, hi ha la manera personal de viure la pròpia adolescència. Tot i que hi ha unes característiques comunes, és indiscutible les diverses maneres d'entomar-la i de viure-la.¹²

En segon lloc, hi ha les variables històriques, ja que la vida humana transcorre dins les variables temporals en fraccions històriques concretes. Igualment també cal tenir en compte l'espai concret, el territori, en el qual s'emmarca la condició adolescent.

Aquests factors d'espai- i temps condicionen la manera de viure l'adolescència.¹³

¹⁰ SÁNCHEZ, F., "Sexualidad en la adolescencia", dins HARIMAGUADA, *Carpetas didácticas de Educación Afectivo-Sexual*, Consejería de Educación, Cultura y Deportes. Gobierno de Canarias, Las Palmas, 1991, p. 23. Altres autors defineixen altres límits, com és el cas de Carles Ariza que determina dues subetapes. Veure p. 14.

¹¹ PELÁEZ, J., *Adolescencia y sexualidad. Controversias sobre una vida que comienza*, Editorial Científico-Técnica, La Habana, 1996, p. 14.

¹² CASTELLANA, M., "Una mirada a l'adolescència", *Re* [Revista on-line], (46), 2004, disponible en: <http://re.jesrevistes.com/ct/Cos/numerosanteriors:Portadanum46#11567> [Consulta: 8 set. 2007].

¹³ *Ibidem*

L'entorn de cada adolescent en concret esdevé també un factor decisiu: "Les adolescències, la condició adolescent, són productes contextuals. La seva condició evolutiva pot servir, per exemple, per a una última explicació d'allò que estan vivint i sentint, però la seva adolescència sempre estarà construïda a partir de materials i interaccions d'un context que defineixen el marc de les seves possibilitats i oportunitats adolescents."¹⁴

Aquest panorama dona, per força, que dins unes constants psicològiques comunes, hi ha una gran diversitat en les maneres de viure-la, a partir de les diverses variants que resulten de cada individu segons l'espai, el temps, l'entorn i les seves pròpies característiques personals.

2. Característiques de l'adolescència

Ja hem vist com hi ha unes característiques físiques de l'adolescència, que en marquen l'inici. Però cal tenir present també altres aspectes de caire més psicològic, social i cultural.

Per a ser més precisos, fóra bo de distingir dos períodes en l'adolescència. L'etapa preadolescent, d'inici (12-13 anys) i la pròpiament adolescent (14-17 anys).¹⁵ En la primera, el nen s'estima bàsicament a si mateix, pot viure el plaer en el seu propi cos, experimenta la satisfacció dels seus desigs i la força de l'instint.

A l'adolescència, en canvi, assenyala la necessitat d'entrar en el món adults. L'adolescent canvia la seva actitud davant del món, davant del seu entorn i de si mateix. Es replega en si mateix com a refugi davant de situacions que no vol; alhora que se sent atret per les noves possibilitats del món adult i demostra una gran capacitat de lluita i el desig de canviar el món. Prenen importància el sentiment d'amistat i l'autenticitat moral, per això a voltes es mostra inflexible i radical. Experimenta també un gran desig de comunicació, d'expressar-se (moda, identificació amb cantants, diaris íntims...)

Sense voluntat de ser exhaustius es poden enumerar les característiques més importants.¹⁶

- Període de canvis biofisiològics, mentals, afectius i socials profunds.
- Etapa de transició entre la infantesa i l'adulesa, en la qual els canvis descrits passen molt ràpidament i els exigeix readaptacions contínues.
- Període d'autonomia respecte de l'escola, la família, la ideologia dels pares...
- Època de definició d'un determinat projecte de vida.
- Etapa de conflictivitat. Atesa l'etapa de transició que defineix l'adolescència entre la infantesa i la maduresa, hi ha conflictes entre aquests dos encaixos. L'adolescent vacil·la entre comportaments infantils i adults; la societat comença a exigir-li comportaments adults de seguretat i definició.
- Recerca de la pròpia identitat i aconseguir la independència. Aquest propòsit pot ser clar, però no la manera d'aconseguir-lo; per això hi ha períodes d'intensa soledat, però també d'amistat i lliurament desinteressat a l'altre. L'adolescent ha de viure en un món real i desenvolupar unes estratègies d'adaptació, però encara no sap ben bé com fer-ho.
- Actituds d'inseguretat relacionades amb les pressions i les prohibicions dels adults (família-escola).

¹⁴ Ibídem

¹⁵ ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, Narcea, Madrid, 1991, pp. 66, 81. Aquest autor fa una proposta de subdivisió pel que fa a les etapes de l'adolescència tot i que, com s'ha vist a la pàgina 13 n'hi ha d'altres.

¹⁶ ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, op. cit.; SÁNCHEZ, F., "Sexualidad en la adolescencia", dins HARIMAGUADA, *Carpets didácticas de Educación Afectivo-Sexual*, op. cit., p. 23.

- Actitud d'atenció als ideals i als valors. És una eina bàsica perquè l'adolescent s'orienti en la manera adulta de viure. Descoberta del sentit de la transcendència i d'obertura a l'altre.
- Gran força dels sentiments, molts d'ells contradictoris entre si, que el duen a la inestabilitat: pors, curiositat, desig i capacitat de lluita per a canviar l'entorn, sentir-se estrany, valors d'autorealització, de comunicació.
- Desig i interès d'experimentar i d'explorar coses noves, noves sensacions.
- Desig de tenir una opinió sobre les coses que l'envolten, de posicionar-se davant de les situacions que el món adult té, aparentment, resoltes. "Per això vol renovar i solucionar problemes seriosos com l'amor, la llibertat, l'educació, la religió, el matrimoni-paternitat, etc. Si no sap donar-li resposta, es refugia en la seva fantasia, en el seu món interior i retorna a actituds narcisistes."¹⁷

"En realitat, l'adolescent es una persona amb capacitats biològiques, mentals, afectives i socials adultes a qui li falta l'experiència de les persones adultes."¹⁸

L'adolescència és, per tant, un període de crisis que demana readaptacions contínues respecte a un mateix, dels altres adolescents, respecte a altres formes de relació.

És important que la societat adulta no fomenti en els adolescents actituds infantils que no els permetran l'entrada en el món adult, que els estanqui en l'infantesa o que els impulsi a refugiar-se en una subcultura (o submón) juvenil al marge de la vida adulta. Al contrari, ha de fomentar la seva realització i desplegament, i no desatendre les seves possibilitats. Cal respectar i aprofitar el seu desig de participar en el món adult segons el seu criteri. Si la societat adulta no el deixa expressar, l'està condemnant a continuar en la infantesa i li nega les capacitats que ja té, com la decisió, el judici moral i el posicionament ideològic. L'adolescent percep clarament si la societat adulta actua o no com a barrera i pot sentir rebutjat a un món al qual no el deixen accedir a la seva manera.¹⁹

A manera de resum podríem concloure que l'adolescència es caracteritza per canvis fisiològics (hormonals, genitals, cerebrals, somàtics) i les seves conseqüències físiques (nova figura corporal, cicle menstrual-ejeculació, capacitat de reproducció) i psicològiques (més excitabilitat sexual, desig, atracció, enamorament, pràctiques sexuals).

També per canvis mentals: ampliació de coneixements, operacions formals, que impliquen autonomia ideologicomoral.

La no acceptació o la mala acceptació de tots aquest canvis, per part de l'adolescent o de la societat adulta, poden portar a altres crisis: dependència ideològica, manipulació, marginació i exclusió social.

3. La relació amb els adults. La resposta adulta de pares, professors i societat

L'adolescència és un repte per a l'adolescent, però també per a la societat adulta que l'ha d'encaixar. És important en termes generals no associar l'adolescència a un problema. "En la nostra societat cal que es facin lectures ajustades i no problematitzadores de les seves conductes per a frenar l'estigmatització a què està sotmès aquest període d'edat. Imagini's per un moment que la gran majoria dels nostres adolescents fossin problemàtics... estariem davant

¹⁷ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, op. cit., p. 82.

¹⁸SÁNCHEZ, F., "Sexualidad en la adolescencia", op. cit., p. 23.

¹⁹OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, Icaria, Barcelona, 1998, p. 44.

d'una societat emmalaltida! Aquesta imatge no ens ajuda, ni als adults, ni als mateixos adolescents.”²⁰

La manera correcta de tractar els adolescents és amb proximitat, positivitat i amb capacitat de posar-los límits; límits posats des del respecte i el diàleg i no des de l'obediència arbitrària. Els adolescents necessiten ser acceptats com són, no com ens agradaria que fossin. Hem d'intentar que se sentin estimats incondicionalment; des d'aquesta prèvia, els nostres límits podran ser acceptats i les nostres exigències, respectades. L'adolescent necessita compartir els seus dubtes i angoixes i és important donar-li respostes.²¹

Cal també plantejar-nos com gestionarem els conflictes que, d'entrada, provoquen més la fugida i la irresponsabilitat en els adults, que no pas les condicions necessàries per a entomar-lo amb maduresa. “Cal aprendre a convertir el problema en oportunitat i mirar les crisis i/o les dificultats com a motor de canvi.”²² Calen el pacte i la implicació, responsabilitat mútues i confiança mútues. Hem de ser adults propers i referencials, tolerants, però clars en els límits, on hi hagi l'element de l'autoritat.

Cal també saber dialogar. “Els nostres adolescents estan envoltats d'un silenci vital per manca d'adults propers i referencials que els diguem coses i els donem l'oportunitat de contrastar. Fer preguntes sense judicis de valors implícits, dir-li el que pensem, sense pretendre que ens faci cas de seguida. De la mateixa manera haurem de transmetre-li que comprendre'l no implica sempre donar-li la raó. En definitiva, que els moments de conversa amb l'adolescent són moments «solemnes» i mereixen tota la nostra atenció i cura. Al final no ens donen mai la raó, però gairebé sempre ens fan cas.”²³

L'escola és l'àmbit de relació principal de l'adolescent, com també ho és la família. A l'escola ha de desenvolupar la seva acceptació social, ha de desenvolupar una imatge que el permeti de relacionar-se amb els altres, a més de desenvolupar la seva personalitat. El caràcter obligatori de l'escola fins als 16 anys així ho exigeix.

Pel que fa als professors, cal fer del coneixement i de la proximitat a l'adolescent la clau de la seva manera d'educar i d'ensenyar. El professorat ha d'observar i descobrir, ha de tenir creativitat i curiositat per a conèixer com van canviant, què preocupa i interessa als adolescents i les maneres com viuen el món que els envolta.²⁴

El professorat que actua així mereix ser recolzat socialment en la difusió d'un discurs positiu no problematitzador de l'adolescència, molt estès socialment i el suport permanent per a contrastar amb altra gent la comprensió d'una realitat adolescent que es modifica d'un curs a un altre.

La relació amb els pares és molt important en aquestes edats. Malgrat se senten fortament lligats als seus amics i poden tenir conflictes amb la família, pares i amics no són substituïbles. “Encara que l'adolescent passi més temps amb els amics que amb els pares, la relació que estableix amb els pares és més estable i sòlida. Els amics són models transitoris perquè ells mateixos estan en transició, mentre que els models adults són més complets.”²⁵

És imprescindible que pares i professors eduquin per adquirir hàbits i aprendre límits; no s'ha “d'ensinistrar” els adolescents; s'ha de ser hàbil en la gestió del conflicte i en la presa de decisions, aprendre a fer front a l'imprevist, educar en l'adquisició d'eines per evitar l'angoixa.

Per això, l'escolta és un valor fonamental.

“Ecoltar un adolescent és un art, és important escoltar com construeix la seva història o experiència.”²⁶

²⁰ CASTELLANA, M., “Una mirada a l'adolescència”, op. cit.

²¹ ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, op. cit., p. 86.

²² CASTELLANA, Montserrat, “Una mirada a l'adolescència”, op. cit.

²³ *Ibidem*

²⁴ *Ibidem*

²⁵ *Ibidem*

²⁶ *Ibidem*

L'escolta no és atendre les respostes a les nostres preguntes, sinó atendre el seu discurs, recollir els seus arguments, les interpretacions que fan del seu món... "Les recerques sobre adolescència han de partir sempre de l'assaig de formes actives d'escolta i de sistemes d'observació dinàmics que permetin actualitzar el coneixement i el discurs sobre la seva realitat."²⁷

4. El context escolar

La vida dels adolescents transcorre, en gran part, entre l'escola i la família. L'escola és el seu àmbit de relació principal, ja que en ella és on ha de desenvolupar la seva acceptació social a més del seu desplegament personal. A l'escola, ha de desenvolupar una imatge que els permeti de relacionar-se amb els altres. "La tasca de l'escola ha de consistir en donar-los els mitjans perquè puguin pensar, sentir i actuar per si mateixos, perquè puguin triar lliurement i voluntàriament. En aquest sentit, el professorat pot fer el paper de mediació entre la família i l'alumnat."²⁸

5. Relació amb els adolescents. La importància de l'amistat

La necessitat de l'amistat es fa ben palesa a l'adolescència. Sentir-se apreciat i acceptat tal com hom és, establir lligams simètrics i de col·laboració mútua esdevé un factor clau per a l'afirmació de la personalitat dels nois i noies. Cap als 15 anys hi ha un moment especial de tensió amb les persones, amb els amics, una tensió en què es cerca amb exigència la seguretat, la lleialtat i la confiança que l'amic els pot donar. Superada aquesta etapa radical, cap als 16 anys, les relacions es calmen i no hi ha tanta obsessió per l'abandonament o la deslleialtat, es guanya en comprensió i flexibilitat, perquè també es guanya en autonomia personal.²⁹

6. Afectivitat, enamorament i amor a l'adolescència

L'enamorament és un estat emocional que acostuma a manifestar-se per primer cop a l'adolescència. El desig i l'atracció s'associen a un estat d'"encantament" cap a una persona concreta que passa a ser l'eix de la seva vida. Hi ha un gran desig d'apropament i de fusió. Pot irrompre amb força, trasbalsar la persona que el sent, fins i tot dominar-la. En la passió de l'enamorament, però, la persona de qui s'està enamorat no és real, és un personatge idealitzat "és el personatge que nosaltres volem que sigui, i interpretem el seu comportament d'acord amb les nostres fantasies. En la passió, desitgem una imatge, en lloc d'una persona real."³⁰

És important, doncs, distingir la passió de l'amor, ja que la passió no és l'amor cap a l'altra persona, sinó el nostre desig de ser estimats.

L'enamorament, però, pot ser el pròleg de l'amor si es consolida una relació. Quan l'enamorament és correspost, en la mesura que s'és reconegut i estimat, es pot tornar a recuperar la pròpia identitat i distingir-la de l'altre. En aquest moment, la fantasia i la realitat s'ajusten.

L'enamorament, esdevingui o no una relació amorosa duradora, és un pas important pel desenvolupament afectiu de la persona, ja que reforça les identitats masculina i femenina i la

²⁷ *Ibidem*

²⁸ OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit. p. 42.

²⁹ Cf. *Ibidem*, p. 26

³⁰ *Ibidem*, pp. 164-168.

vivència de ser feliç i fer feliç a l'altre. Si s'experimenta la ruptura aquest fet pot ser viscut problemàticament: sentiment d'inferioritat de l'abandonat, sentiment de culpa de l'abandonador, i possibles dificultat per a establir relacions futures per la por al fracàs.

En l'adolescència cal estar atents al món emocional, ja que és el que marca en gran part el benestar de la persona i que és en un cert sentit, incontrolable, i complex d'encaixar en la nostra vida.

7. La sexualitat a l'adolescència

Ja s'ha esmentat com en l'adolescència el cos experimenta una sèrie de transformacions que condicionen una sèrie de canvis psicològics.

“En arribar a la pubertat, els nois i les noies pateixen una sèrie de canvis que els permeten ser sexualment madurs. Estem parlant de canvis i de maduració físics i sexuals que es donen al llarg d'un procés en el qual entren en joc els canvis hormonals i la capacitat reproductora, així com els caràcters sexuals secundaris i la secreció glandular. Tant l'aparició de la primera ejaculació com la primera menstruació, es donen normalment abans dels 14 anys. En aparèixer els caràcters masculins o femenins, també hi ha variacions d'ordre psíquic, social o cultural.”³¹

Aquests canvis orienten l'adolescent cap a una realitat, la dimensió afectiva i sexual, que fins aquest moment havia sabut resoldre en clau afectiva. L'aparició de l'instint i l'atracció sexual el situen en una via inexplorada per la qual en principi sent curiositat, interès, i també un cert temor. Davant d'aquest fet, l'entorn pot marcar, com per inèrcia, la conducta sexual. El discurs de l'entorn familiar i escolar queden contrarestats per altres discursos que els poden resultar més atractius i estimulants.

La pornografia, que transmet el valor de la persona com a objecte, o determinades conductes dutes a terme per personatges de prestigi pels adolescents (ídols musicals, actors, esportistes...) ofereixen una imatge de la sexualitat que impacta decisivament en el seu despertar sexual.³² Vivim en “una societat carregada d'estímuls sexuals que incita a la població adolescent a consumir sexualitat, sobreexcita les seves necessitats i fa ofertes comercials cada vegada més atrevides. La permissivitat social amb totes les formes de la comercialització de la sexualitat és, sens dubte, molt gran en la nostra societat.”³³ Les pautes de comportament que la societat accepta com a bones o normals orienten la vida de l'adolescent cap a aquest mateix sentit.

És important constatar com els comportaments sexuals dels adolescents s'adeqüen a aquestes normes, si es vol difoses, de la societat. Aquí rauria una possible explicació de diversos fets als quals Oliveira apunta:³⁴

- Augment de les pràctiques homosexuals per part de nois menors de 15 anys quan encara no tenen clara la seva orientació sexual. Si després s'adonen que són heterossexuals, se solen sentir culpables o estranys davant de les pròpies conductes homosexuals.

- Desprestigi de la virginitat femenina, que lluny de ser un bé preuat, es considera més aviat una nosa.

- Noves pràctiques sexuals: el *petting*. Si abans els petons i les carícies esdevenien un mitjà per a una relació completa, actualment hi ha un canvi d'actituds que els valora com un fi en si mateix.

³¹ ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, op. cit., p. 66.

³² OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit., p. 44.

³³ SÁNCHEZ, F., “Sexualidad en la adolescencia”, op. cit., p. 24.

³⁴ OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit., pp. 48, 50.

A més dels canvis econòmics, polítics i ideològics que han condicionat els comportaments sexuals dels adolescents, hi ha altres factors relacionals i personals que contribueixen també a l'orientació de l'activitat sexual.

L'element relacional més important és el fet de tenir o no parella i la durada de la relació; un altre element important són les conductes sexuals del grup d'amistat; si és un grup sexualment actiu, pot condicionar l'adolescent a tenir relacions pel simple fet d'identificar-se amb el grup i reforçar-hi la seva pertinença. L'altra factor relacional important és la família. En aquest sentit, s'observa que com més conflictives són les relacions familiars, més aboquen l'adolescent a la pràctica sexual, potser per contrarestar la manca d'atenció i d'afecte.

Els factors personals són els que han estat estudiats més a fons. Entre els més importants destaquen l'edat, el sexe, el nivell cultural, l'ocupació, el sistema de creences personals, l'àmbit rural o urbà, etc. A grans trets, aquests estudis ens mostren com el perfil de jove sexualment més actiu correspon al d'un jove amb bon nivell cultural, amb poca dependència d'idees religioses, políticament propers a l'esquerra, en edats de transició entre l'escola i l'institut o l'escola i la feina i de medi urbà.

Allò que determina la pràctica sexual és el desig i la necessitat de relacionar-se amb la parella, fet que s'associa a una autoestima alta i a tenir habilitats de relació.

Arran de tot el que s'ha exposat, els estudis mostren una sèrie de conclusions pel que fa als canvis i les tendències en la conducta heterosexual dels adolescents d'avui³⁵:

- Practiquen conductes heterosexuals més variades i en edats més primerenques.
- Els nois comencen les experiències sexuals abans que les noies.
- Les noies donen més importància a l'afectivitat en les relacions sexuals. El 41% dels nois veuen bé les relacions sexuals sense amor, enfront d'un 16% de les noies. L'experiència coital és més satisfactòria en els nois que en les noies.
- El coneixement de l'anticoncepció és molt bàsic i limitat.
- La virginitat no és cap valor per als joves. Estan a favor de les relacions prematrimonials, fins i tot en aquelles en les quals no es tenen propòsits matrimonials. No creuen en la finalitat procreativa de les relacions sexuals.

2.2. L'EDUCACIÓ DE L'AFECTIVITAT I LA SEXUALITAT A L'ADOLESCÈNCIA

Educar, ensenyar i informar

Podem definir l'educació com un procés formatiu global i en profunditat, que afecta les persones al llarg de la vida i que contempla el desenvolupament de totes les seves capacitats, inclosos els valors i les actituds. El seu objectiu és la preparació de la persona per a la vida en societat.

La seva significació és com veiem àmplia i complexa; no convé que s'identifiqui amb els conceptes d'*ensenyament*, com a exposició de coneixements i d'*informació*, que té connotacions d'activitat puntual, de durada breu que emfasitza aspectes determinats d'una matèria concreta.

Educar, per tant, és una activitat que engloba la formació racional i intel·lectual i la formació emocional i espiritual. Així, doncs, "les finalitats de l'educació concorden amb el desenvolupament d'una educació integral, immersa en una cultura i una societat globals."³⁶

³⁵ Ibídem, p. 48.

³⁶ Ibídem, p. 192.

L'educació, entesa en aquest sentit integral, no ha de buscar incorporar mimèticament els valors i els models oferts per la societat, sinó d'analitzar-los, sotmetre'ls a criteris ètics i incorporar-los a la vida de cadascú en la forma que cadascú decideixi de fer-ho.

Dins d'aquest context general, cal situar l'educació (i no ensenyament o informació, com hem vist) de l'afectivitat i la sexualitat (EAS), que podem emmarcar dins l'educació per a la salut, per després veure ben bé en què consisteix, quins models d'EAS existeixen, quins s'apliquen en l'actualitat i quins són els àmbits de formació, els agents i els receptors de l'educació de l'afectivitat i la sexualitat.

Educació per a la salut

L'educació per a la salut és sovint el marc teòric i pràctic en el qual s'insereix l'educació sexual. Aquest fet s'explica perquè s'ha ampliat considerablement el significat del concepte de salut. Si bé fa uns anys es considerava la salut com l'absència de malaltia, cada cop més la seva definició s'amplia fins al punt de considerar-la com a "el desenvolupament complet de l'ésser humà."³⁷

En efecte, l'any 1948 l'Organització Mundial de la Salut (OMS) definia la salut com "un estat de benestar físic, mental i social, i no només com una absència de malaltia i dolor."³⁸ Anys més tard, l'any 1976, es definiria com a "una manera de viure cada vegada més autònoma i feliç."³⁹

L'educació per a la salut es relaciona, per tant, amb la promoció del benestar físic, psicològic i social de les persones i no només amb la transmissió de coneixements sobre el que és beneficiós o perjudicial. Un dels seus puntals serà el desenvolupament d'actituds i d'habilitats que ajudin a les persones a exercir els seus coneixements eficaçment. Dins d'aquests habilitats i capacitats, cal tenir present les que a continuació assenyalarem, com a condicions necessàries per a permetre el desenvolupament integral tant personalment com socialment.⁴⁰

- a) Respondre a les dificultats o als canvis de l'ambient, bé sigui per adaptar-s'hi o per modificar-los.
- b) Obtenir el creixement psicològic maduratiu que porta a poder estimar.
- c) Obrir-se a noves maneres instructives de pensar i de creació.
- d) Exercir una conducta realista que estableixi relacions interpersonals integradores, tant per al "jo" com per a la societat en què es viu.
- e) Tenir autonomia i unitat mental, amb capacitat normativa, i fer-se càrrec de la pròpia vida i de la pròpia mort.
- f) Gaudir de les satisfaccions que comporta la recerca dels objectius que cadascú es proposa.

Si com veiem el concepte de salut ha ampliat la seva definició, igualment és el cas del concepte de salut sexual que en l'actualitat es considera un factor important que afavoreix l'equilibri

³⁷ *Ibíd.*, p. 206.

³⁸ *Ibíd.*

³⁹ *Ibíd.*

⁴⁰ Dades del X Congrés de Metges i Biòlegs de Llengua Catalana de 1976 extret de: ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, op. cit., p. 16.

personal i la salut mental, és a dir, com un factor que ajuda al desenvolupament complet de l'ésser humà.

L'OMS va definir l'any 1976 la salut sexual com "La integració dels elements somàtics, emocionals, intel·lectuals i socials de l'ésser sexual, per mitjans que siguin positivament enriquidors i que potenciïn la personalitat, la comunicació i l'amor."⁴¹

En conseqüència, l'educació per a la salut es presenta com el marc idoni per a l'EAS, ja que salut i sexualitat estan estretament vinculades a la qualitat de vida i al benestar físic, mental i social de les persones.

Models d'EAS

Al llarg del segle XX han estat diverses les maneres o models en el qual l'EAS s'ha desenvolupat; que responen sovint a diverses antropologies.⁴² Es presenta la classificació dels models d'EAS que ofereix el professor Font, amb un ampli ventall de possibilitats per a educar la sexualitat i l'afectivitat, però es matisaran alguns aspectes.⁴³

Educació sexual per evitar riscos. Aquest model, que és de tipus higienista o sanitari, es basa en evitar els riscos inherents a l'activitat sexual. No acostuma a valorar èticament els comportaments sexuals ni s'estén en consideracions antropològiques o psicològiques, sinó que bàsicament se centra a assenyalar els perills i els riscos associats a les pràctiques sexuals. Els programes que segueixen aquest model tenen com a característica principal l'explicació dels mètodes anticonceptius i profilàctics, ja que del que es tracta és d'evitar els embarassos no desitjats i el contagi de malalties de transmissió sexual.

D'aquest model se'n desprèn, per bé que involuntàriament, una visió negativa i perillosa de la sexualitat.

Educació sexual com a educació moral. Aquest model, que ha predominat en el nostre país durant diverses dècades, es basa en una antropologia i una moral sexual que depenen de determinades creences religioses. El concepte de sexualitat que proposen està al servei de la procreació. En conseqüència, ha valorat negativament tots els components que no obeeixen a aquesta finalitat: el plaer, les pràctiques homosexuals i les d'autogratisficació.

Actualment, però, alguns enfocaments creients donen una visió molt més contextualitzada i oberta que despenalitzava alguns d'aquests aspectes i fins i tot, els consideren una de les dimensions de la sexualitat com és el plaer.

Educació sexual per a la revolució sexual i social. Parteix de determinats plantejaments ideològics (freudomarxisme, moviment Sex-Pol..., i actualment, moviment feminista, moviments d'homosexuals i grups d'esquerra fortament ideologitzats). Aquest fet ha provocat, per una banda, un cert refús social majoritari, i una militància minoritària molt activa, per l'altra. Aquest model combat fortament les normes de la societat en general i, en matèria sexual, proposa una gran permissivitat.

⁴¹FONT, P., *Pedagogia de la sexualitat*, Graó- ICE- Universitat de Barcelona, Barcelona, 1991, p. 20.

⁴² De les diverses antropologies se'n parlarà en l' apartat referit als programes d'EAS.

⁴³FONT, P., *Pedagogia de la sexualitat*, op. cit., p. 14. Classificació de F. López, 1990.

Educació sexual professionalitzada, democràtica o oberta. Es basa en posicions més relativistes i plurals, en el rigor científic i en actituds democràtiques, tolerants i obertes, de respecte a la diferència i a la pluralitat.

No és conductista, ja que no pretén dirigir els comportaments sexuals ni jutjar-los, sinó que cerca que cadascú trobi el seu propi camí, a partir d'una informació acurada i científica. En aquest model pren importància la reflexió i la integració de la informació en els comportaments assumits des de la llibertat i la responsabilitat.

Podríem dir que, en certa mesura, tots aquests models coexisteixen actualment i que difícilment en trobarem cap d'aplicat en "estat pur". El més freqüent és trobar-nos amb programes que, tot i fonamentar-se principalment en un d'aquests models, també s'apropien d'algunes de les característiques dels altres. De tota manera, el model en el qual s'inscriuen la majoria de programes en l'actualitat és l'últim que hem descrit, tot i que amb moltes característiques de l'educació per a la prevenció de riscos.

Situació actual

Si fa uns anys els joves vivien en un ambient social en el qual el sexe era un secret, ja que els adults no en parlaven en cap àmbit (escola, família...), la situació actual és totalment a la inversa. "En temps passats, l'educació sexual havia de combatre els mites derivats de l'ocultació, que convertia tot allò sexual en "obscè"; ara, s'ha d'enfrontar als mites nascuts d'un excés d'explicitat que posa constantment el sexe sota la mirada de l'opinió pública. Els nens i les nenes ja no viuen en un món de secrets, sinó en un context de sol·licitacions i imatges literalment 'desvergonyit'".⁴⁴

Si no hi ha cap àmbit proper a l'adolescent en què no es du a terme una educació sexual activa (família, escola...), aquest queda a mercè de les opinions ambientals que l'envolten i també de les falses idees que hi circulen. "Llavors, hi ha una 'zona d'incertesa', 'de buit' entre pares i fills, entre l'escola i l'alumnat, que potencia la 'zona de risc'. D'aquesta manera es fomenta l'adquisició d'informació fragmentada i, per tant, distorsionada; la configuració de representacions falses, la presa de decisions de forma irracional i irresponsable; la vivència culpable d'experiències vitals, i l'empobriment de les relacions socials, especialment, entre ambdós sexes."⁴⁵

Com s'ha vist, un dels models d'EAS que actualment predomina⁴⁶ és el model sanitari d'educació sexual, basat en la prevenció de riscos (embarassos no desitjats, malalties de transmissió sexual, sida). La majoria de les accions educatives també tenen encara com a referència un concepte de la sexualitat reproductivista centrat en la genitalitat i en el coit (el contacte dels genitals, el plaer de l'orgasme...).

En conseqüència, en la majoria d'accions educatives hi ha propostes de tipus tècnic, però que no incideixen en la formació de la sensibilitat ni dels afectes ni pretenen afermar la presa de decisions, ni la intel·ligència, ni la voluntat.

L'aplicació d'aquest model tècnic de prevenció de riscos no sembla, però, haver aconseguit els seus propòsits, ja que els embarassos no desitjats augmenten i les MTS no reculen en nombre d'afectats.

"Creiem que una societat adolescent molt informada a cops de xerrades i imatges estarà resguardada d'embarassos inesperats. Els resultats ens diuen que alguna cosa està fallant,

⁴⁴ OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit., p. 126.

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 114-115.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 118.

perquè el sexe es resisteix a l'adoctrinament. Es poden donar coneixements en forma d'informació, però el que faci el subjecte amb aquesta informació afecta molt poc el seu desig, que és qui governa i produeix efectes poc esperats. Ni la coerció, ni la llibertat sexual són garantia de res."⁴⁷

Sembla, doncs clar que l'EAS sanitària o higienista, basada en la prevenció de riscos, és clarament insuficient per als objectius que es proposa.

Entre l'absència educació sexual i l'aplicació d'una educació sexual higienista orientada a evitar riscos que no aconsegueix els seus objectius, la realitat ens serveix dades realment alarmants.

Segons podem llegir en un informe de la Conselleria de Sanitat de la Comunitat de Madrid,⁴⁸ 16.129 dones residents a la Comunitat van interrompre el seu embaràs el 2004, un 59% més que el 1998. Aquesta pujada se centra, sobretot, en els "col·lectius més vulnerables": adolescents de 15 a 19 anys i immigrants. Entre les adolescents, les interrupcions han crescut un 250% des de 1996. El 61% de las dones espanyoles i el 75% de les immigrants que va interrompre el seu embaràs no havien anat a un servei sanitari per a la utilització o control de mètodes anticonceptius en els dos anys previs.

Atesa aquesta situació, sembla evident que cal un plantejament diferent de l'EAS que sigui socialment satisfactori i eficaç.

Característiques i finalitats de l'EAS

Podem considerar l'Educació Afectiva i Sexual com "la forma de desenvolupar les nostres capacitats de comunicació, d'entesa mútues, de tendresa, de sensibilitat i de responsabilitat amb els altres."⁴⁹ L'EAS, per tant, afecta l'educació integral de la persona, entenent com a educació integral la potenciació de totes les dimensions de l'ésser humà que ha de contemplar igualment l'atenció i la cura al cos, a l'intel·lecte, al món emocional sense prescindir dels aspectes socials i ètics.⁵⁰

L'EAS esdevé, per tant, l'educació de la maduració i la integració de la sexualitat del nen i de l'adolescent en el conjunt de la seva personalitat total, no només des de la forma conceptual, sinó, sobretot, vivencialment. L'objectiu de l'EAS és ajudar-lo i acompanyar-lo en aquest procés de maduració.⁵¹

Es tracta de fomentar, com veiem, no només els aspectes racionals, que han estat els més atesos en la pràctica educativa, sinó també els aspectes emocionals (sentimentals i afectius)⁵² que juntament amb els racionals descriuen la integritat de la persona.

És evident que l'EAS ha d'incloure necessàriament la informació biològica (anatòmica, fisiològica) i la prevenció (la contracepció, la transmissió de MTS). Però cal, sobretot, que no

⁴⁷ *Familiaforum.net* [Internet], Fundació Claret, Barcelona, 2004, REBOLLO CONEJO, I., "Pot haver-hi una educació sexual? L'avortament en els adolescents", disponible en : <http://www.familiaforum.net/index.asp?page=detact&id=258&sc=32&ss=279> [Consulta : 12 set. 2007].

⁴⁸ *Ibidem*

⁴⁹ OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit., p. 120.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 120.

⁵¹ ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, op. cit., p. 97.

⁵² Sobre l'aplicació de la intel·ligència emocional a l'EAS vegi's OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit., p.113.

menytingui altres factors importants igualment definidors de la personalitat humana, perquè, com assenyala l'OMS, pugui "ajudar a augmentar el coneixement propi, l'amor i millorar la presa de decisions i la capacitat de comunicar-nos amb els altres."⁵³

Definirem les característiques d'aquesta informació necessària, però que en cap cas ha d'esdevenir l'única eina educativa. La informació ha de ser variada, adequada i correcta.⁵⁴

Adequada: ha de respondre al nivell de comprensió de l'educand i a les seves capacitats segons el moment evolutiu en què es trobi.

Variada: en el sentit que no s'interessi tan sols pels aspectes biològics de la sexualitat, sinó també pels psicològics, antropològics i històrics.

Correcta: que es basi en coneixements científics i que sigui desmitificadora i desculpabilitzadora.

Aquesta informació ha de facilitar l'adquisició d'actituds positives respecte a la sexualitat i al cos (promoure comportaments saludables) i fomentar la pròpia autoestima i el respecte i afecte pels altres (promoure l'anàlisi de la realitat, la presa de decisions i la responsabilitat).

"En definitiva, l'educació sexual tindria com a conseqüència augmentar o millorar la capacitat d'interrelació amb altres persones i la satisfacció amb un mateix i amb els altres."⁵⁵

Aquesta voluntat d'atenció cap a la integritat de la persona, fa que l'educació de la sexualitat s'inclouï en el marc més general de l'educació per a l'afectivitat. Aquesta concepció de la sexualitat és recollida per autors de sensibilitat diversa, però que estan d'acord en associar l'educació sexual a l'atenció a la integritat de la persona i en relligar-la a l'afectivitat.⁵⁶

"La nostra posició com a educadors hauria de ser de plantejar l'educació sexual com a part de l'educació de l'afectivitat."⁵⁷

L'afectivitat és una necessitat bàsica de l'ésser humà, ja que tothom necessita estimar i ser estimat; és un àmbit general de relació, d'expressió personal i de comunicació amb els altres, que es relliga amb l'autoestima i la capacitat de sentir i expressar afectes. L'afectivitat té un efecte estabilitzador de la personalitat i contribueix a la plenitud personal; de l'afectivitat depèn, en gran part, la nostra qualitat de vida i el nostre equilibri emocional.

Tant la sexualitat com l'afectivitat són una àrea d'aprenentatges vitals en el procés de desenvolupament de l'individu.

L'Educació Afectiva i Sexual, que se centra en la concepció de la persona com un tot, es converteix en una educació per a la vida.

Per aconseguir aquests objectius l'EAS s'ha de desenvolupar en el marc d'una pedagogia personalitzadora, progressiva, definida i positiva.⁵⁸

-*Personalitzadora*, que impliqui totes les dimensions de la personalitat del nen i del jove.

-*Progressiva*, que respecti i adapti al procés evolutiu, en un sentit tant col·lectiu com individual.

- *Definida*, que reconegui les implicacions ètiques i religioses de la sexualitat i transmeti uns valors fonamentals capaços de promoure conviccions, actituds i comportaments coherents.

⁵³FONT, P., *Pedagogia de la sexualitat*, op. cit., p. 21.

⁵⁴Ibidem, pp. 21 et seq.

⁵⁵Ibidem

⁵⁶Ens referim bàsicament a OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit.; ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, op. cit.

⁵⁷ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, op. cit., p. 449.

⁵⁸Ibidem, p. 133. Aquestes característiques són ampliades i descrites a l'apartat dedicat a les característiques dels programes d'EAS.

-*Positiva* –que valora la sexualitat de forma positiva– expressada en un clima de llibertat, de serenitat i de diàleg, apta per a orientar els dinàmiques positius de la sexualitat cap al creixement i la maduresa humana.

Àmbits d'actuació de l'EAS: la família i l'escola

L'escola i la família són els dos àmbits principals on es desenvolupa la vida diària dels adolescents. Són alhora els dos àmbits amb més capacitat educativa, ja que aquesta és inherent a la seva definició i les seves característiques. Podríem dir que, tant la família com l'escola, tenen el dret i el deure d'educar.

No podem oblidar altres agents que són d'influència social, com ara les institucions governamentals o eclesiàstiques o, fins i tot, els mitjans de comunicació, però en tot cas convé concentrar l'esforç principal en la família i l'escola, que en són els seus agents principals naturals. Aquest és un acord generalitzat pel que fa als autors que reflexionen sobre l'EAS. Però sobre el grau d'implicació o d'acord entre la família i l'escola, hi ha qui reclama el paper principal de la família (per la qual cosa l'escola tindria un paper clarament subsidiari),⁵⁹ mentre que d'altres parlen de complementarietat.⁶⁰

Agents de l'EAS. La família. El paper dels pares

Oferir models d'afectivitat sana és un camí perquè l'EAS aconsegueixi les finalitats anteriorment exposades. La família és portadora (per activa o per passiva) de models relacionals. Cal afavorir que la família sigui portadora dels valors necessaris per a desenvolupar models de relació interpersonal sans, que breument podríem resumir.⁶¹

- Tenir una família en la qual els cònjuges s'estimin i ho demostrin.
- Que els cònjuges es mostrin com una unitat de criteri respecte d'allò fonamental.
- Que sàpiguen superar diferències entre ells sense que esdevinguin motius de veritable conflicte.
- Fomentar la responsabilitat.
- Que dialogui sobre les realitats properes i llunyanes.

Tots aquests factors ajuden al jove a situar-se davant del món d'una manera madura i equilibrada.

Una certa maduresa emocional i la vivència en família dels valors exposats poden ajudar a ensenyar a viure la sexualitat de manera igualment madura i equilibrada.

Cal, però, a més de la vivència d'aquests valors, parlar explícitament de sexe amb els fills. Parlar, i viure, la importància de les relacions entre les persones i de les relacions sexuals.

“No és qüestió de permissivitat ni control ridícul. Tan nefasta és la manca de llei com un excés inflacionari d'aquesta. L'adolescent, més enllà de les bones paraules, necessita cartells indicadors per orientar-se. Necessita respostes sobre què fer amb un cos que de cop desperta i

⁵⁹ *Bioètica en la Red* [Internet], Las Palmas, 2001, “La educación sexual y afectiva. Entrevista con el prof. Barrio Mestre”, disponible en: <http://www.bioeticaweb.com/content/view/1178/48/> [Consulta: 8 set. 2007].

⁶⁰ *Ibidem*

⁶¹ *Ibidem*

amb el desig que el mobilitza. Les respostes no han de venir per via enciclopèdica, sinó per vivències, per repeticions identificadores.”⁶²

Agents de l'EAS. L'escola. El paper del mestre

L'escola, en la mesura que és un dels àmbits principals dels adolescents, té una influència sobre ells, no només en la transmissió d'uns coneixements que es proposen inicialment i estan establerts i estructurats, sinó en unes actituds que són arreu, ja que en cada acte es transmeten actituds i models. Són els anomenats “currículums ocults.”

“Anomenem *currículum ocult* al conjunt d'aprenentatges viscuts a través de l'organització escolar dels quals s'aprèn sense que el professor sigui conscient dels seus efectes o l'alumnat percebi la seva transmissió: normes, valors, creences, actituds, pràctiques, relacions interpersonals, tant les del professorat amb l'alumnat com entre aquest últim i el món imaginari de les expectatives, projectes de vida i de relació amorosa que conformen el model de gènere, etc. Parlem de *currículum ocult* o *implícit* enfront del *currículum explícit*, ja que no és intencional, no està escrit, no està formalitzat, però té una forta incidència.”⁶³

Aquest currículum ocult sempre està actiu, ja que afecta tots els àmbits de l'escola, des dels continguts a les actituds, i és especialment important de reforçar-lo convenientment en matèries com l'EAS. “Si considerem que l'educació sexual és un conjunt de vivències, d'aprenentatges, de desenvolupaments físics i psíquics sensorials i sensuals (...) que s'acumulen amb el temps, ja des de la naixença, i sobre els quals actuen l'entorn, els contactes personals, la cultura i l'herència, és evident que l'escola intervé en aquest procés.”⁶⁴

És evident que l'agent principal d'aquestes propostes és l'educador i més concretament la seva creença interior de la qual derivarà la seva actitud i la seva pràctica. El professor esdevindrà el model d'adult o de referència i és important, per tant, “que l'alumnat vegi “encarnats” ens els professors aquells valors i actituds que se'ls pretén ensenyar.”⁶⁵

El tractament que l'EAS ha de rebre a l'escola⁶⁶ ha de ser interdisciplinari; en tots els aspectes s'ha de considerar dins del marc educatiu global; ha de formar part del Projecte Educatiu del Centre i, per tant, assumida pel claustre de professors, el consell de direcció i consell escolar dels centres.

El que es busca és una implicació de tots els membres de la comunitat educativa: alumnes, professors i pares, ja que és important coordinar les iniciatives i que es plantegin objectius comuns. En aquest sentit és important que l'EAS es comenci a edats primerenques, sense esperar que els alumnes arribin a l'adolescència per a sentir a parlar de sexualitat a l'escola.

⁶²REBOLLO CONEJO, I., “Pot haver-hi una educació sexual? L'avortament en els adolescents”, op. cit.

⁶³OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit., p. 212.

⁶⁴*Educació per a la salut a l'escola*, Generalitat de Catalunya, 1984, citat a: FONT, P., *Pedagogia de la sexualitat*, op. cit., p. 27.

⁶⁵OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit., p. 170.

⁶⁶Sobre les característiques de l'EAS a l'escola vegi's OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit.; ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, op. cit.; CRUZ MARTÍN-ROMO, C. de la, *Educación de las sexualidades: los puntos de partida de la educación sexual* [en línia], Cruz Roja Juventud, Madrid, 2003, disponible en:

http://www.jccm.es/edu/cpr/puertollano/Documentos_Orientacion/EDUCACION_SEXUAL.pdf

[Consulta: 8 set. 2007].

L'escola ha d'assumir la seva corresponsabilitat, juntament amb les famílies. El plantejament escolar de l'EAS demana la transversalitat i la progressivitat.

L'educador ha de vetllar per una educació integradora de les diverses àrees de la personalitat de l'alumnat. En conseqüència, la sexualitat esdevé un eix formatiu essencial ja que és en el rerefons del desenvolupament de l'alumne. Fins i tot en el cas que l'alumne rebí EAS en el si de la família, l'educador no se n'ha de desentendre. En els casos en què això no es dona, el paper de l'educador és imprescindible.

“No es vàlid l'argument de renunciar a l'educació sexual dels alumnes perquè es feina, primer, dels pares. Com a educador, no es pot renunciar ni prescindir de donar educació sexual als alumnes. És una cosa inherent a la seva funció específica.”⁶⁷

Atès que l'educador informa i actua com a col·laborador en el procés d'humanització dels joves, ha d'ajudar-los a assumir la seva sexualitat i integrar-la en la seva personalitat. Partint de la premissa que l'EAS s'orienta cap a la formació total de l'alumnat, cal que el professor formi “des dels coneixements impartits i les seves actituds i comportaments perquè educar en l'afectivitat, en la capacitat d'estimar suposa alguna cosa més que donar una informació.”⁶⁸ I continua “allò que s'espera de l'educador és que vegi en cada alumne un ésser individual, enfront d'un col·lectiu que tendeix a massificar –la classe, el grup; que defensi la particularitat de cadascun dels seus alumnes; miri i accepti l'alumne tal com és per fer possible que l'alumnat apreciï els altres i també es deixi apreciar, i que eduqui en la capacitat de corresponsabilitat.”⁶⁹

Però, per assumir aquesta responsabilitat, cal tingui una preparació necessària. Aquesta preparació té dues dimensions:⁷⁰ assumir la seva pròpia sexualitat i tenir una preparació addicional en aquest àmbit educatiu, si es vol, a càrrec d'un especialista. S'haurà, per tant, de formar prèviament en continguts i actituds, en informació i comportaments correctes. El recurs més adequats per aconseguir-ho seran els que ajudin a desenvolupar la iniciativa i l'autoexpressió dels alumnes.⁷¹ Si no hi ha una bona formació, els professors tendeixen a no voler-se implicar en aquesta tasca.

També serà imprescindible “crear un clima d'afectivitat sana i saber-se apropar als alumnes dels dos sexes, establir un diàleg i un clima oberts, tenir capacitat de discernir i poder formular judicis equilibrats, ser testimoni de valors i estar sempre obert a les consultes individuals dels alumnes.”⁷²

Receptors de l'EAS

És ben cert que la sexualitat no comença a l'adolescència, sinó que es neix sexuat, però allora també resulta evident que cada edat requereix un tractament específic i adaptat.

Cal tenir en compte a l'hora d'impartir l'EAS les edats o els grups d'edat al qual dirigim la nostra educació, les característiques del grup, però també les característiques de cada alumne en concret. És a dir cal que l'atenció sigui grupal i també individual.

“L'estudi i l'anàlisi per part de l'educador, del desenvolupament de la personalitat de

⁶⁷ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, op. cit., p. 59.

⁶⁸Ibidem, p. 50.

⁶⁹Ibidem

⁷⁰Ibidem, pp. 51-52.

⁷¹Ibidem, p. 277.

⁷²Ibidem, pp. 51-52.

l'educand és la referència bàsica per a orientar els objectius i finalitats de l'educació. Per tant, cal una educació sexual d'acord amb el subjecte i amb la seva realitat existencial. Els alumnes adquireixen consciència dels fenòmens sexuals amb els quals s'enfronten en les diverses fases de la seva edat evolutiva.⁷³

L'EAS, una qüestió necessària que està en camí

La sexualitat és un factor de salut entesa com a benestar físic, mental i social. Té una dimensió personal i relacional i, en conseqüència, social.

La ineficàcia del model sanitari o higienista, encaminat a eliminar riscos, provoca una crisi en aquest model i obliga a un replantejament.

Cal una educació sexual que atengui la integritat de la persona i que li permeti madurar en la satisfacció cap a un mateix i la relació amb els altres. D'aquesta manera, la sexualitat queda vinculada, i no deslligada, de les emocions, els afectes, el cos, l'ètica, i la societat en general.

L'educació afectivosexual resulta cada vegada més necessària en una societat que sembla estar molt ben informada, però que, per les dades observades, té un gran desconeixement i es cometen errors que afecten greument l'equilibri personal i social.

L'augment d'embarassos no desitjats, de les malalties de transmissió sexual i, sobretot, de la sida, fan que la necessitat d'aquesta educació sigui més urgent.

És clar que a l'adolescència es cerca la informació sobre temes relacionats amb la sexualitat per vies no recomanables i això pot provocar algunes de les conseqüències esmentades.

Per tot això sembla cada cop més necessari que els programes d'EAS es concentrin en els dos àmbits més propers als joves: la família i l'escola. Tanmateix, això no exclou la necessitat de vetllar perquè altres instàncies socials ofereixin un missatge o una oferta de major qualitat als infants i als joves.

2.3. AVALUACIÓ DELS PROGRAMES D'EDUCACIÓ DE L'AFECTIVITAT I LA SEXUALITAT

Què és un programa

Voler treballar amb programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat per tal de treure conclusions sobre la seva efectivitat i la seva possible millora, fa inevitable partir del que s'entén per programa educatiu. Per fer una aproximació a la seva possible definició es començarà per dues propostes.

La primera definició és del Dr. Ramón Pérez Juste⁷⁴ que, breument, descriu un programa com un "Pla sistemàtic d'intervenció específica i intencionalment elaborat, al servei de fites considerades valuoses des d'una perspectiva pedagògica."⁷⁵

La segona té molts punts de coincidència amb l'anterior i és de la Dra. Pilar Colas Bravo.⁷⁶ "Per programa s'entén tot un conjunt sistemàtic d'actuacions que es posen en marxa per aconseguir

⁷³Ibídem, p. 60.

⁷⁴Catedràtic de Mètodes d'investigació i diagnosi en Educació de la Universidad Nacional de Educación a Distancia (UNED).

⁷⁵ MARTÍNEZ MEDIANO, C., *Evaluación de programas educativos. Investigación evaluativa. Modelos de evaluación de programas*, Universidad Nacional de Educación a Distancia, Madrid, 1996, p. 224.

uns determinats objectius. Es dissenyen amb l'objectiu de produir canvis desitjats en subjectes, institucions, centres o entorns socioeducatius, polítics, etc.”⁷⁷

Si es parteix d'aquestes definicions es pot veure que un programa és un conjunt d'activitats realitzades de forma sistemàtica, és a dir, de forma organitzada i seqüenciada segons una finalitat. En el primer cas es parla de “fites valuoses”, en el segon, es concreten aquestes fites: produir canvis en “subjectes, institucions, centres o entorns socioeducatius, polítics, etc.” Per tant, allò que es vol assolir és quelcom que es valora i que suposarà canvis per a arribar allà on es pretén.

També s'han fet definicions més laxes del terme, tot i que justificades, com s'esdevé en l'interessant treball de 1996, *La educación afectiva y sexual en Andalucía: la evaluación cualitativa de programas*.⁷⁸ En aquest cas, l'objectiu d'aproximar-se al coneixement de la situació real sobre educació de l'afectivitat i la sexualitat que s'estava fent als centres escolars d'Andalusia va fer que els investigadors consideressin el terme *programa* com “qualsevol intent de fer educació sexual formal i no formal, així com qualsevol activitat desenvolupada en els centres, des de l'activitat individual del professorat a partir dels llibres de text, passant per treballs de grup fins a arribar a la sistematització màxima d'aquestes activitats.” També és cert, com constaten els mateixos autors, que sovint, malgrat es disposi d'un programa exhaustiu, la pràctica educativa el simplifica tot adaptant-lo a les possibilitats reals del centre.

Tanmateix el que es veu com a essencial en la definició del terme *programa* és el fet que es preparin i realitzin un seguit d'activitats amb una finalitat concreta. L'efectivitat requerirà una sistematització d'aquests activitats i el resultat haurà de provocar determinats canvis sobre els receptors del programa, ja siguin subjectes o institucions.

Programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat

1. Necessitat d'elaborar i aplicar programes d'EAS

Actualment s'accepta majoritàriament la necessitat que hi hagi una oferta d'educació de l'afectivitat i la sexualitat des dels centres escolars. Tanmateix, no hi ha unanimitat respecte a la manera com s'hauria de fer.

Les accions educatives dutes a terme fins ara s'han desenvolupat des d'una visió molt reproductivista, molt centrada en la genitalitat i, d'altra banda, molt centrada també en els aspectes sanitaris. Com diu Mercedes Oliveira: “Podem veure com en tots els programes educatius apareixen propostes de tipus tècnic, però no tracten la formació de la sensibilitat de les persones, que constitueix l'aspecte més humà de la pedagogia, tants cops oblidat.”⁷⁹ Aquests programes, certament ben intencionats, han tingut resultats pràcticament nuls.

---

⁷⁶ Catedràtica de Mètodes d'Investigació i Diagnosi en Educació de la Universitat de Sevilla.

⁷⁷ COLAS, M.P., REBOLLO, M.A., *Evaluación de programas: una guía práctica*, Kronos, Sevilla, 1994, p. 20.

⁷⁸ BARRAGÁN, F. (dir), *La educación afectiva y sexual en Andalucía: la evaluación cualitativa de programas*, Instituto Andaluz de la Mujer, Sevilla-Málaga, 1996, p. 32.

⁷⁹ OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit., p. 120.

Sembla força acceptada també actualment la postura que es decanta per incloure l'educació de l'afectivitat i la sexualitat en el currículum de forma explícita i sistemàtica, ja sigui com a matèria pròpia o bé de forma transversal. Alguns programes prou reconeguts, com el col·lectiu Harimaguada⁸⁰, fan una forta aposta en aquest sentit i ho justifiquen a bastament.⁸¹ Alguns dels motius que argüeixen són la legalitat constitucional; la demanda en aquest sentit d'organismes internacionals, estatals, col·lectius d'ensenyants, etc.; estudis i jornades realitzades sobre ES; la demanda dels nois i noies; les investigacions que constaten la poca informació d'ES de la població escolar, i també els tímids intents realitzats des d'algunes institucions educatives.⁸²

El fet de no tractar els temes relacionats amb la sexualitat des de l'àmbit escolar fa que infants i joves cerquin el que volen i necessitin saber per vies no massa recomanables com Internet, mitjans de comunicació i companys. Això comporta l'obtenció d'una informació fraccionària i, per tant, distorsionada que porta a prendre decisions errònies i sovint irresponsables. Aquest fet explica les desafortunades conseqüències que es deriven i que generen la problemàtica que s'ha anat esmentant: malalties de transmissió sexual, embarassos no desitjats, insatisfaccions i desequilibris diversos, etc.

Per tot això sembla cada cop més necessari que els programes d'EAS cerquin més aviat el que s'ha anomenat una *educació per a la vida*⁸³, "amb la finalitat última de formar persones autònomes i solidàries, capaces d'optimitzar les condicions de vida personals i col·lectives.⁸⁴ I una formació coeducativa que potenciï el respecte entre ambdós sexes.

Es pot apreciar, doncs, que l'aplicació de bons i efectius programes d'EAS és cada cop més urgent en la nostra societat actual.

2. Les antropologies subjacents en els programes d'EAS i els diferents models d'EAS

Darrere de tot programa d'EAS hi ha una antropologia subjacent, una manera d'entendre què és la persona humana. S'han fet diferents classificacions de les antropologies associades als programes d'EAS o també dels models que se segueixen i que, inevitablement, van units a una antropologia determinada.⁸⁵

No es pretén des d'aquest estudi presentar una classificació exhaustiva, sinó tan sols oferir una visió general que permeti entreveure aquestes filosofies educatives.

Històricament van existir un conjunt d'antropologies que es podrien anomenar *espiritualistes* en les quals l'expressió corporal i el plaer es valoraven com quelcom negatiu i que portaren a una visió negativa de la sexualitat. D'altra banda, hi ha les antropologies, que es poden anomenar *biologicistes*, que se situarien en un altre extrem, on semblaria que el plaer és la primera fita de

⁸⁰ A les pàg. 33-34 i 137 s'explica qui és i que fa el col·lectiu Harimaguada.

⁸¹ M. Oliveira reproduceix també l'argumentació que fa el col·lectiu Harimaguada per a justificar la conveniència d'incloure l'EAS en el currículum. Cf. OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit., p. 122.

⁸² HARIMAGUADA, *Carpetas didácticas de Educación Afectivo-Sexual*, Consejería de Educación, Cultura y Deportes. Gobierno de Canarias, Las Palmas, 1991, p. 4.

⁸³ Cf. OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit., p. 192.

⁸⁴ HARIMAGUADA, *Carpetas didácticas de Educación Afectivo-Sexual*, op. cit. p. 4.

⁸⁵ Cf. FONT, P., *Pedagogia de la sexualitat*, op. cit., pp. 14 et seq.; ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, op. cit.; pp.170 et seq.; OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit., pp. 118 et seq. També es pot consultar la llicència: SUBÍAS DE LA FUENTE, R., *Aprender a estimar sense prejudicis. Eines i materials curriculars per a l'educació afectiva i sexual*, op. cit. en la qual també tracta amb més amplitud d'aquest tema.

la trobada sexual i tan sols caldria un control per a evitar possibles conseqüències no volgudes. En aquest cas, allò que abans quedava relegat a l'àmbit privat esdevé un fet públic i generalitzat i que s'accepta inqüestionablement. Entre el rigorisme d'una postura i l'absoluta permissivitat de l'altra, existeixen moltes postures intermèdies entre les quals es pot situar l'anomenada *antropologia personalista*, que s'allunya de postures dualistes i cerca una visió integral de la persona.

L'expressió més profunda d'allò que es considera humà no s'assoleix només llegint el llenguatge anatòmic o les lleis biològiques. Quan Freud afirmava que el nen és un "pervers polimorf"⁸⁶ es referia al fet que la maduració de la libido requeria de l'educació. Per això la formació sexual no es pot acontentar amb l'ensenyament de les funcions i mecanismes biològics de la reproducció humana o l'anticoncepció, sinó que ha d'anar més enllà i penetrar en la importància de la comunicació interpersonal que suposa la sexualitat i que engloba totes les dimensions de la persona. El personalisme educatiu implica la formació integral de la persona en totes les seves dimensions, que són complexes i diverses.

3. Objectius dels programes

Mercedes Oliveira proposa un seguit de pautes que poden dibuixar el context que hauria de guiar l'elaboració dels objectius d'un programa d'EAS. "L'educació afectiva i sexual ha de consistir en quelcom que vagi més enllà de la simple informació sobre els òrgans genitals, la contracepció o la transmissió de malalties."⁸⁷ Certament aquesta informació s'ha de donar i ha de ser de bona qualitat tant pel que fa als continguts com a la metodologia. Però l'EAS no pot contemplar només els aspectes biològics o preventius, ha de tenir present també el desenvolupament personal afectiu i social de l'alumnat.

"L'educació per a la sexualitat avui en dia ha de ser entesa i viscuda com la forma de desenvolupar les nostres capacitats de comunicació, d'entesa mútua, de tendresa, de sensibilitat i de responsabilitat envers els altres."⁸⁸ Totes aquestes dimensions no poden ser obviades en una educació de l'afectivitat i la sexualitat sense arriscar una vertadera efectivitat en l'assoliment dels seus objectius. "L'educació afectiva i sexual caldrà que sigui un procés de desenvolupament de capacitats a través de l'assimilació personal d'informació, conceptes, procediments i valors. Així, el desenvolupament integral consisteix en la potenciació de totes les dimensions de l'ésser humà, contemplant en un règim d'igualtat allò corporal, allò afectiu, allò intel·lectual, allò social i allò ètic."⁸⁹ D'aquesta manera s'evitaran errades històriques que posaven tot el pes de l'educació AS en l'aspecte corporal o l'intel·lectual.

És urgent recuperar, especialment, la vessant afectiva que tan descuidada ha estat en l'educació sexual i a la qual ha d'anar intrínsecament unida, ja que aquesta és la que pot vehicular aspectes tan essencials de la persona com són el desig o la por i que, sovint, són tan determinants en les decisions i comportaments humans. "...l'educació afectiva s'ha de centrar en la persona com un tot, treballant amb els sentiments i les emocions, els desigs i les pors, sense separar la ment del

⁸⁶Cf. DIEZ DE LA CORTINA MONTEMAYOR, E., *Cibernous* [Internet], 2002, "Sigmund Freud. Semblanza filosòfica", disponible en: <http://www.cibernous.com/autores/freud/teoria/biografia.html> [Consulta: 8 set. 2007]

⁸⁷OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit., p. 124.

⁸⁸Ibidem, p. 121.

⁸⁹Ibidem

cos, fent aflorar els conflictes latents que reproduïxen els conceptes establerts sobre els sentiments i l'amor.”⁹⁰

En un programa d'educació de l'afectivitat i la sexualitat cal tenir cura també de la formació en valors. El mateix director general de la UNESCO, Federico Mayor Zaragoza, expressava la importància dels valors en l'educació amb els següents termes. “En aquests temps es necessiten més que mai valors, punts de referència, i és necessari i urgent un pla d'acció educatiu basat en tres grans pilars: la no-violència, la igualtat i la llibertat. Aquestes hauran de ser las bases de l'educació en tots els països, siguin quines siguin les seves creences, els seus principis religiosos o les seves possibilitats culturals. El repte, doncs, és crear un humanisme nou per al segle XXI.” En un moment en què temes com la violència domèstica, l'assetjament sexual o l'abús de menors han esdevingut una realitat massa estesa, cal tenir molt presents aquestes paraules a l'hora de dissenyar els objectius d'un programa d'EAS.

En termes molt generals, doncs, els objectius d'un programa d'EAS haurien de pretendre assegurar l'aprenentatge dels continguts conceptuals, procedimentals i actitudinals o de valors relacionats amb l'EAS des de l'entorn que s'acaba de dibuixar a través dels mètodes adients per a cada etapa i cada moment de la vida escolar.

Es presenta una proposta d'objectius, elaborada a partir de diferents fonts⁹¹, tot i que cada programa fa una adaptació en funció de les prioritats i l'antropologia subjacent.

1. Conèixer què vol dir ser persona sexuada i la importància que té aquest fet en la comunicació interpersonal.
2. Comprendre els canvis físics i psicològics que es donen a la pubertat i l'adolescència, tenint en compte la diversitat de ritmes de desenvolupament per a cada persona.
3. Promoure l'autoestima, proporcionant elements per a apreciar i respectar el propi cos i el de l'altre, i entendre i respectar les diferències d'aspecte físic entre les persones. Aprendre a valorar altres qualitats en les persones.
4. Valorar cada persona, eliminar discriminacions, especialment per raó de sexe.
5. Conèixer l'anatomia i la fisiologia dels aparells genitals femení i masculí, i relacionar-ho amb la conducta sexual i els efectes que se'n deriven (embaràs, malalties, plaer, felicitat...)
6. Conèixer què s'entén per sexualitat i les dimensions que comporta: fisiològica, comunicativa, ètica...
7. Conèixer els mètodes reguladors de la procreació i fer descobrir la importància de prendre aquestes decisions en parella.
8. Conèixer les malalties de transmissió sexual més freqüents. Prendre consciència de la necessitat d'evitar les conductes de risc.
9. Fer adonar de la influència dels mitjans de comunicació, la publicitat i l'entorn social sobre la conducta sexual de les persones i l'abús comercial que es fa de la sexualitat.
10. Treballar l'assertivitat per tal de prendre decisions amb major llibertat de manera que es pugui aconseguir expressar, argumentar, fonamentar i defensar opinions sobre qualsevol

⁹⁰Ibidem, p. 150.

⁹¹En aquesta concreció d'objectius s'han seguit les propostes que es fan a les següents publicacions: ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, op. cit.; FONT, P., *Pedagogia de la sexualitat*, op. cit.; HARIMAGUADA, *Carpetas didácticas de Educación Afectivo-Sexual*, op. cit.; LÓPEZ, M. L., *Educación afectivo-sexual*, Ministerio de Educación y Ciencia - Narcea, Madrid, 1995. I també la pàgina web: MARIAS, I., MOLINA, M.C., *Educació per a la salut. Recursos per a educadors* [Internet], Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació, 1998, CABRA, J. (et al.), “Projecte Curricular per a l'Educació Sexual i Afectiva”, disponible en: <http://www.xtec.cat/~imarias/projecte.htm#objetivo> [Consulta: 8 set. 2007].

aspecte referit a la sexualitat i la reproducció .

5. Característiques dels programes

Pere Font situa molt bé un aspecte essencial que ha de caracteritzar tots els programes. “Els continguts dels programes d'educació sexual han de considerar el desenvolupament evolutiu de l'alumne i adaptar-s'hi tenint en compte el seu entorn social i cultural i respectant les diferents opcions culturals.”⁹² D'una banda, cal tenir present no només l'edat, sinó també el desenvolupament evolutiu de l'alumnat per a introduir uns continguts o altres i fer-ho de manera adient respecte al grau de maduresa dels nois i noies. D'una altra, també és important el context sociocultural en el qual es desenvolupa el programa, ja que la recepció dels continguts dependrà de manera substancial d'aquest entorn.⁹³

Carles Ariza contempla també aquests aspectes i en recull d'altres en forma de síntesi que poden ser molt il·lustratius.⁹⁴

“1. En primer lloc, es tracta d'una pedagogia personalitzada, és a dir, que impliqui totes les dimensions de la personalitat del nen i del jove.

2. Una pedagogia progressiva, que respecti i s'adapti al procés evolutiu en un sentit tant col·lectiu com individual.

3. Una pedagogia definida, que reconeix les implicacions ètiques i religioses de la sexualitat i transmet uns valors fonamentals capaços de promoure conviccions, actituds i comportaments coherents.

4. I finalment, una pedagogia positiva, que valora la sexualitat de forma positiva, realitzada en un clima de llibertat, de serenitat i de diàleg, apta per a orientar els dinamismes positius de la sexualitat envers el creixement i la plena maduresa humana.”

S'ha destacar novament l'educació de la sexualitat com un aspecte integrat en el que és l'educació global de l'alumnat, no com un aspecte independent o, pitjor, marginal. La sexualitat és una vessant de la persona que no es pot desarrelar de la resta, perquè tota educació ha “d'implicar totes les dimensions de la personalitat” de les noies i dels nois. I, per tant, ha de ser una educació en valors que permeti créixer en maduresa humana.

En aquesta línia és important que els programes d'EAS no quedin restringits a l'àmbit escolar i, més encara, que no es limitin a seqüenciar uns continguts a desenvolupar pel professor pertinent. El que planteja el col·lectiu Harimaguada té un caire globalitzant que promet aconseguir una major eficàcia en l'assoliment de les seves finalitats. Aquest col·lectiu afirmava, des dels inicis de la seva activitat, el que pretenia: “obtenir un Programa Orientatiu de Educació Sexual, que inclogui objectius, continguts i orientacions didàctiques i per a l'avaluació, així com un disseny de formació del

⁹²FONT, P., *Pedagogia de la sexualitat*, op. cit., p.36.

⁹³És molt significativa una experiència esmentada per un dels entrevistats d'aquesta recerca en la qual exposava que, en una de les sessions, els alumnes es van negar a participar atès que era el temps del ramadà i no podien parlar d'aquests temes.

⁹⁴ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, op. cit., p. 132.

professorat i de sensibilització de mares i pares en aquest camp i un banc de recursos didàctics que recolzin la tasca a l'aula.”⁹⁵

La formació del professorat és un aspecte fonamental en tot programa, en el cas que aquest sigui desenvolupat pels mateixos educadors del centre, ja que, normalment, no s'ha rebut una preparació específica. El fet de proporcionar recursos que facilitin aquesta tasca és també una eina important, tot i que no fonamental, ja que el principal agent educatiu és la mateixa persona que està en contacte amb l'alumnat i que desenvoluparà el programa. L'altre gran eix d'un programa d'EAS és la formació dels pares i mares de l'alumnat. Si tot el que envolta l'ambient dels i les adolescents es troba en aquesta línia de fer un enfocament serè, obert i respectuós de la sexualitat, si l'ambient familiar permet que es pugui parlar obertament també d'aquests temes, ben segur que serà més fàcil fer un acompanyament del creixement dels nois i noies en un clima de llibertat i responsabilitat.

Alguns programes, a més, són desenvolupats per entitats que ofereixen altres serveis com, per exemple, teràpies familiars o assessorament psicopedagògic. El fet de comptar amb especialistes d'alguns temes pot facilitar el seguiment o derivació dels casos que puguin presentar una problemàtica especial per a la qual no és suficient la formació general sobre afectivitat i sexualitat.⁹⁶

1. Etapes en l'elaboració i aplicació dels programes

Quan es parla de les fases o etapes en el desenvolupament d'un programa, cal diferenciar dos supòsits tot i que poden tenir molts punts en comú. En ocasions, en els centres, és un equip de professors –a vegades és tan sols un professor el que es determina a fer-ho- que es posen d'acord per tirar endavant un projecte d'EAS. També hi ha la possibilitat que un equip aliè al centre sigui qui projecta el programa d'EAS.

Tant en un cas com en l'altre les fases que s'esmentaran no són quelcom fix i tancat, sinó que pretén ser un ajut a l'hora d'organitzar la posada en marxa i l'execució del programa. També comparteixen l'esquema general següent:

- Preparació
- Execució
- Avaluació

En el cas que sigui el mateix centre qui organitza el programa, P. Font proposa seguir les següents fases⁹⁷:

Fase de preparació i programació

1. Identificació de problemes i necessitats
2. Establiment de prioritats
3. Definició d'objectius: generals i específics
4. Identificació dels recursos disponibles
5. Posada al dia dels educadors participants en el programa
6. Disseny d'activitats, selecció del contingut i sistema d'avaluació

⁹⁵HARIMAGUADA, *Carpets didàcticas de Educación Afectivo-Sexual*, op. cit., p. 6.

⁹⁶Aquest és el cas d'algunes de les entitats entrevistades en la part de recerca d'aquest estudi. És el cas de la Fundación Desarrollo y Persona, del Clero y de la Fundación Solidaridad Humana. Es pot veure informació d'aquestes entitats a les pàgines 68, 71, 73.

⁹⁷Cf. FONT, P., *Pedagogia de la sexualitat*, op. cit., pp. 59 et seq.

7. Elaboració del calendari del programa
8. Revisió dels darrers detalls previs a la posada en marxa del programa

Fase d'execució del programa

9. Realització de les intervencions

Fase d'avaluació del programa

10. Avaluació final
11. Valoració, modificacions i disseny de noves intervencions

El col·lectiu Harimaguada, com ja s'ha esmentat, és un equip de persones d'especialitats diverses que s'han dedicat a elaborar un programa d'intervenció en els centres, que prepara els docents de cada escola i cada institut. És diferent de la situació anterior en la qual el mateix centre assumia totes les fases del programa.

En aquest cas,⁹⁸ la primera fase suposa la concreció de les condicions necessàries per al desenvolupament del programa en els centres. És a dir, l'acceptació del programa per una part del claustre que assumeix la seva posada en marxa i l'acceptació també per part del Consell Escolar amb més o menys implicació posterior. Aquest acord previ és necessari per tal d'evitar possibles tensions entre els membres de la comunitat educativa.

Les següents fases són semblats a les de qualsevol programa pedagògic amb alguna especificitat. Les divideixen en tres: fase preactiva, fase activa i avaluació.

A la fase preactiva té lloc l'avaluació inicial de l'alumnat i de l'entorn, la formació inicial del professorat disposat a col·laborar, la primera trobada amb les mares i els pares de l'alumnat i la revisió i edició del material didàctic.

L'avaluació inicial de l'alumnat i de l'entorn comporta la detecció dels coneixements, interessos i actituds de l'alumnat, així com les característiques del grup, és a dir, l'edat o el sexe. També es fa una contextualització socioeconòmica del centre i la determinació de les característiques del centre respecte a l'estabilitat del professorat, la seva organització o els recursos de què disposa.

Pel que fa a la formació inicial del professorat, es fa un curs intensiu de capacitació per iniciar l'actuació a l'aula. Els continguts bàsics són:

- Sexualitat: concepte i actituds.
- Evolució de la sexualitat.
- Metodologia de l'educació sexual.
- L'educació sexual i el Projecte Educatiu i Curricular del Centre.

A la primera trobada amb les mares i els pares de l'alumnat es presenta el programa d'educació sexual i s'intenta transmetre la necessitat que hi ha d'incloure aquesta educació a l'escola. Alhora es demana l'acceptació i col·laboració per tal que ells mateixos formin també part del programa. Finalment es dedica un espai per a aclarir els dubtes que pugin sorgir.

En aquest col·lectiu es dona molta importància a la funció de recolzament que proporcionen els materials didàctics. Per aquest motiu, abans de començar la posada en pràctica del programa, es

---

⁹⁸HARIMAGUADA, *Carpets didàcticas de Educación Afectivo-Sexual*, op. cit., pp. 6 et seq.

revisa el material existent en el centre, s'adequa i es preparen nous materials segons les característiques de l'alumnat i del centre.

La fase activa correspon pròpiament a l'aplicació del programa a l'aula per part del professorat. Amb l'alumnat que encara no ha entrat en la pubertat la formació té un caràcter més actiu i globalitzador i s'integra de forma general en el currículum. En els cursos superiors que coincideixen amb un ensenyament més parcel·lat, s'acostumen a treballar els continguts d'EAS en diferents àrees com l'ètica, les ciències naturals i la història o també en hores no lectives.

En aquesta etapa el professorat continua la seva formació amb un caire més interactiu on es valoren i revisen les activitats fetes a l'aula i es reprogramen les següents.

També es proposa una formació continuada de les mares i els pares segons les necessitats i possibilitats del centre. S'intenta consensuar pautes educatives comunes entre l'escola i la família, que participin d'alguna manera en les activitats que es fan a l'aula –enquestes, debats...– i també es proposa la possibilitat d'oferir xerrades concretes sobre temes específics com l'anticoncepció o d'altres; a més, se'ls lliura algun fulletó amb temàtica relacionada amb l'ES.

Finalment hi ha la fase d'avaluació que es fa especialment difícil perquè més important que avaluar els continguts assolits és la valoració dels canvis en els hàbits i actituds. En un primer moment aquest col·lectiu va fer una avaluació de caire estadístic i quantitatiu. Amb el temps s'ha anat donant més importància a l'avaluació "qualitativa i contínua, mitjançant la valoració psicopedagògica aportada pel professorat i la realitzada per l'equip assessor al llarg de les coordinacions."⁹⁹ Això porta a una reformulació i millora continuada del programa.

La proposta de Carles Ariza a *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*¹⁰⁰ presenta moltes similituds amb el que s'ha descrit fins ara, per tant, tan sols s'esmentaran les diferències o característiques més significatives d'aquesta proposta respecte a les fases per a desenvolupar un programa D'EAS.

També en aquest cas es remarca la importància de detectar les necessitats, característiques, vivències i curiositats de l'alumnat, però s'especifica que cal fer-ho en cada moment cronològic. Tot i que pot semblar obvi, és un tret molt important a tenir en compte perquè els interessos en el camp de l'EAS són molt diversos al llarg de l'adolescència. Per aquest motiu, Ariza proposa com a primer repte definir el perfil que ofereix la psicologia evolutiva per cada grup d'edats. Primerament es farà a partir de dades bibliogràfiques, després en contrast amb l'alumnat concret al qual s'aplicarà el programa. Es pretén definir el perfil concret dels subjectes als quals va adreçat el programa d'EAS. Concretament caldrà fixar-se en els aspectes corporals, cognoscitius, afectius, sexuals i volitius.

També és evident la següent afirmació: "Una programació és quelcom que es va perfeccionant a partir de la primera revisió que se'n fa."¹⁰¹ Un programa no és quelcom estàtic, que queda definit una vegada i es manté, ha d'estar sotmès a contínues revisions i millores.

Pel que fa al disseny dels objectius, es remarca que, per cada nivell, cal definir uns objectius generals que tinguin en compte el paper de l'educador o educadora en aquest moment, el paper del grup en aquell nivell i el paper dels pares en l'edat concreta per a la qual s'estan dissenyant els objectius. I es fa una proposta concreta que es transcriu literalment. Després de l'estudi previ esmentat abans, aquests autors proposen:

"- Definir de 3 a 6 centres d'interès en la sexualitat del nen/a de cada edat.

⁹⁹Ibidem, p. 9.

¹⁰⁰ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, op. cit., pp. 416 et seq.

¹⁰¹Ibidem, p. 416.

- Elaborar un objectiu general per a cada centre d'interès.
- Analitzar coneixements, actituds i hàbits o comportaments que estan implícits en cada objectiu general. Formular així objectius específics sobre coneixements, actituds i comportaments.
- Assimilar cada centre d'interès o objectiu general a un nucli temàtic.¹⁰²

A l'obra esmentada desenvolupen un exemple concret per a educació infantil per tal d'il·lustrar aquest procediment.

Pel que fa a l'avaluació, aquests autors fan una incidència especial en relacionar aquesta fase amb els objectius que s'han delimitat. Per exemple, remarquen el fet que els objectius "haurien d'estar formulats en termes observables –per tant–, amb verbs que permetin fer una observació, alhora que també permetin fixar fites i quantificacions concretes a aconseguir"¹⁰³ I encara reforcen més aquesta idea en indicar que només es podrà avaluar allò que s'hagi previst prèviament. "...només es poden avaluar hàbits i comportaments, actituds i coneixements sobre sexualitat, en la mesura que hagi estat previst al llarg de la preparació dels objectius."¹⁰⁴

7. Continguts que han d'incloure els programes

"Proposem l'educació sexual com a part de l'educació de l'afectivitat, entenent aquesta com a una capacitat més general en els éssers humans, que consisteix en una forma d'expressió de la persona i de comunicació amb els altres, a més de mantenir una alta correlació amb la pròpia autoestima i amb la capacitat de sentir i expressar afecte. Sexualitat i afectivitat constitueixen, conjuntament, un àrea d'aprenentatge vitals en el procés de desenvolupament dels individus."¹⁰⁵ Amb aquestes paraules M. Oliveira situa molt bé els continguts que ha de contemplar un programa d'educació de l'afectivitat i la sexualitat. Lògicament els continguts hauran d'anar relacionats amb els objectius que s'hauran dissenyat prèviament i, per tant, s'hauran d'adaptar a les edats, nivells i context de l'alumnat al qual s'adreça el programa.

No es farà en aquest apartat una relació detallada de continguts conceptuals, actitudinals i procedimentals amb la seva seqüenciació ja que, com s'ha vist, aquesta s'ha d'adaptar a la situació i característiques de l'alumnat. Tanmateix, la relació d'objectius descrita anteriorment¹⁰⁶ mostra les línies generals que haurien de seguir els continguts que contempli l'EAS. En aquest apartat, doncs, simplement farem esment d'alguns aspectes que cal considerar a l'hora de decidir els continguts a desenvolupar.

Seguint novament a M. Oliveira, cal tenir present que sexualitat i afectivitat han d'anar unides per a mantenir una EAS global i no restrictiva. Cal educar per a la igualtat entre les persones i evitar les possibles marginacions per raó de sexe o qualsevol altre aspecte. En aquest sentit, serà fonamental treballar l'autoestima de la persona com a condició necessària per a acceptar també l'altre amb les seves diferències i peculiaritats. Serà necessari també estimular la reflexió crítica que permeti prendre decisions que facin possible dur una vida saludable tot seguint un sistema de valors coherent.¹⁰⁷

¹⁰²Ibídem, p. 418.

¹⁰³Ibídem, p. 419.

¹⁰⁴Ibídem

¹⁰⁵OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit., p. 150.

¹⁰⁶Veure apartat d'objectius d'aquest capítol.

¹⁰⁷Cf. OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, op. cit., pp. 150 et seq.

Aquesta EAS tractarà la persona com un tot sense separar la ment del cos i permetent que aflorin els possibles conflictes que puguin portar en el seu interior els nois i noies. Per això M. Oliveira també proposa treballar el tema, molt suggerent, de la por. Serà molt important en aquesta etapa treballar les relacions interpersonals i diferenciar el que és l'amistat, l'atracció, l'enamorament o el vertader amor.

Carles Ariza i els altres autors de *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela* proposen un llistat molt interessant de termes relacionats amb l'EAS adaptat de Kilander. S'hi indica quin moment és el més indicat per a introduir els conceptes en el llenguatge de l'alumnat des de la infantesa fins a l'edat adulta i amb la possible gradació recomanada, és a dir, aconsellant la profunditat amb la qual es pot tractar cadascun d'ells a cada nivell.¹⁰⁸

8. Metodologia

P. Font proposa unes premisses a l'elaboració d'un programa d'EAS de les quals es partirà per a introduir els pressupòsits metodològics que hauria de seguir un programa d'EAS.¹⁰⁹

Caldrà utilitzar un llenguatge adequat i de fàcil comprensió sense fer ús de formes més col·loquials que podrien restar seriositat al tema. El llenguatge no ha de ser ambigu, per exemple; cal deixar clars els conceptes bàsics com pot ser la diferència entre sexualitat i genitalitat ja que podrien portar a equívocs.

Prèviament el professorat haurà de fer un treball d'aclariment personal, ja que no es pot adreçar als receptors del programa amb dubtes o ambigüitats personals que pot transmetre a l'alumnat.

Si es parteix del fet que educar difícilment pot ser plenament objectiu, caldrà apropar-se a aquesta fita. La informació ha de ser el més objectiva i honesta possible.

Si en tota matèria és important fomentar la participació tant dels nois com de les noies, en aquest cas encara ho és més. Les visions de tots dos sexes serà fonamental per a poder establir un veritable diàleg a l'aula. I aquest hauria de ser un dels instruments fonamentals a l'hora de treballar l'EAS amb l'alumnat.

El teló de fons de tot el programa haurà de ser el foment del sentit crític i la responsabilitat. P. Font proposa el plantejament de casos pràctics i situacions que els alumnes hagin de resoldre per tal de facilitar aquest procés de presa de decisions.

Un altre aspecte important és deixar clar el dret a la intimitat, tant del professorat com de l'alumnat. En tot cas es facilitarà la possibilitat que els i les alumnes que ho desitgin puguin tenir una conversa privada amb el responsable de l'EAS, ja que potser una trobada més personal faciliti poder expressar dubtes i qüestions que difícilment es podrien expressar públicament per por a les conseqüències.

Certament és molt recomanable seguir una metodologia activa, allunyar-se de les històriques classes magistrals i potenciar per diferents vies la participació responsable dels components de la classe. És molt important fer participar l'alumnat en el mateix procés d'aprenentatge cercant informació, fent representacions de situacions, elaborant conclusions i exposant-les a la resta de

---

¹⁰⁸Cf. ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, op. cit., pp. 414 et seq.

¹⁰⁹Cf. FONT, P., *Pedagogia de la sexualitat*, op. cit., pp. 40 et seq.

forma creativa, etc. L'ús de les TIC serà una eina fonamental per l'impacte i la repercussió que tenen sobre els adolescents.

Carles Ariza, molt encertadament, suggereix d'utilitzar el mètode científic també en l'educació de l'afectivitat i la sexualitat. Concretament, proposa seguir les següents passes:

- a) "Motivar l'alumne en el tema. Implicar-lo, fer-li veure que el concerneix.
- b) Buscar informació respecte del fenomen, fet o situació a estudiar.
- c) Interpretar la informació, analitzar-la i discutir-la en grup.
- d) Extreure les conclusions més importants de l'aprenentatge, de l'intercanvi de parers, de la seva reflexió. Estudiar com modificar les seves actituds o conductes."¹¹⁰

És àmpliament acceptat el fet que el factor principal en la metodologia és el mateix docent, cosa que requereix una bona preparació per a assolir les capacitats necessàries per a ser un bon comunicador i un bon educador. "L'educador ha d'estar sempre obert -i aquesta és la metodologia més adequada- a les consultes individuals de l'alumne, al diàleg enriquidor, a voltes tranquil·litzador, que permet créixer i adquirir una autèntica personalitat."¹¹¹

9. Avaluació dels programes

Tot programa ha de contemplar alguna manera d'avaluar el seu funcionament. El que pretén l'avaluació ve ben definit pel col·lectiu Harimaguada. "Quan parlem d'avaluar ens referim a comprovar si els fins i processos que ens havíem plantejat s'han anat aconseguint o, si no s'han aconseguit, quines han estat les raons. No és fàcil realitzar l'avaluació d'una experiència d'Educació Sexual en què no només s'ha de tenir en compte el grau d'informació aconseguit, sinó també el canvi fonamentat d'actituds i hàbits."¹¹²

Aquest mateix col·lectiu va començar fent una avaluació més estadística sobre la incidència numèrica del programa i, amb el temps, va anar donant més importància a les valoracions de tipus més qualitatiu que feien el professorat i l'equip assessor al llarg de les coordinacions.

A l'obra *Programa integrat de pedagogia sexual en la escola*, es proposa una avaluació molt detallada i sistemàtica dels alumnes que han participat en el programa, aspecte interessant com a part fonamental en l'avaluació. Es transcriu literalment la seqüència proposada pels autors.

A) "Verificar la formulació correcta dels objectius. Precisar al màxim fites quantificables i nivells de rendiment òptims per a la consecució de cada objectiu.

B) Comprovar si hi ha fonts d'informació disponibles respecte als objectius formulats.

¹¹⁰ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrat de pedagogia sexual en la escola*, op. cit., p. 274.

¹¹¹Ibidem, p. 52.

¹¹²HARIMAGUADA, *Carpets didàctics de Educació Afectivo-Sexual*, op. cit., p. 9.

- C) Preparar informació nova respecte als objectius que hem definit.
- D) Seleccionar la tècnica de recollida d'informació més adequada:
- observació (actituds, comportaments)
  - interrogació (actituds, comportaments; menys coneixements)
  - anàlisi (coneixements, menys actituds i comportaments)
  - "tests" o proves objectives (coneixements)
- E) Construir instruments de recollida d'informació, a partir de la tècnica escollida:
- observació (anècdotes, llistes de control, escales d'actituds...)
  - interrogació (qüestionaris, entrevistes, proves sociomètriques...)
  - anàlisi (tasques d'adquisició, revisió o repàs, transferència...)
  - "tests" (estandaritzats, fets pel mateix educador...).
- F) Decidir el moment en què s'utilitzarà la tècnica seleccionada i l'instrument que s'ha preparat. Com que aquest moment és previ al disseny d'activitats i propostes metodològiques, no es pot, i per tant no s'ha de fer encara, decidir com s'utilitzarà.¹¹³

En qualsevol cas, no s'ha de perdre de vista que l'avaluació pretén aconseguir informació sobre el grau d'assoliment dels objectius proposats i la possible reestructuració del programa per a millorar la seva eficàcia. En l'apartat següent es tractarà a bastament com es pot avaluar un programa d'EAS principalment des d'una entitat aliena als mateixos dissenyadors del programa.

Avaluació de programes

L'avaluació de programes no és quelcom estandaritzat i tancat, sinó que admet diferents dissenys segons el que es persegueixi amb l'avaluació; fins i tot es pot dir que un mateix programa admet diversos dissenys.¹¹⁴ No és l'objectiu d'aquest estudi mostrar els diferents dissenys existents, sinó més aviat, presentar trets generals de l'avaluació de programes i ampliar somerament aquells aspectes que estan més relacionats amb aquesta investigació.

Definició

Què s'entén per avaluació de programes? Hi ha diferents definicions que permeten una aproximació al concepte.

"Ruthman (1984) defineix la investigació avaluativa com "un procés la finalitat del qual és aplicar procediments científics per a acumular evidència vàlida i fiable sobre la manera i grau en què un conjunt d'activitats específiques produeix resultats o efectes concrets (En Cook i Reichardt,

¹¹³ ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, op. cit., pp. 419-420.

¹¹⁴ Cf. BARRAGÁN, F. (dir), *La educación afectiva y sexual en Andalucía: la evaluación cualitativa de programas*, op. cit., p. 30.

1986).¹¹⁵ D'aquesta definició es pot destacar el fet que és un procés; per tant, hi haurà diferents activitats realitzades al llarg del temps en les quals es poden produir canvis. I el que es pretén amb una metodologia científica és obtenir informació amb un grau elevat de certesa i fiabilitat sobre la seva eficàcia.

D. L. Stufflebeam i A. J. Shinkfield en fan una definició més àmplia. "L'avaluació és un procés mitjançant el qual es proporciona informació útil per a la presa de decisions. En un sentit més ampli, l'avaluació consisteix en un procés en tres etapes per a identificar, obtenir i proporcionar informació sobre un programa valorat en les seves fites, en la seva planificació, en la seva realització i en el seu impacte, amb el propòsit de guiar la presa de decisions, proporcionar informació i contribuir a la seva comprensió i amb el criteri del seu valor (resposta a les necessitats) i al seu mèrit (qualitat)."¹¹⁶ En aquest cas també es fa incidència en el fet que és un procés i es concreten les tres etapes per les quals ha de passar: identificar, obtenir i proporcionar informació sobre el programa. Però es puntualitza que es fa per orientar la presa de decisions ja que s'obtenen dades referents a la seva comprensió, el seu valor i la seva qualitat.

La presa de decisions és també un aspecte important que ressalta R. Pérez Juste entès com a "procés sistemàtic dissenyat intencional i tècnicament, de recollida d'informació rigorosa – valuosa, vàlida i fiable-, orientat a valorar la qualitat i els èxits d'un programa, com a base per a la posterior presa de decisions de millora tant del programa com del personal implicat i, de manera indirecta, del cos social en el qual es troba immers."¹¹⁷ S'indica aquí que ha de ser sistemàtic, és a dir, que requereix una planificació prèvia de les activitats d'acord amb les fites del programa. La finalitat és que la informació sigui rigorosa per a una millor presa de decisions com es feia notar també en el cas anterior. Un aspecte interessant, però, és l'accent en la millora del programa i d'alguna manera dels seus receptors.¹¹⁸

Per tant, l'avaluació de programes no es pot entendre simplement com una activitat merament tècnica, sinó com un procés orientat a la presa de decisions que normalment anirà d'acord amb les posicions teòriques de l'avaluador i amb el context de l'avaluació.

Característiques importants de l'avaluació de programes

La conceptualització del procés avaluatiu ha anat variant al llarg dels anys i es pot dir que, en l'actualitat, conviuen diverses interpretacions. També cal tenir present que, al darrere, hi ha diferents posicionaments ideològics.

Tanmateix, es pot fer una descripció de les característiques principals de l'avaluació de programes ja que hi ha coincidències entre les diferents conceptualitzacions.¹¹⁹

¹¹⁵Cf. MARTÍNEZ MEDIANO, C., Evaluación de programas educativos. Investigación evaluativa. Modelos de evaluación de programas, op. cit., p. 37.

¹¹⁶STUFFLEBEAM, D.L., SHINKFIELD, A.J., *Evaluación sistemática. Guía teórica y práctica*, Centro de Publicaciones del M.E.C., Madrid; Paidós Ibérica, Barcelona, 1987, p. 166.

¹¹⁷PÉREZ JUSTE, R., "Evaluación de programas educativos", dins *Documento síntesis de sendos Seminarios sobre Evaluación de Programas*, Granada – Madrid, 1992, p. 5.

¹¹⁸Hi ha altres definicions que aquí no es recolliran, però que difereixen poc de les expressades en el text. Potser només apuntar que en alguns casos es pretén elaborar teories a partir dels resultats obtinguts en l'avaluació. Una informació clara i sintètica al respecte es pot consultar a: BARRAGÁN, F. (dir), *La educación afectiva y sexual en Andalucía: la evaluación cualitativa de programas*, op. cit., pp. 31 et seq.

¹¹⁹El que es presenta a continuació és una versió resumida extreta de COLAS, M.P., REBOLLO, M.A., *Evaluación de programas: una guía práctica*, op. cit., pp. 19-20.

1. La avaluació s'entén com a procés i, per tant, té un caràcter dinàmic.
2. 'apliquen procediments científics per obtenir i analitzar les dades de forma rigorosa i sistematitzada.
3. La finalitat és aconseguir informació vàlida i fiable.
4. Ha de pretendre facilitar la presa de decisions i, per tant, que l'avaluació tingui una funció i un sentit que es projecti envers el futur.
5. Té un caràcter contextualitzat respecte a les condicions en les quals s'emmarca el programa.
6. Sovint pot tenir una funció ideològica i política.¹²⁰
7. L'avaluació suposa l'emissió d'un judici o la valoració d'alguna cosa.

El procés avaluatiu suposa una sèrie de preses de decisions que comencen amb la tria del model teòric que es pretén seguir, l'elecció del tipus d'avaluació, el paper de l'avaluador, les finalitats que es persegueixen, etc., fins a determinar el procediment tècnic de la recollida i anàlisi de les dades i el tipus d'informe que es presentarà finalment.

Funcions de l'avaluació¹²¹

Qualsevol pla d'avaluació ha de començar deixant clares les funcions que complirà, ja que s'espera que ajudi a promoure millores de diferent tipus que cal explicitar. D'aquest primer pas dependrà la delimitació dels objectius i els continguts de l'avaluació.

Es presenten possibles funcions que pot perseguir l'avaluació d'un programa. Es pot utilitzar per a recolzar programes originals amb informació documentada. Pot ajudar a identificar els punts reeixits de les innovacions d'un programa. També ajuda a propagar programes, ja que els resultats de l'avaluació influeixen en altres educadors que resten predisposats a adaptar aquells programes i, així es dona la possibilitat de rèplica, fet que implementa la seva validació. També suposa una major i millor informació de la comunitat educativa respecte un programa, i això predisposa positivament les persones a recolzar el programa i els materials que s'utilitzen.

Presa de decisions¹²²

El procés avaluatiu té com a finalitat, tal com s'ha anat incidint, la presa de decisions. És a dir, triar les accions que es considerin millors en el marc d'una intervenció política o acadèmica. "Clark (1989) identifica tres enfocaments en la presa de decisions: el científic, l'interpretatiu i el crític."¹²³

Des de la perspectiva científica es fa una separació i entre fets i valors, entre mitjans i finalitats, administració i política. En un primer moment s'estableixen les finalitats i la política a seguir des dels estaments corresponents i, després, els avaluadors, prèvia acceptació d'aquestes

¹²⁰Colas i Rebollo afirmen taxativament que té una funció ideològica i política. En aquest cas s'ha considerat més oportú afegir "sovint" ja que les conclusions de la recerca personal no permeten fer una afirmació tan contundent.

¹²¹Cf. COLAS, M.P., REBOLLO, M.A., *Evaluación de programas: una guía práctica*, op. cit., pp. 21 et seq.

¹²²Cf. *Ibidem*, pp. 24 et seq.

¹²³Cf. *Ibidem*, p. 24.

premisses, decideixen els mitjans més adients per assolir les finalitats establertes. L'avaluador és, doncs, un gestor. Els qui decidiran finalment són els que han determinat els valors i les finalitats. Les decisions són ètiques i polítiques, no científiques. Tota presa de decisions, sigui científica o no, en el fons i malgrat la pretesa separació entre fets i valors, suposa resoldre problemes ètics i, per tant, fer eleccions morals.

L'enfocament interpretatiu pretén comprendre el context en què es desenvolupa la presa de decisions. Considera les diverses interpretacions i els diversos judicis subjectius dels qui participen en el procés de presa de decisions i que no tenen perquè ser coincidents. La primera objecció es clara: la decisió final s'allunya d'una decisió objectiva. Una altra és el fet que no es té prou en compte el context social en què es prenen les decisions. Tampoc queda clar qui i com pren les decisions. La part positiva es troba en la importància que es dona als judicis de les persones implicades. "Tanmateix, si es contemplant les diferents posicions dels implicats, s'entraria en un model democràtic de presa de decisions, situant-se en aquest sentit en una posició diferent a l'autocràtica.

La presa de decisions democràtica es guia per tres principis generals: 1) les decisions han de ser preses pels qui hi estiguin directament afectats, 2) les decisions només s'han d'adoptar després d'una discussió exhaustiva i lliure i 3) tots els qui participen en la presa de decisions han d'acceptar els acords que se'n deriven, i assegurar la seva posada en pràctica mitjançant l'acció adequada. En altres termes, les persones tenen dret a participar en la presa de decisions que les afecten directament."¹²⁴

El fet que es comprometin les parts implicades fa que augmenti l'efectivitat dels programes educatius.

La teoria crítica sobre la presa de decisions es fonamenta en l'anàlisi teòrica de la realitat social, política i econòmica. En aquest cas les decisions es prenen a través de l'argumentació racional i lliure des de la pròpia consciència de les persones que intervenen en el procés. Es parteix, doncs, del context social i polític, però allunyant-se d'una possible alienació per part d'aquest.

Context avaluatiu¹²⁵

Parlar de context avaluatiu vol dir fer referència al marc teòric avaluatiu que comporta delimitar algunes qüestions com les següents.

¿Per a què l'avaluació? Fa referència a les finalitats, a les funcions de l'avaluació.

¿Qui utilitzarà els resultats de l'avaluació? o ¿Qui demana l'avaluació del programa?, ¿Els polítics, els tècnics o responsables del programa, els subjectes del programa?

¿Quin és l'àmbit de l'avaluació? Pot ser un subjecte, un grup, una comarca, un territori, etc.

¿Quin serà el paper de l'avaluador? Extern al programa, responsable del programa, compromès amb les seves finalitats, etc.

---

¹²⁴Cf. Ibídem, p. 25.

¹²⁵Cf. Ibídem, p. 26.

¿Quin serà el rol dels participants en l'avaluació? Subjectes receptors, font de qüestions a avaluar, suggeridors d'aspectes a avaluar, etc.

¿Quin és el contingut de l'avaluació? Els èxits del programa, el procés d'implementació, el disseny del programa, etc.

¿Qui i com es prendran les decisions sobre el programa? Ho faran les autoritats polítiques, els responsables del programa, els receptors, de forma autocràtica, democràtica, autogestionària, etc.

Aquestes són les qüestions prèvies que s'ha de formular l'avaluador. Després caldrà seleccionar el model avaluatiu i el procés metodològic.

Tipus d'avaluació i continguts¹²⁶

Tota avaluació ha de respondre a dues preguntes: què avaluar -són els continguts- i com avaluar -és la metodologia. En aquest apartat es tractaran els continguts.

“En un programa es poden identificar els següents continguts bàsics d'avaluació (Caride, 1989).

- 1) Necessitats/ context.
- 2) Disseny i/o planificació.
- 3) Desenvolupament o execució.
- 4) Resultats o èxits.”¹²⁷

Es parlarà dels diferents tipus d'avaluació segons es tingui en compte una o altra de les dimensions anteriors. “Gross i Humphreys (1985) identifiquen, en aquest sentit, els següents tipus d'avaluació:”¹²⁸

Avaluació preformativa o anàlisi de necessitats. És el punt de partença per identificar les situacions que demanen una solució. S'acaba determinant les prioritats d'actuació i també comporta una presa de decisions.

Avaluació formativa. Es pretén millorar un programa que ja s'està desenvolupant. Es retorna la informació als executors del programa i permet introduir els canvis que es considerin oportuns.

Avaluació sumativa. Informa sobre la qualitat i eficàcia d'un projecte.

Lògicament, és important distingir els tipus d'avaluació perquè, segons el que es persegueixi, l'avaluador haurà de plantejar unes qüestions o unes altres i desenvolupar les possibles respostes. Cal no oblidar que l'avaluació es fa per obtenir dades significatives i quantitativament importants per a facilitar la presa de decisions.

---

¹²⁶Cf. *Ibíd.*, p. 27.

¹²⁷Cf. *Ibíd.*

¹²⁸ Cf. *Ibíd.*, p. 27.

Metodologia

L'elecció de la metodologia depèn de molts factors. Uns autors donen molta importància a la concepció ideològica i la formació epistemològica de l'avaluador; d'altres a les exigències de la situació d'investigació que es tracti. D'altres ben segur que pensen que tots dos aspectes influeixen, tot i que es poden decantar més per un que per un altre. Tanmateix, sembla improductiu un debat entre metodologia quantitativa i metodologia qualitativa ja que totes dues tenen punts molts reeixits i d'altres més qüestionables. Certament el tipus d'investigació i les finalitats que es persegueixin seran determinants en el disseny metodològic de l'avaluació.

El supòsit teòric del qual parteix la investigació que alguns autors consideren determinant en la tria de la metodologia, s'anomena "model d'avaluació". "Algunes de las dimensions o elements bàsics que componen un model d'avaluació són els següents: finalitat científica i política, contingut, presa de decisions, àmbit o unitat d'avaluació, rol de l'avaluador, enfocament i procés metodològic."¹²⁹

S'han realitzat diverses classificacions dels models d'avaluació atenent a diferents criteris. En aquest cas se seguirà la mateixa opció d'agrupació que fa Mª P. Colas, segons aspectes teòrics i metodològics, i es classificaran en objectivistes, subjectivistes i crítics.¹³⁰

Els *models objectivistes* consideren l'avaluació de programes des d'una perspectiva tècnica en la qual es determina el nivell d'eficiència d'un programa. Aquests models situen la presa de decisions en les autoritats ja siguin polítiques o acadèmiques. L'avaluador té un paper tècnic, normalment extern al programa. Es pretén que sigui una investigació científicament objectiva i, per tant, es fan servir instruments "objectius" de recollida de dades (tests, qüestionaris, etc.). Aquestes dades són reproduïbles i verificables per altres.

Cap als anys setanta, amb el sorgiment del paradigma interpretatiu en la investigació educativa comencen a desenvolupar-se els *models subjectivistes*. L'avaluació s'entén com la comprensió i valoració dels processos i resultats d'un programa educatiu. Es considera el saber com una creació humana que està molt vinculada als valors, creences i actituds dels qui estan immersos en la realitat. Es pretén el canvi d'actituds, opinions i creences dels implicats en l'avaluació i això demana una comunicació fluida entre avaluador i avaluats. Les interpretacions dels implicats en el programa són imprescindibles per al desenvolupament de l'avaluació. "La mostra es va ajustant al tipus i quantitat d'informació que en cada moment es necessita."¹³¹ Per tant, no està determinada en nombre ni en característiques. Normalment són mostres petites i no representatives. S'utilitzen bàsicament dades qualitatives. La recollida de dades és molt oberta i preval un caràcter subjectiu en l'anàlisi i en la interpretació dels resultats. Hi ha una preocupació per assegurar la credibilitat dels resultats i es recorre a tècniques pròpies de validació com són la triangulació, l'observació persistent, la rèplica pas a pas, etc.

Un altre model no tan desenvolupat com els anteriors és el *model crític*. Des d'aquesta perspectiva, l'avaluació de programes suposa una recopilació d'informació que permeti la reflexió crítica dels processos i porti a la presa de decisions pertinent en cada cas. Aquest model persegueix la transformació dels destinataris del programa i, a partir d'aquí, influir en els canvis institucionals i comunitaris. "Des de la posició crítica es planteja una projecció antropològica del contingut. Per antropològic s'entén la xarxa de rols, pràctiques i institucions que caracteritzen una

¹²⁹Ibidem, p. 36.

¹³⁰Cf. Ibidem, pp. 36 et seq. Aquests conceptes es troben molt ben desenvolupats.

¹³¹Ibidem, p. 90.

comunitat particular o grup d'individus a través del temps.”¹³² El disseny d'investigació es va generant a través del diàleg i consens i està centrat en la reflexió que es dona en tot el procés metodològic. “Per reflexió s'entén el procés d'identificar, fer explícit i analitzar críticament les assumpcions, valors i creences que accepten i/o manifesten els agents del programa.”¹³³ Es busca per què es produeixen alguns fets, i es plantegen alternatives. A través del discurs s'arriba a un consens que guia la presa de decisions.

“Malgrat la diversitat conceptual i metodològica dels enfocaments exposats, tots participen d'un objectiu comú: generar coneixement científic-avaluatiu a través d'una metodologia científica que adopta diferents fórmules, però que comparteix criteris comuns com: racionalitat, contrastabilitat, sistematització, caràcter fàctic, etc.”¹³⁴

La base per a una avaluació coherent, sigui quin sigui el model avaluatiu escollit, es troba en una presa de decisions justificades i argumentades. Per això, no és tan important que l'avaluador adopti plenament un dels models exposats; pot ser, com proposa M^a. P. Colas, que l'avaluador inventi un model propi perquè cap dels existents s'adeqüi a les característiques que es pretenen avaluar. “Adoptar el propi model és perfectament lícit si se sap aportar prous raons que ho justifiquin.”

Disseny d'investigació

Mª Pilar Colas a *Evaluación de programas* dedica tot el sisè capítol a tractar aquest tema. Des d'aquesta investigació només s'esmentaran els diferents tipus de dissenys d'investigació i s'aprofundirà en un, la investigació qualitativa¹³⁵.

D'una banda parla dels dissenys clàssics, com els dissenys descriptius, els dissenys correlacionals i els dissenys experimentals. Després explica els dissenys d'investigació qualitativa i, finalment, els dissenys d'investigació des de la perspectiva crítica.¹³⁶

Entre tots ells, actualment els dissenys d'investigació qualitativa tenen un lloc important dins la recerca educativa. És aquest el motiu que justifica que s'hagi escollit aquest disseny.

El disseny d'investigació que segueix una metodologia qualitativa es considera “obert, flexible i emergent.”¹³⁷ Es va elaborant a mesura que avança el procés. Dins aquesta metodologia hi ha diferents modalitats que poden agrupar-se en dues: l'estudi de casos i els dissenys multicas. L'estudi de casos es caracteritza per la seva finalitat: obtenir el màxim d'informació i el més detallada possible de l'objecte d'estudi per tal de comprendre millor la globalitat d'una situació. Els estudis multicas cerquen la convergència entre diferents casos.

Aquests dissenys són especialment interessants per a estudiar a fons la realitat on es duu a terme un programa. Pot ser un sol subjecte, un centre o una comunitat educativa. Els estudis multicas són molt reeixits en l'avaluació de programes molt diferents.

“Aquest enfocament d'investigació pot ser molt adient quan es vol tenir un coneixement i comprensió com més exacta millor d'un subjecte, grup, context o institució des de la perspectiva

¹³²Ibidem, p. 91.

¹³³Ibidem

¹³⁴Ibidem, p. 108.

¹³⁵Es desenvolupa en l'apartat de la pròpia investigació.

¹³⁶Cf. COLAS, Mª P. i REBOLLO, Mª A., *Evaluación de programas*, op. cit., pp. 99-119.

¹³⁷Ibidem, p. 111.

dels seus propis agents o la valoració que ells fan d'un determinat programa. També per a ajustar el disseny i la implementació del programa a la cultura del grup.”¹³⁸

Certament, doncs, l'avaluació de programes es pot enfocar des de diferents angles. Tal com deia M. P. Colas, l'important no és tant el seguir estrictament una línia investigadora establerta per algun autor sinó explicar i argumentar el disseny de la investigació que s'ha seguit. D'aquesta manera es facilitarà la seva comprensió i s'obrirà la capacitat de rèplica que recolzarà la seva validació.

---

¹³⁸Ibídem

3. INVESTIGACIÓ REALITZADA

3.1. DISSENY DEL PLA DE TREBALL

Com és previsible en tota investigació, la planificació temporal i el mateix contingut de les tasques d'investigació s'han hagut de modificar en el transcurs de la recerca. Tanmateix, en línies generals, s'han assolit els objectius proposats a l'inici, amb petites modificacions. D'una banda, l'estructuració de les activitats a desenvolupar ha anat variant perquè l'element fonamental de la recerca -que eren les entrevistes a representants de diferents programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat- ha condicionat el calendari, atesa la disponibilitat d'agenda dels entrevistats. Una altra diferència important ha estat descobrir que no hi ha materials en format TIC prou rellevants elaborats per aquestes entitats que hagin requerit la seva traducció al català com era un dels objectius. Tot això ha suposat l'endarreriment en la realització de les entrevistes i l'avançament del projecte relacionat amb l'elaboració de materials. Malgrat aquests petits ajustaments, la recerca ha seguit un bon ritme de realització.

Planificació temporal i desglossament de les tasques del pla de treball

Primer trimestre del curs 2006-2007

Revisió bibliogràfica.

Aquest primer pas ha permès un contacte previ amb aspectes teòrics bàsics i també la delimitació de la mostra d'estudi.

D'una banda, s'han situat les característiques de l'etapa evolutiva d'estudi, l'adolescència; s'ha aprofundit en el que és un programa educatiu i, més concretament, un programa d'educació de l'afectivitat i la sexualitat i també s'ha fet una aproximació a la metodologia de recerca educativa, amb una major incidència en la metodologia qualitativa. D'altra banda, hi ha hagut una presa de contacte via internet i bibliogràfica amb diferents propostes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat a l'Estat espanyol i també d'una proposta forana, més concretament, francesa.

Pel que fa a la mostra utilitzada en la investigació, no ha estat massa gran, ja que la metodologia d'estudi de casos és el que requeria. S'ha treballat, finalment, amb dos programes catalans, un que s'ha utilitzat com a prova abans de considerar definitius els instruments de valoració i un altre que depèn del Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya. Pel que fa a l'Estat espanyol s'han estudiat dos, un amb seu a Valladolid i un altre a Madrid. De França s'ha estudiat el Cler, fundació privada reconeguda pel govern de França que té projecció estatal. No ha estat una tria a l'atzar, ja que s'han escollit unes propostes que s'han considerat prou completes i prou accessibles els seus representants.¹³⁹

Realització d'una relació de materials en format TIC sobre educació de l'afectivitat i la sexualitat

S'ha fet una recerca dels materials existents en llengua catalana i en format TIC per a dur a terme l'educació de l'afectivitat i la sexualitat. S'ha elaborat una fitxa dels materials existents en format

¹³⁹Veure p. 63 i següents on s'amplia la informació sobre els representants dels programes i les institucions que representen.

VHS o DVD amb les característiques principals per tal de facilitar la seva tria i utilització per part dels educadors.

_ Disseny de les entrevistes

La recerca bibliogràfica va permetre delimitar la metodologia a aplicar i l'opció per les entrevistes semiestructurades. A partir de la documentació consultada es va fer el disseny del guió de l'entrevista prova que es va acabar de definir després de posar-la en pràctica.

_ Contacte amb les entitats a entrevistar i inici de les entrevistes

Tot i que, al començament es pretenia realitzar les entrevistes en el primer trimestre, tan sols s'han pogut dur a terme dues de les proposades, però sí s'han pogut concretar les dates en aquest període per a realitzar les restants.

S'han cercat responsables dels programes escollits que els coneixen a fons i que podien explicar i valorar la seva aplicació concreta. Es pretenia fer una reflexió més acurada de la informació obtinguda a partir dels documents previs.

_ Realització de cursos de formació¹⁴⁰

- *Bases Metodològiques per a la recerca educativa*. Diversos professors. ICE-UB. De setembre a octubre de 2006.
- *Ecologia emocional aplicada a l'educació*. Mercè Conangla. Fundació Àmbit. CRP del Prat de Llobregat. Novembre 2006.
- *Educació en valors. Propostes pràctiques amb TIC*. Elisabet Higuera. Professora associada de la Universitat de Barcelona. Dept. de Didàctica i Organització Educativa. D'octubre de 2006 a gener de 2007.
- *Curso de monitores de educación afectiva y sexual*. Nieves González. Fundación Desarrollo y Persona. Sant Cugat. De febrer a abril de 2007.

Segon trimestre del curs 2006-2007

_ Realització de les entrevistes restants

Al llarg del mes de febrer es van realitzar les entrevistes a l'entitat de Valladolid, de Madrid i de Lió. Aquesta part de la recerca va suposar una inversió econòmica i de temps important perquè es pretenia realitzar les entrevistes en el medi natural d'aplicació del programa i/o residència dels entrevistats.¹⁴¹

¹⁴⁰ S'amplia la informació en el capítol següent.

¹⁴¹ L'entitat de Valladolid no va ser entrevistada en la mateixa seu, sinó a Sant Cugat del Vallès, ja que al llarg dels mesos de febrer, març i abril va organitzar un curs de formació de monitors d'educació de l'afectivitat i la sexualitat en aquesta ciutat catalana. Això va facilitar la realització de l'entrevista en aquesta mateixa ciutat, a més de participar en l'esmentat curs.

Transcripció de les entrevistes i anàlisi de les dades

El processament de les dades ha estat molt més laboriós del que es preveia inicialment. Les entrevistes van tenir un durada que girava al voltant de les dues hores, mentre que la transcripció de cadascuna d'elles ha suposat un temps superior a les vint hores. Especialment difícil ha estat l'entrevista al Cler, ja que s'ha hagut de traduir del francès al català.

Posteriorment s'ha realitzat la categorització de les entrevistes, el resum de les categories i la contrastació d'aquestes entre les cinc entitats.

Creació de nous materials seguint les TIC.

S'ha elaborat una *webquest* que porta per títol "Què és això d'enamorar-se?" i que pretén treballar bàsicament la dimensió afectiva en les relacions de parella des del treball de l'autoestima i els instruments bàsics de les relacions interpersonals com són la comunicació i el diàleg.

També s'han preparat dos *power point* que pretenen treballar els continguts de l'educació de l'afectivitat i la sexualitat des de dos àmbits tal com queda reflectit en els títols. Un d'ells, "Amor i sexualitat" tracta aspectes generals que pretenen ajudar l'alumnat a fer un reflexió crítica sobre allò de positiu que hi ha en les relacions afectives i sexuals i també sobre la necessitat de ser responsables en els actes i les decisions que es prenen al respecte. L'altre, "Responsabilitat en l'amor. Anticoncepció i regulació de la natalitat", presenta la fertilitat humana, els mètodes anticonceptius i, novament, la responsabilitat en el seu ús.

Tercer trimestre del curs 2006-2007

Millora dels materials TIC elaborats i gestions tècniques i administratives.

En la fase anterior es va realitzar un esborrany dels materials. En aquest trimestre es millora el disseny gràfic i s'estudia la forma de fer-ho accessible a les persones interessades respectant la propietat intel·lectual. Es gestiona també l'espai web per penjar la *webquest* a internet.

Elaboració de la proposta d'educació en l'afectivitat i la sexualitat

A partir de les conclusions obtingudes en l'estudi dels programes anteriors, i tenint en compte els punts forts i els punts febles dels diferents projectes estudiats, es proposen unes línies que es consideren importants a tenir en compte quan es vol desenvolupar un programa d'educació de l'afectivitat i la sexualitat dels i les adolescents.

Redacció de la memòria final.

3.2. CURSOS DE FORMACIÓ REALITZATS

El mes de setembre vaig poder fer un curs intensiu, organitzat conjuntament pel Departament d'Educació i l'ICE sobre tècniques de recerca educativa que em va resultar realment molt interessant i instructiu i que m'ha servit de guia per a realitzar aquest treball, molt intuïtiu en els inicis.

Posteriorment, a finals del mateix trimestre i inicis del següent, vaig realitzar un curs de millora personal sobre les TIC com a recurs educatiu, especialment sobre la temàtica dels valors. Aquest curs m'ha permès aprendre o perfeccionar el coneixement d'alguns recursos informàtics per tal de poder elaborar activitats que permetessin una major implicació de l'alumnat en el seu procés educatiu. M'ha resultat de màxima utilitat per a elaborar la *webquest* que es presenta en aquesta llicència.

El mes de novembre vaig poder participar en un curs organitzat pel Centre de Recursos Pedagògics del Prat de Llobregat sobre ecologia emocional aplicada a l'educació. La vessant de les emocions és fonamental en l'educació de l'afectivitat i la sexualitat a l'adolescència.

Finalment, els mesos de febrer, març i abril de 2007 vaig dur a terme el *Curso de monitores de educación afectiva y sexual*. La responsable del curs va ser la Dra. Nieves González, directora de la Fundación Desarrollo y Persona i una de les persones que he entrevistat en aquest estudi. En aquest cas, a més de la interessant informació pel que fa als continguts i la metodologia emprada, vaig poder aproximar-me al coneixement del programa desenvolupat per aquesta entitat des d'un angle diferent de l'entrevista, fet que em resultà molt profitós.

3.3.- METODOLOGIA I RECURSOS EMPRATS

Aquesta investigació consta de dues parts ben diferenciades: l'estudi comparatiu d'alguns programes d'EAS i la recopilació i elaboració de materials per a treballar l'EAS. Per aquest motiu la descripció de la metodologia s'exposarà també diferenciadament.

A. Estudi avaluatiu d'una selecció de programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat

Característiques de la investigació

La investigació reflectida en aquest apartat segueix un enfocament qualitatiu, ja que les investigacions quantitatives se ceneixen a un tipus de dades mesurables que, en un context educatiu, poden menystenir algunes dades o poden ser incapaces per la mateixa limitació del mètode de captar altres matisos que, finalment, poden ser més rellevants que les pròpies variables quantificables.

Tanmateix, la concreció del paradigma del qual es parteix i la mateixa metodologia no segueixen estrictament cap de les establertes a causa de la particularitat de l'estudi. Si es té en compte el que afirma U. Flick es pot iniciar una justificació d'aquesta postura. "El fet de com formular la pregunta o preguntes d'investigació és un pas central, i que determina essencialment l'èxit en la investigació qualitativa, però que tendeix a ser ignorat en la majoria de les presentacions dels

mètodes.”¹⁴² El mateix autor suggereix començar amb la següent qüestió: ¿Quins mètodes són necessaris per a respondre les preguntes que es formula la investigació? És pertinent, doncs, recuperar en aquest moment les preguntes inicials d'aquesta recerca:

1. Què tenen en comú i què diferencia, en general, els diferents programes d'educació en l'afectivitat i la sexualitat dels i les adolescents?
2. Quins trets fonamentals hauria d'incloure un programa d'educació en l'afectivitat i la sexualitat dels i les adolescents que permetés millorar la seva efectivitat?

Evidentment, aquestes preguntes tenen un caire valoratiu, fins i tot avaluatiu dels programes d'estudi i no es refereixen tant a aspectes quantitius com a les qualitats –“Què tenen en comú i què diferencia...”; “Quins trets fonamentals...?”- dels mateixos programes, aspectes als quals s'ha d'arribar després de conèixer a fons els programes i de comparar-los entre ells.

Per continuar justificant el perquè no se seguirà acuradament cap model existent cal recuperar un aspecte esmentat anteriorment, però ara amb les mateixes paraules que ho fa Ma P. Colas. “Comprovi si coincideix –el model d'avaluació- amb cap dels que ja existeixen i si n'ha inventat cap. És possible que no n'hi hagi cap que s'adeqüi a les característiques de la realitat que avaluarà. Adoptar un model propi és perfectament lícit si se saben aportar prou raons per a justificar-ho. L'argumentació científica de les decisions preses sobre l'enfocament i el model teòric adoptat és la clau perquè l'avaluació sigui coherent en totes les seves parts i pugui ser útil als destinataris.”¹⁴³

No es vol caure en la pretensió de voler elaborar de nou un model d'investigació, però després de conèixer les diferents possibilitats, s'ha vist que el que es pretenia englobava aspectes de diferents paradigmes investigadors que ara explicarem.

El context teòric en què sembla enquadrar-se millor aquest treball és el que ha estat anomenat *paradigma interpretatiu*, ja que té com a objectius comprendre el perquè d'uns fets i intentar millorar la realitat. En ella s'utilitzen bàsicament dades qualitatives. El subjecte avaluador, en aquest cas, no intervé directament en els programes que estudia tot i que hi ha una certa implicació en la recollida de dades, com es veurà quan es descriu acuradament l'estudi realitzat. Des de la visió del paradigma interpretatiu es posa una càrrega molt forta en el subjectivisme com a mitjà per construir el saber.

En aquesta recerca es vol arribar a uns resultats que, si bé no podran ser titllats d'objectius per la metodologia emprada, sí que es vol assolir el màxim d'objectivitat a partir del consens en molts punts revelat per la contrastació dels programes i per l'eficàcia dels resultats obtinguts a través de la seva aplicació. En aquest cas, a diferència del corrent interpretatiu, no es pretén el canvi d'actituds, opinions i creences dels implicats en l'avaluació, sinó, més aviat, es persegueix esdevenir un toc d'alerta a les autoritats que siguin competents pel que fa a la possible aplicació d'un programa d'EAS. En aquesta línia, potser s'entroncaria més la recerca amb el model crític que pretén fomentar, des de la reflexió, els canvis necessaris en les institucions per tal d'aconseguir una major incidència en els destinataris dels programes. L'aspecte central seria augmentar el grau de responsabilitat en les actituds adolescents pel que fa als aspectes relacionats amb l'afectivitat i

¹⁴²FLICK, U., *Introducción a la investigación cualitativa*, Morata, Madrid, 2004, p. 104.

¹⁴³COLAS, M.P., REBOLLO, M.A., *Evaluación de programas: una guía práctica*, op. cit., p. 48.

la sexualitat de manera que es minimitzessin les conseqüents problemàtiques socials actuals. No es pot deixar d'esmentar la importància dels models democràtics; tot i que en aquest estudi no ha estat possible seguir-los, és interessant fer-ne referència per a posteriors investigacions.

Els models democràtics es guien per tres principis que es consideren fonamentals: la presa de decisions amb la intervenció dels afectats, la necessitat de precedir les decisions amb una discussió àmplia i el requeriment d'acceptar els acords als que s'arribi. En general s'accepta que aquesta forma de procedir augmenta l'eficàcia dels programes educatius.¹⁴⁴ Aquesta línia d'actuació seria la més adient a utilitzar per part de les autoritats quan es volen introduir canvis que afecten profundament els implicats com a agents o receptors dels programes educatius.

La necessitat d'assolir el màxim grau d'objectivitat en aquest estudi fa que es coincideixi totalment en la importància d'utilitzar diferents mètodes de validació com contempla la metodologia qualitativa. La triangulació ha estat un dels que ha donat millors resultats i que s'aplicarà a partir d'aquests elements. Els resultats de les entrevistes, l'estudi de documents i la revisió d'un agent extern, que serà la mateixa supervisora d'aquesta investigació, seran els tres angles des dels quals es desenvoluparà la triangulació.

Metodologia qualitativa

Si bé aquest estudi segueix essencialment una metodologia qualitativa tal com recull la proposta de P. Maykut i R. Morehouse, hi ha alguns aspectes dels quals s'allunya i que s'explicitaran, a l'apartat corresponent.¹⁴⁵

- L'enfocament de la investigació és de caràcter exploratori i descriptiu.
- El disseny és emergent, és a dir, s'elabora progressivament sobre la informació recollida. El disseny d'aquesta investigació es va elaborar a partir de les preguntes inicials de la recerca i les dades documentals prèvies; posteriorment s'ha modificat lleument.
- El mostreig és intencional; es fonamenta en criteris interns i no pretén generalitzar els resultats. En aquest cas, el mostreig o més aviat la tria de casos és intencional i es pretén una certa generalització dels resultats.
- La recollida de dades té lloc en situacions naturals, no controlades. Atès que una de les tècniques ha estat l'entrevista, no es pot considerar que la situació hagi estat natural, especialment en alguns casos.¹⁴⁶
- S'emfatitza el paper de l'investigador com a instrument principal de la investigació. Si bé és cert que l'investigador és essencial en aquesta recerca, simplement ha intentat reflectir allò que ha pogut deduir a partir, principalment, de les informacions obtingudes dels responsables dels programes entrevistats.
- Els mètodes de recollida d'informació són qualitius, de naturalesa interactiva.
- L'anàlisi de dades és inductiu.
- L'informe d'investigació segueix el model de l'estudi de casos. Això ha estat així en el sentit que es pretenia aconseguir el màxim d'informació i de la forma més acurada possible dels programes estudiats. Però, potser, s'adequaria millor al que s'anomena *estudis multicas*¹⁴⁷ que persegueixen descobrir la convergència de diferents casos. Tanmateix encara restaria una

¹⁴⁴Cf. p. 43 (2n i 3r paràgraf).

¹⁴⁵Cf. MAYKUT, P., MOREHOUSE, R., *Beginning qualitative research*, The Falmer Press, Londres, 1994.

¹⁴⁶ Veure, per exemple, l'entrevista de Nieves González, FDP, a l'annex 1.2.c.

¹⁴⁷Es pot trobar la descripció dels dos models a COLAS, M.P., REBOLLO, M.A., *Evaluación de programas: una guía práctica*, op. cit., pp. 111 et seq.

diferència: no només se cerquen els punts convergents dels programes, sinó els punts divergents.

S'han seguit les següents fases¹⁴⁸:

1. Fase inicial. Inclou la recerca documental i el plantejament de les qüestions a investigar.
2. Fase de planificació. S'han seleccionat els programes que es volien estudiar i la tècnica principal per obtenir les dades. L'entrevista.
3. Fase d'entrada a l'escenari. Presa de contacte amb els responsables dels programes seleccionats. La mostra és petita, 5 programes, però significativa.
4. Recollida i anàlisi de les dades. L'objectiu ha estat elaborar una síntesi dels aspectes més rellevants dels programes i mostrar les semblances i diferències existents entre ells.
5. Sortida de l'escenari. Acabament del procés d'obtenció de dades i de l'anàlisi.
6. Elaboració de l'informe. S'han decidit les característiques de l'informe i s'ha facilitat la revisió per part dels participants.

S'han intentat seguir criteris de credibilitat a través de la triangulació i també el de confirmabilitat per diferents vies: la documentació sobre els programes, les mateixes entrevistes, la supervisió externa del procés i les conclusions obtingudes de la investigació.

Mètode

Com s'ha explicat anteriorment, en aquesta investigació no es pot parlar d'un mètode concret, ja que el camí seguit engloba diferents aspectes.

Bàsicament es pot definir aquest estudi com a investigació avaluativa.¹⁴⁹ Segons les finalitats que persegueixi l'avaluació es poden aplicar diferents denominacions. A aquest estudi la que més li escau es l'avaluació sumativa que és la que informa sobre la qualitat i eficàcia d'un projecte. En aquest cas, més que avaluar un programa, es vol fer una proposta de programa d'EAS que potencii els aspectes positius que s'hagin valorat en els estudiats i que minimitzi els aspectes negatius que s'hagin constatat.

D'altra banda, es pot considerar, en part, que s'ha seguit un mètode etnogràfic ja que, en alguns dels casos s'ha estudiat el programa en el seu propi medi.¹⁵⁰ Això ha permès obtenir referents observacionals que han completat les informacions obtingudes per altres medis.

S'ha realitzat un estudi *multicas*. S'han triat uns casos¹⁵¹ concrets, és a dir, diferents programes d'EAS i s'han contrastat diferents aspectes. Es pretenia comprendre en profunditat i de forma contextualitzada aquests programes. La tria no s'ha fet de forma aleatòria, sinó seguint uns criteris.

¹⁴⁸ Basat en la informació obtinguda a partir del curs *Bases metodològiques per a la recerca educativa* coordinat per Begoña Gros i organitzat per l'ICE de la Universitat de Barcelona el setembre de 2006.

¹⁴⁹ Pel que fa a l'avaluació de programes i les seves característiques es pot consultar el context teòric que hi ha a la primera part de la memòria. Veure p. 28.

¹⁵⁰ Veure, per exemple, l'entrevista a Fernando del Castillo, FSH, a l'annex 1.2.d

¹⁵¹ En la metodologia qualitativa més que parlar de *mostres* es parla de *casos*, entenent aquest com un fenomen d'algun tipus que s'esdevé en un context limitat (unitats d'anàlisi).

Tècnica

S'han utilitzat tres tècniques diferents tot i que no amb el mateix pes: l'estudi de documents, l'entrevista i l'observació. Entre ells els més importants ha estat els dos primers i, especialment, l'entrevista.

Pel que fa l'observació no s'ha realitzat de forma sistemàtica, però es vol esmentar, perquè en algun dels casos estudiats, s'ha pogut participar directament de les activitats dels programes estudiats com els tallers, la xerrada amb els professors o una sessió de preparació de l'equip responsable dels tallers.¹⁵² En aquests casos s'han registrat les dades oportunes sense interferir en el desenvolupament de l'activitat. Si bé no ha estat la font principal d'informació, sí que ha servit per a complementar dades obtingudes per altres vies i reforçar l'objectivitat dels resultats.

Pel que fa a l'estudi de documents, es fa referència als documents generats pels programes escollits com revistes o pàgines web de la institució responsable del projecte, així com llibres editats per les entitats. També s'han visualitzat els vídeos existents als CRP de Catalunya amb temàtica relacionada amb l'EAS. Pel que fa als programes s'ha fet una recerca dels programes existents i els seus plantejaments i enfocaments a través d'internet i de la bibliografia corresponent.

Tanmateix, la tècnica més representativa d'aquest estudi ha estat l'entrevista, eina que es desenvoluparà més que les anteriors. S'ha tingut en compte l'opinió de U. Flick: "Si el propòsit de la recollida de dades són les afirmacions concretes sobre una qüestió, una entrevista semiestructurada és la manera més econòmica."¹⁵³ La tècnica seguida, doncs, ha estat l'entrevista semiestructurada realitzada a experts.¹⁵⁴ L'expert s'integra en l'estudi, no com un cas individual, sinó com a representació d'un grup.

En aquest cas s'han entrevistat els responsables dels programes o, com en el cas del Cler,¹⁵⁵ dos educadors, ja que l'abast d'aquest programa és estatal. S'ha optat per l'entrevista semiestructurada ja que, si bé, es tenen força clares les categories que es volien treballar, també es considerava important, tal com s'ha esdevingut, que els entrevistats poguessin aportar elements no contemplats en el protocol de l'entrevista. Atès que els entrevistats representaven les entitats que desenvolupen el programa, l'entrevista no ha estat anònima, amb el vistiplau dels entrevistats. La postura de l'entrevistador ha estat neutra per a no interferir en les respostes i opinions de la persona entrevistada. Les entrevistes s'han registrat amb una gravadora digital i, posteriorment, s'han transcrit manualment i literalment. Posteriorment s'ha realitzat la categorització i codificació. S'han analitzat els resultats i s'ha elaborat l'informe. S'ha informat a grans trets dels temes que es tractarien, però no s'han facilitat les preguntes prèviament perquè es volia aconseguir el màxim d'espontaneïtat en les respostes.

Validació

Aquest aspecte ja s'ha tractat prèviament, però és pertinent fer-ne un esment final dins l'exposició de la metodologia seguida en la investigació.

¹⁵² Aquest és el cas, per exemple, del programa Fundación Solidaridad Humana. L'explicació del contacte amb aquest programa es troba a la descripció de l'estudi realitzat. Veure p. 70.

¹⁵³ FLICK, U., *Introducción a la investigación cualitativa*, op. cit., p. 108.

¹⁵⁴ Cf. *Ibidem*, p. 104.

¹⁵⁵ Veure la descripció de les característiques de l'entrevista i de l'entitat.

Novament es torna a recórrer a U. Flick. "Aquesta paraula clau –*triangulació*– s'utilitza per a denominar la combinació de mètodes, grups d'estudi, entorns locals i temporals i perspectives teòriques diferents en ocupar-se d'un fenomen."¹⁵⁶

Resulta també molt encertada la imatge utilitzada per C. Martínez per a parlar de la triangulació. "Igual que el topògraf utilitza la triangulació per a localitzar els punts en un mapa, el qualitativista determina l'exactitud de les seves conclusions efectuant triangulacions mitjançant l'ús de diferents tècniques de recollida de dades de diferents fonts (observació participant, entrevistes, anàlisi de documents), per a evitar les esbiaixades d'una única tècnica i font i d'un únic observador."¹⁵⁷

En aquest estudi la triangulació ve donada per diferents vies. D'una banda, les tècniques utilitzades. Com s'acaba de veure, l'estudi de documents, l'entrevista, l'observació directa en alguns programes i la revisió per un expert, en aquest cas la supervisora de la llicència. Però també es pot considerar una font de confiabilitat el fet d'haver realitzat entrevistes a cinc programes d'EAS que ha permès trobar molts punts de confluència entre els mateixos programes reforçant algunes de les conclusions finals de l'estudi. De fet, com es reconeix en general "Hi ha uns trets fonamentals que són clau i que són comuns en tots els programes d'educació per a la salut per aconseguir l'objectiu que es proposen, que són: allò que volem explicar, els conceptes, basats en uns models sòlids; portar-los a terme d'una forma sistematitzada i repetible, i finalment aconseguir una eficàcia en les actuacions."¹⁵⁸

B. Recopilació i elaboració de materials per a treballar l'educació de l'afectivitat i la sexualitat

Aquesta part de la recerca també es pot subdividir en dues parts. D'una banda, la recerca i valoració de materials existents en format TIC i, d'altra, l'elaboració de materials propis.

Pel que fa a la recerca de materials existents en format TIC, s'ha realitzat a través d'internet, dels centres de recursos del Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya, de les llicències realitzades sobre temàtiques semblants a la d'aquest estudi i de la bibliografia pertinent. Posteriorment s'ha realitzat una relació dels materials, concretament, dels que es troben en format DVD o VHS, i s'han elaborat unes fitxes amb les dades més representatives. També s'ha inclòs una valoració.

Respecte a l'elaboració de materials nous s'ha realitzat una *webquest* utilitzant un programa generador de webs, el programa NVU. També s'han preparat dues presentacions de diapositives que exposen aspectes importants relacionats amb l'educació de l'afectivitat i la sexualitat a l'adolescència en format *power point*. Els continguts inclosos en els materials s'han anat elaborant paral·lelament a la realització de l'altra part de la investigació i, per tant, han estat, d'alguna manera, la materialització en forma de recursos aplicables a l'aula en format TIC dels aspectes descoberts al llarg de l'estudi.

¹⁵⁶FLICK, U., *Introducción a la investigación cualitativa*, op. cit., p. 243.

¹⁵⁷MARTÍNEZ MEDIANO, C., *Evaluación de programas educativos. Investigación evaluativa. Modelos de evaluación de programas*, op. cit., p. 73.

¹⁵⁸Extret de la presentació de: ARTÉS, M. (et al.), *Taller educació de la sexualitat i l'afectivitat*, Ajuntament de Sabadell. Servei Municipal de Promoció de la Salut, Sabadell, 2002, p. 5.

3.4.- MÈTODE. DESCRIPCIÓ DE L'ESTUDI

A. Estudi avaluatiu d'una selecció de programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat

Com ja s'ha exposat anteriorment, aquesta recerca pretén explorar i valorar diferents programes d'EAS; això ha suposat cercar i entrar en contacte amb una selecció de programes i dels agents implicats en el seu origen i desenvolupament.

L'opció per la metodologia qualitativa respon a la pretensió d'obtenir una informació prou completa sobre l'origen dels programes, la metodologia seguida, els continguts tractats, el grau de satisfacció tant dels educadors com dels receptors del programa, les dificultats amb les quals s'han trobat en el seu desenvolupament,... Copsar aquestes realitats amb tota la seva gamma de matisos semblava reclamar un estudi en profunditat que captés els detalls, fet per al qual no semblava respondre una metodologia quantitativa basada en l'acumulació de dades estadístiques.

Aquest apartat presenta concretament el mètode seguit en la investigació.

Objectius

En aquesta recerca es pretén fer un estudi comparatiu de cinc programes d'EAS aplicats a l'adolescència. Es volen conèixer en profunditat, i ressaltar què tenen en comú i què els diferencia, quins aspectes són els més reeixits segons els seus responsables i aquells dels quals n'estan menys satisfets.

Arran d'aquesta fase prèvia s'elaborarà una proposta de programa d'EAS que inclourà aquells aspectes que es consideren fonamentals en un programa per tal que aquest esdevingui més eficaç.

Tècniques de recollida d'informació

S'han esmentat en el capítol anterior les tres tècniques utilitzades: estudi de documents, principalment en les fases inicials, l'observació i l'entrevista semiestructurada. Serà aquesta la que s'ampliarà i concretarà en aquest apartat ja que ha estat la més important per a l'obtenció de les dades.

A partir de la informació bibliogràfica sobre diferents programes i sobre l'avaluació de programes es van anar delimitant uns temes centrals sobre els quals s'havia d'estructurar l'entrevista. Aquesta primera pauta va ser contrastada amb la supervisora de la llicència i amb una especialista en recerca qualitativa de l'ICE-UB. Posteriorment es va realitzar l'entrevista pilot a la responsable d'un programa a Catalunya que, si bé no complia tots els requisits, sí que seguia un programa força estructurat i podia resultar útil per provar el guió de l'entrevista. Després dels últims retocs, l'entrevista s'organitzà al voltant de nou grans temes que han esdevingut les categories de l'anàlisi posterior.¹⁵⁹

---

¹⁵⁹ Es pot consultar l'entrevista sencera a l'annex 1.2.a

1. Dades personals de l'entrevistat
2. Origen i objectius del programa
3. Agents responsables del desenvolupament del programa
4. Receptors del programa
5. Continguts
6. Metodologia
7. Materials
8. Implicacions
9. Avaluació

Cadascuna d'aquestes categories s'ha dividit en subcategories a les quals s'arribava a través de diferents preguntes. Es van realitzar un total de 24 preguntes. Tot i que les qüestions eren força obertes, la darrera convidava l'entrevistat a fer la seva pròpia aportació sobre el tema per tal de detectar algun aspecte important que no hagués quedat reflectit en el guió.

Procediment

a. Selecció dels programes

Aquest pas és el que normalment s'anomena *selecció de la mostra*. En aquest context es fa referència als programes als quals s'ha aplicat la investigació, que es consideren els "casos" de què parla la bibliografia en referir-se al tipus de recerca qualitativa que se seguirà en aquesta investigació.

Per a la selecció dels programes objecte d'aquest estudi, s'ha seguit el procediment anomenat *selecció basada en criteris* proposada per Goetz i LeCompte.¹⁶⁰

Els criteris utilitzats han estat:

- Que fessin alguna intervenció en instituts públics.
- Que tinguessin una localització territorial diversa. El programa prova és de Catalunya, n'hi ha un altre que també ho és, dos són de la resta d'Espanya i un és francès.
- Que incloguin un altre tipus d'intervencions que puguin repercutir en la formació afectiva i sexual, a més de l'educació formal en els centres d'ensenyament.
- Que tingui un abast d'intervenció ampli (més de 10 centres).

Finalment, els cinc programes amb els seus representants i entitats seleccionades són els següents:

1. Montserrat Vila i Fosas. Institut Borja de Bioètica (IBB). Catalunya. Entrevista prova.
2. Cristina Ramírez de Roa. Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya (DE). Catalunya.

¹⁶⁰Cf. GOETZ, J.P., LeCOMPTE, M.D., *Etnografía y diseño cualitativo en investigación educativa*, Morata, Madrid, 1988.

3. Nieves González Rico. Fundación Desarrollo y Persona (FDP). Valladolid. Castilla-La Mancha
4. Fernando del Castillo Palma. Fundación Solidaridad Humana (FSH). Madrid. Madrid.
5. Bernard i Françoise Dumeril. Centre de Liaison des Equipes de Recherche (Cler). Lyon. França.

b. Obtenció de les dades

Després de la selecció de la mostra, es va contactar personalment amb els responsables o membres de les entitats que desenvolupen els programes.

El contacte es va realitzar telefònicament o a través del correu electrònic. Val a dir que totes les persones seleccionades per a l'entrevista van respondre amb una actitud molt oberta i participativa. La dificultat va estar més relacionada amb problemes tècnics que amb la disponibilitat de les persones. Especialment difícil va ser la connexió amb FSH per problemes informàtics i amb el Cler per l'idioma i també per problemes informàtics.

En cada cas, l'oferta va ser diversa. En unes ocasions tan sols s'ha tingut de referència la documentació escrita i la pròpia entrevista (IBB). En altres casos s'ha participat també en una classe sobre la temàtica desenvolupada per l'entrevistada (DE). Pel que fa a la FDP es va participar en un curs impartit per l'entrevistada i adreçat a futurs monitors d'educació de l'afectivitat i la sexualitat. Amb FSH es va poder assistir als tallers que realitzen amb els alumnes, a una conferència adreçada als professors del centre i a una sessió de treball dels educadors dels tallers. Respecte al Cler, a més de la llarga entrevista, es va comptar amb dos espais informals per a contrastar diferents aspectes que van ajudar a completar la informació obtinguda a través de l'entrevista.

Excepte l'entrevista prova que es va registrar amb una gravadora tradicional, la resta es van fer amb un aparell digital que va permetre una millor qualitat en la recollida de les dades i en la seva manipulació posterior.

c. Tractament de les dades

El tractament de les dades ha estat realment laboriós. Les transcripcions de les entrevistes s'ha fet manualment perquè se'ns havia desaconsellat la utilització dels programes informàtics creats amb aquesta finalitat. Cada entrevista ha suposat un mínim de 20 hores de transcripció.

Posteriorment s'ha fet una codificació que incloïa les dades següents: inicials de la persona entrevistada, numeració de la pregunta de l'entrevista que corresponia a una categoria determinada i abreviatura indicant la categoria o subcategoria a la qual feia referència. En algun cas, en què la categoria incloïa molts apartats, com és el cas dels continguts, s'han afegit els nombres que acompanyen cada contingut en el guió de l'entrevista. Es presenten tot seguit la descripció de les categories, subcategories i els codis corresponents. El penúltim es va afegir en veure que era un tema que apareixia en les entrevistes i el darrer inclou les noves aportacions que

fan els entrevistats.

1. Dades personals de l'entrevistat

NG_01_dp

Dades personals de la persona o persones entrevistades.

2. Origen i objectius del programa

NG_02_or_des

Origen i fases de desenvolupament del programa.

NG_03_ob

Objectius i característiques del programa.

3. Agents responsables del desenvolupament del programa

NG_06_ag

Característiques dels agents responsables del desenvolupament del programa. Agents principals i agents complementaris.

4. Receptors del programa

NG_08_re

Receptors del programa. Receptors principals i receptors complementaris.

5. Continguts

NG_09_co_01

Contingut del programa i nivell educatiu en què es tracta: la història de la sexualitat

NG_09_co_02

Contingut del programa i nivell educatiu en què es tracta: Anatomia de l'aparell reproductor.

NG_09_co_03

Contingut del programa i nivell educatiu en què es tracta: Fisiologia de l'aparell reproductor: resposta sexual, embaràs, lactància, etc.

NG_09_co_04

Contingut del programa i nivell educatiu en què es tracta: procés de maduració i dimensions de la sexualitat.

NG_09_co_05

Contingut del programa i nivell educatiu en què es tracta: Malalties de transmissió sexual.

NG_09_co_06

Contingut del programa i nivell educatiu en què es tracta: Planificació familiar i mètodes anticonceptius.

NG_09_co_07_cos

Continguts: Aspectes antropològics i psicològics: el cos.

NG_09_co_07_auto

Continguts: Aspectes antropològics i psicològics: l'autoestima.

NG_09_co_07_in_se_vo

Continguts: Aspectes antropològics i psicològics: integració d'intel·ligència, la voluntat i els sentiments.

NG_09_co_07_com

Continguts: Aspectes antropològics i psicològics: comunicació i diàleg.

NG_09_co_07_rel

Continguts: Aspectes antropològics i psicològics: relacions interpersonals.

NG_09_co_07_atr

Continguts: Aspectes antropològics i psicològics: atracció, amor i sexualitat.

NG_09_co_07_dec

Continguts: Aspectes antropològics i psicològics: presa de decisions i pressió grupal.

NG_09_co_08_mit

Contingut del programa i nivell educatiu en què es tracta: mites relacionats amb la sexualitat.

[NG_09_co_09_pet](#)

Contingut del programa i nivell educatiu en què es tracta: el *petting*.

[NG_10_co_curr](#)

Possibilitat d'integració del programa en la legislació vigent sobre educació.

[NG_11_co_gra](#)

Possibilitat de graduar els continguts del programa en els diferents nivells d'educació.

[NG_12_co_tem_or](#)

Tractament del programa de temes socialment controvertits: orientació sexual.

[NG_12_co_tem_auto](#)

Tractament del programa de temes socialment controvertits: autogratificació (masturbació).

[NG_12_co_tem_av](#)

Tractament del programa de temes socialment controvertits: avortament.

[NG_12_cont_vio](#)

Tractament del programa de temes socialment controvertits: violència de gènere.

[NG_12_cont_abus](#)

Tractament del programa de temes socialment controvertits: abús sexual.

[NG_12_cont_comerç](#)

Tractament del programa de temes socialment controvertits: comerç sexual (turisme sexual, pornografia, prostitució...).

6. Metodologia

[NG_13_met](#)

Metodologia.

[NG_14_tut](#)

Possibilitat de tutories personalitzades.

[NG_15_inf](#)

Possibilitat i valoració del paper de les infermeres que visiten els centres educatius periòdicament a Catalunya.

7. Materials

[NG_16_mat](#)

Provenença i característiques dels materials dels programa. Utilització o no de programes de televisió.

8. Implicacions

[NG_18_imp](#)

Relacions del programa amb institucions públiques o privades.

9. Avaluació

[NG_19_av](#)

Valoració del programa per part dels mateixos agents i pels receptors. Mètodes d'avaluació. Dificultats en la implantació del programa. Rellevància del programa.

Precocitat en les relacions

[NG_20_preco](#)

Precocitat de les relacions sexuals. Causes i conseqüències. Embaràs no desitjat.

Aportacions dels entrevistats

[NG_24_ap](#)

Aspectes aportats lliurement per l'entrevistat i que no s'han inclòs explícitament en les preguntes anteriors.

Després de la definició de les categories i els codis s'han rellegit les entrevistes tot marcant amb codis i colors les diferents categories i subcategories. Seguidament s'ha fet una selecció dels paràgrafs de cada entrevista que tractaven de cada

categoria i s'ha fet un resum per categoria i entrevistat que es recollirà en l'apartat de resultats.

Finalment s'ha fet una comparació del que deien els entrevistats sobre cada categoria anotant les confluències i les discrepàncies que es reflectirà a l'apartat de discussió.

Validació

A l'apartat de discussió s'han incorporat i contrastat les dades no només de les cinc entrevistes, sinó també de la documentació de la qual es disposava i les observacions realitzades. La revisió posterior per part de la supervisora de la memòria fa creure que permetrà validar amb un grau acceptable de confiabilitat les conclusions a les quals s'arriba en aquest estudi.

B. Recopilació i elaboració de materials per a treballar l'educació de l'afectivitat i la sexualitat

Aquesta segona part té un caire més pràctic perquè està relacionada amb la facilitació del treball del professorat i això comporta una sistematització de material existent així com l'elaboració de nou material.

Objectius

1. Presentar alguns dels materials existents en català per a treballar amb EAS a l'adolescència a través de les TIC.
2. Elaborar nous materials relacionats amb la proposta d'EAS a la qual s'ha arribat després de la primera part de la recerca.

Tècniques de recollida d'informació i procediment

La recerca dels materials existents s'ha fet a través d'internet, dels centres de recursos de Catalunya i la Xarxa de biblioteques de Catalunya. En alguns casos simplement s'anotà l'existència del material, en d'altres, com són els vídeos o els DVDs, s'han visualitzat i s'ha realitzat una fitxa amb les dades importants i una valoració personal.

Per a elaborar la *webquest* ha estat imprescindible el curs realitzat a través del Moviment Cristià de Mestres i Professors: "Eduquem amb valors. Propostes pràctiques amb TIC". A través d'ell s'ha après la part tècnica per a l'elaboració de la *webquest*. Els continguts i la idea han estat fruit de diferents fonts: les entrevistes realitzades, la bibliografia consultada, suggeriments d'altres professors, internet, etc.

Els *powers points* s'han realitzat amb l'ajut d'una infermera interessada també en aquest tema. Amb ella i amb una metgessa s'han contrastat els continguts i la seva seqüenciació.

4. RESULTATS OBTINGUTS EN ELS PROGRAMES ESTUDIATS.

4.1. PRESENTACIÓ DELS RESULTATS OBTINGUTS.

Com a resultat, en aquesta part de la investigació, s'inclou la caracterització de la mostra. És a dir, es situen les persones entrevistades amb les dades que les referencien¹⁶¹ i també les de les institucions que representen. Però s'ha volgut anar més enllà, perquè cada entrevista ha comptat amb uns trets contextuals que són prou importants i que, d'alguna manera, han influït en els resultats. S'ha volgut mantenir la forma de relat en primera persona per significar la proximitat que es va establir entre entrevistadora i entrevistats i com els diferents elements que van envoltar cada entrevista van influir també en la pròpia entrevistadora i, d'alguna manera, en els resultats.

S'explicaran ara les categories i subcategories definides amb un resum de les aportacions fetes per cada persona entrevistada a cada categoria. En aquest apartat de la investigació tan sols s'aporta aquesta informació i es reserva a la part de discussió la comparació entre les explicacions dels diferents responsables dels programes.

Les categories i subcategories segueixen força l'esquema de l'entrevista semiestructurada un cop passada la prova pilot i la revisió de la supervisora i l'especialista en recerca educativa de l'ICE-UB. S'han afegit dues categories al final: la que parla de la precocitat en les relacions entre els i les adolescents i les aportacions particulars de cada entrevistat. La categoria 2, origen i objectius del programa s'ha desdoblada en dues categories, d'una banda s'explica l'origen i desenvolupament del programa i d'una altra es caracteritza aquest i es presenten els seus objectius.

1. Característiques dels programes.

Tot seguit es descriu el context en el que es van realitzar les entrevistes, es presenta a les persones entrevistades i les entitats i/o programes de les que depenen. S'ha volgut donar l'estructura de relat personalitzat, ja que tots cinc encontres es van desenvolupar en un ambient molt receptiu que va facilitar molt l'entrevista i es volia reflectir en el text.

a. ENTREVISTA PROVA A MONTSERRAT VILA I FOSAS.

INSTITUT BORJA DE BIOÈTICA. UNIVERSITAT RAMON LLULL. Catalunya. (IB)

Fotografia del local on es troba ubicat l'Institut Borja de Bioètica (URL), a l'edifici docent de l'Hospital de Sant Joan de Déu.

¹⁶¹ Es compta amb el seu acord verbal.

Un dijous de novembre de 2006 a la tarda m'apropo fins a l'edifici docent de l'Hospital de Sant Joan de Déu d'Esplugues de Llobregat on es troba ubicat l'Institut Borja de Bioètica, centre que pertany a la Universitat Ramon Llull. Allí m'espera la Montserrat Vila, persona que, amablement, s'ha ofert per tal de fer l'entrevista prova o entrevista pilot que, posteriorment, realitzaré a altres responsables de diferents programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat (EAS).

Opto per provar les preguntes de l'entrevista amb ella perquè, tot i no complir totalment els requisits previs¹⁶², està desenvolupant el seu programa a Catalunya, ho fa a diversos centres escolars i, a més, conec parcialment el programa ja que vaig fer un curs sobre aquesta temàtica amb ella i em va interessar el plantejament.

La Montserrat té 40 anys i va néixer a Fals, a la comarca del Bages. És llicenciada en psicologia, ha fet un màster en Psicopatologia infantil i juvenil a la Universitat Autònoma i és Màster en Bioètica per la Universitat Ramon Llull. El seu interès per l'EAS es remunta a la pròpia carrera de psicologia que va cursar en una edat adulta, posterior als 25 anys. Ja estava casada llavors i, amb el seu marit, feia acompanyament de parelles que es preparaven per casar-se. El fet de constatar la necessitat d'una certa preparació davant decisions tan importants com viure en parella la va portar a plantejar-se la possibilitat de dedicar-se professionalment.

Comença llavors una formació més específica dins el camp de l'EAS. Va fer un curs organitzat pel CLER¹⁶³ a Granada al llarg de quatre anys durant el mes de setembre. També s'ha format amb la Fundación Solidaridad Humana (FSH)¹⁶⁴ que li ha proporcionat una visió complementària respecte al tema.

La intervenció a les escoles, oferint un programa concret des de l'Institut Borja de Bioètica (URL), la fa des de l'any 2000, és a dir, fa 7 anys. La seva actuació s'adreça més aviat als tallers amb els adolescents de Secundària Obligatoria, tot i que, en algun cas també fa xerrades per a pares.

L'entrevista transcorre amicalment al llarg de gairebé 2 hores i, fins i tot, continuem a micro tancat ja que ens ha motivat molt l'estona que hem dedicat a quelcom que ens preocupa tant a ella com a mi: l'EAS.

L'entitat. Institut Borja de Bioètica. Universitat Ramon Llull¹⁶⁵

L'Institut Borja de Bioètica es va fundar l'any 1976 per iniciativa del seu actual President, el Dr. Francesc Abel i Fabre, s.j., doctor en medicina, especialista en obstetrícia i ginecologia, llicenciat en filosofia i teologia, i format com a investigador als Estats Units, que va considerar fonamental

¹⁶² Només treballa en escoles concertades i no té un abast tan ampli com els altres programes estudiats.

¹⁶³ Veure p. 73 on s'explica què és aquesta entitat i què fa. El nom correspon a les sigles de *Centre de Liaison des Equipes de Recherche*, que vol dir Centre d'enllaç dels equips de recerca.

¹⁶⁴ Veure p. 71 on s'explica què és aquesta entitat i què fa.

¹⁶⁵ Cf. *Institut Borja de Bioètica. Universitat Ramon Llull* [Internet], Institut Borja de Bioètica. Universitat Ramon Llull, Barcelona, 2006, "L'Institut", disponible en: <http://www.ibbioetica.org/cat/modules/tinycontent/index.php?id=1> [Consulta: 9 set. 2007].

crear a Catalunya el primer centre de bioètica de l'Estat espanyol. L'Institut es va constituir com a fundació privada l'any 1984 i consta inscrita al Registre de Fundacions de la Generalitat de Catalunya amb el núm. 125. Des de l'any 2000 és institut universitari per la seva integració a la Universitat Ramon Llull com a entitat federada de ple dret.

El principal objectiu de l'IBB consisteix en analitzar els problemes que plantegen els progressos biomèdics i la seva repercussió en la societat i els seus sistemes de valors, així com difondre els resultats en publicacions especialitzades.

Tot i que l'activitat de l'Institut s'ha centrat durant tots aquests anys molt específicament en el camp de la bioètica, també és cert que l'activitat en l'àmbit de l'educació afectiva i sexual va ser una branca important entre els anys 1988 i 1998, en que un grup de pedagogs, col·laboradors de l'IBB, varen treballar durant anys un material per a docents en l'àmbit de l'Educació Primària i també de l'Educació Secundària, portant a terme també cursos i tallers per a professionals de la docència i la pedagogia. Així, l'Institut té publicades dues monografies que porten per títol "Amor i afectivitat a l'escola" (Editorial Claret, 1989) i "Eduquem la sexualitat al parvulari" (Editorial Claret, 1993), així com els "Quaderns de pedagogia sexual", adreçats als professionals d'ESO, que porten per títol "Assolir una identitat personal", "Donar la vida", "Sortir junts" i "Per una expressió digna del sexe". Des de l'any 2000, ha reprès parcialment aquest àmbit d'activitat prestant com a servei els tallers d'educació de l'afectivitat i la sexualitat adreçats a l'alumnat d'Educació Secundària i dels quals n'és responsable la Montserrat Vila.

b. ENTREVISTA A CRISTINA RAMÍREZ.

DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA. Catalunya. (DE)

Després de preguntar a diferents persones i entitats i de fer una recerca a través d'internet, finalment una companya d'un institut em va parlar de la Cristina Ramírez de Roa com a especialista dedicada a fer tallers d'EAS als instituts. En aquest cas es referia a un institut de Ripollet. Me'n va parlar molt bé de la seva feina i vaig veure que complia els requisits que m'havia marcat per fer la tria dels programes a estudiar. A Catalunya no he sabut trobar cap més programa d'aquestes característiques.

Cristina Ramírez de Roa desenvolupant un dels tallers.

Vaig aconseguir el seu correu electrònic i em vaig posar en contacte amb ella. El primer que vaig fer va ser confirmar si complia les condicions prèvies, i així va ser. Val a dir que la seva resposta va ser molt ràpida i amatent, totalment disponible al que pogués necessitar. És més, em va oferir poder participar presencialment en una de les classes que imparteix sobre psicologia de la sexualitat a la Facultat de Psicologia de la Universitat de Barcelona. Vaig assistir molt agraïda, ha estat un element més de caire observacional per a complementar la recerca. Era el 18 de desembre de 2006 i la data prou intencionada, la temàtica d'aquell dia: els programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat¹⁶⁶. Després vam poder tenir una estona distesa al seu departament per tal de realitzar l'entrevista que es va allargar més enllà de l'hora i mitja. Algun alumne va interrompre la conversa, però ràpidament recuperàvem el fil. Va ser una estona molt agradable.

La Cristina Ramírez Roa és nascuda a Colòmbia. Va viure nou anys a EEUU, concretament a Burmann, Los Angeles on va conèixer el seu marit i es van casar. Poc després van venir a Espanya i actualment té la nacionalitat espanyola. Pel que fa a la seva formació és filòloga anglesa i psicòloga. Des de fa dinou anys és Professora de Psicologia Evolutiva i de l'Educació de la Universitat de Barcelona en qualitat de professora associada. Tanmateix a ella li agrada precisar que treballa en l'àmbit clínic i en la docència a diferents nivells, formació d'infants i joves i també del professorat. Això, segons les seves mateixes paraules, "da una visión diferente"¹⁶⁷. El contacte amb el món de l'EAS es remunta a la seva intervenció en escoles de pares i mares on s'orientava els pares en aquests aspectes tot oferint-los pautes per educar els fills i millorar les relacions familiars. Primer va començar a treballar amb els pares i mares de primària i després amb els de secundària. L'altre camp que l'ha fet introduir-se en el món de l'EAS ha estat la mateixa assignatura de Psicologia Evolutiva que li ha permès desenvolupar l'evolució afectiva i sexual des dels inicis, a la infància, passant per l'adolescència, la maduresa i la senectut. Fa set anys que s'imparteix a la facultat de Psicologia l'assignatura de Psicologia de la sexualitat, de la qual és la coordinadora.

A partir d'una trobada multidisciplinària organitzada pel Departament d'Educació i el de Sanitat de la Generalitat de Catalunya per tractar sobre l'homosexualitat, es va iniciar la seva intervenció en els instituts i les escoles concertades, ara fa 5 anys. De fet, les intervencions les realitza exclusivament en els centres sol·licitants que estan adscrits com a Escoles promotores de la salut.

L'entrevista va acabar amb un dinar on varem poder contrastar, ara informalment, els diferents aspectes de l'EAS en les que ambdues estem implicades.

L'entitat. Departament d'Educació i Universitats de la Generalitat de Catalunya i les Escoles Promotores de la Salut¹⁶⁸

La intervenció Departament d'Educació i Universitats de la Generalitat de Catalunya respecte a l'EAS es fa des del Programa d'Educació per a la salut a l'escola. Aquest porta a terme diverses actuacions (Pla de Formació, elaboració de materials, seguiment de projectes d'innovació,...) en

¹⁶⁶ Veure annex 2.4. on s'inclou un resum d'aquella classe.

¹⁶⁷ Veure l'entrevista a Cristina Ramírez a l'annex 1.2.b

¹⁶⁸ *Web del Departament d'Educació* [Internet], Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació, Barcelona, disponible en: <http://www.gencat.net/educacio> [Consulta: 19/ set. 2007].

relació a tots els temes de salut i principalment en relació a l'educació afectiva i sexual, alimentació i prevenció d'addiccions en totes les etapes educatives. Es un programa institucional que actua sobre primària i secundària des de 1990 entre el Departament d'Educació i el de Salut (a Primària des de 1986). També s'ha iniciat un programa (Salut i Escola) a càrrec d'aquests dos departaments, que incideix sobre l'alumnat de segon cicle d'ESO. Existeixen des del Programa d'Educació per a la salut a l'Escola diverses intervencions en grups de centres, per exemple, la xarxa d'escoles promotores de salut¹⁶⁹ amb 60 centres a Catalunya, que porten a terme projectes específics. És des d'aquest àmbit que la Cristina Ramírez ofereix el seu programa als centres de secundària. Actualment, però, els centres no tenen la possibilitat d'esdevenir Escola Promotora de la Salut, per la qual cosa, no es pot sol·licitar la subvenció d'aquest programa al Departament d'Educació de la Generalitat.

c. ENTREVISTA A NIEVES GONZÁLEZ.

FUNDACIÓN DESARROLLO Y PERSONA. Valladolid. Castilla la Mancha (FDP)

Nieves González en un moment del curs realitzat a Sant Cugat del Vallès.

De la Dra. Nieves González havia sentit parlar per diferents mitjans, però el que va acabar per decidir-me a entrevistar-la va ser el fet que ella, en nom de la seva entitat, venia a Catalunya, concretament a Sant Cugat, per realitzar un curs d'EAS impartit a educadors¹⁷⁰. Un cop estudiat el programa, em vaig inscriure ràpidament i vaig veure que em podia resultar molt útil. Van ser tres caps de setmana: un al febrer, un al març i un a l'abril de 2007. També aquest fet em permetria comptar amb altres fonts d'informació sobre el programa a més de l'entrevista.

Per concertar l'entrevista em vaig posar en contacte telefònicament amb la Nieves que em va atendre amb summa amabilitat i es va mostrar totalment disponible a les meves peticions. Jo estava disposada a desplaçar-me a Valladolid, lloc on resideix i on s'imparteixen alguns dels tallers d'EAS, però ella em va voler estalviar les despeses i l'enrenou que podia suposar la gestió

¹⁶⁹ Les escoles promotores de salut faciliten en el marc d'un entorn saludable l'adquisició per part de la comunitat educativa d'un estil de vida sa. La xarxa d'escoles promotores de salut parteix de les recomanacions de la Conferència sobre Promoció de l'educació per a la salut (Estrasbourg, 1990). D'aquesta manera s'ha consolidat una línia de treball en tasques preventives en matèria de salut que ha portat a la regulació amb caràcter general del procés d'inclusió a la xarxa educativa de Catalunya (RESOLUCIO ENS/1906/2002, de 21 de juny)

¹⁷⁰ El curs va tenir una durada total de 30 h repartides en tres caps de setmana. S'adjunta a l'annex 1.2.c informació més específica del programa d'aquest curs.

i em va proposar realitzar l'entrevista quan ella vingués a Sant Cugat en motiu del curs. Vaig accedir i em vaig sentir totalment compensada respecte a l'esforç que em podia haver comportat una altra alternativa. El meu agraïment responia també pel que suposava, en el seu cas, ser entrevistada després d'un viatge llarg i de tot un dia d'haver impartit un curs tan intens.

Finalment l'entrevista tingué lloc el dissabte, 10 de febrer de 2007, gairebé a les 20 h. Es realitzà a casa d'un dels organitzadors del curs on la Nieves descansaria aquella nit per continuar el curs l'endemà. És evident que el context no era l'òptim per l'hora del dia, el cansament i pel fet d'estar en un lloc poc adient tot i que ens van reservar un espai força aïllat. De fet, va ser l'entrevista que va tenir una durada més breu: 56 minuts.

La Nieves González Rico va néixer a Palència en una família de metges. Es va casar ara fa 19 anys i té dos fills, un noi de 17 anys i una noia de 14. És metgessa, però no ha exercit com a tal a la clínica perquè volia tenir temps per a la família i no volia fer una especialitat que li comportés allunyar-se dels seus. Va voler aprendre el funcionament dels mètodes naturals de regulació de la natalitat desplaçant-se a Madrid i a Barcelona. Aviat va ser ella mateixa que fes cursos per explicar-los a d'altres parelles. Això va fer que descobrís dificultats en les relacions sexuals de les parelles amb les que treballava, fet que la va animar a formar-se en aquest camp. Va fer un màster en sexologia amb l'INCISEX¹⁷¹ i es va dedicar a la part assistencial de les parelles en un primer moment. Posteriorment es va anar implicant més en el camp de la docència. Actualment treballa des de l'entitat Fundación Desarrollo y Persona .

L'entitat. Fundación Desarrollo y Persona¹⁷²

La Fundació Desarrollo y Persona (FSP), nascuda l'any 2000, es una organització sense ànim de lucre, de caràcter particular, amb un àmbit d'actuació espanyol i amb seu social a Valladolid. Té com a objectiu l'assistència, ajuda i promoció de la família, els joves, els adolescents i els nens. Les seves activitats es concentren en els centres d'orientació familiar, els centres d'escolta, la xarxa d'ajuda a joves embarassades i mares sense recursos i l'elaboració i desenvolupament de projectes educatius. Se centren, per tant, en el marc de les tasques assistencials i educatives.

a. Centres d'Orientació Familiar: És un servei social dirigit a parelles i famílies. Un equip de psicòlegs ofereixen la seva ajuda a tota persona o família necessitada. Compta amb un centre de diagnòstic, valoració i seguiment i el recolzament psicològic orientat a la solució de problemes en adults (depressió, estrès, ansietat, addiccions...) com en nens (hiperactivitat, pors, fracàs escolar...)

¹⁷¹ INCISEX és una entitat que des de 1975 prepara postgraus universitaris en sexologia en conveni amb la Universidad de Alcalá de Henares i publica la Revista Española de Sexología.

¹⁷² Fundación desarrollo y persona [Internet], Fundación desarrollo y persona, disponible en: <http://www.desarrolloypersona.org/quienes.htm> [Consulta: 19/ set. 2007].

b. Centres d'escolta Sant Camil: Atén persones d'especial vulnerabilitat, en les quals l'atenció humana és més urgent.

c. Xarxa d'ajuda a joves embarassades i mares sense recursos.

d. Projectes educatius: La FDP ofereix cursos per a totes aquells centres i entitats que ho sol·licitin. Aquests cursos es desenvolupen en el marc de l'Escola de Pares, de Programes en habilitats socials i resolució de conflictes (tallers per a joves, seminaris per a pares i mares i cursos de formació per a educadors, relació d'ajuda i acció pastoral) i dels Projectes d'educació afectiva i sexual, que promouen l'educació integral en la sexualitat, la comunicació i l'afectivitat. Els projectes d'educació afectiva i sexual, que constitueixen el gruix més important de les activitats formatives de la FDP, es desglossen en diversos cursos i tallers especialitzats.

Els projectes d'educació afectiva y sexual de la FDP comprenen:

- 1- Taller de la pubertat. Adreçat a joves de 12 a 14 anys. La finalitat primordial d'aquest taller és treballar les característiques de l'adolescència i tot allò que comporta: canvis físics, el desvetllament de la vida interior, els valors humans, el valor de les relacions interpersonals. Aquests tallers promouen hàbits de vida i conductes saludables, el respecte al propi cos i el coneixement dels fenòmens relacionats amb la sexualitat i la fertilitat.
- 2- Taller de l'adolescència: Adreçat a joves de 14-16 anys. És un espai de formació i reflexió sobre temes relacionats amb les relacions interpersonals i de parella.
- 3- Seminari per a pares i mares. L'objectiu d'aquest seminari és implicar els pares i mares en els tallers que la FDP desenvolupa a les aules. Es tracta de dotar als pares de criteris que facilitin el diàleg sobre amor i sexualitat amb els seus fills.
- 4- Cursos de formació per al professorat. El seu objectiu és apropar el professorat a la sexualitat com una dimensió de la persona i donar-los la formació suficient perquè puguin posar en pràctica a les aules projectes educatius.
- 5- Cursos d'Amor, Comunicació i Sexualitat. Adreçat a parelles, matrimonis i educadors en tres sessions monogràfiques intensives de cap de setmana.

c. ENTREVISTA A FERNANDO DEL CASTILLO.

FUNDACIÓN SOLIDARIDAD HUMANA. Madrid. Comunidad de Madrid. (FSH)

Fernando del Castillo, director i fundador que amb la seva dona Nieves van crear la Fundación Solidaridad Humana.

La Fundación Solidaridad Humana (FSH) i un dels seus fundadors, Fernando del Castillo, va ser els que vaig seleccionar primer per a la meua llista d'entitats, perquè me n'havien parlat d'ella en moltes ocasions i ja havia visitat la seva web abans, fins i tot, de decidir demanar la llicència. En aquest cas, el contacte va ser difícil, perquè hi van haver problemes amb internet i no ens vam poder comunicar per correu electrònic. Finalment, vaig aconseguir-ho telefònicament després d'alguns intents.

Aquesta entrevista em va fer una especial il·lusió perquè em comportava viatjar a Madrid i passar uns dies en una ciutat que no coneixia prou. D'altra banda, la proposta que em van fer ha estat la més enriquidora per a mi. Realment podia arribar a conèixer a fons l'entitat i el seu funcionament. Anem per parts. Vaig agafar l'avió cap a Madrid el diumenge 11 de febrer de 2007 a la tarda i tornava a Barcelona el dimecres, 14 de febrer al vespre. Per tant, vaig tenir tres dies per dedicar a la FSH. El primer dia va ser intens. Havia estat convocada a un col·legi concertat molt gran, el centre anomenat Virgen del Pilar. Allí em van rebre uns monitors força joves, no feia pas gaires anys que havien acabat els respectius estudis universitaris: magisteri, pedagogia, infermeria,... Ells es van repartir de dos en dos en diferents aules. A mi em van suggerir entrar amb un noi, el Félix, i una noia, la Irene, a una classe de 2n d'ESO. El taller va durar dues hores¹⁷³. Després del descans van repetir el taller en un altre grup de 2n d'ESO. La tarda era dedicada a les tutories individualitzades¹⁷⁴. A les 12 h em rebia el Fernando a la seu de l'entitat FSH. Al voltant d'un agraït esmorzar, al seu despatx, varem poder realitzar una llarga entrevista de dues hores amb alguna breu interrupció telefònica. Tot seguit dinàrem plegats on vam acabar de contrastar alguns temes que havien sortit a l'entrevista i vam acabar de concretar l'organització de la resta de dies. Dimarts vaig assistir al segon taller de dues hores al mateix col·legi i al mateix grup. Val a dir que la participació dels alumnes va ser realment bona. A la tarda hi va haver una conferència del Fernando del Castillo adreçada a tots els professors del centre. Alguns d'ells van valorar molt bé la feina que s'estava fent amb els alumnes i ho van manifestar públicament. Dimecres va ser el dia més intens. Vaig compartir amb ells tot el matí, de les 9 h a les 14 h. Els dimecres els dediquen bàsicament a formació i revisió. El més impactant és comprovar com a les tutories individualitzades apareixen temes colpidors com assetjaments escolars no detectats pel centre o abusos sexuals. En aquestes trobades s'estudien les derivacions dels casos als especialistes.

La tornada a Barcelona va ser molt reeixida, amb la satisfacció d'haver après molt i carregada amb idees i materials que m'havien facilitat i que, ben segur, han esdevingut un bon ajut per aquesta llicència.

Fernando del Castillo Palma està casat i té tres fills de 14, 13 i 12 anys¹⁷⁵. Va estudiar Filosofia i Lletres i posteriorment es va reciclar en el camp de la Psicologia. Va fer un màster de Teràpia de Parella i Família a la Universitat Pontifícia de Comillas. Va treballar com a professor de secundària a Madrid i a Las Palmas de Gran Canaria. Actualment es dedica a la teràpia de

---

¹⁷³ Veure annex 2.1. on es recull un resum del que va ser el taller.

¹⁷⁴ Les tutories individualitzades són unes trobades lliures i ofertes dels alumnes voluntaris que ho desitgin amb els monitors. En elles poden consultar dubtes o comentar temes relacionats amb el que s'ha vist al taller. S'expliquen més àmpliament a p. 129.

¹⁷⁵ Dedicava una estona a parlar dels seus fills als que qualifica d' "estupendos" i "con los que ensayo la educación en todos los sentidos y también la de la afectividad y la sexualidad. Creo que es el mejor laboratorio..." Veure Annex 1.2.d

parella i de família i dirigeix des de fa 15 anys una “pequeña ONG”, com anomena ell a la Fundación Solidaridad Humana.

L'entitat. Fundación Solidaridad Humana¹⁷⁶

L'any 1992 un jove matrimoni, Fernando del Castillo y Nieves Tomillo, van decidir comprometre's en un projecte d'acompanyament i assistència a persones de col·lectius desafavorits (mares solteres, malalts de sida, joves embarassades...). Però aviat s'adonaren de la necessitat de prevenir aquestes situacions de dolor a través, bàsicament, de l'educació. Varen crear la Fundación Solidaridad Humana (FSH).

Els objectius de la FSH se centren en:

- a. Possibilitar una formació contínua en l'amor, la comunicació i la sexualitat que afavoreixi el creixement personal i relacional.
- b. Fomentar actituds positives davant la sexualitat en integrar-la en altres facetes del desenvolupament personal i fent possible el descobriment les possibilitats del plaer, la tendresa, la comunicació, l'afecte i la llibertat que ofereix la sexualitat vinculada a l'afectivitat.
- c. Oferir una formació integral a púbers, adolescents, joves, pares i educadors que afavoreixi el diàleg en allò referent a la sexualitat.
- d. Oferir ajuda en el procés de maduració de les persones.
- e. Col·laborar en la mediació i resolució de conflictes en l'àmbit familiar i escolar.

Per a l'acompliment d'aquests objectius, la FSH dedica els seus esforços a oferir serveis d'orientació, teràpia i mediació i en elaborar, organitzar i desenvolupar activitats formatives. També publica un butlletí i participa en diversos debats i fòrums en temes d'educació per a la joventut.

Les seves activitats formatives s'adrecen a un ventall molt ampli de població: nens, adolescents, pares i mares, professorat i públic en general.

1-Nens: “Projecte primària” Adreçat a nens i nenes de 5è i 6è de primària i xerrades amb pares i professors.

2-Adolescents. Comprèn el “taller de púbers” (1r i 2n d'ESO) i el “Taller d'adolescents” (3r i 4t d'ESO)

3-Educadors: pares i mares. Se'ls ofereixen sessions informatives de diferent temàtica relacionada amb la sexualitat. Se'ls ensenya com parlar de sexualitat amb els fills i se'ls informa de les diferents etapes del seu desenvolupament psicoevolutiu.

¹⁷⁶ *Fundación solidaridad humana* [Internet], Fundación solidaridad humana, Madrid, disponible en: <http://www.fsh.es/> [Consulta: 19/ set. 2007].

4-Educadors: Professorat. La FSH imparteix jornades de formació per al professorat. Es forma als professors en una sèrie de temes no inclosos en les assignatures que donen i se'ls dona eines per a educar els alumnes i optimitzar la relació entre tots els membres de la comunitat educativa. Se'ls ofereix la possibilitat d'obtenir el reconeixement de la Direcció General d'Ordenació Acadèmica a través dels Centres d'Atenció del Professorat (CAP). La durada dels cursos oscil·la de 10 a 20 hores repartides en una setmana. També realitzen cursos de més durada el mes de juliol i setembre.

5- Públic general, preferentment joves parelles en formació o en convivència. Els ofereixen cursos de creixement personal i relacional. Actualment n'ofereixen quatre: "Amor Humà", "Vida en parella", "Comunicació" i "Sexualitat".

d. ENTREVISTA A BERNARD I FRANÇOISE DUMERIL.

CLER. Centre de Liaison des Equipes de Recherche. Lyon. France. (Cler)

Si s'hagués de catalogar alguna de les entrevistes com a més difícil, aquesta tindria la puntuació més elevada. El primer motiu: l'idioma; el segon: la distància.

Per què, doncs, aquesta entrevista?. Perquè no volia reflectir només realitats de l'Estat Espanyol, sinó que pretenia conèixer, si més no, un programa ubicat en un altre estat, entre altres coses, perquè el context legislatiu era diferent i em podia servir per valorar millor aquest aspecte.

Per tant, em vaig decidir per entrevistar a algun membre del Cler. Coneixia aquesta entitat a partir d'alguna de les seves publicacions traduïdes al català¹⁷⁷ i que havia utilitzat per preparar-me algunes classes amb els alumnes. També tenia alguna informació sobre la seva implantació general a França i com, tot i ser una entitat privada, tenia interessants col·laboracions amb el govern tant en l'àmbit sanitari com en l'educatiu.

L'entrevista la faria al matrimoni Dumeril, a Bernard Dumeril i a Françoise Dumeril. Vaig contactar amb ells a través d'una persona d'origen francès que viu a Barcelona fa molts anys i que també està implicada amb temes d'EAS, la Françoise Soler. Ella em va facilitar el telèfon i el correu electrònic d'aquest matrimoni. La Françoise Dumeril parla una mica l'espanyol. Així, doncs, amb una mica de francès meu i una mica d'espanyol seu varem poder concertar l'entrevista. Seria el diumenge 25 de febrer de 2007. Evidentment jo necessitava algú que em fes la traducció perquè sinó, amb les dificultats de l'idioma, no hagués pogut copsar la riquesa d'aquesta entitat francesa que fa tants anys que fa bona feina, des de l'any 1961, 46 anys. Vaig demanar que m'acompanyés a una coneguda meua que havia viscut molts anys a França. Ella va accedir i ha estat un gran ajut per a mi, no només al llarg del viatge, sinó en la traducció i transcripció posterior de l'entrevista.

---

¹⁷⁷Veure la bibliografia comentada, comento els tres títols treballats: SONET, D., *Reeixir com a parella*, Claret, Barcelona, 2002; SONET, D., *El seu primer petó: L'educació afectiva dels adolescents*, Claret, Barcelona, 2002; SONET, D., *Descobrim l'amor*, Claret, Barcelona, 1994.

El matrimoni Dumeril en un moment de l'entrevista.

Finalment marxàrem el dissabte 24 de febrer cap a Lió. Després d'un agradable viatge en cotxe i l'incompliment de les previsions de pluja i neu, arribàrem a Lió. Varem situar-nos en el nostre allotjament i cap a les 20 h ens trobàvem per sopar plegats amb el matrimoni Dumeril. Aquesta primera trobada ens va facilitar la coneixença mútua. Els vaig poder explicar com estava enfocada aquesta investigació i per què la feia i ells em van començar a introduir en el que és i fa el Cler. L'endemà, a quarts de 10 del matí ens rebien amablement a casa seva. La conversa s'allargà gairebé 3 hores. El fet de ser dues persones les que responien les preguntes i que algunes respostes me les havien de traduir, va fer que ens allarguéssim més del compte. Després ens van convidar a dinar amb ells i a compartir una agradable sobretaula. La trobada es va acabar a la tarda en un lloc proper a casa d'ells des d'on hi ha una bonica vista de la ciutat. L'endemà tornàvem cap a Barcelona amb el bon record d'haver-nos trobat amb unes persones molt acollidores i que m'havien facilitat una informació de tant valor.

L'entitat. El CLER¹⁷⁸

El Centre de Liaison des Equipes de Recherche (CLER) Amour et Famille es fundà l'any 1961 per acompanyar les parelles en la planificació natural de naixements. El CLER es proposa avui d'ensenyar a viure la sexualitat per a un millor desenvolupament humà i espiritual.

L'any 1962 va ser declarada com a associació a la Prefectura de París amb nombrosos contactes amb els ministeris de l'Estat. El CLER col·labora amb diferents ministeris (Ministeri d'Afers Socials, Treball i Solidaritat, Ministeri de l'Interior, Ministeri de la joventut, d'Educació Nacional i Recerca) i organismes nacionals i internacionals. L'any 1972, en aplicació dels decrets de la llei Neuwirth, és admès com a organisme d'informació, assessorament i de consell familiar.

El CLER s'adreça a totes les persones, sense exclusió per edat, estat civil o creences religioses. L'any 2005 va atendre 52.800 adults i 76.600 joves. Els seus membres actius (2005: 3.572

¹⁷⁸ CLER Amour et Famille [Internet], Centre de Liaison des Equipes de Recherche, disponible en: <http://www.cler.net/> [Consulta: 19 set. 2007].

membres, dels quals 213 són consellers conjugals i familiars, 198 són educadors, 55, monitors en mètodes naturals de regulació de naixements) duen a terme les seves activitats amb esperit d'acollida, d'escolta i de respecte cap a les persones.

El CLER és un moviment cristià de reflexió i d'acció, en col·laboració amb el servei nacional de qüestions familiars i socials de la Conferència Episcopal de França. És membre del Consell Superior d'Informació Sexual. Està reconeguda pel Ministeri d'Afers Socials per a la formació d'educadors per a la Vida (160 hores) i de Conseller Conjugual (480 hores).

Les activitats ordinàries del CLER es dirigeixen a diversos col·lectius:

- 1- Joves: educació afectivosexual a l'escoles i altres àmbits de formació i animació dels CLER-jove.
- 2- Parelles, pares i famílies: plans de recerca, ensenyament i acompanyament en regulació natural de naixements, programa Cler-3 anys (grups de reflexió que desenvolupen en tres anys temes relacionats amb la vida de parella, la parella i els fills i la parella i la societat) Per a pares específicament compta amb grups de reflexió sobre l'educació dels fills.
- 3- Persones amb dificultats: Consell Conjugual i Familiar.
- 4- General: Conferències, revista *Amor i Família*, cicles de formació per a tot aquell qui vol millorar la comunicació a la família, la feina, amb joves...

El CLER també emprèn activitats extraordinàries, fruit de les iniciatives individuals dels seus membres o d'entitats públiques i privades. Com a exemple d'aquestes iniciatives podem trobar: tenir un punt d'escolta en un centre escolar per a consultar qüestions relacionades amb la sexualitat, col·laborar en formació en entitats diverses, acompanyament en educació afectiva i sexual per a professors, animadors, pares, etc.

En el camp de l'educació afectiva i Sexual, el CLER Amor i Família centra les seves propostes en grups de joves (en el medi escolar o en institucions diverses on hi hagi joves) i la formació d'adults en contacte amb joves (trobades de formació, conferències).

L'Educació Afectiva i Sexual a joves que es realitza en el medi escolar té unes característiques pròpies i unes normes bàsiques que afecten tant el funcionament pràctic de les sessions com els pressupòsits ètics¹⁷⁹.

Els educadors han de tenir present: el respecte als drets de l'home, a la llibertat individual, a la laïcitat i a la llei, i l'assumpció d'una sèrie de valors primordials que cal no contravenir en cap cas: l'amor, el respecte a l'altre i al seu dret a la llibertat individual, la igualtat entre homes i dones, l'acceptació de les diferències, el consentiment dels dos membres de la parella en una relació sexual.

Els objectius de l'ES són contribuir al respecte de si mateix i dels altres, donar sentit a la seva vida, encoratjar-lo en la recerca de la seva autonomia i afavorir l'anàlisi i la reflexió.

¹⁷⁹ El sistema escolar francès és diferent del nostre. La primària té cinc cursos i es realitza a l'escola. Els nens i nenes el comencen als 6-7 anys i l'acaben amb 10-11 anys. Després inicien la secundària, que té dos cicles. El primer, que es realitza al Col·legi, comprèn quatre cursos: Sisè (equivalent al nostre 6è de primària) quan tenen 11-12 anys; Cinquè, que es correspon al nostre 1er d'ESO; Quart que és el nostre 2on d'ESO, i Tercer, el nostre 3er d'ESO. El segon cicle de secundària, que es realitza a l'Institut, en comprèn tres: Segon (que correspon al nostre 4rt d'ESO), Primer (1er de Batxillerat) i Terminal (2n de Batxillerat). Per tal d'orientar el lector cada vegada que en l'entrevista apareguin cursos escolars en donarem l'equivalència i les edats corresponents.

En el medi escolar, la durada mínima és de 1 hora i mitja a 2 hores; és recomanable dos educadors a l'aula; ha de ser un grup mixt format per nois i noies; s'ha de comptar amb un lloc adequat, i, segons el contracte amb el centre, pot assistir a les sessions personal mèdico-sanitari del centre.

A les sessions és important afavorir un ambient distès i respectar els torns de paraula de cadascú; crear un clima de tolerància, confidencialitat i respecte; aclarir el significat de les paraules, "amor", "sexualitat" i "relació sexual"; proposar a l'alumne la possibilitat de triar les millors solucions possibles als problemes que planteja, i trametre a l'alumne documentació i adreces que el puguin ajudar a resoldre una situació personal difícil. L'educador cal que, a més, faci una avaluació de la seva feina formativa. La finalitat de la intervenció no és només la transmissió de coneixements, sinó sobretot la formació d'un comportament responsable.

2. Origen i desenvolupament dels programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat estudiats.

Aquesta categoria presenta la història dels programes, com es van originar i com ha estat el seu desenvolupament al llarg del temps, els canvis que ha pogut experimentar. Es demanava també la seva implantació geogràfica, la tipologia dels centres en els que s'aplica el programa, etc. com a resultat del desplaçament del programa.

MONTSERRAT VILA

El programa de l'Institut Borja fa sis anys que es du a terme (2001). El programa és una adaptació del programa de la Fundació Solidaridad Humana, en la qual la responsable del programa, Montserrat Vila, es formà i obtingué permís per a traduir els seus materials docents.

El programa començà amb una certa rigidesa pel que fa a continguts i metodologia, però el contacte amb les escoles anà flexibilitzant l'oferta i ara s'adapta millor a les necessitats i interessos de les escoles. Una de les característiques més importants d'aquest programa són les tutories personalitzades, que es planteja com una opció de formació individualitzada.

La gran majoria d'escoles en les que s'intervé, són concertades i religioses.

CRISTINA RAMÍREZ

Aquest programa surt del contacte que la seva responsable inicià amb el Departament d'Ensenyament i de Salut de la Generalitat en una investigació interuniversitària i multidisciplinària sobre la homosexualitat. Aquesta demanda política es va estendre més enllà de la investigació ja que el Departament d'Ensenyament s'interessà de com introduir aquest tema a les escoles. Per això, el Departament d'Ensenyament encarregà a Cristina Ramírez una jornada de formació als professors que participaven a les Escoles Promotores de Salut. D'aquesta manera, es va anar perfilant un programa d'educació afectivosexual, que, en un primer moment, se centrà en els pares. Com que en les sessions s'incorporaven alguns professors, el programa va ampliar el seu radi d'actuació als mestres i, finalment a alumnes fins esdevenir un programa que treballa amb els tres col·lectius puntals de l'educació: pares-professors-alumnes.

Aquest programa del Departament d'Ensenyament fa cinc anys que es du a terme en un àmbit estrictament català. Actualment es realitzen tallers escolars a Solsona, Ripollet (dos instituts), Vilafranca (1 institut), Lleida (un institut i un centre privat) i Barcelona (dos instituts). El programa no discrimina en principi cap centre en funció de si és públic o privat. Qualsevol centre pot sol·licitar-lo. I actualment hi ha contactes amb una associació d'escoles privades per estendre'l a l'àmbit de les escoles privades-concertades. El programa també es pot sol·licitar a la professional privadament.

Cristina Ramírez insisteix molt en la necessitat de dur a terme aquest programa escolar no tant per atendre puntualment algun problema relacionat amb aquest àmbit, sinó per fer una formació eficaç que ajudi a tenir relacions interpersonals sanes, madures i estables i que conseqüentment, serveixi per a prevenir problemes greus derivats del desconeixement o la imprudència (embarassos no desitjats, relacions sexuals precoces, avortaments, MTS...)

NIEVES GONZÁLEZ

La FDP és d'àmbit nacional i, tot i que depèn d'Asuntos Sociales del govern central, té la seu a Valladolid i desenvolupa les seves activitats principalment en temes de formació i assistència a la comunitat de Castella i Lleó des de fa quinze anys. Està implantat a 34 centres a Castella- Lleó i recentment han obert seu a Cáceres i disposa d'un grup de monitors que imparteixen formació (tallers escolars) a diverses províncies (Burgos, Segovia, Ávila). L'expansió ha estat a causa de la recomanació que uns centres han fet a altres.

Els programes d'educació afectivosexual que desenvolupa la FDP van començar a impartir-se a centres concertats religiosos experimentant una gran expansió en estar implantats aquests per províncies. Tot i que aquest va ser l'origen, actualment treballen també a centres públics. Enguany hi treballen a 10, i també en aquest àmbit l'expansió ve de la recomanació d'un orientador a un altre.

El col·lectiu pel qual treballa, en el camp escolar, és l'alumnat de secundària, si bé la FDP realitza periòdicament cursos adreçats a altres col·lectius no estrictament escolars.

L'origen del caràcter de l'entitat és assistencial, però actualment dediquen tant esforços en el camp assistencial com en el docent.

FERNANDO DEL CASTILLO

La Fundación Solidaridad Humana va ser constituïda l'any 1992 per Fernando del Castillo i la seva dona, Nieves Tomillo, que deixaren les seves ocupacions anteriors i es decidiren per muntar una ONG d'ajut a la joventut, que si bé en un primer moment l'orientació de l'entitat va ser bàsicament assistencial (atenció a dones embarassades, atenció a dones que han avortat, malalts de sida...), també feia formació en parelles joves. L'entitat, però prengué un nou rumb i concentrà més els seus esforços en potenciar la formació i la prevenció d'embarassos precoços i MTS.

El 1993 van començar a desenvolupar tallers d'educació afectivosexual per a instituts, entitats i altres col·lectius.

El seu radi d'acció és tot l'Estat Espanyol, tot i que des de fa set anys que actuen preferentment a la Comunitat de Madrid, que els garanteix la implantació gratuïta en els centres. El finançament, però, pot venir d'altres entitats i també pot pagar la intervenció la mateixa escola. El programa s'ha desenvolupat a hores d'ara a molts punts de l'estat com ara Mallorca, Canàries, Alacant, Tarragona, Ciudad Real. En aquests cursos han passat més de 150 mil alumnes en set anys, dels quals a través de tallers han estat més de 40.000.

Si bé en un primer moment, els tallers eren de tres hores, l'any 1995, gràcies a la producció d'un vídeo, *Amor y sexualidad*, finançat per la Comunitat de Madrid, el programa s'amplià a quatre hores d'intervenció. Els vídeos servien com a introducció a la primera hora. Més tard, l'any 1998, van fer-ne una adaptació i reelaboració. Per tant des de 1995, el model d'intervenció dura quatre hores, en dues intervencions en dos dies diferents. Actualment no s'utilitza, necessàriament, el vídeo esmentat.

CLER

El CLER Amor i Família (Centre de Liaison des Equip de Recherche Amour et Famille) s'inicia l'any 1962 per ajudar les parelles a viure millor la regulació dels naixements, amb l'ensenyament dels mètodes naturals de regulació de la fertilitat. En un principi, era un organisme confessional. En aquell moment començava l'ús de la píndola anticonceptiva.

Després ampliaren l'atenció a les parelles que es preparaven per al matrimoni. El pas següent proposat pel responsable del CLER va ser el "servei postventa" és a dir, l'atenció a aquelles parelles un cop casades; ajudar-los a viure la sexualitat en el matrimoni i ensenyar-los els mitjans de regulació de naixements més adients. Això donà lloc a explorar més a fons la relació pares-fills i s'arribà a l'educació als fills: com educar els fills en matèria afectivosexual.

L'aplicació de la llei, l'any 1970, va possibilitar dur aquesta iniciativa a tot l'Estat francès i el CLER, que era un organisme confessional, fou reconegut per l'Estat per a impartir aquesta educació. El CLER, té per tant, des d'aleshores, una doble pertinença civil i confessional; és reconegut per les autoritats eclesiàstiques (per a l'Ensenyament Catòlic) i per l'Estat. Per això, poden actuar tant a centres públics com a privats. L'Estat francès ha elaborat un programa d'intervenció en els centres escolars amb la participació de diferents entitats, entre elles el CLER. És un programa únic que s'aplica a tot l'Estat.

A partir del reconeixement estatal s'organitzaren equips multidisciplinars a tot França per departaments, entitats governamentals de descentralització administrativa en què es divideix l'Estat francès, per fer educació en escoles o en institucions diverses.

En l'organització del CLER, hi ha un centre de connexió, a París, entre tots els equips de recerca dels diversos departaments, que treballen en xarxa.

Cada departament té un equip format per 3 o 4 persones, segons el cas. En el conjunt del territori hi ha 2.000 educadors actius i compromesos, i un total de 4.000 persones implicades en funcionament i logística (comptabilitat, publicitat, secretaria...).

Les intervencions es van començar a fer en el moment que es parlava molt de la sida i, per tant, les primeres estaven molt centrades en com l'adolescent es podia protegir de la malaltia. Aquest missatge va arribar a un cert esgotament, fins i tot rebuig per part dels mateixos joves, i llavors es valorà com a més convenient estendre el missatge: no parlar només de la sida en un sentit purament informatiu i preventiu, sinó de com integrar en la vida de l'adolescent la seva prevenció. El punt de partença llavors va ser la interpel·lació en la vida de l'adolescent.

Al començament l'atenció era a l'adolescent, just després de la pubertat, però progressivament s'ha anat estenent a cursos inferiors i superiors: a primària (8-10 anys) i al batxillerat. De manera que ara els programes intervenen en l'edat escolar a partir dels dos últims cursos de primària. L'extensió fou a causa de l'evidència que en la prepubertat, els joves ja se sentien concernits amb aquestes qüestions i, per tant, "calia anar a trobar els joves cada vegada més aviat".¹⁸⁰

La intervenció presencial del professorat és un tema que ha canviat durant els anys de funcionament dels programes escolars. Al començament era una condició indispensable intervenir sense el professorat a l'aula, però ara des d'Educació General s'ha decidit la presència obligatòria del professor. Tanmateix, a la pràctica, els centres són molt flexibles en l'aplicació d'aquesta norma i, sovint, els educadors es troben sols a l'aula. El CLER està obligat per llei, però el centre escolar pot fer confiança a l'associació i deixar-los treballar sense la supervisió d'un professor del centre.

Actualment, el CLER està obligat a fer un informe d'activitats anual per a l'Estat en el qual es dóna compte de les hores d'intervenció i del nombre de centres i alumnes amb qui s'ha treballat. Segons aquestes dades, l'Associació rep una subvenció.

---

¹⁸⁰ Veure l'entrevista a Bernad i Françoise Dumeril a l'annex 1.2.e

3. Objectius i característiques dels programes

En aquest cas es demanen els objectius del programa, de forma general, ja que una concreció més explícita requereix la consulta de la documentació del programa. També es fa referència a aquells trets que l'entrevistat considera més rellevants del programa.

MONTSERRAT VILA

El programa de l'Institut Borja es defineix com un programa complex, ampli, ambiciós i integral. Integral en el sentit que contempla tot el que és l'atenció a l'adolescent i el respecte (i la vetlla) de l'acompliment de les condicions perquè la persona pugui desenvolupar-se, tot donant-li eines per a poder-ho fer.

Si bé en un principi, el programa va començar amb una certa rigidesa, amb el temps s'ha anat adaptant a les necessitats i interessos de les escoles. Fins al punt que ara per ara una característica d'aquest programa és que no és un programa estanc ni tancat sinó que es dissenya en cada cas què és millor de fer en funció de les necessitats i interessos del centre i del grup classe.

L'objectiu és reforçar certs valors (responsabilitat, llibertat, tenir criteri) que lliguen el tema de la sexualitat amb altres com l'afectivitat, en una edat on comença el despertar sexual. El programa vol anar més enllà de donar quatre tècniques de contracepció o donar unes simples pinzellades sobre sexualitat.

Els objectius es desdoblen segons els cicles de la ESO. Hi ha uns objectius específics per a primer cicle i uns altres per a segon cicle. El programa fa un desplegament gradual de 1er fins a 4rt. Els objectius de primer cicle són: l'acceptació dels canvis corporals i la transmissió dels valors ètics fonamentals pel desenvolupament integral de la persona (la responsabilitat, el fet de ser crític, la llibertat, l'autoestima). A segon cicle es treballa el tema de la felicitat en un sentit global. Com que són edats en què ja es comencen a tenir relacions sexuals, es parla de contracepció. Es descriuen els mètodes anticonceptius i s'indica des de quins principis ètics - bàsicament la responsabilitat- han de guiar la seva tria. Quant a temes, a segon cicle, es treballen els diversos aspectes de la sexualitat, la comunicació, l'atracció, l'enamorament i l'amor i la maduresa afectiva i sexual.

A més de l'atenció grupal, el programa també contempla l'atenció personalitzada a través de les tutories.

CRISTINA RAMÍREZ

Una de les característiques importants del programa és la facilitat amb què es pot dur a terme, malgrat que a vegades a la pràctica pot resultar difícil d'organitzar a nivell escolar. És un programa senzill i rentable, perquè incideix en qüestions importants i així és rebut per part de professors i alumnes.

Una de les característiques clau és que el du a terme una persona de fora, especialitzada, lligada a la Universitat, que dóna garanties de professionalitat i frena l'efecte barrera que a vegades dóna la proximitat. Als alumnes els és més còmode parlar amb un desconegut de sexualitat que no pas amb un professor.

És senzill en el temps, és senzill en els materials. L'objectiu és fer pensar sobre temes que habitualment no es parlen a sexualitat. L'originalitat també seria una de les característiques del programa, ja que són els mateixos alumnes qui, d'alguna manera acaben fent els tallers, atès que el resultat final difereix d'un grup a un altre segons els valors que hagin triat.

L'objectiu més important és que es parla amb naturalitat de l'educació afectivosexual. Natural però a la vegada d'una manera ben estructurada i organitzada, que afecta els tres agents bàsics de l'educació: pares, professors i alumnes.

El programa s'adapta a les hores que el centre els atorga, i es treballa d'una manera o altre en relació a aquest temps.

NIEVES GONZÁLEZ

La característica més important del programa és treballar el tema afectiu. És allò que el fa específic i allò que el diferencia d'altres programes.. Sense menystenir el valor de la dimensió informativa o la higiènic-sanitària, incideix en l'afectivitat, que és un tema que no es tracta enlloc més (ni a centres de planificació familiar, ni al currículum de la ESO...). L'afectivitat és considerat el tema clau i que no tracta ningú: ni pares, ni professors. L'afectivitat, la capacitat de relacionar-nos amb els altres és allò que ens fa ser persones.

A primer cycle, es treballa més l'esfera personal perquè estan preocupats pels seus canvis físics. A segon cycle, l'objectiu és treballar més els sentiments i les emocions que es deriven de reconèixer l'alteritat, de sortir d'ells mateixos. Els interessa com han de relacionar-se amb els altres (habilitats socials).

La FDP té coma objectiu l'assistència, ajuda i promoció de la família, de joves, adolescents i nens, afavorint els valors humans. Les seves activitats s'emmarquen en assistencials, educatives i preventives. Té diversos projectes educatius d'orientació i formació: programes d'educació afectiva i sexual (a la pubertat, l'adolescència. Seminaris per a pares i mares, cursos de formació per a educadors, cursos per a parelles en formació), programes en habilitats socials i resolució de conflictes, escola de pares, xarxa d'ajuda a les joves embarassades i mares sense recursos, centres d'orientació.

FERNANDO DEL CASTILLO

La característica principal d'aquest programa és la seva integritat. Integritat que afecta als receptors ja que compta amb la participació de pares, professors i alumnes. Sense voler substituir els pares, la fundació fa una feina subsidiària, però necessària; fan un paper com de tutela, d'empatia, d'acollida.

També és integral perquè integra a la sexualitat tot el món afectiu. La sexualitat no està desconnectada de l'afectivitat, l'emotivitat i els sentiments, tampoc de la intel·ligència i la voluntat. Aquesta integritat també afecta a la relació d'uns temes amb els altres, donant molta importància a la personalitat, la identitat, l'autoestima, la fortalesa del caràcter i la llibertat.

Com a objectius generals destaquem la de donar informació clara i veraç, formar una identitat de gènere, evitar el sexisme, evitar les falses creences. Són objectius que comparteixen totes les entitats que treballen els temes afectivosexual.

Però també hi ha uns objectius específics per a cada edat (l'últim cycle de primària, primer cycle d'ESO, segon cycle d'ESO, batxillerat). A l'últim cycle de primària es treballa molt els elements de la personalitat, la presa de decisions, l'atracció sexual, el cos, la imatge. A primer cycle de la ESO es treballen més els canvis puberals i la seva incidència emocional, la revolució física i psíquica que experimenten. A segon cycle de la ESO i batxillerat s'incideix en els anticonceptius, els tipus i les taxes d'efectivitat i la responsabilitat.

El que interessa és educar en la llibertat. Fer-los pensar, parlar-ne i que ells decideixin amb llibertat què és el que volen fer. Una llibertat responsable, assumint també el risc d'equivocar-se, respectant la seva decisió i, en cas d'error, estendre'ls la mà i que sàpiguen on poden anar.

L'educació sexual és educació, no ensenyar només la mecànica sexual o com posar-se un preservatiu.

La FSH té com a objectiu possibilitar formació continuada en l'àmbit de la comunicació i la sexualitat, oferir ajuda en el procés maduratiu de la persona, proporcionar una formació integral a

públics, adolescents, joves, pares, mares i educadors, i col·labora en la mediació de conflictes en l'àmbit familiar i escolar. Per això té un ampli programa d'activitats formatives (cursos, seminaris, jornades...) i per a molt diversos col·lectius (per a joves –a través de les escoles–, per a pares, per a educadors, per a parelles en formació o en convivència, i fins i tot en general per a persones que desitgin millorar la seva relació amb els altres). La FSH també ofereix serveis d'orientació, teràpia i mediació.

La FSH elabora materials didàctics, elabora i edita un butlletí i participa en diverses institucions i fòrums de família i joventut.

CLER

La bona formació dels educadors del CLER és una de les característiques dels programes que desenvolupen. La formació que l'Estat francès demana als educadors en matèria afectivosexual és de 160 hores. El CLER n'ofereix més perquè aquestes 160 hores es mostren insuficients, atès que cada vegada la feina és més àrdua i els joves més difícils. La formació del CLER, per tant, està una mica per sobre de la demanda de l'Estat.

Els grups del CLER estesos per tot el territori francès no tenen un repartiment homogeni per tot l'Estat; hi ha departaments on n'hi ha més i en d'altres menys. Intervenen tant a centres públics com a privats i, segons el lloc, n'hi ha més d'un tipus o d'un altre.

Fa 4 anys que l'Educació Nacional ha previst la formació de 160 hores en educació afectivosexual perquè qualsevol professor pugui esdevenir un educador. La por de l'Estat a la sectarització l'ha portat a organitzar ell mateix la formació dels professors. Quan els educadors del CLER intervenen en una classe, el professor que hi assisteix o ha rebut aquesta formació d'Educació Nacional, també pot intervenir. Poden portar junts la intervenció (coanimació) o bé no l'ha rebut però és allí per "controlar" que el que es diu als joves és correcte i no hi ha risc de sectarismes o moralismes. Si no hi ha presència de professors és perquè el centre ho ha decidit. En aquest cas els educadors del CLER fan una intervenció com a "interventors externs".

Queda, però, pendent el problema quan aquest professor que intervé a l'aula és alhora professor habitual de l'alumnat amb el qual intervé. Llavors, es produeixen interferències i l'alumnat no se sent amb prou llibertat per a expressar-se. Segons els entrevistats, potser la solució seria que aquest mestre estigui destinat a fer l'educació afectivosexual a un altre centre.

El primer objectiu del programa d'intervenció escolar del CLER no és tant la informació com la formació, és a dir, el seu objectiu és ajudar els joves a prendre posició per ells mateixos de l'ús de la informació. Se'ls ajuda a integrar aquests coneixements en la seva consciència de persona lliure i responsable. Aquests objectius obliguen a fer servir una metodologia que ajudi a apropar al màxim els interessos i necessitats del jove i la formació que cal tenir. Aquesta metodologia, que s'assenyala com a característica important del programa, és que es parteix sempre de les qüestions que els mateixos alumnes plantegen. Sempre que és possible es fa una reunió amb els professors i una altra amb els pares i se'ls explica el que es farà amb els joves. Després s'intervé amb els alumnes. Se'ls diu de què volen parlar, què és allò que volen saber respecte als temes de l'afectivitat i la sexualitat. Recullen el qüestionari i es prepara la sessió a partir de les respostes. No els fan una conferència.

L'objectiu és per tant l'educació integral; és formar homes i dones fermes i responsables. Es donen totes les dades que necessiten adquirir a partir de les seves necessitats reals.

4. Agents responsables del desenvolupament del programa.

Fa referència a les persones encarregades de desenvolupar les activitats del programa: qui són i quina formació específica reben si és que en reben. També fa referència a la possible intervenció d'altres agents diferents als propis educadors del programa com professors del centre, pares, etc.

MONTSERRAT VILA

Montserrat Vila desenvolupa personalment el programa a les aules i, per tant, és ella qui realitza l'atenció directa als alumnes. Pot intervenir puntualment un ginecòleg que explica temes com els anticonceptius en les escoles que fan el programa sencer a tota l'ESO.

Montserrat Vila es reuneix amb el professorat abans de la intervenció amb els alumnes. La presència a l'aula del tutor o algun professor durant el taller és opcional, depèn de l'interès del professor, sempre i quan no distorsioni la dinàmica dels tallers.

CRISTINA RAMÍREZ

El taller a l'escola és dut a terme per Cristina Ramírez amb un grup d'alumnes seus de la Facultat de Psicologia que han fet l'assignatura de Sexualitat. Amb aquests alumnes es reuneix 4 o 5 vegades abans d'intervenir a l'aula, els explica com funciona el taller i els convida a preparar-se'n algun. Entre els materials dels seus alumnes i els d'ella, preparen cada taller en concret, però a vegades els prepara ella sola.

Pot haver-hi col·laboració o no amb el psicòleg i la infermera del centre, segons el cas.

Sobre la intervenció del professorat, Cristina Ramírez opina que, si bé el contacte previ és imprescindible com també ho és el fet que sàpiguen què es farà en el taller, no tenen perquè participar en el taller presencialment. És més, ella s'estima més que no hi siguin perquè distorsiona la naturalitat amb què els alumnes poden participar (efecte barrera). El professor també té la possibilitat de recordar o reprendre algun dels temes tractats perquè a l'aula queda exposat un pòster de resum i explicació del taller.

NIEVES GONZÁLEZ

Els agents responsables de desenvolupar els tallers escolars no són personal voluntari, sinó professionals que, a més dominar teòricament els continguts del taller, han de tenir habilitats socials i comunicatives. Aquests professionals tenen formacions diverses però tots ells han rebut una formació específica en matèria afectivosexual a càrrec de la mateixa FDP. A més també, des de la FDP, es fomenta que puguin fer cursos externs. Després de rebre aquesta formació teòrica, acompanyen els monitors consolidats a les aules fins que són capaços de fer-ho sols.

Els professionals de la FDP tenen el gran avantatge de ser gent que ve de fora, fet que condiciona positivament l'alumne a l'hora de participar amb naturalitat en els tallers. En les sessions prèvies a la intervenció es treballa molt amb el departament d'Orientació i amb els professors i, ells mateixos determinen la seva implicació com a agents secundaris de la formació afectivosexual dels seus alumnes. Als professors del primer cicle se'ls recomana que assisteixin al taller, però en cursos posteriors no. Seran els mateixos professors els qui decideixin d'assistir-hi. Un cop acabats els tallers, els professors poden reforçar els continguts amb materials que la FDP els aporta, si ho desitgen.

FERNANDO DEL CASTILLO

Els agents responsables del desenvolupament del programa són monitors (18 en aquest moment) formats (400 hores) per la mateixa FSH. Són persones joves de 25-28 anys, que, malgrat tenen formacions diverses, la majoria són psicòlegs o pedagogs. Es dedica un dia, els dimecres al matí per a la seva formació d'una manera constant i sistemàtica. També aquest dia es dedica a la revisió del taller i al seguiment des casos conflictius que hagin sortit a les tutories: assetjament, abús sexual, ... La bona preparació dels monitors és clau i per això la FSH hi dedica molts esforços.

Hi ha també els agents col·laterals, és a dir, els col·laboradors: des dels qui imparteixen formació als monitors, una psicòloga que supervisa els casos, professionals que ajuden a fer les ponències a pares i mestres.

Els professors tenen l'obligació d'assistir als tallers amb els alumnes ja que han de fer una avaluació final, exigida per la Comunidad de Madrid. La FSH aprofita l'interès que professors, tutors i orientadors puguin tenir, posant-los a l'abast recursos per aprofundir o treballar més a l'aula.

La FSH també ofereix als professors interessats la possibilitat d'assistir a sessions específicament per a ells on, a més d'informar-los en què consisteixen els tallers, se'ls facilita documents i materials perquè puguin treballar-los després en les tutories. Hi ha un ventall de possibilitats ampli, però no se'ls exigeix l'acompliment de tots ells.

CLER

Els educadors del CLER reben una formació de més de 160 hores, que són les hores de formació que exigeix l'Estat. Als educadors, actualment uns 2.000 a l'Estat francès, se'ls demana que aprenguin tres nivells de coneixements diferents: el saber, és a dir, el coneixement pròpiament dit; el saber ser, és a dir, a saber respectar l'altre en la seva llibertat, sense projectar les pròpies conviccions personals. I el saber fer, que inclou les tècniques de comunicació, d'escolta, de comprensió, d'animació de grup, expressió oral, parlar en públic, la descodificació d'imatges, el fotollenguatge...El més important és que l'educador sàpiga escoltar, per això es dediquen tres caps de setmana a fer un taller d'escolta, perquè és el punt clau i normalment no se sap fer. El saber ser també és molt important perquè si l'educador no està en pau segons amb quins temes, això repercutirà negativament en la seva actuació davant el grup. Cal fer una feina a nivell psicològic per encarar els temes conflictius i resoldre'ls un mateix. Per això cal una supervisió. En aquest sentit és important el paper del psicòleg que pot ajudar a l'educador a conduir una sessió amb normalitat, sense projectar pors i amb la distància necessària respecte els temes que s'aborden.

Qui fa les intervencions a l'aula és l'educador. El conseller conjugal, si vol intervenir a l'aula rep una formació suplementària de 14 hores, que se suma a la formació ordinària de 480 hores.

En l'elaboració de l'organització de les intervencions a l'aula, l'educador sempre treballa amb aquell qui l'ha fet venir al centre. Pot ser la infermera, el director, qualsevol altre professor o l'Associació de Pares. Per a la trobada amb els alumnes, l'educador pot estar sol o fer-la amb coanimació, amb un professor que també ha rebut formació afectivosexual.

Sobre la motivació dels pares i dels professors es constata la sorpresa i l'aclapament dels pares davant del qüestionari dels alumnes, que és el punt de partença de la intervenció. I quant als professors, la motivació és molt diversa. Si bé en general no és gaire alta, també n'hi ha que tot i estar interessats no tenen les condicions adients per a desenvolupar aquesta formació i per enfrontar-se en una sessió on se'ls interpel·larà. Les infermeres escolars, que a França poden estar fins i tot tota la jornada completa al centre, acostumen a estar força motivades per aquestes qüestions ja que en la seva feina coneixen de primera mà els malestars, no solament físics, de l'alumnat.

5. Receptors dels programes

Dóna informació sobre les persones a qui s'adreça el programa. Específicament es vol saber si es realitzen altres activitats que tinguin com a receptors immediats d'altres diferents dels alumnes de secundària.

MONTSERRAT VILA

El programa d'IB se centra en l'àmbit escolar i dóna una atenció preferent als alumnes de secundària obligatòria. Quan l'escola ho sol·licita, hi ha també atenció al claustre de professors i als pares. La seva responsable és plenament conscient que un programa complet seria el que treballés amb pares, professors i alumnes, cosa que de moment no s'acompleix en tots els casos.

CRISTINA RAMÍREZ

El programa de DE està concebut per a adaptar-se i aplicar-se a qualsevol col·lectiu i en l'àmbit concret de l'educació es pot adaptar a qualsevol nivell. Tot i que el programa se centra als alumnes de l'ESO, s'ha requerit algun servei privadament per a alguna intervenció en alumnes de batxillerat, a primària o a alumnes d'educació infantil. Però malgrat el programa no està pensat exclusivament per a adolescents, és preferentment requerit per a treballar en aquest col·lectiu: els alumnes de l'ESO. També es treballa amb pares i professors, però cada escola concreta si vol o no aquestes intervencions. En referència als pares, CR destaca la necessitat d'interessar-los en el tema i d'estimular que parlin amb els seus fills de sexualitat. L'ídoni, que a vegades s'assoleix, és poder-los també fer a ells una xerrada. L'ideal fóra treballat conjuntament amb pares, professors i alumnes.

NIEVES GONZÁLEZ

La FDP fa formació a diversos col·lectius. En concret, el seu programa escolar treballa amb alumnes de l'ESO i batxillerat i, ocasionalment, d'últims cursos de primària. També treballen molt amb pares i professors. Als pares se'ls veu abans d'intervenir a les aules, un cop els monitors han establert el contingut i la metodologia del taller, i també els veuen després del taller en una sessió valorativa.

FERNANDO DEL CASTILLO

L'àmbit d'actuació de la FSH és molt ampli i ateny diversos col·lectius (per a parelles acabades de casar, reciclatge per a parelles casades...) però en l'àmbit estrictament escolar es concentra en alumnes d'últim cicle de primària, secundària obligatòria, cicles formatius, batxillerat i universitat. Considera molt important, però, ampliar la formació afectiva i sexual a tota l'educació primària. El programa també contempla les xerrades a pares i professors.

CLER

El punt fort de les intervencions escolars eren, en un principi, els adolescents, just després de la pubertat. Però el programa s'ha anat estenent i ara es treballa a més a més en els dos últims cursos de primària (8-10 anys) i en batxillerat (la terminal, als 18 anys). Aquesta extensió ve determinada per la constatació que en edats prepuberals ja es comença a suscitar entre els joves l'interès per la

sexualitat.

També fan formació a l'ensenyament professional.

Quan el centre o l'AMPA ho sol·licita es fa una xerrada als pares en què se'ls explica què es farà en el taller.

I, a més, encara cal afegir altres tipus de receptors fora de l'escola: en grups universitaris, en centres d'acollida per a mares solteres, centres d'acollida per a joves, centres de discapacitats, grups d'escoltes, grups de joves. És a dir, "grups de joves que no estan directament en l'ambient escolar que viuen en ambients diferents, però es reuneixen per a alguna activitat específica." ¹⁸¹

6. Continguts

Fa referència als diferents aspectes concrets que treballa el programa, explica els continguts i els nivells en els quals es tracten. Aquesta categoria requereix concretar unes subcategories principals. Les primeres són més breus i simplement s'utilitzen les sigles de la persona entrevistada i la institució que representa.

La història de la sexualitat

MV. IBB. Sí, vagament.

CR. DE. Sí. En la primera hora d'intervenció general, a manera d'introducció, es parla de la història de la sexualitat amb 5 o 6 dispositives perquè vegin com ha canviat la concepció i la vivència de la sexualitat al llarg de la història. Independentment del nivell, s'adapta segons el curs.

NG. FDP. No.

FC. FSH. Amb alumnes d'ESO i batxillerat no, però amb universitaris sí que es dóna compte de les actituds respecte a la sexualitat.

BFD. CLER¹⁸². No en parlen.

Anatomia de l'aparell reproductor

MV. IBB. Pinzellada perquè ja ho han treballat a naturals (1er d'ESO)

CR. DE. Ja ho han fet a naturals, però es recorda i es lliga a la higiene en general i a la higiene sexual en concret.

¹⁸¹ Veure l'entrevista a Bernad i Françoise Dumeril a l'annex 1.2.e

¹⁸² El sistema del Cler és un tant peculiar atès que parteixen de les pròpies preguntes de l'alumnat per a fer l'exposició; tanmateix, la pròpia etapa dels i les adolescents fa que coincideixin més o menys amb els continguts que es troben sistematitzats a d'altres programes. La dinàmica general de les intervencions és respondre al qüestionari que els nois els adrecen. Es parlarà d'un tema o d'un altre en funció de si hi ha o no preguntes sobre aquest. Però en les 80-150 preguntes que acostumen a haver sempre hi ha temes suficientment amplis com per tractar els continguts que els educadors creuen importants. Sota aquesta premissa metodològica, es pregunta als entrevistats sobre els continguts en concret.

Els entrevistats, en arribar a la part dels continguts van fer un repàs del que explicaven a primària, assenyalant que adaptaven els temes per a aquesta edat; se simplifiquen els continguts (bàsicament s'incideix en el descobriment de la vida, l'embaràs, el bebè) alhora que es relacionen amb altres temes preventius (la sida, la violència, la droga) i es fa èmfasi en ensenyar als infants la bellesa, la meravella i el respecte al propi cos i al dels altres i la prevenció dels abusos sexuals, incidint en la capacitat i conveniència de saber dir *No*. No és un programa centrat exclusivament en la sexualitat .

En el batxillerat s'incideix més sobre temes de comportament.

NG. FDP. Sí. El treballen en aspectes que a ells els puguin preocupar, no tant els contingut perquè ja ho donen a naturals. Per exemple, el tema del tamany i el creixement dels genitals. És a dir, es treballa per a la desmitificació.

FC. FSH. Sí, sobretot en el segon cicle de primària i primer cicle de la ESO és on més es treballa més. Després es treballa com a recordatori perquè s'observen moltes llacunes en coneixements fonamentals.

BFD. CLER. Sempre se'n parla. Per posar al mateix nivell de comprensió i coneixements el grup sempre hi ha un tema d'anatomia. Es fa amb transparències, diapositives... de fet, ja és un tema que coneixen perquè ho han treballat a classe a 4rt o 3er de secundària (és a dir, els nostres 2on i 3er d'ESO, amb alumnes de 13,14,15 anys), però a través de les preguntes els educadors s'adonen de si ho han entès bé o no.

Fisiologia de l'aparell reproductor

Concretament es fa referència a cicle menstrual, resposta sexual, embaràs, lactància, etc.

MV. IBB. Sí, sobretot el cicle menstrual i la resposta sexual... L'embaràs, lactància i part, ja no tant, perquè ja els queda més lluny.

CR. DE. Ja ho han fet a naturals, però a vegades hi ha falses creences i llavors cal treballar des de la desmitificació. Es tracta però no s'hi aprofundeix.

NG. FDP. El cicle menstrual sempre s'explica en tots els nivells. En el primer cicle de la ESO sempre i en segon cicle de ESO i batxillerat es parla de resposta sexual. De l'embaràs s'explica a cavall d'altres temes (la transformació del cos amb l'edat) tant en petits com en grans. De lactància, no se'n parla com a tema específic, però es promociona la lactància materna. En aquests temes no es busca tant el coneixement, que se suposa que ja tenen, sinó respondre a les seves inquietuds. En el tema de la menstruació, per exemple, es plantegen si es pot saber quan baixarà la regla, si surten grans...

FC. FSH. Sí, es treballa perquè és un tema important. A primer cicle (s'inicia a sisè de primària) es treballa més el tema del cicle menstrual i a segon cicle, la resposta sexual (a 2on de la ESO ja en comencen a parlar): conèixer la fertilitat masculina i femenina. A partir d'aquí es treballaran els anticonceptius i la prevenció de l'embaràs precoç. Segons el seu responsable "la sexualitat està entre les orelles i no entre les cames"¹⁸³, ja que la persona és una unitat psicosomàtica.

BFD. CLER. Sempre se'n parla. Com en el cas anterior, ja és un tema que coneixen perquè ho han treballat a classe a 4rt o 3er de secundària (és a dir, els nostres 2on i 3er d'ESO, amb alumnes de 13,14,15 anys) però a través de les preguntes es detecta si ho han entès bé o no. Si no hi ha preguntes, no se'n parla, però normalment surten preguntes referents a la fisiologia. És a través d'aquestes preguntes quan s'adonen que no s'ha entès suficientment l'anatomia i aprofiten per lligar convenientment un tema amb l'altre.

Procés de maduració i dimensions de la sexualitat

Té en compte els diferents aspectes de la sexualitat i com varien al llarg del temps.

MV. IBB. Sí. És una part central del programa.

¹⁸³ Veure l'entrevista a Fernando del Castillo a l'annex 1.2.d

CR. DE. Això es treballa molt, sobretot “la seqüència en l'aprenentatge sexual”, que és una seqüència en la qual entra el *petting* i que té molt organitzada amb transparències.

NG. FDP. Sí, se'n parla. Amb el primer cicle més de refiló, que amb el segon. S'explica què és la sexualitat, com comença i quan acaba i quins significats té.

FC. FSH. Ho treballen sobretot a segon cicle encara que ja comencen a parlar-ne a 2on d'ESO perquè ja forma part de la realitat dels adolescents el fantasmeig sexual (fins i tot comença abans a 5è o 6è de primària). Se'ls explica bé perquè sàpiguen diferenciar semànticament de què estem parlant i per tant puguin decidir lliurement estant ben informats.

BFD. CLER. Com en el cas de la fisiologia (la fecunditat, el cicle menstrual) i l'anatomia, la maduració sexual, es tracta segons les preguntes.

Malalties de transmissió sexual

Concretament es demana si expliquen què són, quines són i prevenció.

MV. IBB. No en la classe magistral però sí com a resposta a les seves preguntes o a alguna dinàmica. Algunes respostes es donen a l'aula i les altres en la privacitat de la tutoria.

CR. DE. Constata que aquest és el tema que toquen sempre els centres que fan educació sexual. És un mal començament perquè introdueix la idea que el sexe és fosc i perillós. És començar la casa per la teulada. Primer s'ha de fer una bona educació sexual i després parlar de MTS. Els fa reflexionar sobre l'augment de MTS i de la seguretat a l'hora de tenir relacions sexuals.

NG. FDP. Sí a segon cicle, sobretot de la sida. FC. FSH. En parlen des de 5è i 6è de primària perquè el tema del contagi els espanta. Se'n parla relacionant-ho amb el tema de la higiene sexual

BFD. CLER. Sempre acostuma a haver-hi preguntes sobre això i, per tant, el tema es tracta. Si no hi ha preguntes no es tracta. Sempre hi ha un temps dedicat a la informació epidemiològica. La informació sobre l'estatut serològic de la parella, les xifres de seropositius a França són dades que cal saber perquè es conscienciïn de la importància dels contagis. Sovint aquest tema deriva en la qüestió més general sobre el sentit de la relació sexual i l'atenció sobre el comportament sexual.

Planificació familiar

Inclou la regulació de la natalitat pels diversos mètodes, tant naturals com no naturals i les seves implicacions.

MV. IBB. Sí, a segon cicle de secundària. Se'n fa una descripció i s'insisteix en usar-los des de la responsabilitat i la maduresa. A 4rt d'ESO un ginecòleg pot anar a explicar el tema a l'escola. CR. DE. Té un taller estrictament dedicat “Quan visitar i què fer en un centre d'orientació i planificació familiar”. També es treballa per informar bé perquè tenen idees molt errònies sobre els diferents mètodes.

NG. FDP. Sí, a segon cicle. No és un tema específic del programa, però bé sigui a través de les seves preguntes o bé quan es parla de la sexualitat, surt el tema dels anticonceptius que s'ha de lligar amb la concepció de la sexualitat com a transmissió de vida i conèixer les diferències entre la fertilitat masculina i la femenina. Se'ls descriu i informa de tots ells, inclosos els mètodes naturals també perquè a pocs llocs se'n informa.

FC. FSH. Sobretot a 2 i 3er d'ESO, però també a primer. Conèixer la fecunditat masculina i femenina i per tant saber quan una noia es pot quedar embarassada. Respecte als mètodes

naturals, manifesten que cal ser molt prudents a l'hora d'explicar-los als adolescents, ja que poden fer un mal ús si no fan una bona interpretació. Sense voler poden llançar els joves a embarrassos no desitjats. En l'ambient universitari i en parelles adultes i estables s'hi aprofundeix més en l'explicació.

BFD. CLER. Si no hi ha preguntes no se'n parla. Però l'educador pot parlar-ne si ve a tomb parlant de qualsevol altre tema.

Aspectes antropològics i psicològics

Dins d'aquesta subcategoria dels continguts, els aspectes antropològics i psicològics, calia aprofundir cada tema concret i es presenta la visió i la forma de tractar els entrevistats cadascun d'aquests subtemes.

- **El cos**

MONTSERRAT VILA

El cos és entès com una unitat que inclou la psicoafectivitat ("La persona no té un cos, sinó que és un cos"). El cos és un do, segons la concepció antropològica personalista, que l'IB segueix i, per tant, en som responsables i n'hem de prendre cura. En els tallers, s'incideix sobre les transformacions del cos, lligades als canvis psicològics, i la concepció del cos com a mitjà de comunicació: ens relacionem amb els altres a través del cos.

CRISTINA RAMÍREZ

El tema del cos és tractat des de diferents tallers. Per exemple, en el taller "Autoestima, autoimagen y autoconcepto", es fa descobrir la relació i importància del cos en aquest context d'imatge i valoració d'un mateix. Des del d'"Higiene e higiene sexual" la importància de tenir-ne cura del cos per tal de mantenir la salut i afavorir les relacions interpersonals. "Los valores asociados a la sexualidad" és el títol d'un altre taller en el qual el cos és vist com a essencial en la comunicació i el que ens possibilita l'expressió de l'afectivitat amb els gestos.

NIEVES GONZÁLEZ

L'acceptació dels canvis del cos és un escull per a certes edats i per això la primera feina dels tallers és ajudar a acceptar aquestes transformacions ja que quan no se senten a gust amb el propi cos, busquen la mirada dels altres per al propi reconeixement.

La persona és una unitat psicossomàtica; quan en menystenim algun aspecte no l'estem respectant del tot. De fet, el treball sobre el comerç sexual (pornografia, prostitució...) es fa a partir d'aquí, de la importància del valor del cos. El cos no és un objecte d'intercanvi perquè el cos no es pot separar del que és la persona. Considerar la persona només pel cos és empobridor (cosificació) perquè menysté altres aspectes igualment rellevants com ara la comunicació, la tendresa o la intimitat.

FERNANDO DEL CASTILLO

La persona és una unitat psicossomàtica, de cos i psique, cos i emocions. La sexualitat humana és molt més rica i complexa que l'animal i requereix del món afectiu. Per això, allò pròpiament humà és la dimensió psicològica i afectiva ("La sexualitat humana està més entre les orelles que entre les cames"). L'animal està determinat per la seva pròpia naturalesa, pels seus instints. L'home els pot controlar, perquè és lliure, no està determinat pels instints. I a més, l'ésser humà viu en un context i té una història que condicionen la seva manera de viure en general i de viure la sexualitat en concret.

A primer cicle de la ESO es tracten els canvis puberals, la revolució física i psíquica que experimenten, i la seva acceptació.

CLER

En la sexualitat no són dos cossos que es relacionen, sinó dues persones.

- **L'autoestima**

MONTSERRAT VILA

El tema de l'autoestima es treballa molt. La seva manca provoca problemes de tot ordre: caure en diferents conductes de risc, no només en l'àmbit sexual. Amb una bona autoestima (i una informació correcta) la persona pot decidir més lliurement. Se'n parla principalment a alumnes de la primera etapa de l'ESO.

CRISTINA RAMÍREZ

El tema de l'autoestima té un taller propi "Autoestima, autoimagen y autoconcepto" que ajuda a distingir aquests conceptes entre ells, ja que existeix molta confusió sobre què volen dir.

NIEVES GONZÁLEZ

El tema de l'autoestima és molt important i cal ajudar-los a conèixer-se i a estimar-se. La seva manca provoca un estar excessivament atents a què pensen els altres de mi i, en conseqüència, pot induir l'adolescent a fer coses no pel propi convenciment, sinó només per agradar els altres.

FERNANDO DEL CASTILLO

L'autoestima és un tema molt important. La seva manca provoca la manca de llibertat a l'hora de prendre decisions i cedir excessivament a les pressions de grup fins al punt de provocar conductes autodestructives (abús sexual, drogodependències, violència.)

L'autoestima és el més bàsic, el pilar sobre el qual es fonamenta les relació amb l'altre, que és a la vegada la base de la sexualitat. L'autoestima no només forma part del programa escolar, sinó també en els cursos a la Universitat i en el taller "Amor humano" (i "Amor y sexualidad") que la FSH ofereix en els seus serveis generals de formació. Cal parlar-ne i cal saber-la diferenciar de l'autosuficiència o la pedanteria.

L'autoestima és poder-se estimar i apreciar i a partir d'aquí poder bastir unes relacions sanes amb els altres. L'autoestima parteix de l'autoconeixement però no és el mateix. Primer cal conèixer-se, després estimar-se, sense fugir d'un mateix ni enganyar (amb les conseqüències insanes a les quals aboca). Hi dediquen la segona sessió dels tallers (que són de dos dies, dues hores).

Treballar l'autoestima pot evitar problemes greus. Per això també, es treballa molt. Parlar de l'autoestima té una vessat preventiva.

CLER

L'autoestima és un tema important (estimar-se i respectar-se un mateix per a poder estimar i respectar l'altre), que és un tema que apareix sempre en les preguntes, i és un punt clau per abordar altres temes com la pròpia acceptació i les relacions interpersonals. Tots els continguts estan enfocats d'aquests aspectes antropològics: l'autoestima, el diàleg, l'entesa entre la intel·ligència, la voluntat i els sentiments...

- **Procés de maduració de la persona: integració d'intel·ligència, sentiments i voluntat**

MONTSERRAT VILA

El programa IB dóna molta importància al tema. Hi ha d'haver un equilibri entre la intel·ligència, la voluntat i els sentiments per tal de tenir una relació sana. Disposa de material didàctic per a treballar aquest tema.

CRISTINA RAMÍREZ

El programa DE no contempla específicament aquest tema, però dóna importància a la proporció que ha d'haver entre el món sentimental i emocional i l'aspecte físic. D'aquest aspecte en parla en l'apartat de "relacions", en el qual insisteix sobre l'ajut que cal prestar als joves per a encarrilar els seus sentiments i poder relacionar-se correctament amb els altres.

NIEVES GONZÁLEZ

L'equilibri desitjable entre la voluntat, la intel·ligència i els sentiments no és fàcil, perquè l'adolescent es deixa emportar pels seus sentiments ("ellos viven a golpe de sentimiento"¹⁸⁴). Els adolescents

¹⁸⁴ Veure l'entrevista a Nieves Gonzalez a l'annex 1.2.c

senten, actuen i després pensen, no només en el terreny sexual, sinó en tot. No es tracta de negar els sentiments sinó d'encarrilar-los, ensenyar-los que aquest no sigui l'únic factor a tenir en compte a l'hora de decidir i d'actuar, fer-los descobrir la seva capacitat de pensar i decidir i el valor de la intel·ligència i la voluntat. Cal desfer el tòpic segons el qual és millor fer sense pensar, proposant-los la inversa: primer cal pensar per a decidir i després actuar en conseqüència. Aquesta idea és molt important de reforçar-la perquè iniciïn un procés de maduració.

FERNANDO DEL CASTILLO

La voluntat, la intel·ligència i els sentiments són els recursos interns de cadascú i han d'estar en equilibri (és el que ell anomena el triangle de Powell). La capacitat de reflexió, de decisió i de sentir esdevenen els tres factors més importants de l'equilibri personal; si es descompensen entre ells, la persona es pot ressentir d'aquest desequilibri. "Es muy importante para el autocontrol emocional saber qué es lo que siento, saber qué es lo que me compezezo, filtrarlo por la inteligencia y decidir con la voluntad (qué quiero hacer y qué no quiero hacer...)"

Els nois fan preguntes sobre quin ha de ser el seu comportament sexual. Se'ls respon dient que l'ètica no és tant el lloc on arribes, sinó el lloc del qual parteixes. Per això és important l'equilibri d'aquests tres factors. I cal ajudar els alumnes a poder discernir d'on volen començar, quin és el punt de partida. Si parteixes de l'egoisme, acabaràs en l'egoisme, si parteixes de la donació, acabaràs en la donació. S'ha d'ajudar els nois i les noies a l'autocontrol, més específicament als nois ja que potser senten les pulsions d'una manera més contundent.

CLER

En el CLER es treballa molt que cal una entesa del cos, del cor i de l'esperit. És el que ells anomenen les "Tres ces". La relació sexual serà completa si concerneixen aquestes tres dimensions.

• La comunicació i el diàleg

MONTSERRAT VILA

La comunicació i el diàleg és un tema cabdal que, sobretot, es tracta a segon cicle. És important adonar-se que hi ha molts nivells de comunicació i cal saber distingir-los: quan t'estàs comunicant des de la teva intimitat i quan ho fas d'una manera més superficial.

CRISTINA RAMÍREZ

El tema de la comunicació i el diàleg és fonamental i recorre tots els tallers d'intervenció escolar. Sobretot és important en la presa de decisions, procés en el qual a més de la reflexió personal has de dialogar amb la parella.

NIEVES GONZÁLEZ

El diàleg i la comunicació són temes molt importants. Es tracta a tots els nivells escolars; amb l'alumnat d'últim cicle de primària el diàleg es tracta en relació amb la família; amb els més grans el diàleg es tracta referent al diàleg amb la parella.

FERNANDO DEL CASTILLO

El tema de la comunicació i el diàleg és fonamental. De fet, el curs que ofereixen per a universitaris, que abans es deia "Amor y sexualidad", ara es diu "Amor, comunicación y sexualidad". Els aspectes de la comunicació d'aquest curs són l'empatia i l'escolta, entre d'altres. La comunicació també va lligada a l'autoestima, al coneixement d'un mateix perquè en la mesura que comuniquem bé, es reforça la nostra personalitat. La comunicació no és només el que es diu, sinó també com es diu. La comunicació és tan necessària com difícil. Cal tenir present la psicologia diferencial, les diferències entre els homes i les dones, que sovint es presenten com un obstacle per a una bona comunicació.

La comunicació determina la relació i la relació afecta tots els nostres àmbits: laboral, familiar, d'amistats. Dins d'aquest àmbit de relacions ve la relació sexual, que seria un acte de comunicació que pot ser només amb el cos, però que si es vol més plena ha d'intervenir l'afectivitat, les emocions i els sentiments.

CLER

El tema de la comunicació i el diàleg és, per al CLER, un tema molt important. És important fer-los veure que una relació sexual és un acte de comunicació entre un home i una dona. Una comunicació total que ha de contemplar l'entesa entre el cos, el cor i l'esperit.

- **Tipus de relacions interpersonals**

MONTSERRAT VILA

A primer i segon cicle de l'ESO és quan s'aborda el tema de les relacions interpersonals, bàsicament centrades en les relacions familiars, d'amistat i de parella. Es constaten models de relació insans, que provoquen desajustos emocionals. En el cas de la família és important que els adults mostrin un model de conducta perquè puguin esdevenir uns referents clars. Els adolescents busquen referents i, sovint, no els troben en els pares.

CRISTINA RAMÍREZ

Les relacions interpersonals es tracten sobretot en el capítol dedicat als sentiments associats a la sexualitat, juntament a l'amor, el respecte i la confiança (hi ha un taller que tracta específicament d'aquests temes). Un valor important associat a les relacions interpersonals de parella és la simetria; el cas contrari, les relacions interpersonals asimètriques en el qual un dels membres de la parella és clarament més gran (posa l'exemple d'una noia de 14 anys que surt amb un noi molt més gran), tot i que dóna tranquil·litat als pares (nòvios-cangur), pot portar problemes associats ja que la noia haurà de prendre decisions i es veurà abocada a pressions, per les quals encara no està prou madura psicològicament. És millor que en les primeres relacions amoroses els dos membres de la parella tinguin una edat semblant.

NIEVES GONZÁLEZ

L'entrevistada centra el capítol de les relacions interpersonals en l'amistat, en la necessitat de la recuperació del valor de l'amistat i els gestos d'afecte associats a l'amistat, que moltes vegades no s'expressen pel temor a lligar-los a l'homosexualitat, quan afecten amics del mateix sexe, o a confondre's amb un gest de parella, entre amics de diferents sexes. "Un niño o una niña puede estar toda la secundaria sin tener novia o novio, no les pasa absolutamente nada, sin embargo como la pase sin tener amigos, están perdidos! Están perdidos."¹⁸⁵

FERNANDO DEL CASTILLO

Fernando del Castillo emfasitza la gran riquesa que la persona posseeix com a tal. Cal adonar-se de la riquesa d'aquest jo personal: la capacitat de raonar, de sentir, de decidir. Aquesta riquesa es posa necessàriament en relació amb l'entorn i dóna lloc a les relacions del jo amb la natura, amb els animals, amb els objectes i amb les persones. Aquestes relacions contribueixen a forjar l'entorn i a configurar la pròpia història i personalitat. Dels tipus de relacions que podem establir, les més riques són les relacions entre les persones. "Sin quitarle importancia al reino animal o al reino vegetal, no cabe duda que la relación interpersonal, la relación entre dos personas, es siempre más rica, más fecunda y más fecundante que cualquier otra realidad, porque dos personas tienen dimensiones fantásticas que a lo mejor son más limitadas en el mundo animal o en el mundo vegetal."¹⁸⁶

És a dir, les relacions entre les persones són el model més fecund i fecundant de relacions possibles. I s'ha de procurar no degradar aquesta riquesa, per exemple, considerant les persones com un objecte de plaer (relacions de cosificació), o lligant les relacions sexuals a la violència (posa l'exemple de les pel·lícules en què després d'una relació sexual un agredeix l'altre).

CLER

Els tipus de relació interpersonal, la diferència entre l'afectivitat, el sentit amorós, l'amistat, l'amor, és fonamental. No hi haurà cap intervenció sense que això s'abordi.

- **Atracció, amor i sexualitat**

MONTSERRAT VILA

Es tracta a segon cicle juntament amb els altres aspectes antropològics.

L'important d'aquest tema és la distinció entre l'atracció, l'enamorament i l'amor, perquè cada noi i noia sàpiga diferenciar-los i actuar en conseqüència.

¹⁸⁵ Veure l'entrevista a Nieves González a l'annex 1.2.c

¹⁸⁶ Veure l'entrevista a Fernando del Castillo a l'annex 1.2.d

CRISTINA RAMÍREZ

Aquest aspecte mereix una consideració global per part de l'entrevistada. Forma part dels aspectes antropològics. Se'n parla en els tallers com el que anomenen "Cómo manejar las emociones cuando nos relacionamos con los demás", en el qual es fa com una mena de catàleg de les emocions més habituals relacionades amb la sexualitat., o com el de "Valores asociados a la sexualidad".

NIEVES GONZÁLEZ

FDP insisteix en la necessitat de saber diferenciar aquests conceptes que s'inscriuen en una mena de procés amorós, el primer estadi del qual és l'atracció. Ajudar l'alumnat a situar-se dins d'aquest procés és la feina de l'educador.

FERNANDO DEL CASTILLO

Semblantment, la FSH treballa, als últims cursos de primària, a la secundària i al batxillerat, la distinció entre l'atracció, l'enamorament i l'amor en una dinàmica intitulada "el continuo del amor" que es desenvolupa a la tercera hora d'intervenció a les aules (que són un total de quatre). Amb "El continuo del amor" es pretén que els nois i noies se situïn respecte al procés amorós. Cada "fase" té unes característiques pròpies i la distinció els ajuda a aclarir els seus sentiments. Aquesta graduació emocional, que comença amb l'atracció i pot acabar en l'amor, segueix una escala de qualitat: és millor una relació basada en l'amor que una de basada en l'atracció física, perquè la segona concerneix la persona en la seva globalitat. Una relació serà més rica si és capaç de travessar tot el recorregut. La sexualitat va lligada d'una manera diferent a cada "fase". Amb aquesta dinàmica, la FSH proposa un ordre natural de l'amor i la sexualitat.

CLER

La diferència entre l'afectivitat, el sentit amorós, l'amistat, l'amor, és un tema molt important. Sempre sortirà a les sessions.

- **Preses de decisions, pressió de grup**

MONTSERRAT VILA

A l'entrevista no apareix enregistrada la pregunta i la resposta, però ho comenta en la conversa posterior a l'entrevista.

La feina és d'ajudar a centrar els joves en allò que realment senten, volen i poden fer. Se'ls recorda que han de ser coherents amb el seu sistema ètic i moral i la seva manera de ser, de no fer les coses a contracor, a saber controlar tant la pulsio sexual com la pressió ambiental, perquè puguin decidir amb responsabilitat i llibertat.

CRISTINA RAMÍREZ

La presa de decisions és un procés que afecta qualsevol tipus de decisió, també la sexual. En la presa de decisió sexual intervé no només la reflexió personal sobre allò que se sent, que es pot i que es vol fer i una valoració del pros i contres de cadascuna de les opcions, sinó el diàleg amb la parella. "La presa de decisió sexual" té un taller propi.

NIEVES GONZÁLEZ

Treballar el tema de la presa de decisió, fer-los descobrir què volen els serveix per moltes altres qüestions (consum de substàncies o hàbits alimentaris, per ex.), i té a veure també amb la forma en què inicien les seves relacions sexuals. La FDP proporciona als tutors materials perquè pugui anar treballant la presa de decisió i la pressió grupal a l'aula al llarg del curs perquè són temes que reclamen una continuïtat.

FERNANDO DEL CASTILLO

El tema de la presa de decisions es treballa ja a cinquè i sisè de primària i a secundària i batxillerat. Es treballa a la última hora de la intervenció, mitjançant una dinàmica intitulada "la balança de l'amor" en què s'avalua què és el que pesa més alhora de decidir tenir relacions sexuals. Per mitjà de diferents casuístiques, se'ls fa pensar sobre què és més assenyat i a saber sopesar els pros i els contres, per poder prendre una decisió amb responsabilitat i amb llibertat.

CLER

En el CLER en parlen, de la presa de decisió; els fan prendre consciència que cal una certa maduresa per fer segons què. La decisió ha d'anar lligada a la responsabilitat. Els alumnes sovint els pregunten quan se sap que s'és prou responsable per a decidir alguna cosa. La resposta és la maduresa de la relació, és a dir, quan hi hagi la integració de les "Tres ces", la maduresa del cos, del cor i de l'esperit i el compromís que les dues persones determinen de tenir l'una amb l'altra.

És molt important fer-los veure què és el que realment volen i que siguin conseqüents. Si un no vol fer res ha de ser ferm en la seva decisió, i l'altre ho ha de respectar. Per tant, hi ha molta feina a fer per fer-los entendre que són ells qui han de decidir; no hi ha res imposat.

Mites relacionats amb la sexualitat

En l'educació de l'afectivitat i la sexualitat, d'una manera especial en els ambients adolescents, circulen molts mites que repercuteixen en la vivència de la sexualitat en aquesta etapa. S'especifiquen alguns d'ells i la importància de tractar-los.

MONTSERRAT VILA

No se li va formular aquesta pregunta, es va afegir posteriorment. A la conversa, tampoc no en parla.

CRISTINA RAMÍREZ

La responsable de DE està elaborant un llistat de mites perquè constata que n'hi ha molts. Com a exemple parla de creença sobre la conveniència de no dutxar-se mentre es té la regla, que durant la regla es transmeten menys les MTS, que mentre es té la regla la noia no pot quedar-se embarassada (que fins i tot ho diu algun metge). Que aquestes idees errònies circulin com a bones és molt perillós perquè pot induir a conductes de risc i a embarassos no desitjats.

Una falsa idea seria que és el noi qui ha de portar el preservatiu quan sempre és millor que el porti la noia

NIEVES GONZÁLEZ

NG constata que hi ha mites que són iguals de fa molts anys, però d'altres s'inventen de nou. És a dir que sempre hi ha mites o falses creences al voltant de la sexualitat.

Com a mites aporta els relatius a la mida dels genitals, l'edat dels 16 anys com a edat d'inici de relacions sexuals, el punt G. Mites relacionats amb la masturbació: que la noia que no es masturbi serà frígida, els grans que apareixen arran d'una masturbació, que es gastarà el semen, sobre l'esterilitat, el creixement.

FERNANDO DEL CASTILLO

En la guia que ha editat la FSH hi ha un inventari molt extens sobre mites i falses creences. És una qüestió a pensar i a resoldre per què hi ha tants mites i falses creences en la sexualitat en un moment en què, en teoria, els nois i noies estan més informats que mai. En el seu projecte inclou la desmitificació i la restitució de la informació correcta.

Durant l'entrevista n'esmenta un: la falsa creença segons la qual si tens relacions restant tots dos dret, no hi haurà embaràs.

CLER

A través de les preguntes, detecten moltes falses creences i idees preconcebudes errònies. En aquest sentit, cal fer una feina de desmitificació i de restituir la informació correcta.

Com és tractat el *petting* en el programa

El *petting* és una manera concreta d'expressar la sexualitat. Els entrevistats donen la seva visió al respecte.

MONTSERRAT VILA

L'important a l'hora de parlar del *petting* o dels diferents tipus de carícies o petons, és a dir, de les conductes sexuals d'apropament, és el punt de partida de la relació: de si es parteix de l'autosatisfacció o de la donació. La casuística que ateny aquestes conductes són molt variades i depèn de la presa de decisió de quins són els límits de l'expressió de l'afecte.

CRISTINA RAMÍREZ

CR disposa d'una dinàmica pròpia intitulada "La seqüència de l'aprenentatge sexual" que té organitzada amb transparències en la qual fa èmfasi en el *petting* en lloc del coit. "Yo digo que la sexualidad adolescente se debe quedar en el *petting*."¹⁸⁷ En aquestes edats, sempre que es faci de manera segura, es creu més adient el *petting*; quan la parella és adulta i madura ja és una sexualitat amb coit. Però el *petting* no és només per a parelles adolescents, sinó per a persones adultes amb relacions sexuals doloroses o en parelles en què un dels cònjuges està incapacitat per malaltia per tenir relacions sexuals.

CR opina que és un terme molt desconegut per a adolescents i adults i que s'hauria de treballar més.

NIEVES GONZÁLEZ

Se'n parla a segon cicle de secundària.

Del *petting*, que descriu com a conductes genitals sense penetració, se'n parla explicant el cicle menstrual perquè en el moment de màxima fecunditat de la dona no és impossible un embaràs sense que hi hagi hagut penetració (per exemple en casos de dones amb vaginisme).

L'important és el significat del *petting* per a la parella: "El tema no es ¿hasta dónde puedo llegar? sinó ¿qué significado tiene este gesto para ti?"¹⁸⁸. No es tracta d'anar mesurant la quantitat de petons que s'han de fer, com si fos una qüestió tècnica, sinó de descobrir el valor dels gestos.

El *petting* es proposa sovint com a alternativa al coit per a prevenir embarassos precoços, però pot encaminar-los a conductes de risc.

FERNANDO DEL CASTILLO

El *petting* el treballen més a segon cicle de secundària, encara que també una mica a primer cicle.

Se'ls explica les diferències entre les diverses expressions afectivosexuals, ja que els joves estan buscant formes d'apropament sense riscos i el *petting* pot semblar una bona fórmula, però cal estar alerta a la insatisfacció emocional que pot generar: "Es un quiero y no puedo, es una

¹⁸⁷ Veure l'entrevista a Cristina Ramírez a l'annex 1.2.b

¹⁸⁸ Veure l'entrevista a Nieves González a l'annex 1.2.c

sensación que puede generar mucha ansiedad.”¹⁸⁹ L'important és saber que les expressions sexuals per a ser plenes han d'anar lligades a l'amor i a la donació, que produeixen bàsicament benestar i plenitud, i no a l'ansietat o a la frustració.

CLER

Els entrevistats l'associen al comportament sexual. A les preguntes dels alumnes, pot anar lligat a la sodomia, la fel·lació, a la transsexualitat. Se'n parla i s'aprofita per fer-los qüestionar l'interès real d'aquestes qüestions (per evitar la morbositat). La qüestió del petting s'ha de plantejar en el marc del sentit de les relacions; el petting és potser voler forçar massa la relació, és una tècnica però s'ha d'esbrinar què pretén i si els dos ho desitgen. Aquí intervinrà la comunicació i el respecte mutu. És percebut com un pas obligatori, quan en realitat no ho és. Aquest és un tema que els entrevistats lliguen molt a la presa de decisió i a altres comportaments sexuals.

Integració del programa en el context legislatiu

Es vol mostrar el grau d'integració del programa en el currículum propi indicat per la LOE o, dit d'una altra manera, pel Ministerio de Educación de l'Estat Espanyol (o el seu homòleg francès) o pel Departament d'Educació i Universitats de la Generalitat de Catalunya.

CRISTINA RAMÍREZ

El programa s'hauria de poder integrar amb facilitat en el desenvolupament normal dels estudis, ja que el programa de DE és un intent de sistematitzar l'educació afectivosexual a les escoles. Actualment es fa de manera forçada, buscant-li un lloc perquè es pugui dur a terme. “y entonces esto es como un poco meterlo con calzador...”¹⁹⁰ Cristina Ramírez assenyala que fóra millor saber a començament de curs a quins lloc han d'intervenir i que les escoles es reservessin aquell dia. La majoria de vegades això no passa i llavors han de buscar improvisadament, sense planificació prèvia, un cop el curs ha començat, el dia de la intervenció.

NIEVES GONZÁLEZ

En teoria dins les matèries transversals es podria integrar, però és difícil a la pràctica. Es podria integrar en el pla de convivència dels centres o en el pla d'acció tutorial, d'atenció a la diversitat o en programes d'educació per a la salut, és a dir, quan és el centre qui crea uns espais adients per a desenvolupar matèries d'aquest tipus.

FERNANDO DEL CASTILLO

De fet, la LOGSE ja preveia les matèries transversals justament per a desenvolupar continguts d'aquest tipus. La LOE, amb l'educació en valors, també ho preveu, però a la pràctica, no s'aprofita suficientment aquest espai. En opinió de Fernando del Castillo, cal plantejar seriosament com es fa l'educació en valors, dins la qual s'emmarcaria l'educació afectivosexual. L'espai legal hi és però no s'aprofita convenientment: “Es importante la educación en valores pero yo hoy por hoy me parece que no es pragmática la forma de plantearlo.”¹⁹¹ Una manera de

¹⁸⁹ Veure l'entrevista a Fernando del Castillo a l'annex 1.2.d

¹⁹⁰ Veure l'entrevista a Cristina Ramírez a l'annex 1.2.b

¹⁹¹ Veure l'entrevista a Fernando del Castillo a l'annex 1.2.d

poder-ho solucionar seria alliberant els professors d'hores acadèmiques presencials per a poder articular més l'hora de tutoria, que fóra un espai idoni per a poder impartir l'educació en valors.

CLER

El programa del CLER i el de l'Estat estan integrats. Per tant, no hi ha problemes alhora d'oferir-lo als instituts i escoles. No se surten del programa, però si poden, l'amplien.

Graduació de continguts al llarg dels diferents nivells d'ensenyament

No tots els temes es poden tractar a totes les edats o, si més no, de la mateixa manera. És el que pretén mostrar aquesta subcategoria.

MONTSERRAT VILA

El programa d'IB és per a secundària; però també hi ha materials perquè els professors d'Educació Infantil, Primària i Batxillerat puguin treballar l'educació afectivosexual. En opinió de MV l'educació afectivosexual hauria de començar al parvulari, de manera que a l'adolescència fos una continuació i no un inici, com passa amb el programa d'IB.

CRISTINA RAMÍREZ

L'ideal seria elaborar uns continguts per a tots els nivells educatius, que existissin uns continguts des de la primària fins al batxillerat, fins i tot arribar als universitaris. D'aquesta manera es garantiria un coneixement global del tema: "Igual que saben hablar inglés o francés, o que saben ciencias sociales, que sepan que la sexualidad es algo natural, que necesita contar con unas determinadas reglas"

NIEVES GONZÁLEZ

La FDP desenvolupa aquesta graduació a secundària i batxillerat. A Infantil i Primària encara està per fer. Hi ha molts centres que repeteixen l'experiència dels tallers, la qual cosa permet veure el mateix alumnat diverses vegades. La FDP també planifica amb els centres els cursos d'intervenció per aconseguir aquesta graduació de continguts: "Cuando un centro empieza y quiere hacer muchas cosas, les decimos que nos seleccionan los niveles de la intervención para hacerlo progresivo. Entonces, por ejemplo, si haces primero y segundo de la ESO: nosotros, primero, en segundo seguid los tutores, ¿eh? Si hacemos nosotros terceros, en cuarto dais continuidad vosotros. Hacemos luego primero de bachillerato."

FERNANDO DEL CASTILLO

Aquesta pregunta no es va realitzar a l'entrevista, però revisant els comentaris d'aquest responsable pel que fa als continguts treballats, ens adonem que tenen una graduació segons les edats dels receptors. Aquesta graduació afecta tant els continguts com la manera de treballar-los. A primària treballen bàsicament els elements de la personalitat, el cos i la imatge. A primer cicle de l'ESO, l'adaptació als canvis físics i psíquics. A últim cicle de l'ESO i batxillerat incideixen en els anticonceptius.

CLER

El programa s'adapta a les edats dels receptors; a mesura que són més grans, els impulsen més a la reflexió. El tipus de preguntes també canvien d'un nivell a l'altre, i per tant el tipus de qüestions a tractar. En general, quan són infants, a primària, estan més atents a la seva realitat més immediata (relacions entre la família) i en l'imaginari (pel ·lícules...). No tenen una percepció massa directa. En la pubertat, surten temes relacionats amb el canvi del cos, les noves pulsions que apareixen, les primeres relacions amoroses. Amb els més grans, els temes giren al voltant de la vida afectiva i de les relacions sexuals.

Per la seva experiència, han comprovat que els continguts per nivells del programa s'adequa als interessos reals dels infants i joves, segons l'edat.

Temes socialment controvertits

Hi ha alguns temes que pel grau d'afectació sobre la vivència de les persones resulten especialment delicats a l'hora d'abordar-los en un aula. Els diferents programes exposen com enfoquen aquests temes.

- **Orientació sexual**

MONTSERRAT VILA

En el programa IB es parla de l'orientació sexual sobretot a últim cicle de secundària. L'orientació sexual no és quelcom a decidir o a triar, sinó que es té, tot i que també és cert que l'educació o l'ambient social i familiar pot condicionar aquesta orientació. El programa explica l'homosexualitat latent, com un període en el qual hi ha una identificació molt forta amb el mateix sexe, que no sempre s'ha de confondre amb una homosexualitat consolidada. Hi ha períodes en l'adolescència en què no se sap ben bé quina orientació es té, però amb el temps la persona s'acaba definint.

CRISTINA RAMÍREZ

DE proposa un taller que tracta explícitament d'aquesta qüestió, que l'entrevistada considera imprescindible, malgrat en alguna ocasió aquest taller (juntament amb el tema de l'autogratificació) no s'ha pogut treballar per decisió de la direcció del centre escolar.

NIEVES GONZÁLEZ

L'orientació sexual és un tema important que s'ha de tractar perquè molts adolescents se senten confosos i pateixen en soledat dubtes d'orientació. És important acompanyar-los en el procés de discerniment i evitar el rebuig social. Es parla de l'homosexualitat latent com aquell període en el qual se sent atracció pel mateix sexe, cosa que no vol dir que se sigui homosexual. Fins i tot es poden mantenir en aquesta edat relacions sexuals homosexuals, cosa que tampoc no aclareix la condició sexual, per la qual cosa la FDP recomana no tenir-ne perquè pot confondre encara més. Per tant, és important en l'adolescència deixar el temps necessari per a madurar i clarificar. Necessiten un adult format amb qui puguin compartir el que estan vivint i sentint, que els ajudi a diferenciar un possible període ambigu de la vertadera homosexualitat. Si en finalitzar aquest període el jove posseeix una vertadera estructura de personalitat homosexual, haurà d'acceptar una condició que no ha estat elegida i, des de la seva llibertat, decidir sobre els seus actes. No tota persona que se'n diu homosexual ho és vertaderament.

Els tallers escolars ofereixen la possibilitat de parlar-ne per ajudar-los a aclarir la seva orientació sexual.

FERNANDO DEL CASTILLO

El tema de l'orientació sexual es tracta amb molta naturalitat. És un tema complex d'explicar i de veure. Si bé la comunitat científica no pot aclarir si és un fet genètic o cultural, Fernando del Castillo opina que és un fet cultural.

En els tallers s'explica que hi ha una homosexualitat transitòria i que és normal que en determinades edats se senti atracció física i emocional cap a persones del mateix sexe, però això no és senyal d'una homosexualitat permanent: "Entonces, yo creo que tenemos que ser muy honestos los profesionales y dejar que aquello que tiene una normalidad en el proceso psicoevolutivo efectivamente evolucione y se coloque en su sitio. Entonces para decir si esta persona es homosexual o no habrá que esperar que, por lo menos, pase la adolescencia."¹⁹²

A través dels taller s'intenta ajudar l'alumnat a resoldre els seus dubtes i a anar aclarint la seva orientació sexual.

L'homosexualitat no es tria, sinó que es té. I s'ha de respectar i evitar l'homofòbia i el rebuig social: "Yo creo que hay que respetar la condición homosexual igual que la heterosexual."¹⁹³

Se'n parla a secundària a través de les preguntes del qüestionari previ, en què sovint hi ha moltes qüestions relacionades amb l'homosexualitat, l'avortament i la masturbació.

CLER

Com que els entrevistats són preguntats per aquests tres temes en bloc responen també en bloc. Aquests tres temes (homosexualitat, masturbació i avortament) afirmen que sempre surten en les classes dels grans, no als petits; a 4rt de secundària, l'equivalent al nostre 2n d'ESO, 13-14 anys, ja surten aquests temes.

És important tenir una actitud correcta en aquests tres temes que és la de no judicar els afectats i evitar la seva exclusió i marginació. Formaria part del "saber ser" de l'educador i cal que en això l'educador sigui neutre i estar en pau amb aquests temes per no projectar conviccions pròpies.

També és important en algun d'aquests temes com l'avortament i a d'altres (com el de l'abús sexual) detectar aquestes situacions per a poder ajudar eficaçment els nois i noies. Recordar-los les lleis que els protegeixen i els terapeutes adients.

Fetes aquestes prèvies, es passa a parlar tema a tema.

Sobre l'homosexualitat manifesten que hi ha una edat en la qual cada persona se sent millor amb persones del mateix sexe. És l'edat de la construcció del jo i algú del mateix sexe ens ajudarà millor a construir-nos a nosaltres mateixos. Per tant, hi ha aquesta necessitat d'identificació amb el mateix sexe. I això, que és normal i és bo, no s'ha de confondre amb l'homosexualitat. Després, a l'adolescència, sorgeix l'interès per l'altre sexe i es va definint l'interès sexual. És una graduació natural. Però en l'homosexualitat passa que es cristal·litzen en una etapa, que no poden integrar l'alteritat, d'entrar en relació amb el sexe oposat. I per no quedar-se sols buscaran en les persones del mateix sexe la relació amorosa, per la incapacitat d'establir-la amb l'altre. L'homosexualitat no és una tara, no és congènita, però és algú que no ha pogut recórrer la totalitat del que és possible en l'evolució humana.

- **Autograticació**

MONTSERRAT VILA

L'autograticació, que sovint afecta més els nois que les noies, forma part de l'autoconeixement del cos, però és convenient que no provoqui efectes com el tancament en un mateix i la dificultat d'obertura als altres. És un problema quan es converteix en una addicció. En el programa no es penalitza, però tampoc es fomenta. El tracten a secundària, però no hi aprofundeixen gaire; de fet el tracten dins d'un tema genèric sobre els plaers de la vida, cal gaudir-los però cal saber estar-se'n, ni l'autograticació ni cap altre no han de provocar addicció.

CRISTINA RAMÍREZ

L'autograticació és una etapa que forma part del cicle vital, malgrat no és obligat de passar-hi. Quan detectes que algú no se'n pot substraure, és signe d'un problema greu que s'ha de tractar.

¹⁹² Veure l'entrevista a Fernando del Castillo a l'annex 1.2.d

¹⁹³ Veure l'entrevista a Fernando del Castillo a l'annex 1.2.d

NIEVES GONZÁLEZ

La masturbació, segons afirma Nieves González, és l'expressió física del replegament narcisista que experimenten els adolescents; permet l'alliberament físic de les tensions i és un plaer al seu abast, però és un plaer solitari. L'ordenació del propi desig i l'obertura a l'altre, que són conductes adultes, són el camí de la superació de l'autogratificació, que pot ser l'indicador d'algun problema més greu: "Es una conducta sexual que a veces libera cosas que no están en el área de la sexualidad."¹⁹⁴ L'autogratificació no ha de ser presentada com un ideal de sexualitat perquè és precisament l'apertura a l'altre en l'amor el que enriqueix i ajuda a créixer les persones.

FERNANDO DEL CASTILLO

Es tracta a secundària, si les preguntes que formulen els alumnes en el qüestionari previ així ho requereixen. Per a fer una bona valoració cal conèixer la maduresa, hàbits i causes d'aquest comportament. S'intenta evitar els extrems: d'una banda, donar-li massa importància, provocant culpabilitzacions innecessàries, i d'una altra considerar que és una conducta absolutament positiva i neutra. També cal contextualitzar la masturbació en el procés psicoevolutiu humà diferenciant conductes d'autoestimulació pròpies de la infantesa d'aquelles pròpies de l'adolescència. Tanmateix, les conductes de masturbació repetida i compulsiva produeixen un efecte negatiu en la persona. Pot arribar a ser un problema si genera dependència o aïllament. Aquesta pot emmascarar carències latents, falta de relació i comunicació, incomprensió, frustració, solitud afectiva, etc. En aquests casos pot ser necessari un ajut terapèutic. Allò important, però, és no generar sentiments de culpa i situar la qüestió en un procés de maduresa evolutiva i d'apertura als altres.

CLER

És normal que en l'edat puberal els nois i noies descobreixin que el seu cos té capacitat de plaer a través dels seus òrgans sexuals. La masturbació pot esdevenir una pràctica habitual i repetitiva en alguns adolescents i en altres ser una pràctica totalment inexistent. "Tots els nens i adolescents no es masturben... N'hi ha que mai s'han masturbat, d'altres que s'han masturbat. No són més normals o anormals els uns que els altres! Ho descobreixen, n'hi ha que ho paren; n'hi ha que ho descobreixen i segueixen."¹⁹⁵

Al llarg del procés de creixement i maduresa de l'adolescent s'adonarà que aquest plaer individual es pot compartir amb una persona de l'altre sexe. És a dir, que el plaer es pot establir a través d'una relació, i millor encara quan aquesta relació de parella s'inscriu en una continuïtat i un projecte de construcció en comú. Davant de la masturbació, l'adolescent pot o no provar-la (no és cap pas obligatori) i s'hi pot quedar o pot superar-la entenent la possibilitat del plaer compartit amb un projecte de construcció de parella. Si l'individu és per a comunicar-se, el plaer també ha de gaudir d'aquest aspecte relacional i no ha de quedar aïllat, perquè llavors és també l'individu qui queda aïllat, sense l'opció millor de compartir-lo.

- **Avortament**

MONTSERRAT VILA

El tema de l'avortament es tracta als últims cursos de l'ESO, sobretot a quart i sovint surt a les preguntes dels alumnes. Se'n parla sobretot en termes de prevenció i no tant del tema en si mateix. L'avortament és un fracàs emocionalment molt dur de viure, que cal evitar. Cal tenir un criteri ètic sobre aquest tema.

CRISTINA RAMÍREZ

De l'avortament sobretot se'n parla en termes de prevenció: "Yo creo que primero que del aborto, hablamos de sistemas de prevención de embarazos no deseados."¹⁹⁶

És considerat una pràctica de risc que s'ha de prevenir; se'ls parla dels costos psicològics i socials que suposa un embaràs no desitjat i de la necessitat de poder triar lliurement què fer en aquesta situació, segons les normes ètiques i les circumstàncies personals de cadascú.

¹⁹⁴ Veure l'entrevista a Nieves González a l'annex 1.2.c

¹⁹⁵ Veure l'entrevista a Bernad i Françoise Dumeril a l'annex 1.2.e

¹⁹⁶ Veure l'entrevista a Cristina Ramírez a l'annex 1.2.b

Per a l'alumnat, l'avortament és una cosa natural, no els fa por parlar-ne perquè no pensen realment els costos que té.

NIEVES GONZÁLEZ

L'avortament es treballa per a prevenir-lo. Cal insistir en l'educació afectivosexual perquè no s'hi arribi. L'avortament no és només una vida que es perd, sinó també un procés dolorós per a la noia. A més de l'educació sexual també cal que la noia que decideixi no avortar conegui quins suports socials pot rebre.

FERNANDO DEL CASTILLO

L'educació afectivosexual és una eina eficaç per a prevenir l'avortament potser més efectiva que publicitar exclusivament els preservatius. L'avortament és una situació psicològicament molt dura de suportar. L'embaràs és vist com una lacra i un problema i no, precisament, com l'inici d'una vida. Creu que el tema de l'avortament està molt inserit en àmbits religiosos i polítics i caldria treure'l d'aquests àmbits. El que veritablement és l'avortament és: "Una mujer que padece y un niño o una niña que nunca estarán." Treure'l fora d'aquesta definició no és bo. Ni la dona és una assassina ni és una circumstància que ningú desitgi. Se'n parla a secundària, sobretot arran de les seves preguntes.

Se'ls explica què és i què suposa perquè tinguin coneixement i puguin decidir. Se'ls explica no des de la por ni el conductisme, sinó des de l'òptica de qui pateix, igual que l'embaràs precoç. També se'ls indica quins ajuts socials poden rebre en el cas de voler seguir endavant amb l'embaràs.

CLER

L'avortament és un fracàs; un fracàs per una vida en potència que s'interromp, un fracàs perquè no s'han anticipat a controlar la fertilitat, un fracàs perquè demostra la immaduresa en les relacions sexuals, un fracàs molt dur d'assumir psicològicament. Però és un fracàs que es pot prevenir. Per tant, cal fer-los reflexionar en la responsabilitat en les relacions sexuals, de prevenir situacions difícils, dures i doloroses.

La persona que s'enfronta a un avortament cal que sigui ajudada perquè és una situació molt amarga; és una decisió clau que afecta la parella, malgrat a vegades l'ha d'assumir la dona, que ha de tenir la llibertat de poder decidir amb responsabilitat. L'avortament deixa moltes empremtes en la persona: "No hi ha avortaments feliços."¹⁹⁷

També se'ls explica la llei d'avortament, se'ls explica què és un avortament mèdica i administrativament.

- **Contravalor: violència de gènere, abús sexual, comerç sexual, ...**

Especialment greus són algunes conseqüències relacionades amb l'expressió de la sexualitat perquè representen, normalment, una desigualtat de tracte entre les persones implicades.

MONTSERRAT VILA

La responsable del programa d'IB ha incorporat recentment el tema de la violència de gènere al segon cicle de l'ESO.

De l'abús sexual, pornografia i comerç sexual, no se'n acostuma a parlar.

CRISTINA RAMÍREZ

D'aquestes qüestions ara se'n parla en els instituts. Ella acostuma a preguntar si se n'ha fet alguna formació als alumnes i la majoria sí que ho han fet, cosa que és avantatjosa perquè permet no repetir continguts i aprofundir en el tema. Per a fer prevenció de la violència de gènere, es parla del tema de la igualtat entre home i dona en la presa de decisió.

De l'abús sexual se'n parla explícitament perquè els púbers i els adolescents en són una població vulnerable. Creu que és important parlar-ne precisament a les escoles. Es parla de "la carícia bona i la carícia dolenta" perquè és important aprendre a diferenciar-les ja des de petits. El tema del comerç sexual i la pornografia se'n parla perquè a ells els impacta molt i fan moltes preguntes. Aquest any

¹⁹⁷ Veure l'entrevista a Bernad i Françoise Dumeril a l'annex 1.2.e

estan fent un taller sobre comerç sexual i prostitució. En algun centre s'ha detectat algun cas de relacions per diners en noies.

NIEVES GONZÁLEZ

La violència de gènere no conforma cap tema específic, però es tracta perquè surt a les preguntes. En temes com la violència i l'abús, és important no deixar-los indefensos davant d'aquestes situacions, que trobin el recolzament necessari amb un adult amb qui tinguin confiança.

L'abús sexual sí que constitueix un tema propi. Del comerç sexual i la pornografia se'n parla a partir del tema del respecte al cos ("El cuerpo no es un objeto de intercambio") que pretén evitar el reduccionisme de considerar la persona només un cos.

FERNANDO DEL CASTILLO

Aquests temes surten només si els alumnes pregunten, però de l'abús sexual sí que se'n parla específicament. L'abús sexual surt a la segona sessió, a partir del tema de l'autoestima, la pressió de grup i la falta de respecte. Se'ls ajuda a distingir l'abús sexual. Aquest és un problema molt greu i cal oferir als nois la possibilitat de parlar-ne i d'ajudar-los si en són víctimes. S'ha d'entendre com a abús sexual, no només la violació, que en seria el cas extrem, sinó també qualsevol tocament, conducta sexual que agredeix la voluntat de l'altre, que n'esdevé víctima indefensa. La pornografia que no tries de veure també és un abús. L'abús sexual pot ser físic però també psicològic que provoca un trauma que necessita una teràpia difícil i urgent.

És una tema que té consens entre professionals i que cal prevenir-lo en termes d'una bona educació afectivosexual, insistint en el respecte i l'amor.

En el tema del comerç sexual, se'ls fa veure que és un negoci; és la màxima expressió del capitalisme i el masclisme.

CLER

Sobre la violència de gènere, els Dumeril fan una reflexió prèvia interessant, que pot apuntar-ne una de les causes. És el fet de no respectar les característiques diferents entre la sexualitat femenina (més propensa a la dimensió emocional, a l'acolliment, a la maternitat) i la masculina. S'ha intentat confondre dient que les dues són iguals, però no és cert. És més senzill dir que tots som iguals en tot, és molt més difícil respectar cadascú en les seves riqueses particulars, respectar les diferències entre l'home i la dona. Hi ha una psicologia diferent entre homes i dones i, per tant, una sexualitat diferent, que cal tenir en compte.

El tema de la violència de gènere com a tal apareix poc en les preguntes; se'n pot parlar a terminal (l'equivalent al nostre batxillerat) i amb adults. La reflexió se centra en la violència en general i es fa veure que la violència és la incapacitat per al diàleg. Cada vegada hi ha més relacions violentes entre els mateixos joves, entre home i dona o entre noies, perquè no se sap respectar l'alteritat. El missatge és insistir en el diàleg per tal d'evitar la violència, en la qual sempre guanyarà el més fort.

L'abús sexual, assimilat a la pedofília i considerat com un contravalor, és la relació d'un adult, que no ha madurat la seva capacitat de relacionar-se en igualtat, amb un nen. És una relació desigual amb algú que ni tan sols físicament està preparat i és considerat un objecte de plaer, un objecte sexual i no una persona. Els pedòfils són adults que no saben administrar les seves pulsions, que no han madurat ni l'alteritat ni el respecte. D'aquí la importància de l'educació que ajudi al control i a la maduresa perquè aquestes pulsions s'han d'administrar bé, des de la responsabilitat.

Se'ls recorda que hi ha una llei de protecció i que cal intervenir amb urgència en cas d'abús sexual per ajudar el menor a trencar aquesta situació i superar-la.

El CLER utilitza un programa de prevenció de l'abús sexual (un programa del Canadà) estructurat en tres sessions per a les classes de primària: per parlar del cos, per parlar del respecte, per saber dir no.

L'educador ha de saber escoltar bé les preguntes perquè pot ser que darrere una pregunta hi hagi un problema greu, del qual cal encarregar-se'n, seguint uns protocols molt precisos. Ningú que ha patit abús, o avortament, pot quedar sense ajuda.

El tema del comerç sexual no ha de centrar en absolut les sessions, malgrat els adolescents tenen molta tendència a voler parlar-ne. La manera de tractar-lo és relativitzant aquest interès. És a dir, se'ls qüestiona si realment és un tema important, i si no és més important parlar d'afectivitat i sexualitat, que és el veritable objectiu de la intervenció. Sobre la pornografia se'ls fa veure que és un

negoci i que, en certa mesura, està al seu abast de fer-lo rentable o no. És una qüestió de diners i no és la vida real, no aporta res a l'hora d'aclarir quin és el sentit de les relacions sexuals.

La pornografia distorsiona la percepció de normalitat de les relacions entre els dos sexes. Això provoca que sovint els nois se sentin confosos sobre si són normal o no determinats comportaments sexuals. A partir d'aquest tipus de reflexió, com sempre, han de decidir què fer i respectar la seva opció.

7. Metodologia

Sota aquesta categoria, que fa referència a la manera com es realitzen les activitats amb l'alumnat, s'inclouen tres subcategories. La primera, anomenada general, fa referència clara a la descripció anterior. La següent, aprofundeix en un aspecte que comparteixen alguns dels programes i que és especialment significatiu, les tutories individualitzades. Amb elles hi ha una relació directa i personal amb els i les alumnes que ho sol·liciten, fet que permet detectar situacions de risc, d'una banda, i fer un cert acompanyament en situacions que l'àmbit general de la classe no permet. L'altre aspecte desenvolupat ha estat la possible intervenció de les infermeres dels centres en els programes atesa la importància que es pretén donar a Catalunya a aquesta figura.

General

MONTSERRAT VILA

El programa s'adapta a les necessitats de l'escola. A través de la col·laboració amb la direcció i els mestres de la coordinació de l'ESO es perfila el disseny del programa. També parlen amb el tutor perquè els expliquin com és el grup classe en el qual intervindran, perquè els continguts s'hi adaptin. Quan el centre ho sol·licita es fa una xerrada amb els pares, en la qual se'ls explica què faran als tallers.

Després es fa una sessió prèvia amb els alumnes en què fan preguntes sobre el tema de l'amor, la comunicació i la sexualitat, que serviran perquè l'educador dissenyi definitivament el taller.

Les classes s'intenta que siguin molt interactives i es posen en rotllanes per afavorir el diàleg, l'educador va interrompent la seva explicació demanant-los la opinió... s'afavoreix la participació, en el diàleg, creant debats.

A 1r i 2n d'ESO, les dinàmiques són més estructurades: es divideixen en petits grups i es treballa sobretot amb dinàmiques de grup, malgrat també hi ha una part d'exposició de continguts.

Es defuig l'esquema de la classe magistral.

Es prefereix treballar a l'aula habitual dels alumnes i no desplaçar-se a altres aules, perquè evita el factor de distracció i no es trenca l'ambient de treball. No està a favor d'ajuntar aules i treballar en grans sales ni amb molts alumnes a la vegada.

La metodologia persegueix l'objectiu de crear-los interès, motivar la seva reflexió, interpel·lar-los, crear-los interrogants perquè vulguin buscar les respostes.

El programa s'adapta als grups i a les escoles, però el programa model d'IB són dues hores a 1r d'ESO (més una hora de tutoria) i quatre hores a 2n, 3r i 4t d'ESO (més una hora i mitja de tutoria).

CRISTINA RAMÍREZ

Les preguntes que els alumnes fan al llarg de la sessió acostumen a ser molt pornogràfiques (per provocar i provar l'educador) i després ja són preguntes més relacionades amb els sentiments.

La seqüència ideal en l'organització de la intervenció és en primer lloc, l'entrevista de l'educador amb el tutor amb qui es planifica quan fer la intervenció amb professors i amb els pares. Als professors se'ls presenten els 10 o 11 tallers, se'ls demana la seva col·laboració a l'hora de

detectar problemàtiques concretes dels alumnes o d'aportar alguna idea als tallers existents o a l'hora de planificar-ne de nou.

Amb els professors es concreta quins tallers es faran, segons el nombre d'alumnes i els diversos interessos.

Per l'elaboració i desenvolupament dels tallers, l'entrevistada compta amb la col·laboració d'alumnes seus de la Facultat de Psicologia que hagin fet l'assignatura de Sexualitat. Es reuneix amb ells 4 o 5 vegades per preparar els tallers. Amb ells fa el que després farà amb els alumnes a l'aula: que busquin informació, articles, esquema d'algun tema. En base a aquests treballs previs, que poden comptar amb la col·laboració del psicòleg del centre, es concreten els tallers.

El programa contempla una assignació d'hores per a professors, per a pares i per alumnes; si no es fa la intervenció pels pares, les hores s'assignen als alumnes.

La intervenció que es fa amb els alumnes va molt seqüenciada. Primer hi ha una part d'introducció general per a tots més o menys d'una hora. És com una conferència: "Normalmente la primera parte es una explicación. Digamos que es como una conferencia donde se hacen las generalidades de los temas que vamos a tratar y donde explicamos qué es el programa, cuáles son los objetivos generales y cuál sería la mejor manera, la manera ideal de implantarlo."¹⁹⁸ I es deixa temps per al col·loqui posterior a l'exposició.

Aquesta explicació es fa als tres nivells: professors, pares i alumnes.

Després es divideix la classe en petits grups, cadascú dels quals farà un taller. El nombre ideal de participants és de 5 o 6 persones, ja que els grups molt nombrosos no permeten la participació de tothom.

Ja en la dinàmica pròpia del taller, l'alumnat contesta unes preguntes i es fa una pluja d'idees, d'allò que els suscita el títol del taller triat. La pluja d'idees és una bona eina per a fer-los parlar i suscitar el diàleg.

En tercer lloc, se'ls dona informació, amb material escrit. Revisen el material i trien un secretari perquè escrigui les aportacions del grup.

Finalment, elaboren un decàleg sobre el tema proposat. El decàleg té dues modalitats: poden fer un pòster (que després es penjarà i es quedarà a l'aula) o un power point. Quan ja s'han elaborat, es fa una exposició pública del decàleg a la resta de la classe.

El pòster fa de recordatori dels continguts del taller i, en un principi, la idea era que els alumnes més grans fessin, mitjançant el pòster, una exposició als alumnes més petits.

No tots els alumnes fan tots els tallers. Tots tenen la primera hora comuna d'intervenció general i després es divideixen en grups petits per a fer cada grupet un taller. Però, mitjançant les exposicions públiques del final dels tallers i els pòsters que es queden a la classe, tots els alumnes es beneficien del més important de cada taller.

El taller es desenvolupa al llarg de tot el matí.

De 8:30 a 9:15 és la preparació dels grups. A continuació (9:15h) l'educador fa una introducció general i divideix la classe pels grups de cada taller.

De 10 a 11:30h hi ha el treball teòric i la posterior supervisió, on hi ha la pluja d'idees. Després d'un petit descans elaboren unes conclusions en forma de decàleg. Per a l'elaboració del decàleg es desdobra el grup: uns fan el pòster a l'aula i els altres, el power point a l'aula d'informàtica. Finalment es fa l'exposició a classe del decàleg de tots els tallers.

Amb l'escola s'acorda en quins cursos cal la intervenció, no sempre és el mateix curs. El més sol·licitat és 4t d'ESO. Si se'ls demanés de poder intervenir en tots els cursos, es triarien els tallers més adients per a cada curs.

L'educadora disposa d'un diccionari de sexualitat sempre a classe.

Malgrat aquest és l'esquema model del programa, s'adapta a cada centre o grup. A vegades només no es treballa el power point, per exemple, però del que no es prescindeix mai és de la pluja d'idees i del treball en grups petits.

---

¹⁹⁸ Veure l'entrevista a Cristina Ramírez a l'annex 1.2.b

Els tallers que el programa de DE oferta són els següents: “Posa't a les meves sabates” (taller d'empatia), “Higiene i higiene sexual”, “La presa de decisió sexual”, “Opció i orientació sexual”, “Els valors associats a la sexualitat”, “Quan s'ha d'anar i què s'ha de fer en un Centre d'Orientació i Planificació familiar”, “El taller de la moda”, “Educar en la televisió” . Aquests són els que es treballen aquest any, però procuren incorporar-ne de nous cada any, segons les necessitats dels centres.

NIEVES GONZÁLEZ

Amb l'alumnat de primer cicle, es convida els professors a ser a l'aula mentre es fa la intervenció; als de segon cicle, els professors decideixen. En el cas que el professor sigui a l'aula, se'ls fa les preguntes per escrit perquè no se sentin cohibits per la presència del professor. Els tutors poden reforçar les explicacions del programa un cop aquest ja s'ha acabat, amb materials que la FDP els aporta.

Es treballa amb els pares es fa en dues ocasions: després de recollir les preguntes del qüestionari previ que s'adreça a l'alumnat es té una primer trobada, on també se'ls explica en què consistirà el taller, els objectius, la metodologia i els materials. La segona sessió es fa després de fer el taller, ja que és una sessió d'avaluació del taller.

Les sessions de treball amb els alumnes són quatre, d'una hora de durada cadascuna. S'intervé, per tant, una hora a la setmana durant quatre setmanes. La FDP aporta als tutors materials diversos per a poder continuar l'educació afectivosexual amb els alumnes una hora a la setmana. Els alumnes de primer cicle porten feines a casa per fer amb els pares, que també reben material de suport.

L'educador treballa a partir de les preguntes que han fet els joves en un qüestionari previ on declaren de forma anònima i per escrit els seus interessos sobre afectivitat i sexualitat. També se'ls pregunta sobre els seus gustos (música, cinema, lectures, revistes) per tal que l'educador conegui prèviament el grup i ajustar-se a la seva demanda real.

Els educadors acostumen a portar a l'aula un suport audiovisual però el treball de l'alumnat de primer cicle es fa mitjançant les fitxes que contenen preguntes, dibuixos i vinyetes que han d'omplir i sovint s'utilitzen com a fórmula per saber què saben ells o que n'opinen sobre el tema que tractaran en la posterior explicació, per corregir falses idees i començar el desenvolupament dels temes.

També fan servir cançons.

Al final de la intervenció es dona als alumnes un qüestionari d'avaluació de la sessió amb l'educador.

FERNANDO DEL CASTILLO

Es poden sol·licitar els programes de la FSH mitjançant els ajuntaments o la web, entre d'altres camins. Si s'acullen a la Comunitat de Madrid el programa resulta gratuït pel centre.

La intervenció del programa de la FSH té quatre hores, amb quatre parts ben diferenciades, encara que els temes es vinculen els uns amb els altres. Es realitzen en dos matins consecutius. És a dir són dues intervencions de dues hores cadascuna. Aquest seria el model d'intervenció però l'adaptació i els interessos del centre ho poden modificar; el centre pot “ampliar el producte” fent més intervencions amb alumnes, formació al professorat, als pares, etc.

Els alumnes formulen prèviament i per escrit diverses preguntes relacionades amb el tema de la sexualitat a l'educador, que són una part important del desenvolupament del taller. Amb l'alumnat púber es fan servir dinàmiques de grup, amb elements gràfics (dibuixos...). El model és que siguin classes molt interactives amb moltes dinàmiques i amb suports audiovisuals,

transparències, power point, s'aprofiten tots els recursos tècnics dels centres en benefici del diàleg amb els alumnes.

CLER

En primer lloc, els educadors es posen d'acord amb els professors i els pares per explicar-los el desenvolupament de la sessió amb els alumnes. Després, ja directament amb els alumnes, se'ls demana que anònimament facin un llistat de totes aquelles qüestions relacionades amb l'afectivitat i la sexualitat que voldrien que es tractessin a l'aula. Un cop recollits els llistats, els educadors preparen la sessió en funció d'aquests interessos. Així doncs, la informació i la formació la fan a través de les preguntes concretes que cada grup els formula. Aquesta és una manera eficaç de treballar, perquè els alumnes estan més ben disposats a aclarir els seus dubtes i a escoltar les explicacions d'allò que ells mateixos han demanat.

Si hi ha algun tema important de parlar però no surt a les preguntes, l'educador respectarà aquesta voluntat del grup i intentarà no projectar els seus interessos a l'aula, però també pot lligar la resposta a una pregunta a algun tema que ell consideri bàsic i ineludible. És una metodologia àgil, interactiva; no és en cap cas una conferència. Per això, l'educador ha de tenir molts recursos per a captar l'interès real de la classe sobre les diverses qüestions que poden comprendre l'educació afectivosexual, i ha de tenir una gran capacitat d'escolta.

Les sessions són de dues hores. La llei preveu que siguin tres vegades a l'any, però a la pràctica acostuma a ser una sola intervenció. Al final de la sessió, sempre ofereixen el seu ajut com a adults de referència per si volen comentar algun tema personalment amb ells. Davant problemàtiques greus segueixen els protocols establerts que suposen posar-ho en coneixement amb la direcció del centre i, a partir d'aquí s'estudia què es fa.

Tot i que normalment hi ha força preguntes, l'educador ha de preveure que no n'hi hagin, que el grup es mostri impenetrable pel motiu que sigui (per demostrar rebuig contra el sistema, contra un professor...) Per això utilitzen altres tècniques per captar el seu interès i així poder començar el diàleg, fer-los treballar en grups petits i reflexionar tots junts. Es pot fer mitjançant un vídeo d'introducció, un joc de rol, el fotollenguatge, és a dir, treballar a partir d'imatges que poden suggerir qüestions, o les historietes. El fotollenguatge i les historietes, en les quals es planteja una situació que ells han d'acabar; s'utilitza a partir de 4rt, és a dir, el nostre 2n d'ESO.

En conclusió, la metodologia s'estableix per a captar l'interès dels alumnes i facilitar el diàleg i la comunicació entre l'educador i els alumnes. La metodologia que els programes escolars del CLER proposen és l'elaboració dels continguts a través dels qüestionaris que els mateixos alumnes elaboren. Si no hi ha preguntes dels alumnes, es recorre a altres tècniques perquè el diàleg sigui possible.

Tutories individualitzades

MONTSERRAT VILA

Es consideren una part molt important del programa, però estan força limitades per la qüestió econòmica i s'acaba fent en aquells centres que poden assumir aquesta despesa. Això dificulta la seva implantació i realització. En principi s'ofereix una hora i mitja després de la sessió amb el grup-classe, però moltes vegades s'acaben allargant fins dos o més hores.

Es fan en horari lectiu i, per tant, s'ha de vigilar que no sigui una excusa per no assistir a les classes ordinàries.

A la tutoria bàsicament s'escolta, sense jutjar. És una escolta activa, sense massa intervenció del tutor. És un moment en el que els alumnes poden tractar els temes amb més intimitat i aprofundiment.

Les persones que hi van ho fan voluntàriament i busquen consell o aprofundir més en algun tema que els afecta.

CRISTINA RAMÍREZ

El programa DE no contempla fer tutories personalitzades, si bé l'entrevistada explica que en alguna ocasió sí que ha rebut alguna consulta a part del taller. De tota manera, manifesta que en els centres escolars els psicòlegs poden assumir aquesta feina.

NIEVES GONZÁLEZ

La FDP ofereix les tutories a tots els centres, però hi ha centres que decideixen no crear un espai de trobada específic per a poder desenvolupar les tutories. En aquest cas s'aprofita l'hora de pati per atendre les consultes de l'alumnat, perquè hi ha demanda per part dels adolescents.

FERNANDO DEL CASTILLO

La tutoria personalitzada ocupa un lloc molt important en el programa., perquè el que el programa pretén és arribar a tots i cadascun dels nois i noies de la classe. Té molt bona acollida. Els alumnes que desitgen parlar o consultar alguna cosa s'apunten en una llista al final de la sessió. "Normalmente hay un 40, un 50 % de chicos que se apuntan a hablar."¹⁹⁹ Les orientacions personalitzades duren mitja hora, vint minuts; no més. En les tutories s'aplica un sistema d'escolta activa que, més enllà de l'empatia, pretén que sigui el consultant qui trobi les seves pròpies conclusions sobre la problemàtica que exposa. Segueix el model de Karkof.

CLER

Després de la sessió a l'aula, els alumnes es poden adreçar a l'educador per aclarir dubtes o explicar-los el que desitgin. Ho poden fer després de classe o en el futur ja que els educadors els donen les seves dades. Si hi ha casos conflictius com abusos o embarrassos no desitjats, l'educador adreça el jove a un terapeuta o a una associació d'ajuda, se segueixen uns protocols molt estrictes per aquesta qüestió, que també pot iniciar el director del centre.

En els programes escolars, però, l'educador no fa un seguiment individual dels alumnes que han assistit a la reunió. L'educador dona atenció al grup i després de la sessió pot atendre individualment algú, però no en fa un seguiment a llarg termini. Sí que el pot adreçar a algú que li faci. L'educador no és un conseller, no ha rebut formació específica per fer-ho. No se supervisen els alumnes en la seva vida afectiva o sexual. Aquesta pot ser la feina d'un altre; la del conseller conjugal, però no de l'educador. Alguns centres tenen la figura del conseller conjugal que dedica unes hores a la setmana per atendre individualment les persones que ho desitgin.

Paper de les infermeres en els centres**MONTSERRAT VILA**

L'important de la infermera que hi ha en els centres no és tant la seva titulació acadèmica sinó que tingui una bona capacitat d'escolta, de poder acollir. Pot ser una bona eina, però depèn de la capacitat d'interacció amb l'adolescent. En aquest sentit, el millor seria que aquestes infermeres rebessin una formació de com atendre els adolescents perquè la seva feina fos més eficaç.

---

¹⁹⁹ Veure l'entrevista a Fernando del Castillo a l'annex 1.2.d

CRISTINA RAMÍREZ

La responsable de DE constata la poca formació en sexualitat de les infermeres escolars, i, en la seva opinió, se'ls hauria d'exigir una titulació perquè sovint han d'afrontar problemes relacionats amb la sexualitat sense tenir la formació necessària.

Opina que és bona la figura d'un professional que atengui amb periodicitat els adolescents, però en canvi creu que la titulació d'infermera no la garanteix: "Tiene que ser una persona que demuestre una profesionalidad y un conocimiento de la sexualidad"²⁰⁰. La solució seria implantar un sistema de formació per a les infermeres.

NIEVES GONZÁLEZ

En l'àmbit d'actuació del programa de FDP, no existeixen infermeres que visitin periòdicament els centres escolars, però sí que a vegades els centres de salut imparteixen xerrades (sobre MTS o mètodes anticonceptius) als centres, que és una iniciativa bona però molt incompleta.

Els pares han de poder decidir la intervenció de les infermeres en els centres perquè es tracta de propostes educatives sobre les quals els pares han de poder decidir si és l'adequada per als seus fills; la proposta de les infermeres hauria de comptar amb el vistiplau de la direcció del centre i dels pares. Si tota la comunitat educativa hi està d'acord, llavors no hi ha cap problema respecte a les intervencions de la infermera.

FERNANDO DEL CASTILLO

A la Comunitat de Madrid no existeix la figura de la infermera, sí a Catalunya i al País Basc. L'entrevistat valora positivament aquestes intervencions tot i que adverteix que l'important és que siguin professionals, honestos (que no obeeixin cap consigna dictada per qui els paga), amb experiència i formació.

CLER

Als centres escolars de França hi ha infermeres a mitja jornada, a jornada completa o, en alguns casos, només algunes hores. També hi ha el metge escolar, però aquests no tenen temps d'atendre suficientment els alumnes. A través de les malalties dels alumnes, poden detectar altres malestans no exclusivament físics. Les infermeres escolars poden anar una mica més a fons per ajudar els joves.

Pot haver-hi també en els centres escolars un conseller conjugal, que hi va unes hores a la setmana. La seva missió és escoltar els joves. Són "punts d'escolta". No és un educador, que és qui intervé a l'aula, és un conseller conjugal, que té una formació molt més especialitzada. El centre fa un contracte amb el CLER perquè aquest conseller vagi periòdicament al centre per atendre els joves.

8. Materials

Fa referència als materials que fan servir els diferents programes com a suport de les activitats. S'explica si són propis o foranis, el tipus de materials: audiovisuals, vídeos, recursos informàtics, ... També es fa referència explícita sobre la utilització dels programes de televisió com a eina per incidir en el procés educatiu dels adolescents.

²⁰⁰ Veure l'entrevista a Cristina Ramírez a l'annex 1.2.b

MONTSERRAT VILA

Des de l'Institut Borja s'han elaborat uns materials propis a nivell de parvulari. Se n'han fet per a primària, publicats per Barcanova, però no s'ha editat res per a secundària, que són els receptors del seu programa escolar.

Els materials que el programa IB fa servir són sobretot adaptacions dels materials de la Fundació Solidaridad Humana, del CLER i de d'altres. Sempre que l'aula habitual dels alumnes ho permeti, es fan servir materials audiovisuals.

La premissa de partir de la realitat, els obliga a estar al corrent de les programacions i a mirar telenovelles, on els temes sexuals sovint apareixen molt banalitzats, s'intenta analitzar i reflexionar sobre quins tipus de relacions entre adolescents es mostren..

CRISTINA RAMÍREZ

L'educador dóna als alumnes material (articles de premsa seleccionats) perquè puguin reflexionar sobre la temàtica del taller i perquè al final elaborin unes conclusions (decàleg), bé en forma de *power point* o en forma de cartell. Es potencia així la creativitat de l'alumnat que elabora en cada cas un producte únic i original.

L'educadora disposa d'un diccionari de sexualitat que els alumnes poden consultar i d'una col·lecció de transparències i diapositives que il·lustren determinats temes (història de la sexualitat, petting). També fan una revisió de les pel·lícules que parlen de sexualitat i de quins missatges transmeten. Encara que els cinefòrums fóra una bona eina de treball, no se'n fan perquè la durada del taller no ho permet.

Malgrat la televisió no acostuma a emetre programes educatius, aquests s'utilitzen perquè de fet els programes sempre transmeten missatges relacionats amb la sexualitat, per la qual cosa s'ha d'aprendre a mirar i veure quins són aquests missatges per a aprendre a valorar-los críticament.

NIEVES GONZÁLEZ

Normalment la FDP no utilitza recursos informàtics. Els seus materials són fotoparaulas, cançons, fitxes i materials propis, i suports i muntatges que han anat elaborant ells mateixos. Recentment han elaborat una col·lecció de llibres, en col·laboració amb altres entitats, amb tot aquest material ben organitzat i amb una presentació formal molt acurada.

Malgrat els materials són molt importants, encara ho és més la capacitat d'ensenyar de l'educador: "Están bien los materiales pero a mi me sigue pareciendo que a los chicos les enganchan las personas."

Els programes de televisió s'utilitzen perquè s'ha de partir de la realitat. És important saber què veuen i en el qüestionari previ ho pregunten perquè és una eina d'informació important per a l'educador. Si en una classe la majoria veuen una sèrie determinada, l'educador ho ha de tenir en compte.

FERNANDO DEL CASTILLO

Als tutors, se'ls facilita materials i documents perquè puguin utilitzar-los en les tutories.

La FSH ha editat una guia "Hablando de sexualidad", que té una annex per a pares i professors, que explica de manera integral i senzilla la sexualitat.

També feien servir uns vídeos editats per ells, que actualment han quedat força obsolets. Tenen prevista una línia de publicacions sobre temes de sexualitat.

Fan servir transparències, *power points*, recursos multimèdia (la seva pàgina web té una finestra de participació de l'usuari en què pot fer preguntes...).

Els recursos visuals tenen un paper subsidiari respecte dels continguts, que són el més important.

Malgrat la televisió en general no és a hores d'ara cap mitjà formatiu ni tan sols informatiu, com que forma part de la realitat de l'alumnat, se n'utilitza: "Utilizamos algunos programas, teleseries, de televisión. A veces, tristemente, para enseñar un poco las modas, las inclinaciones, las tendencias, para tener una visión crítica, para ser asertivos, para saber decidir que es lo que quiero, a veces para detectar la manipulación."²⁰¹

A vegades però hi ha programes documentals interessants i rigorosos, la majoria de producció estrangera (documentals del Nacional Geografic) que s'han pogut fer servir a les aules.

No fa una valoració positiva dels programes de sexe que hi ha hagut a televisió espanyola.

Les telesèries que habitualment veuen els alumnes s'utilitzen en el programa escolar i serveixen per a fer fòrums i debats amb ells i analitzar quin tipus de relacions s'estableixen entre adolescents.

CLER

El programa escolar del CLER utilitza, com a materials, bàsicament transparències. També utilitzen vídeos en algunes ocasions. Tenen una bona col·lecció de transparències per a cada tema que volen tractar a l'aula i que responen als interessos de l'alumnat.

Les sessions recorren a la pluja d'idees i al col·loqui, que serveixen per esbossar les idees principals sobre les quals caldrà reflexionar. També hi ha l'"esquetx de punt de partida", que són escenes, en forma de transparències, que proposen una història inacabada. L'esquetx proposa una situació, uns personatges i l'alumnat continua la història; això genera un diàleg, que és el punt clau d'inici de la intervenció.

En general no utilitzen programes de televisió perquè les programacions "no ajuden massa". Amb l'alumnat més gran, a terminal, es podrien fer cinefòrums. De tota manera, si l'educador s'adona que hi ha hagut un programa o una pel·lícula que els ha impactat, s'aprofita aquesta experiència perquè els ajuda a reflexionar.

9. Implicacions

Els entrevistats exposen el tipus de recolzament institucional amb el que compten, si és que hi és, la relació que mantenen els programes amb les institucions públiques municipals, autonòmiques, estatals, etc.

MONTSERRAT VILA

L'Institut Borja de Bioètica és qui assumeix la posada en pràctica del programa. Té relacions amb altres professionals de diversos àmbits institucionals, sobretot municipals, però són relacions de caràcter personal, no institucional.

CRISTINA RAMÍREZ

El programa compta amb el recolzament del Departament d'Educació de la Generalitat de Catalunya, ja que s'ofereix als centres que tenen el títol d'escoles promotores de la salut i que ho demanen.

²⁰¹ Veure l'entrevista a Fernando del Castillo a l'annex 1.2.d

NIEVES GONZÁLEZ

Institucionalment l'únic suport que rep la FDP per a poder desenvolupar el seu programa és una subvenció de la Conselleria de Sanitat del govern autonòmic de Castella i Lleó. El centre escolar és qui sol·licita a la Junta de Castilla-León la realització del programa en conveni amb la FDP. D'aquesta manera, la FDP pot fer la formació a tots els centres públics i alguns de concertats que han sol·licitat el finançament de programes escolars d'educació afectivosexual.

FERNANDO DEL CASTILLO

La FSH busca suports públics i privats per a dur a terme la seva tasca. Té una subvenció pública de la Comunidad de Madrid per la qual poden ofertar els seus tallers a les escoles i publicacions (com la guia "Hablemos de sexo").

Altres iniciatives han rebut el suport de "La Caixa". Busquen més suports per a poder ampliar la seva oferta de formació i serveis.

CLER

El CLER rep una ajuda de la Delegació Departamental d'Assumptes Socials i Sanitaris (DDASS) dels diversos departaments en els quals està dividit administrativament l'Estat francès.

Aquesta ajuda depèn dels centres visitats, de les hores d'intervenció i del nombre d'alumnes que ha rebut la informació. Els educadors són voluntaris, als quals només s'abona les despeses de transport. Aquesta Delegació ara ja no existeix, recentment s'ha instituït el Consell General, que també té una implantació departamental, per regions.

En els centres privats, s'admet la possibilitat de rebre un import supletori, per exemple, de l'AMPA. Això no vulnera els acords amb l'Estat.

10. Avaluació dels programes

Aquesta categoria contempla la valoració del mateix programa i concretament del conjunt d'activitats desenvolupades, destacant raonadament aquelles que es valoren més. S'explicita el tipus d'avaluació que es fa i per part de qui. També es presenten les dificultats que s'han presentat al llarg de la implantació del programa i de la seva pròpia execució.

MONTSERRAT VILA

A vegades els alumnes contesten un qüestionari d'avaluació; però això no es fa en tots els casos de forma sistemàtica ni estructurada. Indirectament, a partir de les converses amb la direcció, els professors o els alumnes, se sap si ha agradat o no i si es creu important o necessari de fer aquestes intervencions.

Sobre l'eficàcia del programa en si mateix no es fa cap avaluació.

L'activitat que valora més l'entrevistada són les tutories personalitzades i el fet que el programa sigui un espai de formació integral dels adolescents.

Les dificultats són les relacionades amb l'organització dels tallers; els horaris de les escoles no permeten sovint planificar convenientment els tallers. El tema econòmic també és important perquè el centre ja està pagant el professor habitual, però a més ha de pagar el programa.

CRISTINA RAMÍREZ

Els alumnes, un cop acabat el taller, fan una valoració del taller, que normalment és molt bona, a través dels comentaris al seu tutor. Cada escola fa una valoració dels tallers, que envia al

Departament. L'educadora procedeix d'igual manera: també en fa una valoració i l'envia al Departament.

La valoració dels pares, que fan de manera informal en els seus comentaris, també és bona perquè entenen que no es farà res perjudicial pels seus fills. Caldria una major participació dels pares, que assisteixen a les reunions en un 50%.

Els professors hi estan d'acord perquè perceben que es tracten els temes correctament, malgrat a vegades es mostren incòmodes perquè el programa no els permet desenvolupar la seva assignatura amb normalitat.

La responsable del programa DE, Cristina Ramírez, valora molt positivament el treball dels alumnes a les aules. La valoració del centres és bona perquè hi ha centres que repeteixen, encara que en d'altres hi ha problemes pràctics d'organització per a fer les intervencions.

Les dificultats que té el programa són les derivades de l'organització d'horaris amb les escoles, contactar amb els responsables, encabir les sessions en un horari ja de per si ple i establert... Això provoca distorsions diverses en els programes i en molts casos tensió entre l'educador i l'escola.

Respecte a la coordinació amb els professors, Cristina Ramírez opina que el sistema actual pel qual ve un professor diferent cada hora no és el correcte, ja que repercuteix negativament en els professionals que imparteixen el taller i en el grup, que reacciona diferent davant un o davant l'altre.

No s'han avaluat els resultats del programa ni l'impacte del taller en l'alumnat. Cristina Ramírez considera que, del 100% del programa, es treballa un 60%, ja que sovint no es pot completar segons el que fóra més convenient: es fan sessions més curtes o es prescindeix de la intervenció amb pares o amb professors... Per completar un programa d'educació sexual caldria que cada centre tingués un protocol de sexualitat, és a dir, tenir pautades i organitzades les accions educatives necessàries per a desenvolupar l'educació afectivosexual.

NIEVES GONZÁLEZ

En general, la valoració de pares (amb els quals es fa una sessió d'avaluació), professors i alumnat (als quals se'ls passa un qüestionari després de la intervenció) acostuma a ser molt bona, perquè el programa atén una necessitat per la qual després es mostren agraïts.

Fer una avaluació sobre si el programa aconsegueix els seus objectius seria una tasca d'investigació que s'hauria de fer, però que demana un esforç molt seriós de recerca per avaluar la incidència real del programa en la població adolescent en la qual s'intervé. Malgrat aquest estudi no s'ha fet, la seva experiència els demostra que no hi ha un percentatge gaire alt de nois i noies amb relacions sexuals.

L'aspecte més rellevant del programa és que es treballa a fons l'afectivitat, mentre que altres programes fan un enfocament més sanitari de la sexualitat.

El que valora més positivament és la docència als alumnes de primer cicle de l'ESO i la resposta dels pares.

La dificultat més gran és l'econòmica, perquè els centres no poden finançar amb facilitat aquests programes, per la qual cosa, a vegades la FDP no pot oferir-los complets.

FERNANDO DEL CASTILLO

Els professors, que són dins l'aula, avaluen els tallers ja que és un requisit de la Comunidad de Madrid: els continguts, la preparació i les capacitats dels monitors... La valoració sobre els tallers

i els cursos universitaris, tant de pares com d'alumnes, és molt alta (d'una mitjana de 8,8 sobre 10).

Quant a la valoració sobre els objectius del programa, la FSH vol iniciar una recerca sobre les taxes d'efectivitat del programa. N'han fet una prova amb un grup de control de 600 nois (amb un qüestionari que se'ls ha passat sis mesos després de la intervenció): la conclusió és que el projecte està ajudant, sobretot a fer prevenció. S'hauria de repetir el qüestionari dos o tres anys després i comparar els resultats amb un altre grup que no hagués rebut educació sexual. S'ha començat a fer alguna prova, però es vol fer més acuradament, de manera que els resultats siguin científicament incontestables.

L'aspecte més rellevant del programa és l'oportunitat d'arribar als adolescents per transmetre'ls missatges que relliguin la sexualitat amb l'amor i amb la llibertat: "Entonces, poderle decir a un chaval lo importante que es la autoestima y la buena comunicación para ser libres y tomar decisiones me parece lo más bonito. Amor y libertad."²⁰²

L'entrevistat també valora molt positivament un projecte pilot que es du a terme a poblacions del cinturó de Madrid amb alumnat amb dificultats i mancances de tot tipus a l'últim cicle de primària. De dificultats n'hi ha molt poques per part de qui coneix el programa. A vegades hi ha crítiques pels qui no el coneixen bé, perquè l'educació afectivosexual està en el punt de mira de la política i la religió.

CLER

L'avaluació i la valoració afecten diversos aspectes. Hi ha la valoració dels receptors del programa i la valoració que els mateixos responsables fan de la seva pròpia activitat. Quant a la valoració dels receptors, els entrevistats afirmen que acostuma a ser bona. Es lliura a l'alumnat un qüestionari al final de la sessió on se'ls demana una valoració. Malgrat sovint les respostes van més en la línia de "m'ha agradat o no" que no pas "M'ha ajudat o no", les seves respostes evidencien que aquestes intervencions val la pena que es facin. Respondre aquest qüestionari és optatiu; per tant, no el responen tots i això també condiciona la percepció que els educadors reben del possible èxit de la sessió.

Els entrevistats opinen que caldria fer més avaluacions; caldria que es fessin sistemàticament a tots els centres escolars i fer diverses avaluacions als joves en tres moments diferents de la seva vida: quan són infants, quan són adolescents i també de més adults, quan ja comencen a tenir vida afectiva. Aquesta sistematització ara per ara no es fa; però els entrevistats veuen la necessitat de fer-la. De tota manera, en educació, és sempre difícil avaluar els resultats, més encara quan l'objectiu d'aquesta educació és, com es manifesta en el CLER, fer homes i dones fermes. És difícil de saber en quina mesura aquest programa pot impactar de manera decidida en els nois i noies en el seu camí de creixement i orientació en la vida. Les estadístiques d'embarassos no desitjats o d'avortaments no mostren cap impacte determinat, ja que a França les xifres no han canviat en deu anys.

Per a fer una valoració real i objectiva de l'eficàcia de les intervencions caldria establir una població de referència; els que han rebut educació afectivosexual i els que no l'han rebut i contrastar els resultats. Això, que és molt difícil de fer, no s'ha fet i per tant no podem avaluar la feina en dades objectives.

Les dificultats de la implantació del programa són diverses. D'entrada els entrevistats n'esbossen tres, que són objecte de debat entre els educadors, i que fan referència al tema de l'obligatorietat: l'obligatorietat dels alumnes a rebre aquesta formació, l'obligatorietat dels pares a rebre'n informació i autoritzar els seus fills a poder rebre la formació, l'obligatorietat de l'assistència d'un membre de la comunitat educativa en les sessions amb l'alumnat.

²⁰² Veure l'entrevista a Fernando del Castillo a l'annex 1.2.d

Sobre la qüestió de l'obligatorietat de la formació a l'alumnat, és clau decidir si les sessions s'han de fer per a tot el grup classe o només pels qui ho desitgin. Una i altra opció tenen aspectes positius i negatius: en un grup voluntari, es pot treballar més a gust i més a fons; el desavantatge és però important: moltes problemàtiques podrien restar ocultes i sense possibilitat d'ajuda, i es deixaria sense formació potser al segment d'alumnat que més ho necessités. Els entrevistats es decanten clarament per la formació a tot el grup.

L'obligatorietat de la presència d'un membre de la comunitat educativa en les sessions a l'aula amb l'alumnat, que, de fet, és obligatòria, presenta molts inconvenients perquè l'alumnat no se sent suficientment lliure per a parlar. Malgrat aquest imperatiu legal, el centre escolar a última instància pot decidir que el professor no hi sigui perquè posen confiança en els educadors.

La informació als pares és molt necessària, però el problema és què fer quan els pares no manifesten l'interès de ser informats

Però a més hi ha altres tipus de dificultats. Una de general i una de molt concreta. La dificultat general, que és difícil de vèncer, és l'impacte que els mitjans de comunicació, sobretot el cinema i la televisió, tenen sobre els adolescents i que tendeixen més a deseducar que a educar. Això té un gran impacte social en la població jove i, per tant, afecta indirectament el programa. Molts temes es tracten precisament per contrarestar aquest impacte sovint negatiu i desorientador.

Una dificultat és la mateixa organització de la intervenció. Sovint no hi ha la sala ni el material necessari o el contacte amb la persona de referència del centre no és prou bo. Inevitablement aquesta desorganització afecta seriosament l'èxit de la intervenció.

11. Precocitat en les relacions

Al llarg de les entrevistes, d'una manera o altra anava apareixien aquest tema, la precocitat de les relacions sexuals a l'adolescència. Concretament els entrevistats donen la seva opinió al respecte incidint en les mitjanes d'edats reals en les quals s'inicia l'activitat sexual i constatant certes manipulacions respecte al tema. També es fa una reflexió sobre les causes d'aquest fet.

MONTSERRAT VILA

El tema de l'edat d'inici de relacions sexuals és una pregunta que s'acostuma a fer a les escoles i que es tracta en el taller perquè hi ha molta pressió grupal i social sobre aquest tema. L'entrevistada desconfia força de les dades que donen un percentatge molt alt de joves amb relacions sexuals; cal tenir present que molts dels estudis els fan les empreses de preservatius. Hi ha precocitat en alguns casos, però no és una norma de conducta general.

CRISTINA RAMÍREZ

Aquest tema no estava previst en l'esquema original i no va sortir en l'entrevista amb la Cristina Ramírez. Posteriorment s'ha inclòs atès el fet que s'ha tractat de forma espontània en la resta d'entrevistes.

NIEVES GONZÁLEZ

Per l'experiència del tracte amb els adolescents, no es considera les relacions sexuals precoces una pràctica habitual entre joves. Malgrat que algunes sèries televisives "normalitzen", és a dir, donen com a normal, aquesta situació, la realitat la desmenteix.

L'edat d'inici de relacions sexuals és més precoç en àmbits rurals que en urbans, ja que en els pobles els joves s'agrupen i conviuen molt entre ells ("peñas"). Segons les seves dades, a 4t d'ESO, amb 16 anys, el percentatge és d'un 15% de mitjana.

Constata que hi ha pressió social i de grup en aquestes edats, perquè s'estila d'establir l'edat d'inici als 16 anys.

FERNANDO DEL CASTILLO

Segons els seus estudis, un 19% de joves de 3r de l'ESO mantenen relacions sexuals. Altres dades d'interès són: a 2n d'ESO hi ha un 5-6% i a 2n de batxillerat la taxa és d'un 50-60%.

Les dades que han tabulat mostren un clar increment (1998: 4%) de relacions sexuals precoces. Moltes experiències precoces, que no es donen en un marc de parella estable i consolidat, aboquen al fracàs emocional i a embarassos no desitjats. El seu responsable intueix que una de les causes de l'augment d'embarassos no desitjats és la mala formació sexual, que queda reduïda a insistir sobre l'ús del preservatiu. "Creemos que el hecho que haya aumentado el número de embarazos precoces en España y el número de abortos en este país es curiosamente directamente proporcional a las campañas meramente profilácticas."²⁰³

La FSH està fent un estudi per contrastar aquesta hipòtesi.

CLER

Una de les qüestions que suscita més interès entre els joves és la de saber quan estan preparats per a tenir relacions sexuals. Des del CLER s'insisteix que no hi ha una edat concreta que marqui l'inici de les relacions. El moment arribarà quan hi hagi les condicions necessàries; condicions que passen per la maduresa física i psicològica de la parella, dependrà de la maduresa de cada membre de la parella i de la maduresa de la parella en si mateixa. La resposta per tant, queda sense establir una edat d'inici de les relacions sexuals. A França la mitjana d'edat d'inici de relacions sexuals és als 17 anys.

12. Aportacions dels entrevistats

Les aportacions dels entrevistats són diverses. D'una banda, es fa incidència en la importància d'estructurar un programa d'educació de l'afectivitat i la sexualitat al llarg de tot l'ensenyament de forma sistemàtica. Es vol evitar que es redueixi a una sèrie d'intervencions puntuals en algun curs de l'ESO, especialment quan s'ha donat algun cas problemàtic. També es fa referència a la necessitat de comptar amb una bona formació per part dels agents del programa, a més d'un cert seguiment psicològic d'aquest ja que ha d'afrontar situacions que també el poden qüestionar personalment. S'esmenta la coeducació com a eina fonamental en aquest camp, entesa des de la constatació de la diferència dels dos sexes. Es reclama una major atenció institucional a l'EAS que compti amb el professorat dels centres que coneixen de primera mà les realitats dels i les adolescents.

MONTSERRAT VILA

Les escoles acostumen a demanar una intervenció quan han de fer front a alguna situació difícil, com un embaràs. La motivació és més per atendre una problemàtica concreta que no pas com una eina de formació vàlida en si mateixa.

Les escoles estan fent un esforç per prendre cura dels adolescents en aquesta i d'altres qüestions (com en la prevenció de patologies d'alimentació).

²⁰³ Veure l'entrevista a Fernando del Castillo a l'annex 1.2.d

CRISTINA RAMÍREZ

Cal potenciar més la formació afectivosexual en els centres educatius i en el conjunt de la societat, ja que és una qüestió fonamental que no es valora suficientment. Aquesta formació ha de voler evitar males pràctiques sexuals (sexe d'urgència), les falses creences (fins i tot d'adults), comportaments homòfobs, sexistes o pornogràfics. Cal una educació sexual que doni importància a la formació en sexualitat, la informació sexual i la mecànica sexual i, a les escoles, calen professionals formats i competents que la puguin dur a terme.

Es continua prenent com a tònica d'intervenció a les escoles les intervencions puntuals de professionals, quan en realitat el més convenient és que els centres poguessin afrontar un projecte integral d'educació afectivosexual. Els centres haurien d'establir un protocol de sexualitat; un protocol no només d'actuació davant de determinats delictes com l'abús sexual, sinó una planificació de continguts de tots els nivells escolars. Amb tanta naturalitat com s'aborda un protocol de seguretat o d'alimentació.

Internet i la televisió no ajuden a fer formació.

S'hauria de començar a parlar amb naturalitat de la sexualitat des que existim i, en canvi, es comença a treballar a secundària com si la sexualitat comencés en aquesta edat. Aquest error es comet fins i tot a la Facultat de Psicologia de la UB on s'ensenya sexualitat, sense contemplar res més que la part física. Només fa 7 anys que hi ha l'assignatura de Psicologia de la Sexualitat, que van impulsar un grup d'alumnes i professors.

Funcionament del programa ofert pel Departament d'Educació: El centre, si és escola promotora de la salut, sol·licita al Departament d'Educació aquest programa i el Departament el concedeix. Per tant, al centre no li suposa cap despesa econòmica. Per al correcte desenvolupament del programa, hauria de tenir el vistiplau dels professors i cal que aquests el coneguin. No s'està fent prou difusió en els centres.

Els centres que ja han fet els tallers, acostumen a tornar a demanar una altra intervenció per al curs següent.

NIEVES GONZÁLEZ

L'educació afectivosexual és un punt de mira de la política. En aquest sentit, cal unes polítiques que escoltin els mestres ja que ells són qui coneixen de primera mà els adolescents. Cal fer una política sobre educació afectivosexual que parteixi de la realitat i no a l'inrevés.

FERNANDO DEL CASTILLO

Cal afrontar seriosament l'educació afectivosexual que està en una situació de fragilitat i, en canvi, és fonamental perquè els joves puguin desenvolupar un projecte vital en què el sexe estigui lligat a l'amor, la comunicació i la llibertat i s'evitin al màxim problemàtiques greus com l'embaràs no desitjat i l'avortament. Hi ha molta demanda real dels joves que queda desatesa o no prou atesa.

Aquesta fragilitat ve donada per diversos factors entre els quals la intervenció d'alguns grups del camp de la política o la religió; l'ús d' Internet, que és una bona eina, però també una finestra oberta no regulada a la pornografia i a l'abús o la dimissió dels pares en la seva tasca educativa en no parlar de sexualitat als seus fills.

CLER

El debat existent de separar els nois de les noies per fer educació sexual. Els entrevistats no hi estan a favor, els han de fer treballar junts, sense caure en la manipulació i amb llibertat. Se'ls ha de permetre que els nois diguin a les noies què volen i què no volen i també les noies dir-ho als

nois. La presència d'algú al qual no veuran més els desinhibeix a l'hora de parlar. És una gran oportunitat de poder-ne parlar plegats, nois i noies.

En aquesta mateixa línia, els entrevistats destaquen la importància de la psicologia diferencial. S'ha confós la igualtat legal i de drets d'homes i dones amb la igualtat dels sexes. Cada sexe aporta uns valors diferents a la relació. El respecte a la diferència és més difícil que l'homogeneïtat. La desatenció a les diferències pot provocar violència de gènere.

En aquest apartat, els entrevistats recalquen un cop més la conveniència de supervisar psicològicament l'educador que treballa directament a l'aula. Aquesta supervisió, juntament amb d'altres factors igualment importants, ha de garantir l'èxit de la seva intervenció. L'educador ha d'haver sabut resoldre convenientment les seves pors, dificultats i els seus problemes personals en relació a les qüestions que són objecte del programa.

4.2.- DISCUSSIÓ. ANÀLISI DELS RESULTATS.

Programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat. Comentari-resum de les semblances i les diferències.

1. Responsables dels programes d'EAS entrevistats

Les persones que assumeixen responsabilitat de dissenyar i desenvolupar un programa d'EAS, en general, han arribat a descobrir la necessitat de l'EAS després d'entrar en contacte amb situacions complexes en les relacions sexuals entre les persones–violència de gènere, avortaments, precocitat en les relacions, etc,...- i, amb un cert grau d'altruisme han decidit formar-se específicament en el camp de l'afectivitat i la sexualitat per tal de poder elaborar i dur a terme aquests projectes. Un factor determinant ha estat l'experiència en temes professionals relacionats amb l'àmbit de l'acompanyament afectiu i sexual (Acompanyament de parelles, IB, FSH, FDP; teràpia familiar, FSH, FDP, Cler). Les ocupacions actuals es situen dins l'àmbit clínic (DE, Cler) i la docència (FSH, FDP, IB, DE), teràpia de parella i família i direcció d'entitats relacionades amb l'EAS (FDP, FSH, DE, Cler, IB).

El perfil personal correspon a persones madures amb estabilitat personal, professional i familiar; es situen en edats compreses entre els 40 i els 60 anys i són persones casades amb fills.

Tot i que majoritàriament la preparació original dels responsables es troba en el camp de la salut física i mental – psicologia (FSH, IB, UB) i branca sanitària, medicina i infermeria (Cler, FDP)...- no sembla tan important aquesta com la formació específica posterior i la motivació per a dedicar-s'hi: màster en psicopatologia (IB), cursos diversos relacionats amb el tema, màster en sexologia (FDP), màster de teràpia de parella i família (FSH). Això pel que fa als responsables directes dels programes; entre els monitors la formació d'origen i l'específica és variable: magisteri, pedagogia, infermeria. Cal tenir present que les mateixes entitats vetllen per la formació continuada dels educadors de l'entitat, com és el cas de la jornada dels dimecres pels monitors de la FSH o bé altres entitats que incentiven la participació en diferents cursos. El Cler té un programa molt complet de formació pels seus membres²⁰⁴.

²⁰⁴Cf. *CLER Amour et Famille* [Internet], Centre de Liaison des Equipes de Recherche, "Se former: pourquoi et comment?", disponible en: <http://www.cler.net/formatio/formatio.htm> [Consulta: 9 set. 2007]. El Cler pretén assolir la formació de l'alumnat amb un comportament responsable, contribuir al respecte de si mateix i dels altres, donar sentit a la vida, encoratjar-lo en la recerca de la seva autonomia i afavorir l'anàlisi i la reflexió.

Les entitats estudiades depenen d'entitats privades tot i que en algun cas estableixin convenis de col·laboració amb entitats públiques –FSH i FDP (Espanya); Cler (França). IB és una entitat privada (Catalunya), i el programa de Cristina Ramírez depèn d'una entitat pública, el DE (Catalunya).

Pel que fa als centres en els que intervenen, UB intervé majoritàriament en centres públics, FSH i Cler en proporcions semblants, FDP majoritàriament en centres concertats i IB només en escoles concertades. El Cler col·labora amb el govern, tant en l'àmbit sanitari com en l'educatiu.

2. Origen i desenvolupament dels programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat estudiats.

Dels programes estudiats, dos tenen el seu àmbit d'actuació a Catalunya (IB i DE), dos tenen el seu àmbit en tot l'Estat espanyol, centrats sobretot en les respectives comunitats autònomes (FDP: Castella- Lleó; FSH: Madrid) i un actua en tot el territori francès (CLER).

Dels cinc programes, dos tenen origen confessional (CLER i IB).

Els programes estudiats, desenvolupats estrictament en territori català, comencen a prendre força en un període cronològic semblant (IB: 2001; DE: 2002) en contraposició als programes d'àmbit espanyol (FSH: 1992. I tallers per a les escoles:1993) (FDP: 2000) que comencen abans i al programa francès (CLER: 1962), que és el de més antiguitat.

Tots els programes es mantenen gràcies a algun suport institucional públic o privat i a uns responsables que garanteixen el seu desenvolupament. En l'àmbit català, mentre que un programa compta amb el recolzament de l'Institut Borja (IB), l'altre és possible gràcies al Departament d'Educació (DE). Ambdós però tenen un radi d'actuació real força baix (8-10 centres l'any a tot Catalunya), mentre que els altres dos casos tenen un desplegament molt superior (FSH: xifrat en 150.000 alumnes, i només en tallers escolars 40.000 en set anys, una mitjana, per tant, de 5.700 alumnes/any. Tenint en compte una ràtio de 30 alumnes per aula, serien 190 cursos, entre 4 cursos per centre, uns 45 centres)(FDP: 34 centres només a Castella-Lleó).

Quant a l'originalitat dels programes, tots són originals, mentre que el programa de l'Institut Borja es reconeix una adaptació del de la FSH.

Tot i que els programes no van dirigits específicament a cap tipus de centre preestablert, a la pràctica, el programa de l'IB treballa a centres majoritàriament privats-concertats i religiosos: mentre que DE-FSH treballen majoritàriament en l'àmbit públic, si bé, en aquests últims casos, també ofereixen els seus serveis privadament. El cas del programa de la FDP, primer va començar en centres concertats-religiosos, però actualment experimenta un creixement en l'àmbit públic (enguany 10 instituts). El programa CLER intervé en centres públics i privats, ja que gaudeix del reconeixement civil i religiós per a fer-ho.

L'origen dels programes ve determinat per l'interès personal dels seus responsables a dur a terme una feina eficaç en l'àmbit de l'educació afectivosexual, ja que en tots els casos havien desenvolupat abans aquesta inquietud en diferents àmbits relacionats (MV: xerrades per a promesos; CR: investigacions sobre el tema com a professora de Psicologia, FC: experiència amb parelles joves, assistència a mares solteres, malalts de sida, dones que han avortat..., FDP: assistència clínica). El programa CLER té el seu origen en l'interès per formar en els mètodes

reguladors de la natalitat a parelles joves acabades de casar, per passar després a fer educació afectivosexual en el col·lectiu de joves.

Això els ha portat a establir contactes amb institucions que avalin projectes d'educació afectivosexual (Institut Borja- Departament d'Ensenyament) o a crear institucions noves (FDP, FSH i CLER).

Tots els programes tenen una vocació docent i de formació, malgrat que en origen tant FDP com FSH treballaren en el camp assistencial. En el cas de FSH primer dedicaren els seus esforços a atendre persones que tenien problemes derivats de les deficiències en educació sexual (mares solteres, dones que han avortat, malalts de sida) tot i que després, arran d'una xerrada seva a Proyecto Hombre de Sevilla s'adonaren que calia començar pel principi: a fer educació afectivosexual a joves. Semblantment el CLER inicià la seva formació a parelles joves per després estendre-la als joves.

Dins dels col·lectius que treballa el programa, el programa de l'IB se centra en els alumnes des d'un primer moment, el programa del DE primer començà amb pares, després professors i finalment alumnes; els programes de FSH i CLER primer en parelles joves, acabades de casar per afrontar, amb una certa formació, el repte de tenir fills. Amb aquestes mateixes parelles treballaren després temes de prevenció en l'àmbit de l'educació afectivosexual. El programa de FDP treballà primer en el camp assistencial per després passar a la docència, bàsicament sinó exclusivament, en l'alumnat de secundària. Actualment, tant FDP i FSH com CLER tenen una àmplia gamma d'activitats i serveis destinats a la formació en diferents àmbits (escolar, pares, parelles...), i a l'assistència.

En el cas de FSH, FDP i CLER, els programes han anat experimentant un fort creixement i expansió en nombre, tipus de centres i llocs (FDP. Primer centres religiosos i després també públics, subseus a Càceres i monitors ambulants que recorren les províncies de la Comunitat. El CLER des de 1970, intervé en tot el territori francès) o de dotació horària (FSH: abans de 1995 en què es feien els tallers en tres hores, a partir d'aquesta data es fan de quatre, en dos dies diferents).

3 . Objectius i característiques dels programes.

Els objectius generals de tots els programes estudiats són essencialment els mateixos, ja que parteixen d'una mateixa concepció de la sexualitat. L'objectiu és formar homes i dones fermes, informats, lliures i responsables de les seves accions.

Els programes consideren la sexualitat no com una mecànica, sinó com una forma de comunicació, lligada a l'afectivitat, al món de les emocions i els sentiments, sense excloure la intervenció de la intel·ligència i la voluntat. Aquesta premissa fa que cobrin importància factors com el coneixement d'un mateix i de l'altre, amb les riqueses i les dificultats que l'educació afectivosexual comporta.

En tots els programes hi ha, a més, objectius específics per cada tram d'edat, que també coincideixen. En general, podem afirmar que en el primer cicle de la ESO es treballen sobretot l'acceptació del cos i l'atenció a la revolució psíquica i física de l'adolescència i els valors que possibilitin aquesta encaixada. A segons cicle de la ESO hi ha una atenció preeminent a les emocions i als sentiments, a la relació amb els altres, la comunicació i la maduresa afectiva i sexual i, atès que són els anys en què es comencen a tenir relacions sexuals, es tracta el tema dels anticonceptius. El CLER no explica a l'entrevista objectius per edats.

La FSH té objectius específics per a l'últim cicle de primària i batxillerat, en els quals també intervé. A primària es treballen principalment els elements de la personalitat, la presa de

decisions, el cos i la imatge. A batxillerat, els objectius són els mateixos que els de segon cicle de la ESO.

Tots els programes estudiats, per tant, volen ser una eina eficaç per a l'educació de l'afectivitat i la sexualitat i, en conseqüència, reforcen i promouen una sèrie de valors que possibilitin un bon model relacional.

Aquesta formació porta també a fer prevenció dels problemes que afecten com ara les MTS i la sida, els embarassos no desitjats i els avortaments. Per a fer-ho cal donar informació clara i veraç, incidir en la formació d'uns valors lligats a la responsabilitat, la llibertat i el sentit crític, i tenir molta cura de tenir una actitud empàtica i de respecte amb els receptors del programa, que són qui, finalment, hauran de decidir, a partir d'un bon coneixement del tema, com actuar en relació a aquest tema.

Però la diferència és que si bé uns se circumscriuen a l'àmbit escolar (tot i incidir en els diversos col·lectius que el componen: pares, alumnes i professors) com en el cas d'IB i DE, els altres, FSH, FDP i CLER estan inscrits en una entitat que, a més de fer els programes escolars, tenen una àmplia gamma de serveis i activitats (veure "Presentació de les entitats").

Tot i que les característiques dels programes són també força semblants, cada responsable assenyala les que considera més rellevants:

IB es defineix com a complex, ampli, ambiciós i integral (dins d'un context més ampli d'atenció a l'adolescent). Assenyala com un tret distintiu les tutories personalitzades, que permeten donar una atenció particular als alumnes que així ho desitgin.

El programa de DE es defineix com a senzill en l'organització, en els materials, i original, ja que els alumnes elaboren al final dels tallers materials inèdits, fruit de les seves reflexions de grup. També destaca com a característica principal la importància que sigui algú de fora del centre qui fa els tallers. Una persona experta, lligada a la Universitat, que dona garanties de professionalitat i frena l'efecte barrera que a vegades dona la proximitat.

El programa de FDP dona com a característica principal la concepció de la sexualitat, lligada intrínsecament al tema afectiu. Segons la seva responsable, aquesta definició és el que el fa específic i allò que el diferencia d'altres programes.

La característica principal del programa de la FSH, segons el seu responsable, és la seva integritat. Integritat que afecta els receptors, ja que compta amb la participació de pares, professors i alumnes; que afecta la concepció de la sexualitat, lligada al món afectiu, i afecta també als continguts del programa, que es relliguen els uns amb els altres, per tal de fer entendre que no es tracta de temes separats, sinó que formen una unitat.

El CLER destaca la bona preparació i formació dels seus educadors (més de 160 hores) com una de les característiques principals del seu programa escolar i la utilització d'una metodologia molt lligada als interessos dels joves.

4. Agents responsables dels programes.

Els programes d'IB i DE tenen com a únic agent les responsables entrevistades, és a dir, una sola persona, si bé en el cas de DE poden intervenir amb ella els alumnes de la Facultat de Psicologia. En el primer cas, IB, intervé puntualment un ginecòleg per a tractar temes específics, i a DE pot haver-hi col·laboració amb la infermera del centre. Quant als professors, poden esdevenir agents col·laterals, segons el seu interès. La intervenció a l'aula del professor durant els tallers és opcional, si bé Cristina Ramírez qüestiona la seva presència en haver comprovat que es produeix un efecte barrera a l'hora que els alumnes puguin participar amb naturalitat en

els tallers. És important però que, si n'estan interessats, reforcin els continguts dels tallers amb el material treballat a l'aula.

La resta de programes, FDP, FSH i CLER tenen uns equips amplis d'educadors.

Els programes de la FSH i FDP disposen d'un equip de professionals, no voluntaris, de formació universitària diversa, però tots ells formats per les fundacions respectives. En el cas de FSH aquests professionals, els 18 monitors que desenvolupen els tallers a l'aula, han de ser persones joves (25-28 anys) i reben una formació de 400 hores. El CLER té un equip de 2.000 educadors, tots ells voluntaris, que reben una formació de 160 hores.

En el programa de la FSH, l'assistència dels professors a l'aula és obligatòria i en el de la FDP és obligatòria en els alumnes de primària i optativa en els altres cursos.

Els educadors del CLER poden intervenir a l'aula amb professors que hagin rebut la formació a què l'Estat obliga per a ser educador i fer sessions compartides o no. El centre escolar pot decidir que intervinguin sols.

A FSH i al CLER existeixen altres agents col·laterals; són, en el cas de FSH, els col·laboradors que formen els monitors, una psicòloga que supervisa els tallers i professionals que ajuden a fer les xerrades a pares i professors. En el CLER hi ha un equip de psicòlegs pels educadors, i la figura del conseller conjugal que pot intervenir en els centres escolars, si els centres ho desitgen, en la periodicitat que els centres sol·liciten. Per això el conseller conjugal, que ja rep una formació de 480 hores, fa una formació suplementària de 14 hores. Igualment pot col·laborar la infermera escolar.

El CLER dóna molta importància a la formació dels agents, formació que va més enllà dels coneixements. Als educadors se'ls demana que aprenguin tres nivells de coneixements diferents: el saber, és a dir, el coneixement pròpiament dit; el saber ser, és a dir, a saber respectar l'altre en la seva llibertat, sense projectar les pròpies conviccions personals. I el saber fer, que inclou les tècniques de comunicació, d'escolta, de comprensió, d'animació de grup, expressió oral, parlar en públic, la descodificació d'imatges, el fotollenguatge... El més important és que l'educador sàpiga escoltar, per això es dediquen tres caps de setmana a fer un taller d'escolta, perquè és el punt clau i normalment no se sap fer.

6. Receptors dels programes

Tots els programes estimen com el més idoni treballar, a nivell escolar, amb tots els col·lectius que hi intervenen en l'àmbit de l'educació: pares, professors i alumnes. A la pràctica, els programes IB i CLER treballa preferentment amb alumnes i es fa atenció a pares i professors quan l'escola ho sol·licita; DE treballa els tres àmbits, però a vegades les escoles decideixen prescindir de la intervenció amb pares o professors. I els programes de la FDP i de la FSH treballen amb els tres col·lectius esmentats d'una manera sistemàtica.

Tres d'aquest programes, FDP, FSH i CLER, tenen un ventall molt ampli de formació en àmbits no escolars, mentre que els altres, IB i DE actuen exclusivament en el marc de l'escola, malgrat la responsable de DE treballa l'educació afectivosexual en altres àmbits no escolars.

Quant a l'alumnat, els programes d'IB i de DE es concentren en els alumnes de l'ESO, malgrat aquest últim es pot adaptar a qualsevol tipus d'alumnes i a qualsevol altre col·lectiu. FDP se centra en secundària i batxillerat i ocasionalment treballa als últims cursos de primària. Els programes de FSH i CLER són els qui treballen en un àmbit educatiu més ampli: alumnes d'últim cicle de primària, ESO, cicles formatius, batxillerat. La FSH, a més, intervé a la Universitat.

7. Continguts

La història de la sexualitat

La història de la sexualitat no té un espai propi en els cursos de secundària (FDP, FSH i CLER) o bé té una presència poc rellevant (IB i DE) en els continguts dels programes d'educació afectiva i sexual estudiats.

Anatomia de l'aparell reproductor

Els entrevistats afirmen que aquest és un tema important però que, com que forma part dels estudis ordinaris de secundària, no cal insistir-hi massa en el seu aspecte informatiu. Sí cal però repassar-lo, recordar-lo i lligar-lo amb alguns temes cabdals de l'educació afectivosexual. Per exemple, a DE es lliga amb el tema de la higiene sexual, a FDP i CLER es repassen alguns continguts a partir dels dubtes i preocupacions dels alumnes, i a IB se'n dona una pinzellada. És a FSH que aquest tema té més pes ja que han constatat que, tot i que forma part del currículum escolar, hi ha llacunes en el seu coneixement. En aquest cas, es desenvolupa a segon cicle de primària i a primer cicle de l'ESO.

Fisiologia de l'aparell reproductor: cicle menstrual, resposta sexual, embaràs, part, lactància.

El cicle menstrual i la resposta sexual són els dos temes de la fisiologia més treballats pels diversos programes. El cicle menstrual s'explica sobretot a primer cicle de l'ESO (o últims cursos de primària, en el cas dels programes que treballen en aquest tram d'edat: FSH) però no exclusivament perquè és un tema que s'ha de tenir present per explicar-ne d'altres com la resposta sexual, la fertilitat masculina i femenina, la prevenció d'embarassos precoços i els anticonceptius, que ja serien temes més propis de segon cicle. La resposta sexual es tracta a segon cicle. Només DE no ho treballa en la taula de continguts del programa, si no és a partir dels dubtes dels alumnes. Igualment el CLER ho treballa si hi ha preguntes, que serveixen per aclarir dubtes i repassar els continguts.

L'embaràs, el part i la lactància no es considera que requereixi un tractament específic en aquestes edats perquè no hi ha una motivació especial. Només la FDP en fa esment en la recomanació de la lactància materna i en recordar els canvis del cos (embaràs). DE, FDP i CLER consideren que el coneixement i la informació sobre fisiologia de l'aparell reproductor ja l'han assolit i es treballa primordialment per a desfer malentesos, resoldre dubtes i respondre a les inquietuds dels alumnes, sobretot respecte al cicle menstrual.

Procés de maduració i dimensions de la sexualitat

El procés de maduració i les dimensions de la sexualitat és, per als programes, un tema central, sobretot per a segon cicle de la ESO, si bé no en exclusiva. El CLER el treballa només si hi ha preguntes a classe.

Malalties de transmissió sexual

Tots els programes estudiats treballen aquest tema sobretot a segon cicle de l'ESO (a FSH, ja des de últim cicle de primària). A l'IB, arran de les preguntes dels alumnes i en les tutories individualitzades, i no com a tema específic com en els altres casos.

Cristina Ramírez fa una reflexió sobre l'error comès per a moltes institucions en el fet de parlar exclusivament de MTS fora del context d'educació afectivosexual en la qual cal situar-les. El

tema s'inscriu dins del marc de la seguretat en les relacions sexuals (DE, CLER) o de la higiene sexual (FSH).

Planificació familiar i mètodes anticonceptius

Els programes estudiats treballen el tema de la planificació familiar i els anticonceptius sobretot a segon cicle de secundària (FSH ja ho fa a primer cicle). Es dona informació de cada mètode, per a contrarestar sovint confusions i dubtes, com per exemple que alguns d'ells no prevenen les MTS (DE).

Per a FDP i CLER no és un tema específic del programa sinó que es treballa a partir de les preguntes dels alumnes o de la concepció de la sexualitat com a transmissió de la vida. FDP els explica els mètodes naturals de control de la fertilitat als adolescents, mentre que FSH no ho té com a prioritari en els centres escolars, però sí a universitaris i parelles adultes consolidades.

Aspectes antropològics i psicològics

- **El cos.**

La persona és unitat psicossomàtica. Per tant, el respecte, la cura i l'acceptació del cos és el respecte, la cura i l'acceptació de la persona. Aquesta concepció és compartida per tots els programes. El model antropològic del programes es basa en el fet que la sexualitat ha de respectar aquesta unitat.

En algun cas, IB, aquesta afirmació es fa des d'una concepció antropològica d'inspiració personalista que considera el cos com un do; en altres casos, FSH, es fa des de la constatació de la diferència amb la sexualitat animal, supeditada sense elecció a l'instint, mancada de llibertat i aliena al context, a diferència de la humana.

En els programes estudiats el cos és un tema important que recorre el programa transversalment. En el cas de DE el tema del cos té una incidència molt important en alguns dels tallers.

- **L'autoestima**

Tots els programes estudiats consideren com a fonamental i bàsic el tema de l'autoestima i per això afirmen treballar-lo molt, si bé és el FSH qui, en l'entrevista, en fa una explicació més acurada tenint present no només la seva definició, sinó els problemes que la seva manca comporta.

L'autoestima s'ha de diferenciar bé de l'autosuficiència i la pedanteria (FSH) i també de l'autoconeixement i l'autoimatge (DE), termes que a vegades es confonen. L'autoestima és la capacitat d'apreciar-se i d'estimar-se a un mateix. En el programa CLER l'autoestima, com tots els altres aspectes antropològics, és una de les premisses bàsiques a l'hora de treballar qualsevol contingut.

Té com a pas previ l'autoconeixement i com a conseqüència poder tenir unes relacions sanes amb les persones, tema sobre el qual FSH insisteix molt.

Els responsables dels programes coincideixen en atorgar beneficis al fet que tenir una bona autoestima. El cas contrari, tenir una autoestima baixa, pot comportar problemes, alguns dels quals, veritablement greus: caure en conductes de risc (IB), cedir amb facilitat a la pressió de grup (FDP) o conductes autodestructives, com la drogodependència, la violència o l'abús sexual (FSH). En conseqüència, treballar l'autoestima té un efecte preventiu important.

El programa del CLER atorga als aspectes antropològics, entre ells l'autoestima, molta importància, de manera que, els continguts que es tracten sempre els reforcen.

Quant a les etapes escolars en què es tracta el tema, IB i FDP la treballen a primer cicle de l'ESO i FSH la tracten tant a primer cicle com a segon cicle de l'ESO.

- **Procés de maduració de la persona: integració d'intel·ligència, sentiments i voluntat**

Tots els programes estudiats coincideixen en el fet que hi ha d'haver un equilibri entre la intel·ligència, la voluntat i els sentiments. Aquest plantejament és vàlid per a tots els àmbits de la persona i, per tant, també per a la sexualitat. D'una manera important, incideix en la presa de decisions.

- **La comunicació i el diàleg**

El tema de la comunicació i el diàleg és fonamental segons tots els programes estudiats, perquè consideren que una relació sexual és un acte de comunicació i que el diàleg és una eina eficaç per a enfortir les relacions entre les persones.

Normalment es tracta més a fons amb l'alumnat de secundària, tot i que FDP tracta el tema del diàleg pares-fills a últim cicle de primària i per a FSH és la pauta de tot el desenvolupament del curs per a universitaris "Amor, comunicació y sexualidad".

És FSH qui aprofundeix més, en l'entrevista, en el tema de la comunicació. Segons el seu responsable, Fernando del Castillo, treballar aspectes com l'empatia, la capacitat d'escoltar o l'autoestima són bàsiques per a una bona comunicació. La comunicació té a veure amb tots els aspectes de la nostra vida perquè és la base d'unes bones relacions: laborals, familiars, amistoses. I també sexuals, perquè en aquest cas, la comunicació és global ja que ateny el cos i el món afectiu, els sentiments i les emocions.

- **Tipus de relacions interpersonals**

En l'ampli ventall que ofereix el tema de les relacions interpersonals, cadascú dels entrevistats emfasitza algun aspecte que creu més interessant. Així, per exemple, IB se centra en les relacions familiars i les primeres relacions de parella (en parlen a secundària), DE les considera globalment alertant dels perills que poden provocar les relacions de parelles asimètriques (primeres relacions amoroses en què un és molt més gran que l'altre), FDP ho fa en les relacions d'amistat, FSH fa una reflexió en profunditat sobre la riquesa de les relacions de les persones en si mateixes i de les interpersonals, centrant-se en els perills de degradació a què es veuen abocades.

Quan a les relacions familiars, IB reclama la responsabilitat dels pares perquè puguin esdevenir per als seus fills models de referència.

DE insereix aquest tema en els valors associats a la sexualitat, juntament amb el respecte, la confiança i l'amor i té un taller específicament per aquestes temàtiques.

Alerta també sobre models de relacions desiguals. Igual que FDP que, centrant-se en les relacions d'amistat, reclama la necessitat de restablir el valor de l'amistat i de la seva gestualitat pròpia que, en opinió de l'entrevistada, és un valor a la baixa.

Finalment, FSH, partint del valor de la persona, proposa com a model de relacions personals les que respecten aquest valor i no el redueixen (cossificació) o l'associen a valors contraris (violència).

El programa CLER dóna molta importància a aquesta qüestió perquè a aquestes edats confonen molt els sentiments. És important donar-los eines perquè puguin aclarir els seus sentiments i els diferents tipus de relacions que se'n deriven.

Tots els entrevistats, a excepció d'IB, no concreten a quins cursos parlen de les relacions interpersonals.

Tots els entrevistats, a excepció dels responsables del CLER, alerten de diversos perills: IB, del perill que els pares no puguin esdevenir bons models, DE, del perill que les relacions afectives asimètriques; FDP, del perill de la pèrdua o degradació de l'amistat, i FDP, del perill de degradar la riquesa pròpia de la persona com a tal en la cossificació i la violència.

- **Atracció, amor i sexualitat**

Els entrevistats treballen aquest aspecte d'una manera semblant; no demostren diferències conceptuals, si bé cada programa utilitza unes dinàmiques diferents (Per exemple, a DE se li dedica un taller, a FSH una dinàmica d'una hora intitulada "El continuo del amor").

El contingut, però, és el mateix. Tots coincideixen a afirmar que l'important és la distinció entre atracció, enamorament i amor i proposen, com a tasca educativa, saber fer diferenciar a l'alumnat aquests aspectes que es presenten confusos. Tots els programes coincideixen a descriure un itinerari amorós que comença amb l'atracció física, continua en l'enamorament i acaba amb l'amor real. Els tipus de relacions que es deriven de les diferents "fases" tenen una qualitat i un grau de profunditat diferent. És més pobre una relació basada en l'atracció que una basada en l'amor.

Aquesta distinció es treballa a l'ESO (IB, DE, FDP i CLER) i també als últims cursos de primària i al batxillerat (FSH).

- **Presa de decisions, pressió de grup**

Tots els programes consideren important aquest tema que serveix per a tractar qualsevol tipus de decisió, també la sexual. La feina dels educadors se centra sobretot a fer-los reflexionar i aclarir sobre què és el que realment volen, senten i poden fer i que, així, puguin decidir amb llibertat i responsabilitat, sense haver de deixar-se dominar ni per l'entorn ni per la pulsio sexual.

Cada responsable matisa d'una manera o altre el seu comentari sobre el tema.

La FSH, per exemple, explicita que es comença a treballar amb els alumnes de cinquè i sisè de primària i continua pels secundària i batxillerat.

La FDP aporta que el paper dels tutors és important perquè es pugui treballar la presa de decisió al llarg del curs a l'aula, per aquest o altre tema; en concret parla del tema de les drogues i dels hàbits alimentaris. La fundació els facilita material per a fer-ho.

DE li dedica un taller "La toma de decisión sexual".

IB insisteix sobre el fet d'ensenyar-los que siguin coherents amb el seu sistema ètic i moral i a saber resistir la pressió grupal i l'instint sexual.

El CLER proposa a l'alumnat la idea de les "Tres ces" per a saber quan són prou madurs per a decidir, que és una qüestió que sovint els pregunten: seran madurs per a decidir quan hi hagi la maduresa del cos, del cor i de l'esperit i el compromís dels membres de la parella.

Mites relacionats amb la sexualitat

Tots els entrevistats constaten que hi ha molts mites i falses creences al voltant de la sexualitat, alguns fins i tot de nova creació (FDP) i que, en conseqüència, cal que els programes abordin el tema per a desmentir-los adequadament i, per tant, per restituir la informació correcta.

La FSH planteja el tema de com és possible que continuïn circulant aquests mites quan, en teoria, hi ha més informació sexual que mai.

La diferència entre cadascuna de les aportacions dels entrevistats és en base als exemples concrets que expliquen de mites i falses creences relacionats amb la sexualitat. La majoria del que expliquen estan relacionats amb la regla i amb la masturbació.

Com és tractat el *petting* en el programa

Tots els programes coincideixen a considerar que l'important de les conductes sexuals, on podem incloure el *petting*, és el significat i el sentit que la parella els atorga. Per tant, l'important és el punt de partida de la relació, que és el que ha de marcar la gestualitat. Si bé tots estan d'acord en aquestes consideracions, DE es mostra clarament partidària del *petting*, en substitució del coït, mentre que la FDP, FSH i el CLER veuen en aquesta pràctica una possible font d'insatisfacció emocional i d'angoixa, fins i tot una conducta de risc en haver comprovat que pot haver embaràs sense coït. Contràriament, DE proposa treballar més a fons el *petting* com una bona alternativa al coït, mentre que les dues fundacions esmentades desconfien que sigui cap solució eficaç.

La FDP no en parla explícitament i FSH en parla, si s'escau, bàsicament a segon cicle de secundària.

Integració del programa en el context legislatiu

Tant la LOGSE com la LOE contempen un espai per a desenvolupar matèries com l'educació sexual (en les dites assignatures transversals i d'educació en valors, que pot incloure també l'educació per la pau i la solidaritat, l'educació vial, etc). A la pràctica, en el dia a dia dels centres però, és difícil que aquests espais s'articulin adequadament. El programa DE constata la dificultat d'organització a què es veu sotmès a l'hora de planificar les intervencions en el centre. La FDP pensa que cal aprofitar molt més les hores de tutoria i els plans de convivència del centre. La FSH assenyala que una de les causes pot ser la sobresaturació horària dels professors que, pendents d'assolir els objectius de les seves matèries, no tenen temps per a impartir l'educació en valors. Això es podria solucionar alliberant els professors d'hores acadèmiques presencials.

És a dir, tots els programes coincideixen en el fet de constatar que encara que existeix el marc legal oportú per a desenvolupar l'educació afectivosexual, a la pràctica els responsables dels programes d'educació sexual que entrevistem veuen que els centres tenen una gran dificultat en organitzar convenientment el temps i l'espai acadèmic per a fer-la. Cal, en opinió dels responsables, una revisió a fons de l'organització d'aquest espai per tal que l'educació afectivosexual (com qualsevol altra inclosa en l'educació en valors) es pugui desenvolupar amb normalitat.

Cas a part és el programa del CLER que és un programa integrat al de l'Estat i per tant, no planteja cap problema a l'hora d'oferir-los als instituts i escoles.

Graduació de continguts al llarg dels diferents nivells d'ensenyament

Els programes no treballen en tots els nivells de l'educació (Infantil, Primària, Secundària, Batxillerat, Universitat). Pel que fa als continguts i els materials sí que obeeixen a un desenvolupament gradual segons els nivells educatius en els quals intervenen.

Per ex., la FDP, que treballa a secundària i batxillerat, té organitzats i seqüenciats els temaris. Igualment, la FSH que intervé en els últims cursos de primària, ESO i batxillerat. El programa CLER també està adaptat a les edats dels receptors, des de primària a batxillerat, i, per la seva experiència docent, han comprovat que els continguts proposats s'adapten bé als interessos reals de l'alumnat segons la seva edat.

Cristina Ramírez opina que fer un itinerari en matèria afectivosexual des de Educació Infantil a la Universitat seria l'ideal, però que no s'assoleix.

Temes socialment controvertits

- **Orientació sexual**

El tema de l'orientació sexual es treballa en tots els programes escolars d'educació afectivosexual estudiats. Tots ells coincideixen en el fet que és una qüestió que s'ha de tractar i no es pot passar per alt. Se'n parla a secundària. Es diferencia l'homosexualitat latent de l'homosexualitat ja definida. Aquesta atracció pel mateix sexe crea en els joves molta confusió i patiment. En conseqüència, una de les tasques a fer en els tallers és ajudar-los a aclarir-se, que no se sentin sols ni marginats i evitar l'homofòbia. També s'accepta, en general, que a l'adolescència és més freqüent que es doni l'atracció per persones de mateix sexe, però això no determina una homosexualitat a la vida adulta.

Tot i que les semblances en els diferents programes en aquest tema són moltes, recollim matisos i aportacions pròpies de cada institució.

Per exemple, IB i FSH defineixen l'homosexualitat com una condició que no es tria, sinó que es té, igual que l'heterosexualitat. IB i CLER veu en alguns casos que l'homosexualitat amaga necessitats no ben resoltes, com la dificultat d'obrir-se a l'altre. La FSH la defineix com un fet no genètic, sinó cultural, si bé admet que la comunitat científica no té una resposta clara sobre el seu origen. DE recalca la necessitat de tractar el tema ja que s'ha trobat amb la prohibició de treballar-lo en alguns centres. I FDP emfatitza el patiment que els dubtes d'orientació sexual provoquen i la necessitat d'ajudar-los a resoldre'ls.

- **Autogratisficació**

En tots els programes estudiats l'autogratisficació rep un tractament semblant i es treballa a secundària. L'opinió general és que és una fase en el cicle vital, però que no es pot estancar perquè pot provocar el tancament en un mateix i la incapacitat d'obertura a l'altre. No es penalitza però tampoc es fomenta com a ideal de sexualitat.

Alguns entrevistats, DE, FSH i FDP, opinen que si té un caràcter compulsiu pot ser senyal d'algun problema no estrictament d'ordre sexual.

IB no hi aprofundeix gaire, la FSH i CLER, considera que és un tema important per a parlar amb els joves, que sovint apareix en les seves preguntes.

FSH destaca que hi ha diverses motivacions per a l'autogratisficació: la masturbació compulsiva, la que es fa per fugida, com una gratificació o com a manifestació d'una mancança. El CLER entén que es una situació que cal superar per poder gaudir d'una bona relació de parella.

- **Avortament**

Tots els programes coincideixen en treballar el tema de l'avortament a secundària principalment en termes de prevenció, per una banda, i en el cost psicològic i social de qui el pateix, per l'altra. La millor manera de prevenir-lo és tenir una bona formació sexual. Tots estan d'acord també en el fet que cal acceptar la decisió d'avortar perquè és a la parella (en molts casos només la noia, que es veu abandonada) a qui li correspon de decidir.

A DE la prevenció de l'avortament, se centra en els mètodes anticonceptius (DE). Els altres programes donen més importància a la reflexió que genera la mateixa educació afectivosexual.

Els programes IB, FSH, FDP i CLER insisteixen també en el fet que, a més del patiment i de l'experiència de fracàs de la noia, l'avortament és una vida que es perd, afirmació que fan no partint de cap pressupòsit ètic, sinó des de l'evidència d'una vida que queda interrompuda.

La FSH i FDP expliquen els mecanismes socials d'ajuda que existeixen en el cas de voler seguir endavant amb l'embaràs.

La FSH reclama la necessitat de desvincular el tema de l'avortament d'esferes religioses o polítiques i de centrar-lo en allò que realment és: "Una mujer que padece y un niño o una niña que nunca estarán."

El CLER explica a l'alumnat la llei d'avortament i què suposa un avortament mèdica i administrativament.

- **Contravalors: violència de gènere, abús sexual, comerç sexual, ...**

El tema de la violència de gènere és tractat per IB de forma específica; a DE se'n fa prevenció insistint en la igualtat entre homes i dones en la presa de decisió, i a FDP, FSH i CLER se'n parla si hi ha preguntes que s'hi relacionen.

L'abús sexual no mereix un tractament específic per part d'IB, sí en canvi en la resta de programes estudiats, que el consideren un tema important. Els programes de DE, FSH, FDP i CLER intenten ajudar l'alumnat a distingir entre les mostres d'afecte sanes i les que constitueixen un abús; insisteixen en la necessitat no deixar desprotegits els joves davant d'aquesta situació, i en la conveniència de denunciar-la. La FSH, que tracta el tema arran de l'autoestima, estén la definició d'abús, que no només és la violació, que n'és el cas extrem, sinó a totes aquelles agressions en l'àmbit sexual, inclosa la pornografia que es consumeix involuntàriament. El CLER el tracta ja a primària utilitzant un programa del Canadà.

El tema del comerç sexual, que inclou la prostitució i la pornografia, mereix tractaments diversos. A IB no se n'acostuma a parlar, mentre que a la resta sí. A DE i CLER es treballa a partir de les preguntes dels alumnes, ja que és un tema que els suscita interès; a FDP se'n parla a partir del tema del respecte al cos, i a FSH i al CLER se'ls fa reflexionar sobre quin és el seu interès i la seva conveniència reals, ja que més que qüestions importants per a la sexualitat, són pràctiques, l'únic interès de les quals és rendibilitzar un negoci capitalista i masculista.

De tots aquests contravalors se'n parla a secundària i en el cas de CLER, al batxillerat.

TAULA-RESUM DELS CONTINGUTS

Nivells d'ensenyament

P, primària

S, secundària

S1, secundària, primer cicle

S2, secundària, segon cicle

FP, formació professional

B, batxillerat

U, universitat

Si no s'especifica res, es tracta a secundària en general

Tractament dels continguts

_: no contesten

0: no el tracten

1: El tracten molt poc, en fan una pinzellada o repàs

2: El tracten força

3: El tracten molt ja que és fonamental.

"Si hi ha preguntes": El tracten si els alumnes en fan preguntes, però no com a tema específic.

CONTINGUTS	PROGRAMES				
	MV (IB)	CR (DE)	NG (FDP)	FC (FSH)	B i F D (CLER)
1. Història de la sexualitat	1	2	0	1 (U)	0
2. Anatomia de l'aparell reproductor	1	1	2	3 (P, S1)	2
3. Fisiologia de l'aparell reproductor ²⁰⁵	3	1	3(S, B)	3(P, S, B)	2
4. Procés de maduració i dimensions de la sexualitat	3	3	3 (S2)	3(S2)	Si hi ha preguntes
5. Planificació familiar i mètodes anticonceptius	3 (S2)	3	1 (S2)	3	Si hi ha preguntes
6. Malalties de transmissió sexual (MTS)	Si hi ha preguntes	3	3 (S2)	3 (P,S)	Si hi ha preguntes
7. Aspectes antropològics i psicològics a. El cos	3	3	3	3	3
7. Aspectes antropològics i psicològics b. L'autoestima	3 (S1)	3	3 (S1)	3 (P, S)	3
7. Aspectes antropològics i psicològics c. Integració d'intel·ligència, voluntat i sentiments	3	3	3	3	3
7. Aspectes antropològics i psicològics d. Comunicació i diàleg	3	3	3 (P, S)	3 (P, S, U)	3
7. Aspectes antropològics i psicològics e. Tipus de relacions interpersonals	3	3	3	3	3
7. Aspectes antropològics i psicològics f. Atracció, amor i sexualitat	3	3	3	3(P, S, B)	3
7. Aspectes antropològics i psicològics g. Presa de decisions i pressió de grup	3	3	3	3 (P, S, B)	3
8. Mites	—	2	2	2	2

²⁰⁵ El tema de la fisiologia de l'aparell reproductor n'inclou de diversos: cicle menstrual, resposta sexual, embaràs, part, lactància. Els programes sovint fan la distinció en el tractament d'uns i altres.

En general es tracten més els aspectes relacionats amb la menstruació o la resposta sexual i molt menys l'embaràs, el part i la lactància.

A IB es treballa la fisiologia de l'aparell reproductor, sobretot el cicle menstrual i la resposta sexual. D'embaràs, lactància i part, ja no tant, perquè ja els queda més lluny de la seva realitat.

FDP sempre explica el cicle menstrual a tots els nivells, sobretot en el primer cicle de l'ESO; en segon cicle de l'ESO i batxillerat es parla de resposta sexual. L'embaràs s'explica a cavall d'altres temes (la transformació del cos amb l'edat) tant en el primer com en el segon cicle. De lactància, no se'n parla com a tema específic, però es promou la lactància materna. En aquests temes no es busca tant el coneixement, que se suposa que ja tenen, sinó respondre a les seves inquietuds, per ex. en el tema de la menstruació, si es pot saber quan baixarà la regla, si surten grans...

FSH sí que el treballa perquè es considera un tema important. A primer cicle (s'inicia a sisè de primària) es treballa més el tema del cicle menstrual i a segon cicle, la resposta sexual (a 2n de la ESO ja en comencen a parlar) A partir d'aquí es treballaran els anticonceptius i la prevenció de l'embaràs precoç.

El CLER acostuma a parlar-ne perquè surten a les preguntes. S'aprofita per repassar continguts i aclarir dubtes.

8. Metodologia

General

Tots els programes estudiats tenen una estructura concreta, però aquesta estructura es pot veure modificada segons la demanda del centre.

Tots creuen que és important fer unes sessions amb els professors i els pares, però no sempre és possible. Les reunions amb tutors i/o professors i amb la direcció del centre tenen una missió informativa (objectius, metodologia i materials del taller) i d'adaptació del taller a les necessitats del grup classe en el qual s'intervindrà. Les reunions amb pares són informatives però també formatives per poder ajudar-los que prenguin consciència de la importància de l'educació afectivosexual dels seus fills. En alguns casos, la reunió amb els pares té un caràcter més opcional (IB les fa si el centre ho demana) i en d'altres és obligatòria (FDP). Fins i tot FDP realitza dues sessions amb pares, la primera abans de començar el taller i la segona, d'avaluació, un cop finalitzats.

Tots els programes, a excepció de DE, tenen com a prèvia un qüestionari que adrecen a l'alumnat en el qual se'ls pregunta sobre els seus interessos reals en qüestions d'afectivitat i sexualitat. En base a les seves preguntes i interessos, els educadors de l'afectivitat i la sexualitat, elaboren el disseny definitiu de les sessions.

Cada programa té una metodologia concreta però en tots ells les sessions tenen una part d'explicació amb diversos suports audiovisuals i una altra de dinàmiques de grup, en la qual l'alumnat treballa en grups més petits. La metodologia persegueix l'objectiu de crear-los interès, motivar la seva reflexió, interpel·lar-los, crear-los interrogants perquè vulguin buscar les respostes. El programa CLER basa molt més la seva metodologia en la resposta a les preguntes dels alumnes, encara que disposa d'una sèrie de recursos audiovisuals i didàctics per si aquestes no es realitzen

Tots els programes escolars estudiats són de 4 hores al matí (IB a 1r de l'ESO és de 2 h), menys el CLER que, segons la llei francesa han de ser 6, repartides en tres sessions de dues hores cadascuna, tot i que, a la pràctica, acostuma a ser una sola intervenció de 2 hores. Malgrat que si bé DE són 4 hores seguides, a FSH són dues sessions de dues hores cadascuna i FDP són una hora a la setmana durant quatre setmanes.

A IB les dinàmiques són més estructurades amb els alumnes de primer cicle de l'ESO i es prefereix treballar a l'aula habitual de la classe disposant-los en rotllana. Un programa model complet d'IB dedica dues hores a 1r d'ESO (més una hora de tutoria) i quatre hores a 2n, 3r i 4t d'ESO (més una hora i mitja de tutoria).

DE oferta un model d'intervenció basat en els tallers. El grup classe, després d'una conferència introductòria comuna a tots, es divideix en petits grups, cadascun del qual fa un taller diferent. La durada dels tallers és d'un matí. La metodologia del taller es basa principalment en la pluja d'idees, l'estudi de material escrit, l'elaboració de les conclusions i la seva lectura pública a tot el grup classe, amb eines de suport com el pòster o el *power point*. Els tallers que DE oferta són: "Autoestima, autoimatge i autoconcepte", "Els valors associats a la sexualitat", "L'opció sexual i la diversitat sexual", "La presa de decisió sexual", "Afectivitat, sexualitat i anticoncepció", "Higiene i higiene sexual", "Sexualitat i Internet" "¿Quan hem de visitar i què hem de fer en un Centre d'Orientació i Planificació Familiar?", "El taller de la moda", "Educar en la televisió".

El programa de FDP treballa, amb els alumnes de primer cicle de l'ESO ("Taller de la pubertat") amb explicacions teòriques, dinàmiques de grup i fitxes. També porten feina a casa per fer amb els seus pares i disposen d'un "Quadern de la pubertat" on cada dia apunten les activitats que

han fet a l'aula en matèria afectivosexual. Amb els alumnes de segon cicle i batxillerat ("Taller de la adolescència") es fan bàsicament explicacions teòriques i dinàmiques de grup; no disposen de quaderns i no porten feina a casa. Les intervencions són de quatre hores, repartides en una hora a la setmana durant quatre setmanes.

Les intervencions de la FSH són de 4 hores que es desenvolupen en dos matins diferents. Són dos matins de dues hores. Amb els púbers, les dinàmiques tenen més elements gràfics que amb els de segon cicle. La metodologia pretén establir un diàleg amb els alumnes perquè aquests aprenguin i resolguin els seus dubtes. Les classes són molt interactives amb diversos suports audiovisuals.

El programa escolar del CLER sotmet la seva metodologia a les preguntes de l'alumnat, de manera que no es tracten els temes dels quals els alumnes no pregunten ja que consideren que al llarg de tot l'ensenyament les preguntes importants apareixeran en un moment o altre. Però l'educador té previstos recursos per si aquestes preguntes no es realitzen. Aquests recursos són un vídeo d'introducció, un joc de rol, el fotollenguatge, és a dir, treballar a partir d'imatges que poden suggerir qüestions, o les historietes. El fotollenguatge i les historietes, en les quals es planteja una situació que ells han d'acabar; s'utilitza a partir de 4t de secundària, és a dir, a partir del nostre 2n d'ESO.

Tutories individualitzades

Tots els programes estudiats, a excepció de DE, contemplen la possibilitat de fer tutories personalitzades, és a dir, de tenir un temps i un espai de trobada amb els adolescents que ho desitgin per a donar-los una atenció específica. Els responsables del programa constaten que hi ha molta demanda per part dels adolescents, però no sempre hi ha la possibilitat d'oferir-ho a tots els centres per diversos motius, especialment econòmics.

La tutoria parteix del principi de l'escolta activa que, més enllà de l'empatia, pretén que sigui el consultant qui trobi les seves pròpies conclusions sobre la problemàtica que exposa. En aquestes trobades més personals es detecten algunes problemàtiques greus que permeten ajudar els nois i noies a trobar camins per a solucionar-los: anorèxia, assetjament escolar, maltractaments, abús sexual o violacions. També hi ha fets més lleus però que produeixen molt de patiment en el període de l'adolescència. També permeten resoldre qüestions i dubtes que, pel seu caràcter íntim no permeten la resolució a l'aula.

El programa CLER no té pròpiament tutories, però sí contempla la figura del conseller conjugal, que rep una formació específica en assessorament personalitzat sobre temes d'afectivitat i sexualitat. El conseller visita periòdicament els centres que ho demanen i atén l'alumnat que ho sol·licita.

Paper de les infermeres en els centres

A França (CLER) el paper de les infermeres en els centres és fonamental, no tant per l'EAS com per l'atenció de l'alumnat en general per temes de salut. Les hores de permanència depenen del nombre d'alumnes, però és prou àmplia: diversos matins, tots els matins o tot el dia. Els programes que tenen el seu àmbit d'actuació a Catalunya (IB i DE) també en tenen coneixement tot i que és una pràctica molt puntual i essencialment diferent de la que es dona a França. Si bé aquests programes valoren el paper de les infermeres com a una bona eina, tots coincideixen a assenyalar les seves deficiències i les condicions que caldria que complissin per a desenvolupar la seva feina més eficaçment. IB assenyala, com una d'aquestes condicions irrenunciables, que tinguin una gran capacitat d'escolta. DE incideix sobre la seva formació, ja que la seva experiència de col·laboració amb elles, els porta a afirmar que no tenen suficients coneixements sobre sexualitat.

Els programes que actuen en territoris on la figura de la infermera no està implantada, coincideixen a afirmar que és un bon instrument mentre la direcció del centre i els pares coneixin el seu pla de formació (FDP) i siguin professionals, honestos (que no obeeixin cap consigna dictada per qui els paga), amb experiència i formació (FSH).

A més de les infermeres escolars, el CLER ofereix als centres la visita periòdica del conseller conjugal que té una formació específica per a atendre els adolescents en els centres escolars en matèria afectivosexual.

9. Materials

Els programes elaboren ells mateixos els seus materials. Només IB declara fer una adaptació dels materials de la Fundació Solidaridad Humana i del CLER.

Sempre que és possible es fan servir suports audiovisuals (IB), diapositives, transparències, pel·lícules (DE), fotoparaulas, cançons, muntatges (FDP), transparències, *power point*, recursos multimèdia (FSH), transparències, vídeos (CLER). Però també material escrit: articles de premsa (DE), fitxes (FDP).

A DE, l'alumnat fa una síntesi pròpia i original de la feina que han fet que contempla la realització d'unes conclusions que s'expressen mitjançant un pòster i un *power point*. Aquest programa té molt present la importància que té desenvolupar la capacitat creativa dels alumnes.

La FSH i FDP consideren que si bé els suports audiovisuals i multimèdia són importants, sempre són subsidiaris respecte dels continguts i de la capacitat educadora del monitor.

La FSH i FDP han editat llibres sobre sexualitat, i FSH té previst fer-ne una col·lecció.

El cinefòrum tot i que no es pot fer per limitació de temps també és una bona eina de formació per a l'alumnat de secundària (DE i CLER).

Tot i que els entrevistats valoren en general negativament els programes televisius, com que forma part de la realitat de l'alumnat, s'utilitzen a l'aula, sobretot les telesèries que habitualment veuen els alumnes, per a analitzar els tipus de relacions que estableixen els adolescents entre ells i reflexionar-hi. El CLER ho fa només si veuen que a la classe s'ha suscitat un interès molt viu per algun programa en concret.

En alguna ocasió, s'han fet servir documentals estrangers a l'aula (FSH).

10. Implicacions

Les iniciatives governamentals (DE) no compten amb cap més suport institucional perquè es fan càrrec de tots els costos dels programes. De les iniciatives privades, algunes no reben cap suport institucional (IB) i d'altres els reben en forma de subvenció (FDP, FSH i CLER). La FDP rep una subvenció de la Conselleria de Sanitat de la Junta de Castella i Lleó (que els centres escolars sol·liciten); igualment FSH, amb la Comunitat de Madrid, que a més, ajuda la Fundació en altres iniciatives, com l'edició de la guia "Hablemos de sexo". El CLER compta amb una subvenció de l'Estat francès segons els centres i els alumnes visitats.

La FSH està interessada a buscar més suports en institucions públiques i privades per a desenvolupar o ampliar alguna de les seves iniciatives de formació i serveis.

11. Avaluació dels programes

L'avaluació del programa contempla diferents blocs: la valoració que en fan els receptors i l'avaluació del programa en ell mateix en graus d'eficàcia.

Tots els programes fan algun tipus de valoració per part dels alumnes, alguns més sistemàticament a partir de qüestionaris com és el cas de FDP i FSH, perquè aquestes valoracions són exigides per la conselleria corresponent que dona suport al programa. En general, la valoració és molt bona.

La valoració que fan els pares acostuma a ser molt bona (DE, FDP, FSH). La FDP els passa un qüestionari d'avaluació en una sessió al final dels tallers. En els altres casos, la valoració es fa de manera informal, sense qüestionari.

La valoració que acostumen a fer els professors és molt bona (DE, FDP i FSH) malgrat que la realització dels tallers els impedeix de desenvolupar amb normalitat les seves classes (DE). La majoria d'aquestes opinions del professorat es fa de manera informal a partir dels seus comentaris; la FSH els dona, però, un qüestionari de valoració a professors i alumnes.

La valoració dels centres és molt bona (DE) ja que acostumen a repetir els tallers, malgrat les dificultats d'organització que comporten. DE troba una dificultat en el fet que els professors assisteixin al taller: que cada hora en vingui un de diferent distorsiona el correcte desenvolupament del programa.

L'avaluació sobre el mateix programa quant a taxes d'efectivitat i quant a utilitat social: IB, DE i FDP no ho tenen estudiat, però la impressió que en tenen arran de la seva experiència és que els programes es mostren eficaços. FDP té dades que no demostren una taxa de relacions sexuals gaire alta.

FSH ha fet algun estudi parcial d'investigació sobre la incidència real del programa en els hàbits de comportament dels alumnes, que els demostren que els tallers tenen una utilitat real, sobretot en el camp de la prevenció. Aquest estudi s'ha fet sobre una població de 600 alumnes als quals se'ls ha adreçat de nou un qüestionari després de sis mesos del taller²⁰⁶. Per endavant tenen la tasca de tornar-hi a contactar dos o tres anys després, analitzar les dades amb un altre grup control que no hagin rebut educació sexual i comparar-les. La FSH creu important fer estudis d'impacte a fons sobre aquesta qüestió, per tal que les dades estiguessin mesurades científicament. Igualment, la FDP reconeix com a molt necessària aquests tipus de recerques, malgrat que a hores d'ara és una feina que resta pendent. En el mateix sentit, el CLER veu la gran dificultat de fer un estudi a fons de l'efectivitat del programa, tot i que no dubta de la seva utilitat i interès.

Les dificultats principals són les derivades de l'organització dels horaris escolars (DE, IB, CLER) i de la manca d'implicació dels centres (DE, IB, FDP). Aquesta mala organització comporta sovint haver de reduir grups, dificultats a trobar la persona de contacte, el descontentament dels professors que no poden fer les seves classes habituals, entre d'altres conseqüències.

El cost dels tallers és difícil d'assumir pels centres (IB i FDP)

FSH reconeix que es reben crítiques des de grups que formen part d'algunes institucions, però ho atribueix a la manca de coneixement real del programa.

El programa CLER desenvolupa a bastament el tema de les dificultats. D'entrada els entrevistats n'ebossen tres, que fan referència al tema de l'obligatorietat: l'obligatorietat dels alumnes a rebre aquesta formació, l'obligatorietat dels pares a rebre'n informació i autoritzar els seus fills a poder rebre la formació, l'obligatorietat de l'assistència d'un membre de la comunitat educativa en les sessions amb l'alumnat.

L'impacte que els mitjans de comunicació, sobretot el cinema i la televisió, tenen sobre els adolescents també és vist com una dificultat ja que el programa ha de fer un esforç supletori per a vèncer la tasca deseducadora que fan els mitjans de comunicació.

Sobre quins aspectes consideren més rellevants: treballar l'afectivitat (FDP), les tutories personalitzades (IB), un projecte concret que en l'actualitat estan desenvolupant amb nois i noies

---

²⁰⁶ Veure annex 4 amb gràfics.

dels últims cursos de primària de barris marginals i, en general, l'oportunitat d'arribar als adolescents per transmetre'ls missatges que relliguin la sexualitat amb l'amor i amb la llibertat (FSH).

12. Precocitat en les relacions

L'edat d'inici de les relacions sexuals és un tema que surt a l'aula (IB, CLER). És important tractar-lo sobretot per fer adonar l'alumnat de quines són les condicions necessàries per a poder dur a terme un projecte de parella (CLER) i per fer-los reflexionar sobre la importància de saber decidir bé, sobreposant-se a la pressió del grup (IB, FDP) o dels mitjans de comunicació que transmeten la normalitat de les relacions sexuals precoces (FDP).

El percentatge de relacions sexuals precoces que es difon pels mitjans és força elevat, però cal conèixer l'autoria de les enquestes que poden amagar algun tipus d'interès (IB, FDP, FSH) i això fa que siguin vistes amb desconfiança. IB i FDP (15% a 4t d'ESO) consideren que els percentatges no són tan alts com afirmen algunes enquestes, i tampoc consideren que siguin conductes generalitzades, mentre que FSH en els seus estudis en constata l'increment en els darrers anys (2006: 19% a 3r d'ESO).

13. Aportacions dels entrevistats

En aquest apartat, cada entrevistat fa una aportació d'allò que creu important i que, o no s'ha dit al llarg de l'entrevista o s'ha dit però que estrictament no forma part de cap de les preguntes. Tot i que cadascun aporta comentaris molt diversos, es poden aplegar en els comentaris sobre les mancances i deficiències de l'educació sexual i la importància i urgència de buscar solucions per enfortir-la.

Tots els entrevistats assenyalen que cal treballar més seriosament l'educació afectivosexual. Tot i que les escoles estan fent un esforç important a l'hora de prendre cura de l'adolescent (IB) l'educació afectivosexual no està prou estesa ni dignificada.

Algunes de les causes estan estrictament relacionades amb la implantació dels programes com ara: la desconeixença dels mateixos programes (DE), la manca d'interès real dels centres a l'hora de planificar les intervencions (DE), el debat de la separació de sexes en educació sexual a les escoles (CLER), la manca de formació i atenció als agents i formadors (DE, CLER) o no insistir en la importància de la psicologia diferencial (CLER).

També hi ha altres factors més generals que també dificulten l'educació afectivosexual: la temptació de la política i la religió d'intervenir (FSH), les polítiques no respectuoses amb la realitat (FDP), l'ús d'Internet, que transmet idees errònies i empobridores de la sexualitat (FSH, DE), la dimissió dels pares en la tasca d'educar per a la sexualitat els seus fills (FSH).

Contra aquest factors, cal fer front comú amb seriositat i honestedat i emprendre accions decidides per a aturar l'increment de taxes embarassos no desitjats i avortaments (FSH), posar fre a les conseqüències d'una formació sexual deficient: males pràctiques sexuals (sexe d'urgència), falses creences i comportaments homòfobs, sexistes o pornogràfics (DE).

Aquests esforços valen la pena ja que és important de no privar als joves de la possibilitat d'un projecte vital en què el sexe quedi relligat amb l'afectivitat, la comunicació i la llibertat (FSH, DE).

5. PROGRAMES, RECURSOS I MATERIALS PER A TREBALLAR L'EAS A L'ADOLESCÈNCIA

5.1. PROGRAMES I ACTIVITATS RELACIONADES AMB L'EDUCACIÓ DE L'AFECTIVITAT I LA SEXUALITAT A L'ESTAT ESPANYOL

Un tret característic de l'EAS a l'Estat espanyol és la seva dispersió i diversificació. Hi ha una gran oferta d'activitats, materials, pàgines web que pretenen influir en l'educació o, més aviat, en la informació sobre temes relacionats amb la sexualitat adreçada als joves. Les característiques varien molt: des de programes amb una sistematització acurada a l'oferta de tallers amb una durada de dues hores o la possibilitat de consultar dubtes en algun centre o fòrum. Els enfocaments també són ben dispersos, des d'una visió totalment sanitaritzada a d'altres més moralitzants, però en general molt parcials. És impossible reflectir tota la complexitat existent, però es presentarà una mostra orientativa d'aquestes realitats. Es dedicarà una major extensió al context català tot i que no es pretén fer una relació exhaustiva de les iniciatives que existeixen en aquest àmbit.

L'educació de l'afectivitat i la sexualitat a Catalunya

A Catalunya hi ha diferents entitats preocupades per l'augment dels embarassos no desitjats, el creixent nombre d'avortaments, o la trista actualitat encara de les infeccions pel virus VIH. No queda tan clara la necessitat d'educar els adolescents i els joves a prendre decisions responsables en les seves vides. Sovint les línies d'actuació semblen potenciar més la necessitat de contrarestar les conseqüències de les accions irresponsables que no la de donar elements als nois i noies per tal que actuïn amb sentit crític. No es farà aquí una valoració acurada de cada programa o activitat, sinó que es deixarà constància del que s'està oferint.

Des de l'àmbit públic a Catalunya hi ha diversos estaments que duen a terme diferents actuacions en aquest camp. Pel que fa a la Generalitat de Catalunya, les Conselleries d'Educació i de Sanitat són les que estan més implicades i, al llarg de diferents legislatures, han dut a terme, puntualment, algunes col·laboracions conjuntes.²⁰⁷

Un recurs interessant impulsat pel Departament de Salut²⁰⁸ i l'Institut Català de la Salut és la guia en format digital editada sota el títol "Sexe Joves"²⁰⁹. En aquesta guia, tal com la presentava el portal dels joves del Barcelonès, "podreu trobar tota la informació relacionada amb les relacions sexuals, com evitar els contagis de malalties de transmissió sexual, els embarassos no desitjats,

²⁰⁷ Es pot trobar un bon resum d'algunes d'aquestes actuacions elaborat per M.A. Roset i R. Viladot l'any 2003. *Senderi educació en valors* [Internet], ROSET, MA., VILADOT, R., "Valors i educació per a la salut", disponible en:

http://www.senderi.org/modules.php?op=modload&name=Web_Links&file=index&req=viewlink2&lid=312 [Consulta: 27 set. 2007].

²⁰⁸ El Departament de Salut és també l'impulsor dels Centres d'Atenció Sexual de Catalunya. Els esmentem en aquest apartat tot i que no es pot considerar estrictament que tinguin una funció educativa, sinó més aviat informativa i consultiva. *Portal del joves del Barcelonès* [Internet], Consell Comarcal del Barcelonès, Barcelona, 2002, "Notícies joves. 87 centres de Catalunya donen servei sobre salut sexual als joves", disponible en: <http://www.barcelonesjove.net/enews.php?var=2829> [Consulta: 9 set. 2007].

²⁰⁹ Es pot trobar a: *Sexe Joves* [en línia], Generalitat de Catalunya. Departament de Salut, 2006, disponible en: http://www.sexejoves.gencat.net/ics_webjove/AppPHP/index.php [Consulta: 9 set. 2007].

la contracepció i l'avortament, el abusos sexuals i altres aspectes relacionats.” Si bé el format és atractiu i la guia és força exhaustiva, segons el nostre parer, es troba més en la línia d'evitar les conseqüències dels actes que no pas en el foment d'actituds responsables en el jovent. Juntament amb la Secretaria de Joventut, el Departament de Salut també està duent a terme el programa “sex o no sex” que té com a objectiu aportar informació i sensibilitzar el jovent entorn la prevenció de les malalties de transmissió sexual (ITS) i del VIH/SIDA. Aquest programa està format per una exposició itinerant de deu plafons amb textos i fotografies, una guia d'orientacions per als educadors per facilitar-ne la visita i tres activitats pedagògiques d'anàlisi i reflexió de les diferents situacions en què es pot trobar el jovent.

A la mateixa web del Departament de Salut es dona informació sobre la prevenció de la sida i les MTS, entre molts altres temes generals de salut. Cal esmentar el Servei d'Atenció a la Salut Sexual i Reproductiva (SASSIR). És un programa d'assistència a la salut sexual, que es realitza a molts CAPs de Barcelona i també del Baix Llobregat. Bàsicament s'hi fa seguiment d'embarassos, educació maternal, planificació i orientació familiar, atenció a la menopausa, part i postpart. En alguns casos es fan “Tardes joves” que segueixen la mateixa línia però són dedicades explícitament a adolescents: MTS, sida, anticonceptius i atenció ginecològica.

Des del Departament d'Educació també s'ofereix una pàgina web amb informació diversa sobre educació per a la salut on també s'inclou l'EAS²¹⁰. El format no és tan atractiu com el web “sexe joves”, però els continguts segueixen la mateixa orientació. Entre altres s'inclou la Guia de la salut per a joves. El capítol 7 és “Sexualitat i anticoncepció”²¹¹. El format no és gaire avinent, hi ha molt de text, però algunes idees s'exposen de forma interessant a la introducció. La presentació dels anticonceptius és força amena.

També a l'adreça del Departament d'Educació²¹² hi ha diferents propostes d'activitats didàctiques per a treballar l'educació afectivosexual a primària i a secundària. Entre elles s'esmenten els materials del col·lectiu Harimaguada²¹³. S'hi troba un recull de recursos per a l'educació en valors; és una iniciativa del Consell de Direcció de SENDERI, de la Fundació de Serveis de Cultura Popular. Pel que fa a la sexualitat es dona informació del següent: *Carpets didàctics de educació afectivo-sexual*, *Educación sexual en el cole*, *Eurosexopoly*, *Guía para chicas*, *Guías de formación de madres y padres. Educación afectivo-sexual en las etapas infantil, primaria y secundaria*, *Manual para amar desde el aula*, *Sexualidad y juventud* i *Historias para una guía*.

²¹⁰Es pot trobar a: *El portal educatiu edu365.cat* [Internet], Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació, “Educació per a la salut”, disponible en: <http://www.edu365.cat/eso/salut/index.htm> [Consulta: 9 set. 2007].

²¹¹S'hi pot arribar directament a través de: *Guia de la salut per joves* [en línia], Generalitat de Catalunya. Departament de Salut, 2001, “Sexualitat i anticoncepció”, disponible en: <http://www.gencat.net/salut/depsan/units/sanitat/html/ca/salutjove/cssexua.htm#marca1> [Consulta: 9 set. 2007].

²¹² Cf. MARIAS, I., MOLINA, M.C., *Educació per a la salut. Recursos per a educadors* [Internet], Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació, 1998, “Recursos sobre sexualitat a Internet”, disponible en: <http://www.xtec.net/~imarias/pagwebs2.htm> [Consulta: 9 set. 2007]; MARIAS, I., MOLINA, M.C., *Educació per a la salut. Recursos per a educadors* [Internet], Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació, 1998, CABRA, J. (et al.), “Projecte Curricular per a l'Educació Sexual i Afectiva”, disponible en: <http://www.xtec.cat/~imarias/projecte.htm#objetivo> [Consulta: 8 set. 2007].

²¹³ Sobre la feina que fa aquest col·lectiu de Canàries es pot veure p. 137.

Respecte a la coeducació i la violència de gènere cal esmentar el programa iniciat el curs 2006-2007 anomenat "Talla amb els mals rotllos"²¹⁴ i recolzat pel Departament d'Educació. És un programa impulsat per l'Institut Català de les Dones, la Secretaria de Joventut i el Departament d'Educació amb la finalitat de promoure una xarxa de joves agents de prevenció en l'àmbit de les relacions abusives. La Universitat Ramon Llull, de titularitat privada, col·labora en el Portal "Talla amb els mals rotllos" des de la direcció i supervisió de continguts que hi aporten investigadores del Grup de Recerca en violència i comunicació de la Facultat de Ciències de la Comunicació Blanquerna (URL).

Els Departaments de Joventut i de Justícia també presenten diferents iniciatives amb l'intent de pal·liar les conseqüències de la pràctica del sexe sense prevenció. El Departament de Justícia, per exemple, fa dues legislatures va editar una guia de pràctiques sexuals de risc adreçada a les famílies. Es diu *Mira't-ho bé*.

Des de les Universitats públiques també s'està treballant amb l'oferta de màsters²¹⁵, cursos de doctorat i assignatures impartides en algunes facultats. A la Facultat de Psicologia de la Universitat de Barcelona, per exemple, s'imparteix l'assignatura anomenada *Psicologia de la Sexualitat* des de fa set anys. Temps enrere també s'oferien altres assignatures des de les quals es contemplava l'educació de l'afectivitat i la sexualitat com *Psicologia Evolutiva* i *Bases evolutives, bases educatives*²¹⁶. Hem d'esmentar la tasca de la Cristina Ramírez, professora de Psicologia de la Sexualitat que està col·laborant amb el Departament d'Educació per a desenvolupar diversos tallers d'EAS en les centres de secundària adscrits a la xarxa d'escoles promotores de la salut.

A la Universitat Autònoma de Barcelona, cal destacar el grup d'Educació en valors que, sense centrar-se específicament en l'educació de l'afectivitat i la sexualitat, sí que treballa el que són les actituds prèvies que preparen l'alumnat davant la presa de decisions crítica i responsable. També es considera molt valuosa la tasca que, en la mateixa línia, està desenvolupant el *Grup de Recerca en Educació Moral (GREM)* des de la facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona. Una de les investigadores d'aquest grup, M. Rosa Buxarrais, té una àmplia bibliografia sobre l'educació en valors, temàtica fonamental per fonamentar una educació de l'afectivitat i la sexualitat.²¹⁷

²¹⁴ Més informació: *Talla amb els mals rotllos enraona sobre les violències envers les dones* [en línia], Generalitat de Catalunya. Institut Català de les Dones, 2006, disponible en: <http://www.xtec.cat/innovacio/coeducacio/pdf/tmr.pdf> [Consulta: 9 set. 2007].

²¹⁵ A títol d'exemple cal fer constar el *Màster en Teràpia Sexual i de Pareja* organitzat conjuntament per la Universitat de Barcelona i l'Institut Gomà, que el bienni 2006/2007 – 2007/2008 arribà a la seva 5a promoció.

²¹⁶ Informació aportada per Cristina Ramírez, coordinadora de l'assignatura *Psicologia de la Sexualitat*. Veure l'annex 1.2.b

²¹⁷ Una publicació especialment interessant per la quantitat de recursos que aporta és: PAYÀ, M., BUXARRAIS, M.R., MARTÍNEZ, M., *Ética y educación en valores. Guías praxis para el profesorado de ESO*, Ciss-Praxis, Barcelona, 2001.

La Universitat Autònoma de Barcelona compta amb un servei d'atenció a l'alumnat en temes de salut i, específicament també d'assessorament en qüestions relacionades amb la sexualitat. Dins el servei assistencial de salut es desenvolupen diferents programes. En l'àrea de sexualitat se segueixen dues línies d'actuació: la prevenció de la SIDA i la conscienciació sobre el sexe segur. En aquest sentit, elabora i distribueix material divulgatiu sobre mesures preventives i forma voluntaris que organitzen tallers de sexe segur. Els voluntaris realitzen també, a les diverses facultats, xerrades sobre la sida i sobre les mesures de prevenció. Les xerrades s'imparteixen en horari lectiu per tal d'aconseguir que el missatge arribi al màxim nombre de persones²¹⁸.

Els ajuntaments també hi col·laboren des de diferents regidories, especialment les d'Educació i Sanitat. Bàsicament actuen a través dels Centres d'Atenció Primària (CAP), dels centres de planificació familiar, dels centres d'informació juvenil i també organitzen tallers a les escoles. Cal esmentar especialment el Centre Jove d'Anticoncepció i Sexualitat. Aquest servei forma part d'un programa d'atenció a joves impulsat per la Federació de Planificació Familiar,²¹⁹ de titularitat privada, però que compta amb el suport de l'Ajuntament de Barcelona i amb la col·laboració de la Secretaria General de Joventut del Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya²²⁰. Té una web molt completa amb molta informació sobre la sexualitat en general. També es dona informació telefònica confidencial. Hi fan diversos cursos i tallers, en conveni amb diferents administracions públiques. Per exemple: "Taller d'educació per a la salut afectivosexual", per a secundària, en conveni amb la Diputació de Barcelona i el "Curs d'Atenció específica als adolescents" organitzada pels CAPS, adreçat a professionals de la salut, en conveni amb l'Institut d'Estudis per a la Salut de la Generalitat.

La Xarxa de Municipis de la Diputació de Barcelona també ofereix diversos tallers per a tractar temes de sexualitat amb adolescents i joves²²¹.

A l'Àrea de Salut Pública i de Consum de la Diputació de Barcelona es poden trobar materials diversos en paper escrit, però també en format pdf, per la qual cosa la consulta és fàcil.

1. *Butlletí d'educació sexual. Sexologia per a professionals de la salut.*
2. Fulletons amb temàtica relacionada amb la sexualitat, amb una extensió aproximada de 20 pàgines: guia de les MTS, anticoncepció i la sida.

²¹⁸ Cf. *Universitat Autònoma de Barcelona* [Internet], Universitat Autònoma de Barcelona, "Programa de salut. Sexualitat", disponible en:

<http://www.uab.es/servlet/Satellite?cid=1096479139241&pagename=UAB%2FPAGE%2FTemplatePageLevel2StandardMenuTabs> [Consulta: 9 set. 2007].

²¹⁹ L'Associació de Planificació Familiar de Catalunya i Balears (APFCB) és una entitat no governamental interdisciplinària d'àmbit autonòmic formada per persones interessades en la salut afectiva i sexual i la planificació familiar. Alhora, treballa d'una forma transversal la dimensió de gènere que aquesta temàtica implica de forma molt important. Es va constituir a Barcelona l'any 1982, arran del sorgiment dels Centres de Planificació Familiar. Es proposa impulsar, fomentar i facilitar la sensibilització, la prevenció i l'educació de la societat en l'àmbit de la salut sexual i reproductiva. *Associació de Planificació Familiar de Catalunya i Balears (APFCB)* [Internet], disponible en: <http://apfcib.org/php/index.php> [Consulta: 9 set. 2007].

²²⁰ Cf. *Centre Jove d'Anticoncepció i Sexualitat (CJAS)* [Internet], Associació de Planificació Familiar de Catalunya i Balears, Barcelona, 2000, disponible en: <http://www.centrejove.org/home.htm> [Consulta: 9 set. 2007].

²²¹ Cf. Es poden consultar a: *Servei de Salut Pública i Consum* [Internet], Diputació de Barcelona, "Catàleg d'activitats educatives", disponible en: <http://www.diba.es/salutconsum/salutpublica/promociosalut/catalegactivitatseducatives.asp> [Consulta: 9 set. 2007]. I també a: *Oficina del Pla Jove* [Internet], Diputació de Barcelona, "Catàleg d'activitats per a joves", disponible en: <http://www.diba.es/plajove/cs salut.asp> [Consulta: 9 set. 2007].

3. "Sexualitat i afectivitat per a joves". Té 63 pàgines i és molt complet.

Des de l'àmbit privat també hi ha diferents entitats que contribueixen a ampliar l'oferta d'iniciatives i materials orientats a l'EAS. Una d'elles és l'Institut Borja de Bioètica, amb materials editats sobre Pedagogia de la Sexualitat. També ofereix la intervenció en les aules a partir de diferents tallers sobre EAS²²².

La Fundació Jaume Bofill ha fet una aportació destacada en elaborar una sèrie de vídeos amb un format molt adient pels destinataris. Tot i que en general són força interessants, alguna expressió o algun enfocament no es considera prou encertat si es té en compte l'edat dels destinataris.²²³

L'Institut d'Estudis de la Sexualitat i la Parella, a més de comptar amb una oferta prou àmplia de serveis i de professionals preparats en temes relacionats amb la sexualitat, també ofereix la possibilitat de desenvolupar tallers als centres educatius. Està organitzat al voltant de quatre àrees: clínica, educativa, comunitària i professional²²⁴.

Propostes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat a l'Estat espanyol

Pel que fa a l'Estat espanyol, tan sols es farà esment d'algunes iniciatives existents i que tenen algun tret característic. No es parlarà dels programes que aquesta recerca ha desenvolupat àmpliament.

Un programa molt reeixit i reconegut, fins i tot fora dels límits de l'Estat espanyol, és l'elaborat pel col·lectiu Harimaguada de Canàries. En diverses ocasions en aquest estudi s'hi fa referència i també en l'apartat de materials. En aquest cas es pot parlar d'un veritable programa²²⁵ amb una sistematització d'actuacions a diferents nivells en l'àmbit educatiu, sistematització d'activitats, de continguts i organització segons els nivells als quals es pot adreçar el programa. Cal valorar molt l'esforç de formació del professorat implicat i dels pares de l'alumnat que intervé en el programa. Són molt valuosos els materials elaborats per aquest equip, que presenten un ventall de possibilitats per a treballar diferents aspectes de l'EAS amb l'alumnat adaptats segons les circumstàncies i els contextos en els quals es desenvolupa l'EAS. Han arribat a intervenir gairebé en 200 centres de l'arxipèlag canari, però actualment el govern autonòmic no ha continuat subvencionant les seves activitats²²⁶. Les carpetes es poden trobar a diferents biblioteques, entre les quals, la Biblioteca de Mundet de la Universitat de Barcelona.

La Cruz Roja espanyola també ha dut a terme una campanya atractiva respecte al format que consisteix a muntar una carpa informativa sobre sexualitat a les platges espanyoles que va fent

²²²Cf. *Institut Borja de Bioètica. Universitat Ramon Llull* [Internet], Institut Borja de Bioètica. Universitat Ramon Llull, Barcelona, 2006, "L'Institut", op. cit.

²²³ Veure l'apartat 5.3., p. 141. Més informació a: *Fundació Jaume Bofill* [Internet], Barcelona, "Vídeos", disponible en: <http://www.fbofill.cat/index.php?codmenu=12> [Consulta: 9 set. 2007].

²²⁴Cf. *Institut d'Estudis de la Sexualitat i la Parella* [Internet], disponible en: <http://www.iesp.info/presentacio.htm> [Consulta: 9 set. 2007].

²²⁵ Veure p. 28 on es defineix el que s'enten per programa.

²²⁶Més informació a: *Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya* [Internet], Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació, "Sexualitat", disponible en: <http://www.xtec.es/recursos/valors/valor189.htm> [Consulta: 12 set. 2007]. També a: *Colectivo Harimaguada* [Internet], Santa Cruz de Tenerife, "Programa Harimaguada. Programa de educació afectivo-sexual", disponible en: http://www.harimaguada.org/joomla/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=36 [Consulta: 9 set. 2007].

ruta i que es manté dos dies en un lloc concret. És una manera d'apropar la informació als interessats²²⁷.

Altres programes es troben desenvolupats en diferents publicacions i no es disposa d'altra informació pel que fa a la posada en pràctica. En destaquem tres per la seva bona organització, la sistematització i la proposta d'activitats concretes.

Pere Font és l'autor de la publicació *Pedagogia de la sexualitat* editada per Graó a Barcelona l'any 1991. Després d'una visió general en la qual defineix alguns termes importants com la diferència entre informació i educació o l'especificitat de l'educació de l'afectivitat i l'educació de la sexualitat, passa a donar orientacions per a educadors i educadores, pares i mares. S'exposa acuradament com s'ha de desenvolupar un programa d'educació sexual a l'escola, especificant les característiques de cada grup d'edats de l'alumnat. Finalment s'hi troben una relació d'activitats possibles a desenvolupar així com diversos recursos per a recolzar l'educació de l'afectivitat i la sexualitat a l'escola.

La següent proposta està publicada per l'editorial Narcea a Madrid l'any 1995. L'autora és Mª Luisa López i el títol dels materials: *Educación afectivo-sexual. Planteamiento integrado e interdisciplinar y veinte unidades didácticas*. El material presenta un plantejament interdisciplinar dels continguts que es poden integrar en el concepte d'educació sexual. Mitjançant vint unitats didàctiques adreçades a alumnes de l'ESO es tracten qüestions referides a la fisiologia i filosofia del sexe. El material és força didàctic i té un interessant enfocament integrat en el currículum de diferents àrees. També inclou l'àrea de religió. Algun aspecte potser ha quedat ja obsolet.

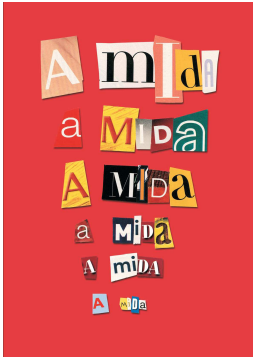
Carles Ariza Cardenal, Maria Dolors Cesari i Marian Gabriel y Galán, juntament amb l'editorial Narcea i l'Institut Borja de Bioètica són els responsables de la publicació de l'obra *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, l'any 1991. Comença amb unes orientacions preliminars on s'emmarquen els temes que desenvoluparà després i on presenten els conceptes fonamentals que cal tenir presents. La primera part es dedica als fonaments psicològics i les orientacions pedagògiques que han de guiar el programa. Les finalitats i objectius de la programació són explicats en el segon capítol. Després es tracten els continguts i la metodologia. Es dedica un ampli apartat als recursos pedagògics. I s'acaba donant importància a l'avaluació del programa i oferint eines per a dur-la a terme.

5.2. SELECCIÓ DE RECURSOS I MATERIALS

A l'apartat anterior ja s'han anat esmentant diferents materials i recursos pel fet d'anar molt relacionats amb l'entitat que es presentava. Tanmateix s'han volgut destacar els següents, bé perquè es coneixen directament, bé perquè l'enfocament és original o interessant.

²²⁷Cf. *Campaña sexo con seso* [Internet], Cruz Roja Juventud, disponible en: <http://www.sexoconseso.com/> [Consulta: 9 set. 2007].

- “A MIDA” (Materials d'educació en valors per a fer de tutor/a a l'ESO) és fruit de LA col·laboració que durant dos cursos escolars han dut a terme el GREM (Grup de Recerca d'Educació Moral) de la Universitat de Barcelona, sis instituts d'educació secundària i la Fundació Jaume Bofill.

El format i els exercicis són molt bons. Els temes molt ben trobats per fer una veritable formació en valors en els alumnes. No és un material que serveixi exclusivament per a tractar l'educació de l'afectivitat i la sexualitat, però estableix uns fonaments on, al nostre entendre, s'ha d'arrelar tota educació. És possible que el professorat no estigui totalment d'acord amb l'orientació d'algun tema, però és fàcil adaptar les propostes que s'hi troben²²⁸.

- García Fernández, José Luis *Guía práctica de información sexual para el educador* Pamplona, Medusa, 1990 (primera reimpressió).²²⁹ Aquest llibre és una guia per a l'educador que ha de treballar l'educació sexual com a eix transversal del currículum tant a primària com a secundària. Parteix d'uns materials que varen ser experimentats al País Basc i a Navarra a partir d'unes edicions anteriors més modestes, que un cop avaluades i rectificades el seu resultat final va ser altament satisfactori. Aquesta guia té com a novetat l'aportació d'un conjunt d'idees, filtrades i contrastades de diverses experiències professionals, amb la finalitat d'oferir des d'una perspectiva global i pràctica, la seva utilitat als docents que la necessitin.

- Federació Catalana de l'Esplai *T'estimo*. Barcelona. Federació Catalana de l'Esplai, 2002, Programa amb activitats amb una graduació de nivells des de 3 anys a 17.

La proposta educativa *T'estimo* és un programa per a fomentar les relacions d'amistat i de convivència i la mediació com una eina educativa. Com que vivim en societat i convivim amb els altres, cal que des de l'educació es dediqui temps i esforços a treballar les relacions humanes. Tot el que fem, ho fem amb interacció constant amb els altres, és per això, que es fa una aposta per centrar l'interès en aquest àmbit. Inclou material teòric per a la reflexió que pretén ajudar els educadors i educadores a sensibilitzar-se abans d'iniciar l'aplicació pràctica amb els infants i joves. També comprèn un fitxer d'activitats. Material didàctic amb diverses propostes d'activitats individuals de petits (3-8 anys), mitjans (8-12 anys) i joves (12-17 anys).

²²⁸Cf. PADROS CUXART, M. (et al.), *A mida. Material d'educació en valors per a fer de tutor/a a l'ESO* [en línia], GREM de la Universitat de Barcelona – Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 2002, disponible en: <http://www.senderi.org/images/inici.pdf> [Consulta: 9 set. 2007].

²²⁹Més informació: *Xarxa telemàtica educativa de Catalunya* [Internet], Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació, “Mediateca dels centres de recursos pedagògics”, disponible en: http://www.xtec.net/cgi/mediateca_crp [Consulta: 9 set. 2007].

- English and Media Center. *Mediarelate. El sexe i les relacions afectives en els mitjans de comunicació*. English and Media Center, 2005.²³⁰

Aquest CD recull la primera part de la versió adaptada dels materials educatius corresponents al projecte *MediaRelate. Understanding Media Images of Love, Sex and Relationships*. Aquestes lliçons són el resultat d'un treball finançat per la Unió Europea, que s'ha desenvolupat a partir de la col·laboració entre la University of London (School of Education), l'English & Media Center (Londres), l'Entertainment and Education Foundation (Gouda Holanda), i la Universitat Autònoma de Barcelona (Facultat de Ciències de la Comunicació). En el finançament d'aquest projecte també hi ha participat l'Institut d'Educació de l'Ajuntament de Barcelona i la Fundació Jaume Bofill. Les recerques de Buckingham & Bragg i Albergo van sorgir com a resposta a la preocupació pública per l'augment de material de contingut sexual als mitjans de comunicació. Es proposaven descobrir els significats que els adolescents –com a grup que comparteix motivacions similars, necessitats comunicatives i experiència prèvia amb els mitjans de comunicació- atorguen als continguts de sexe que troben en aquests mitjans, i quin tipus de relació estableixen entre ficció i realitat. La recerca de Bouman planteja la forma en què es poden treballar els guions de les telesèries d'èxit per tal d'aconseguir incorporar-hi missatges educatius, especialment en l'àmbit de l'educació sexual.

Les lliçons del programa *Mediarelate* han estat produïdes per l'*English & Media Center*, una institució anglesa establerta a Londres que, mitjançant els seus cursos i les seves publicacions, intenta ajudar els professors a desenvolupar estratègies per a l'ensenyament actiu. Aquest CD inclou la primera part de les lliçons angleses. Aquestes lliçons han estat adaptades al nostre entorn cultural, a partir dels resultats obtinguts en les proves pilot que es van fer amb diferents grups d'alumnes a quatre escoles de Barcelona i àrea metropolitana durant la tardor-hivern del curs 2004-2005.

aula mèdia

- Una web, especialment interessant és Aula Mèdia²³¹. Aquesta és una revista digital que ofereix informació i recursos sobre l'educació en comunicació al professorat, a investigadors i a qualsevol persona interessada. Es poden trobar articles, estudis, reflexions, experiències i recursos didàctics sobre l'ensenyament de la premsa, la ràdio i la televisió. Són molt pràctiques les fitxes elaborades per treballar diferents valors a partir de pel·lícules, a l'apartat anomenat CinEscola. La pel·lícula *Princesas* amb la guia de treball, per exemple, és un excel·lent recurs per treballar el tema de la prostitució amb els alumnes més grans de secundària obligatòria o de batxillerat. Dins aquesta web s'hi pot trobar també un enllaç²³² amb el col·lectiu Baubo que treballa a partir de les sèries de televisió des de la perspectiva de l'educació sexual i de gènere i

²³⁰Es pot ampliar la informació a: *Senderi educació en valors* [Internet], “Mediarelate. El sexe i les relacions afectives en els mitjans de comunicació”, disponible en: http://www.senderi.org/modules.php?op=modload&name=Web_Links&file=index&req=viewlink2&lid=312 [Consulta: 9 set. 2007].

²³¹Es pot consultar a: *AulaMèdia* [Internet], disponible en: <http://www.aulamedia.org/> [Consulta: 9 set. 2007].

²³²Cf. *AulaMèdia* [Internet], “Les sèries de televisió des de la perspectiva de l'educació sexual i de gènere”, disponible en: <http://www.aulamedia.org/06/baubo.html> [Consulta: 9 set. 2007].

que dona pautes molt interessants per a utilitzar les sèries televisives com a eina d'educació a l'aula.

- Aquesta web presenta molts recursos per a treballar els valors a l'aula, entre els quals hi ha materials per a l'EAS.

Concretament ofereix una xarxa de recursos sobre l'educació per la pau, el desenvolupament i la interculturalitat. En els apartats referents a l'educació en valors es pot trobar la referència a algun llibre o a alguna experiència d'algun tema relacionat com les desigualtats i les actituds violentes. Un dels més interessants són els "Cuadernos para la coeducación" editats per l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona. Inclou material didàctic i propostes de dinàmiques de grup per a classes.

Els materials didàctics sobre Drets sexuals i reproductius a través del cinema, que s'inclouen a la web, estan adreçats a docents que treballen amb alumnat de 14 a 18 anys, amb l'objectiu de facilitar-los-hi una sèrie d'eines que els ajudin a informar, motivar, sensibilitzar i desenvolupar capacitats d'anàlisi i de crítica, a través del mitjà audiovisual. També s'hi troben fitxes molt completes per a treballar els temes amb l'alumnat²³³.

El material bibliogràfic que existeix sobre l'EAS és molt extens. Es pot trobar una bona mostra a l'Institut Català de la Dona i a la xarxa de biblioteques de les universitats de Catalunya.

5.3. ESTUDI DE MATERIAL VIDEOGRÀFIC EN CATALÀ

Els materials audiovisuals en el context de l'educació en l'afectivitat i la sexualitat en l'adolescència no poden ser treballats de forma autònoma o individual, sinó que han d'estar integrats en una programació que doni sentit a la seva utilització. Per aquest motiu, el fet d'incloure aquesta relació de materials en aquest treball té la finalitat de proporcionar al professorat el màxim d'informació necessària per tal de facilitar la tria del material adient en l'elaboració del seu propi programa d'educació de l'afectivitat i la sexualitat.

El contingut s'ha organitzat a través d'unes fitxes en format word. Els camps d'informació són els següents:

Nom de l'audiovisual, format (VHS, DVD), any de producció, lloc edició, editor, idioma, destinataris, durada, temes tractats, argument, comentari de Rafaela Subías²³⁴, comentari meu, tipus d'audiovisual, si hi ha guia de treball o no i com és. Aquest material es pot trobar als Centres de Recursos de la Generalitat de Catalunya.

²³³Es pot consultar a: *EduAlter. Xarxa de recursos sobre educació per a la pau, el desenvolupament i la interculturalitat* [Internet], Cañada, E., Rodríguez, A., Truño, M., "Els drets sexuals i reproductius a través del cinema. Sexualitat, identitats i relacions de gènere", disponible en: <http://www.edualter.org/material/cineiddsrr/indexcat.htm> [Consulta: 9 set. 2007].

²³⁴Rafaela Subías de la Fuente va desenvolupar una llicència el curs 04-05 en la qual també referenciava alguns materials audiovisuals relacionats amb l'educació de l'afectivitat i la sexualitat. SUBÍAS DE LA FUENTE, R., *Aprender a estimar sense prejudicis. Eines i materials curriculars per a l'educació afectiva i sexual*, op. cit.

Alguns d'aquests camps requereixen una explicació complementària. S'han triat prioritàriament materials en llengua catalana i produïts a Catalunya, tot i que també es troben materials en llengua catalana editats fora d'aquest àmbit territorial. Els materials en castellà només es proposen per dos motius molt concrets: s'han trobat fora de Catalunya, però es consideren prou interessants pel seu contingut, o bé es poden aconseguir fàcilment i es consideren materials de bona qualitat.

L'argument i els comentaris es descriuen àmpliament a les fitxes. Pel que fa al tema tractat s'han tingut en compte els que es trobarien dins les categories següents:

Biologia. Fa referència als aspectes relacionats amb l'anatomia i la fisiologia de la funció reproductora.

Antropologia. Ens referim al que es considera antropologia filosòfica i, dins d'aquest, l'enfocament aportat per Max Scheler segons el qual la persona és vista com a centre dinàmic dels actes volitius, emocionals i racionals.

Afectivitat-psicologia. Tot i que s'entén que és un aspecte relacionat amb l'antropologia, es considera separadament atès que l'afectivitat té un pes singular en el context que s'està considerant.

Altres categories destacades que es consideraven importants en l'audiovisual: **anticoncepció, malalties de transmissió sexual, família, homosexualitat, violència de gènere i coeducació.**

El concepte "tipologia" es categoritzarà com a documental si segueix un estil descriptiu de continguts que mostra de manera ordenada la informació sobre un tema; es considerarà narratiu, si se segueix una trama narrativa a través de la qual es van presentant les informacions rellevants; per tant, si hi ha personatges que, d'alguna manera, fan una representació, o bé serà anomenat documental-narratiu si hi ha personatges, però que no representen una història, sinó que intervenen d'alguna altra forma com, per exemple, fent entrevistes.

Pel que fa a l'avaluació del material es faran dos nivells. L'un en què es farà una valoració aproximada que utilitzarà la següent gradació:

- BAIXA: si la característica que s'avalua està malament.
- CORRECTA: si aquest aspecte està bé, és correcte.
- ALTA : si aquest aspecte està molt bé.
- EXCEL·LENT: si resulta pràcticament immillorable en aquest aspecte.

L'altre tipus d'avaluació serà més ampli i es catalogarà com a comentaris del material. S'inclouen els de l'autora d'aquesta llicència i/o els de Rafaela Subías. En alguns casos es trobaran els dos comentaris i en d'altres només un d'ells.

S'han tingut en compte principalment els materials que es poden trobar als centres de recursos pedagògics, ja que són els que poden tenir una major accessibilitat pel professorat.

Relació de vídeos registrats en les fitxes

La relació següent es fa per ordre alfabètic; serà el mateix que es seguirà a les fitxes de cada vídeo.

01. Canviar i créixer
02. Cosa d'hormones
03. Dossier sida
04. Educació de la sexualitat humana. Primera unitat didàctica
05. El cuerpo humano. Adolescencia: la rebelión hormonal
06. El cuerpo humano. El universo del cerebro
07. El cuerpo humano. La historia de la vida. *També apareix amb el nom "Una màquina perfecta"*
08. El milagro de la vida
09. És fonamental. Parlar d'homosexualitat a l'escola
10. Famílies
11. Història de la sexualitat
12. Instintos humanos 9. Deseos profundos
13. Joves, sida i plaer
14. La otra cara del sida
15. La sida, viure i conviure
16. Les coses són com són
17. L'homosexualitat
18. Mares o nenes
19. Programa educatiu Ausonia
20. Programa didàctic: l'adolescència i tu
21. Reportage: le sida
22. Sentir que sí, sentir que no
23. Serà nen o nena? Més enllà de la sexualitat
24. Sexualitats
25. Sí a la vida
26. Sida, saber ajuda

Fitxes dels audiovisuals en format VHS o bé DVD que es troben als CRP

01 CANVIAR I CRÉIXER
Format: VHS
Any de producció: 1998
Lloc edició i editorial/ autors: Pere Font. Fundació Serveis de Cultura Popular. Barcelona
Idioma: Català
Durada. 45 minuts
Destinataris: Secundària

TIPOLOGIA: DOCUMENTAL NARRATIU
<p>Temàtica: Biologia, fisiologia, relacions interpersonals, pubertat. Presenta els canvis fisiològics i psicològics que caracteritzen la pubertat i l'adolescència.</p> <p>Continguts:</p> <p>Consta de dos capítols "En Gon i la Non" i "Pubertat".</p> <p>"En Gon i la Non": Introducció a l'educació sexual a partir de dos micos. Es veuen els rols diferents de mascles i femelles.</p> <p>"Pubertat": Procés de maduració sexual a la pubertat a partir de la vivència de nois i noies.</p> <p>Valors que potencia o presenta: Exposició molt clara i adaptada dels conceptes, principalment "En Gong i la Non"</p>
GUIA DIDÀCTICA: Sí. També proposta d'activitats.

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT					
Eficàcia, rellevància, etc.		EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
	"En Gon i la Non"		X		
	"Pubertat"			X	
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS					
Imatges, gràfics, ritme, etc.		EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
	"En Gon i la Non"	X			
	"Pubertat"			X	
ASPECTES PEDAGÒGICS					
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic		EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
	"En Gon i la Non"	X			
	"Pubertat"		X		
COMENTARIS					
<p>Rafaela Subías Es recomana únicament la segona part titulada <i>Pubertat</i>. És adequada per al primer cicle de l'ESO. Il·lustra el procés de maduració sexual a la pubertat. Les i els protagonistes són noies i nois que es converteixen en joves. L'exposició se centra més aviat en el punt de vista biològic, tot i que també reflecteix alguns aspectes relatius als canvis que es produiran en la forma de pensar o de relacionar-se amb les altres persones.</p> <p>Mercè Lajara "En Gon i la Non" es recomana per a cicle mitjà i superior d'ensenyament primari. És una introducció a l'educació sexual a partir de dos micos. Es veuen els rols diferents de mascles i femelles. El format és molt atractiu per aquestes edats. L'explicació és molt clara, fins i tot la part més difícil: la fisiologia dels aparells reproductors. "Pubertat" adequat per a cicle superior de primària i primer cicle de secundària. Una presentació molt correcta, tot i que no és tan atractiva com el muntatge anterior. Ambdós documentals van acompanyats per una guia i una proposta d'activitats interessant. El material ve acompanyat d'una guia amb diverses propostes per treballar el tema. La presentació del vídeo és molt atractiva pel fet de ser una modalitat documental-narratiu, amb personatges força creïbles. La projecció tan sols és una presentació del tema i es requereix un major aprofundiment. Hi ha el perill que les situacions presentades puguin ser còpiades com a habituals pels alumnes, per això no és recomanable sense un treball previ i posterior.</p>					

VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
"En Gon i la Non"		X		
"Pubertat"			X	

02 COSA D'HORMONES

Format: DVD

Any de producció: 2002

Lloc edició i editorial/ autors: Bartomeu Vilà, Martina Rubio [realització]; Alfonso Vega [producció]; Esteve, Blanca; Babia-Privat, Tonet; Herrero, Ramon; Penya, Josep; [guió]; Font, Pere; [guia didàctica i assessorament]; Fundació Jaume Bofill.

Idioma: Català

Durada. DVD de 27 minuts. Consta de 6 capítols, de 5, 3, 3, 6, 3, 7 minuts.

Destinataris: Educació primària. 1r cicle ESO.

TIPOLOGIA: DOCUMENTAL NARRATIU

Temàtica: Educació sexual, biologia, fisiologia, psicologia, relacions interpersonals. Característiques biològiques, emocionals i relacionals de la pubertat

Continguts:

- . Trets generals de la pubertat. Comportaments i sentiments.
- . Canvis físics propis de la pubertat.
- . Importància de les relacions interpersonals, propis de la pubertat.
- . Preocupació per la pròpia imatge (autoimatge).
- . Relacions amb la família en l'etapa pubertal
- . La pubertat com a canvi integral cap a la culminació de la personalitat.

Valors que potencia o presenta: acceptació de la pròpia imatge, naturalitat en les relacions amb els amics i amb els pares

GUIA DIDÀCTICA: Sí. La guia didàctica té 29 pàgines amb orientacions, suggeriments d'activitats i bibliografia.

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Eficàcia, rellevància, etc.		X		

ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Imatges, gràfics, ritme, etc.	X			

ASPECTES PEDAGÒGICS

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic		X		

COMENTARIS				
<p>Rafaela Subías Mercè Lajara</p> <p>La presentació i format d'aquest vídeo és molt atractiva i propera als alumnes d'aquesta edat. En especial es recomanen els capítols primer, que centra el tema de la pubertat, el segon, que parla dels canvis del cos i el cinquè que presenta les relacions amb els pares. En el tercer es podria qüestionar com es planteja la masturbació. Una expressió que s'utilitza: "És clar que les noies es masturben, com nosaltres!; "Home, com nosaltres, no". Pel que fa al quart capítol que tracta l'autoimatge, pot ser prematur, segons el nostre parer, que un noi de 12 anys afirmi: "Si féssim l'amor sense prendre precaucions, les noies es podrien quedar embarassades". En la mateixa línia també es qüestionaria el capítol sisè, <i>Una nova manera de pensar</i>, en la que un noi, també de 12 anys, afirma: "A partir d'ara ja portaré un condó a la cartera". Inclou una guia que orienta sobre la manera de treballar el vídeo i hi ha altres activitats complementàries.</p>				
VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
		X		

03. DOSSIER SIDA
<p>Format: DVD</p> <p>Any de producció: 1993</p> <p>Lloc edició i editorial/ autors: France 2; [canal de televisió]. Departament d'Ensenyament; Centre de Recursos de Llengües Estrangeres.</p> <p>Idioma: Versió original en francès, subtitulada en català, castellà o anglès.</p> <p>Durada: 4 minuts.</p> <p>Destinataris: Alumnes secundària; secundària obligatòria; batxillerat. Pot servir per tractar el tema a l'àrea de llengua francesa, com a complement d'un treball més ampli.</p>
TIPOLOGIA: DOCUMENTAL
<p>Temàtica: Sida, biologia, fisiologia. La temàtica d'aquest DVD gira a l'entorn de la Sida.</p> <p>Continguts:</p> <ul style="list-style-type: none"> . Imatges, mapes i xifres de l'OMS sobre la sida a França i al món. . Informació dels darrers tractaments i investigació de la Sida. . Prevenció de la Sida a les escoles. . Indicacions de com viure la malaltia. . S'hi inclouen declaracions de joves i del testimoni d'un afectat.
Valors que potencia o presenta:
<p>GUIA DIDÀCTICA: No</p>

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
Eficàcia, rellevància, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
Imatges, gràfics, ritme, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
ASPECTES PEDAGÒGICS				
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
COMENTARIS				
<p>Rafaela Subías</p> <p>Mercè Lajara</p> <p>No visualitzat.</p>				
VALORACIÓ GLOBAL				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA

04. EDUCACIÓ DE LA SEXUALITAT HUMANA. PRIMERA UNITAT DIDÀCTICA

Format: VHS

Any de producció: 1992

Lloc edició i editorial/ autors: *Fundació pro vida de Catalunya. Viavideo Televisió.*

Idioma: Català

Durada. 23 minuts.

Destinataris: Secundària; cicles formatius; primer grau de formació professional; secundària obligatòria.

TIPOLOGIA: DOCUMENTAL. Conté imatges preses de la vida real i dibuixos.

Temàtica: biologia, psicologia, educació moral, educació sexual.
Tracta de la sexualitat humana.

Continguts:

- . Concepció àmplia de la sexualitat humana no deslligada de l'amor i d'altres conceptes com la comunicació, l'afectivitat, l'estima, la tendresa, la procreació, la família...
- . Diferències entre amor i enamorament.
- . Recomanació dels mètodes naturals.
- . Qüestionament dels mètodes anticonceptius, l'homosexualitat, masturbació...

Valors que potencia o presenta:

GUIA DIDÀCTICA: Sí

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
Eficàcia, rellevància, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
				X
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
Imatges, gràfics, ritme, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
				X
ASPECTES PEDAGÒGICS				
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
				X
COMENTARIS				
<p>Rafaela Subías</p> <p>Mercè Lajara</p> <p>Interessant la definició de salut sexual que s'esmenta a partir de les indicacions de l'OMS: Capacitat de fruit del comportament sexual i procreador i de controlar-lo d'acord amb l'ètica personal i social. La guia és força completa amb moltes orientacions per treballar el material i amb qüestionaris, però cal adequar el llenguatge. Les imatges del vídeo no són prou adients, es veu antiquat. Alguns continguts també necessitarien una revisió pel que fa l'enfocament o la manera de presentar-los com el tema del plaer, per exemple.</p>				
VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
				X

05. EL CUERPO HUMANO. ADOLESCENCIA: LA REBELIÓN HORMONAL

Format: DVD

Any de producció: 2003

Lloc edició i editorial/ autors: Richard Dale (direcció). BBC Worldwide. Salvat..

Idioma: Versió original en anglès. Subtítols en català, castellà i anglès.

Durada. 50 minuts.

Destinatari: Alumnes secundària; secundària obligatòria; batxillerat.

TIPOLOGIA: DOCUMENTAL NARRATIU

Temàtica:

"El cos humà" és una sèrie de vuit capítols que proposa una exploració a l'interior del cos humà i un seguiment de les diferents etapes de la vida humana mitjançant la més moderna tecnologia informàtica i audiovisual. Aquest capítol se centra en la pubertat.

Continguts:

. Etapa de la pubertat a través del testimoni en primera persona d'una nena de dotze anys que explica el procés de transformació que porta a l'ésser humà a la maduresa física, emocional i sexual.

Valors que potencia o presenta:				
GUIA DIDÀCTICA: No.				
ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
Eficàcia, rellevància, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
Imatges, gràfics, ritme, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
ASPECTES PEDAGÒGICS				
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
COMENTARIS				
Rafaela Subías: Mercè Lajara: No visualitzat				
VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA

06. EL CUERPO HUMANO. EL UNIVERSO DEL CEREBRO

Format: DVD

Any de producció: 2003

Lloc edició i editorial/ autors: Richard Dale (direcció). BBC Worldwide. Salvat.

Idioma: Versió original en anglès. Subtítols en català, castellà i anglès.

Durada. 50 minuts.

Destinataris: Alumnes secundària; secundària obligatòria; batxillerat.

TIPOLOGIA: DOCUMENTAL NARRATIU

Temàtica: Biologia, fisiologia, psicologia.

"El cos humà" és una sèrie de vuit capítols que proposa una exploració a l'interior del cos humà i un seguiment de les diferents etapes de la vida humana mitjançant la més moderna tecnologia informàtica i audiovisual. Aquest capítol se centra bàsicament en el cervell.

Continguts:

- . Funcionament del cervell.
- . Funcions del cervell: memòria, percepció, emoció...
- . Característiques físiques i psicològiques de l'edat adulta

Valors que potencia o presenta:				
GUIA DIDÀCTICA: No.				
ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
Eficàcia, rellevància, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
Imatges, gràfics, ritme, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
ASPECTES PEDAGÒGICS				
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
COMENTARIS				
Rafaela Subías				
Mercè Lajara				
No visualitzat.				
VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA

07. EL CUERPO HUMANO. LA HISTORIA DE LA VIDA També apareix amb el nom "Una màquina perfecta"

Format: DVD

Any de producció: 2003

Lloc edició i editorial/ autors: Richard Dale (direcció). BBC Worldwide. Salvat.

Idioma: Versió original en anglès. Subtítols en català, castellà i anglès.

Durada. 50 minuts.

Destinataris: Alumnes secundària; secundària obligatòria; batxillerat.

TIPOLOGIA: .DOCUMENTAL

Temàtica: Biologia, fisiologia, psicologia.

"El cos humà" és una sèrie de vuit capítols que proposa una exploració a l'interior del cos humà i un seguiment de les diferents etapes de la vida humana mitjançant la més moderna tecnologia informàtica i audiovisual. Aquest capítol se centra bàsicament en la complexitat de l'organisme humà.

Continguts:

- . Funcionament del cos humà.
- . Estudi de les activitats internes que s'hi desenvolupen.

Valors que potencia o presenta:				
GUIA DIDÀCTICA: No.				
ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
Eficàcia, rellevància, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
Imatges, gràfics, ritme, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
ASPECTES PEDAGÒGICS				
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
COMENTARIS				
<p>Rafaela Subías</p> <p>Mercè Lajara</p> <p>No visualitzat.</p>				
VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA

08. EL MILAGRO DE LA VIDA

Format: VHS

Any de producció: 1998

Lloc edició i editorial/ autors: Richard Dale (direcció). BBC. The Learn Channel.

Idioma: Versió original en anglès, traduïda al català.

Durada. 57 minuts.

Destinataris: Alumnes secundària; secundària obligatòria; batxillerat.

TIPOLOGIA: DOCUMENTAL.

Temàtica: Educació sexual, biologia, fisiologia.

Forma part d'una sèrie de vuit capítols "Viaje al cuerpo humano" que proposa l'exploració a l'interior del cos humà. Aquest capítol explica tot el procés de fecundació, gestació i naixement d'un ésser humà. Mostra entre altres coses el moment de l'ovulació i de la fertilització per part de l'espermatozoide i fa un seguiment de la dona i del fetus durant els nou mesos de l'embaràs

Continguts:

- . Procés de fecundació, gestació i naixement d'un ésser humà.
- . Estudi del moment de l'ovulació i de la fertilització per part de l'espermatozou.
- . Seguiment de la dona i del fetus durant els nou mesos de l'embaràs.

Valors que potencia o presenta: imatges reals molt bones que permeten copsar millor la realitat de tot el procés reproductiu.

GUIA DIDÀCTICA: Sí.

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Eficàcia, rellevància, etc.		X		
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Imatges, gràfics, ritme, etc.		X		
ASPECTES PEDAGÒGICS				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic			X	
COMENTARIS				
<p>Rafaela Subías</p> <p>Mercè Lajara</p> <p>És un bon documental que facilita molt l'explicació i comprensió del procés reproductiu. La visualització amb un bon guió o unes preguntes per a que respongui l'alumnat esdevé un bon recurs dins l'àrea de ciències naturals. El vídeo va acompanyat d'una proposta didàctica elaborada per Pere Font.</p>				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
VALORACIÓ GLOBAL		X		

09. ÉS FONAMENTAL. PARLAR D'HOMOSEXUALITAT A L'ESCOLA

Format: VHS

Any de producció: 2001

Lloc edició i editorial/ autors: Debra Chasnoff, Helen Cohen; Women's Educational Media; [producció]. Fundació Jaume Bofill.

Idioma: "It's Elementary!" Versió original en anglès, subtitulada en català.

Durada. 38 minuts.

Destinataris: Ensenyants; gestors de l'educació; primària; professionals de l'educació; secundària obligatòria; educadors; pedagogs; psicòlegs; pares.

TIPOLOGIA: .DOCUMENTAL.

<p>Temàtica: Educació sexual, homosexualitat, prevenció de discriminacions i violència. Tractament de la homosexualitat en el marc educatiu, amb l'objectiu de trencar amb els estereotips, els prejudicis i la discriminació que pateixen les persones homosexuals.</p> <p>Continguts:</p> <ul style="list-style-type: none"> . Necessitat i conveniència d'introduir el tema de l'homosexualitat a les escoles a primària i secundària. . Lluita contra els prejudicis i conductes de discriminació, que poden portar a la violència. . Proposta educativa que promou el respecte i la dignitat de les persones.
Valors que potencia o presenta:
GUIA DIDÀCTICA: Sí. També altres propostes didàctiques.

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
Eficàcia, rellevància, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
Imatges, gràfics, ritme, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
ASPECTES PEDAGÒGICS				
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
COMENTARIS				
<p>Rafaela Subías Adreçat al professorat, planteja el tractament de l'homosexualitat en el marc educatiu, amb l'objectiu de trencar amb els estereotips, els prejudicis i la discriminació existent envers les persones d'aquesta orientació sexual. D'acord amb les edats de l'alumnat, una sèrie d'educadors i educadores ens mostren diferents maneres de tractar aquest tema en l'àmbit escolar per tal de prevenir els prejudicis i la violència que aquests generen.</p> <p>Mercè Lajara No visualitzat.</p>				
VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA

10. FAMÍLIES
Format: VHS
Any de producció: 2001
Lloc edició i editorial/ autors: Fundació Serveis de Cultura Popular. Barcelona. Fundació Jaume Bofill.
Idioma: Català
Durada. 36 minuts.
Destinataris: primària; secundària; secundària obligatòria; pares; educadors.

TIPOLOGIA: DOCUMENTAL NARRATIU.
Temàtica: Diferents models de família.
Continguts: . A partir del testimoni de nens i nenes, explicació de diferents tipus de família. Des de la viduïtat, l'adopció, la tutela d'avis o altres familiars, el divorci, les famílies monoparentals, les parelles homosexuals, els segons matrimonis, famílies amb membres d'origens i ètnies diferents, amb diferents colors de pell, etc.
Valors que potencia o presenta:
GUIA DIDÀCTICA: Sí

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
Eficàcia, rellevància, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
Imatges, gràfics, ritme, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
ASPECTES PEDAGÒGICS				
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
COMENTARIS				
<p>Rafaela Subías En aquest vídeo una sèrie de nens i nenes ens presenten les seves famílies, unes famílies "diferents" del model estàndard de família al qual habitualment ens referim, i que consta d'un matrimoni heterosexual i d'una o més criatures. La varietat de situacions que hi veiem reflectides inclou des de la viduïtat, l'adopció, la tutela de familiars, les famílies monoparentals, els segons matrimonis, fins les parelles formades per persones del mateix sexe, etc. Pretén ser un instrument per introduir els diferents models familiars, perquè són models cada vegada més presents en la nostra realitat.</p> <p>Mercè Lajara No visualitzat.</p>				
VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA

11. HISTÒRIA DE LA SEXUALITAT
Format: VHS
Any de producció: 1990
Lloc edició i editorial: Televisió de Catalunya. Aquest documental va ser un dels programes de la sèrie "Curar-se en salut" que s'emetia per la televisió catalana
Idioma: Català

Durada: 180 minuts. “Història de la sexologia” de 41 minuts; “Aspectes de la sexualitat” de 43 minuts.
Destinataris: ensenyants, professionals de l'educació secundària.
TIPOLOGIA: DOCUMENTAL
Temàtica: Sexologia, biologia, psicologia, fisiologia.
Continguts: 1. Història de la sexologia. Durada: 41 minuts. És apropiat per a persones adultes. Es presenten els diferents investigadors del tema al llarg de la història i les seves conclusions. El format es fa una mica pesat perquè són entrevistes a diferents personalitats en aquest camp. 2. Aspectes biològics de la sexualitat. Durada: 43 minuts. És apropiat per a persones adultes. Es dona una explicació molt detallada dels fonaments biològics que donen lloc a un sexe biològic o a un altre i fa referència a la pressió cultural com a origen de l'orientació sexual. També s'expliquen molt acuradament les fases i els mecanismes que intervenen en la resposta sexual. 3. Orientació sexual. Transsexualisme. Explica la diferència entre homosexual (se sent del seu sexe, però experimenta atracció pel mateix sexe) i transsexual (se sent del sexe contrari al seu sexe biològic).
Valors que potencia o presenta: informacions interessants pels educadors.
GUIA DIDÀCTICA: No

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Eficàcia, rellevància, etc.				X
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Imatges, gràfics, ritme, etc.				X
ASPECTES PEDAGÒGICOS				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic			X	
COMENTARIS				
Rafaela Subías Mercè Lajara Hi ha diferents reportatges: “Història de la sexologia”. És apropiat per a persones adultes. Es presenten els diferents investigadors del tema al llarg de la història i les seves conclusions. El format es fa una mica pesat perquè són entrevistes a diferents personalitats en aquest camp. “Aspectes biològics de la sexualitat”. És apropiat per a persones adultes. Es dona una explicació molt detallada dels fonaments biològics que donen lloc a un sexe biològic o a un altre i fa referència a la pressió cultural com a origen de l'orientació sexual. També s'expliquen molt acuradament les fases i els mecanismes que intervenen en la resposta sexual. “Orientació sexual. Transsexualisme”. Explica la diferència entre homosexual (se sent del seu sexe, però experimenta atracció pel mateix sexe) i transsexual (se sent del sexe contrari al seu sexe biològic).				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
VALORACIÓ GLOBAL				X

12. INSTINTOS HUMANOS 9. DESEOS PROFUNDOS**Format:** DVD**Any de producció:** 2003**Lloc edició i editorial/ autors:** Richard Dale (direcció). BBC Worldwide. Salvat..**Idioma:** Versió original en anglès. Subtítols en català, castellà i anglès.**Durada.** 50 minuts.**Destinatari:** Alumnes secundària obligatòria; batxillerat.**TIPOLOGIA:** DOCUMENTAL**Temàtica:** Biologia, fisiologia, psicologia.

“El cos humà” és una sèrie que proposa una exploració a l'interior del cos humà i un seguiment de les diferents etapes de la vida humana mitjançant la més moderna tecnologia informàtica i audiovisual. Aquest capítol se centra bàsicament en l'instint sexual.

Continguts:

. L'instint sexual humà.

. L'instint sexual com a factor que condiciona les relacions entre home i dona.

Valors que potencia o presenta:**GUIA DIDÀCTICA:** No.**ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT**

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Eficàcia, rellevància, etc.				

ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Imatges, gràfics, ritme, etc.				

ASPECTES PEDAGÒGICS

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic				

COMENTARIS

Rafaela Subías

Mercè Lajara

VALORACIÓ GLOBAL

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA

13. JOVES, SIDA I PLAER				
Format: VHS				
Any de producció: 1993				
Lloc edició i editorial: Josep Lluís Bimbela [coordinació i idea original]; Equips de prevenció de la SIDA. Ariel				
Idioma: Català				
Durada: 20 minuts.				
Destinatari: formació professional, secundària, batxillerat.				
TIPOLOGIA: DOCUMENTAL. DIBUIXOS ANIMATS I IMATGES REALS.				
Temàtica: Educació sexual per a la salut, biologia, medicina preventiva, psicologia. L'objectiu de la cinta és posar a l'abast d'un públic adolescent informació bàsica sobre la SIDA				
Continguts:				
<ul style="list-style-type: none"> · Informació bàsica sobre la SIDA per a un públic adolescent. · Informació sobre les vies de transmissió del virus i les mesures de prevenció. · Pràctiques de risc més usuals i maneres d'evitar el contagi. · Avantatges de practicar sexe segur 				
Valors que potencia o presenta:				
GUIA DIDÀCTICA: No				

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
Eficàcia, rellevància, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
Imatges, gràfics, ritme, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
ASPECTES PEDAGÒGICS				
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
COMENTARIS				
Rafaela Subías				
Mercè Lajara				
VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA

14. LA OTRA CARA DEL SIDA**Format:** VHS**Any de producció:** 1992**Lloc edició i editorial/ autors:** A. López. Ministerio de Sanidad y Consumo; Telemadrid; [Madrid].**Idioma:** Castellà.**Durada.** 45 minuts.**Destinataris:** Secundària obligatòria; batxillerat.**TIPOLOGIA:** .DOCUMENTAL AMB TESTIMONIS**Temàtica:** Malalties infeccioses, Sida, medicina, biologia, marginació social.

A partir de diferents testimonis de persones seropositives i malaltes de Sida, a més de metges especialistes, familiars i persones de l'administració pública, el vídeo reflecteix una realitat social i humana de la qual vivim totalment al marge si la Sida no ens afecta en un entorn molt proper.

Continguts:

- . Origen de la Sida.
- . Mecanisme d'actuació, els tractaments.
- . Estratègies més elementals de prevenció
- . Malentesos sobre el contagi de la malaltia
- . Marginació i exclusió social dels malalts.

Valors que potencia o presenta:**GUIA DIDÀCTICA:** No.**ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT**

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Eficàcia, rellevància, etc.				

ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Imatges, gràfics, ritme, etc.				

ASPECTES PEDAGÒGICS

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic				

COMENTARIS

Rafaela Subías

Mercè Lajara

VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA

15. LA SIDA, VIURE I CONVIURE**Format:** VHS**Any de producció:** 1998**Lloc edició i editorial/ autors:** Programa de Mitjans Audiosivuals del Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya. Programa d'educació per a la salut a l'escola.**Idioma:** Català**Durada.** 22 minuts.**Destinatari:** Professors i ensenyament postobligatori.**TIPOLOGIA:** DOCUMENTAL AMB ENTREVISTES AMB ESPECIALISTES I AFECTATS**Temàtica:** Sida, medicina, biologia.**Continguts:**

- . La Sida: definició.
- . La Sida: quines són les vies d'infecció i com es detecta.
- . La Sida: prevenció a l'escola i a la família.
- . Metodologia per treballar el tema.

Valors que potencia o presenta:**GUIA DIDÀCTICA:** No**ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT**

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Eficàcia, rellevància, etc.			X	

ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Imatges, gràfics, ritme, etc.			X	

ASPECTES PEDAGÒGICS

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic			X	

COMENTARIS**Rafaela Subías****Mercè Lajara**

És adequada per professors i ensenyament postobligatori. El professor haurà de valorar la conveniència en altres nivells.

Està estructurat en forma d'entrevistes a persones i professionals relacionats amb el problema de la sida; una noia infectada fa de lligam d'una forma interessant i creïble entre els diferents temes que es presenten: què és la SIDA, com actua el virus, quines són les vies d'infecció, com es detecta? Es presenten aspectes sobre la prevenció en diferents àmbits: família, escola. Es mostra un exemple de metodologia per treballar el tema a l'escola: els alumnes grans ho expliquen als més petits.

La informació no està molt actualitzada tot i que té aspectes interessants. Es fa constar la importància d'educar en valors i la necessitat de tenir un projecte d'educació per a la salut a l'escola que incideixi més en "educar" que en "instruir", tot i que, al nostre entendre, en la part de la prevenció es fa un tractament excessivament elogiós de l'efectivitat del preservatiu.

VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
			X	

16. LES COSES COM SÓN. EL CULTE AL COS.

Format: VHS

Any de producció: 1995

Lloc edició i editorial/ autors: Direcció de Francesc Escribano. TV3; (producció) Televisió de Catalunya.

Idioma: Català

Durada. 42 minuts.

Destinataris: Adults; ensenyants; professionals de l'educació; animadors culturals; educadors; Cicle formatiu de Grau Mitjà i Superior, Educació Secundària Obligatòria i batxillerat.

TIPOLOGIA: DOCUMENTAL AMB TESTIMONIS

Temàtica: Sida, biologia; medicina; sociologia; medicina preventiva; problemes socials. Consta de tres capítols "Tot pel múscul", "El temple de la bellesa" i "Una obsessió perillosa". Un grup de joves analitza la importància que es dóna al cos i a la imatge personal.

Continguts:

- . "Tot pel múscul": Anàlisi de les sessions de bellesa de les cases comercials.
- . "El temple de la bellesa": Anàlisi de les activitats que es desenvolupen en un gimnàs on es practica el culturisme.
- . "Una obsessió perillosa": Mostra la joventut hospitalitzada a causa de les malalties psíquiques relacionades amb la disconformitat física personal, com l'anorèxia.
- . Finalitza amb un debat entre els joves sobre com superar aquestes situacions

Valors que potencia o presenta: El fet que es presenti com una recerca feta per nois i noies dóna atractiu al relat. Es pot utilitzar només una part, són independents uns dels altres. La part de l'anorèxia és especialment interessant.

GUIA DIDÀCTICA: No

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Eficàcia, rellevància, etc.		X		
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Imatges, gràfics, ritme, etc.		X		
ASPECTES PEDAGÒGICS				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic		X		

COMENTARIS				
<p>Rafaela Subías</p> <p>Mercè Lajara El plantejament està molt ben fet per a adolescents tot i que no es veu una crítica massa pronunciada al tema del culturisme i les cases de bellesa. El debat posterior és interessant, malgrat un dels adults que surt s'allarga massa amb els comentaris. És força interessant.</p>				
VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
		X		

17. L'HOMOSEXUALITAT
<p>Format: VHS</p> <p>Any de producció: 1987</p> <p>Lloc edició i editorial: Emissió TV3, programa "Curar-se en salut".</p> <p>Idioma: Català</p> <p>Durada: 42 minuts.</p> <p>Destinataris: Batxillerat. Educadors.</p>
<p>TIPOLOGIA: DOCUMENTAL AMB ENTREVISTES A ESPECIALISTES I TESTIMONIS</p>
<p>Temàtica: biologia, medicina, psicologia, sociologia. Estudi de l'homosexualitat des de diversos punts de vista i intentant cobrir tots els aspectes possibles des de l'etimologia del terme fins a les causes passant pels tòpics, conductes, activitats, etc.</p> <p>Continguts:</p> <ul style="list-style-type: none"> . El procés d'aprenentatge de la sexualitat com a factor influent en el desenvolupament sexual de l'individu. . Definició de l'homosexualitat de del punt de vista mèdic i científic. . Conseqüències socials dels errors de comprensió sobre l'homosexualitat: marginació. Tòpics sobre l'homosexualitat.
<p>Valors que potencia o presenta:</p>
<p>GUIA DIDÀCTICA: No</p>

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
Eficàcia, rellevància, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
				X
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
Imatges, gràfics, ritme, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
				X

ASPECTES PEDAGÒGICS				
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
				X
COMENTARIS				
<p>Rafaela Subies</p> <p>Mercè Lajara La gravació és de mala qualitat. Apareixen imatges provocatives respecte a relacions homosexuals masculines i femenines. Es mostra la presència de trets homosexuals en animals tot i que no són freqüents en general i en alguns casos es donen en situacions especials. Es fa un cert recorregut històric que mostra com ha estat considerada l'homosexualitat al llarg de la història i també es dona una visió actual a partir d'una enquesta al carrer –el tipus de resposta varia segons l'edat i l'aspecte de l'enquestat. Un dels estudiosos de més fama en el camp de la sexualitat ha estat Kinsey i les seves teories són recollides en molts volums sobre el tema. Ell postula que hi ha una gradació entre l'homosexualitat i l'heterosexualitat; és a dir que hi ha heterossexuals que poden sentir una certa atracció vers persones del mateix sexe, passant pel bisexuals fins a arribar als homosexuals que no senten atracció pel sexe contrari. També s'afirma que al llarg de la vida la persona varia respecte a aquesta gradació i que és a l'adolescència on és més habitual que aparegui aquest tipus de sentiment ja que es passa per períodes on es comparteix més amb persones del mateix sexe. Trencar el mite que els nois amanerats tinguin tendències homosexuals, n'hi ha que tenen un aspecte molt masculí.</p>				
VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
				X

18. MARES O NENES

Format: VHS

Any de producció: 1993

Lloc edició i editorial: Televisió de Catalunya

Idioma: Català

Durada: 31 minuts i 17 segons.

Destinataris: Ensenyants; formació professional; batxillerat.

TIPOLOGIA: DOCUMENTAL AMB TESTIMONIS.

Temàtica: Educació sexual per a la salut, biologia, medicina, psicologia. Adolescència i societat. El reportatge mostra diversos exemples d'adolescents embarassades i la seva vivència.

Continguts

- . Estudi sobre les elevades xifres d'embarossos entre adolescents en els últims anys respecte a la data de realització del vídeo que evidenciaven ja llavors risc sanitari i social.
- . Anàlisi de les causes dels embarossos adolescents: educació sexual en el si de la família i a l'escola.

Valors que potencia o presenta: Es pot captar en directe les vivències de diferents adolescents embarassades i la repercussió a la seva vida.

GUIA DIDÀCTICA: No

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Eficàcia, rellevància, etc.			X	
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Imatges, gràfics, ritme, etc.			X	
ASPECTES PEDAGÒGICS				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic			X	
COMENTARIS				
<p>Rafaela Subies</p> <p>Mercè Lajara És adequada per un visionat i posterior debat amb professors, amb pares i ensenyament postobligatori. El professor haurà de valorar la conveniència en altres nivells. El reportatge mostra diversos exemples d'adolescents embarassades i la seva vivència. Es mostren molts casos de noies amb nivell econòmic baix, mostrant una major tendència a avortar en classes socials altes. S'analitzen les causes dels embarassos en adolescents i es presenta l'educació sexual rebuda en el si de la família i a l'escola. En aquest darrer cas, un pedagog afirma: "no hi ha cap tipus de pla sistemàtic d'educació de l'afectivitat i la sexualitat a les escoles".</p>				
VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA

19. PROGRAMA EDUCATIU AUSONIA

Format: VHS

El vídeo (VHS) no té cap crèdit.

Any de producció: 1997

Lloc edició i editorial/ autors: Elena Horiuel Mató; José Muñoz Cosials. Ausonia; Departament d'Ensenyament; [col·laboració].

Idioma: Català

Durada: 15 minuts.

Destinataris: Ensenyants, secundària.

TIPOLOGIA: DOCUMENTAL.

<p>Temàtica: Biologia; psicologia; adolescència; educació per a la salut; educació sexual. Aquesta proposta didàctica pretén fomentar la reflexió sobre les transformacions físiques i psicològiques que es donen en l'adolescència.</p> <p>Continguts:</p> <ul style="list-style-type: none"> . Canvis generals físics i psíquics a l'adolescència. . Els canvis evidencien les diferències entre els sexes, valor que cal potenciar com a enriquiment. . La proposta didàctica presenta els tres blocs temàtics: canvi físic i de personalitat, fisiologia de la sexualitat i higiene.
<p>Valors que potencia o presenta: Especialment interessant la guia que acompanya el vídeo, fa un enfocament més ampli que els simples canvis físics. Activitats interessants.</p>
<p>GUIA DIDÀCTICA: Sí.</p>

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Eficàcia, rellevància, etc.			X	
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Imatges, gràfics, ritme, etc. Està confeccionat amb imatges fixes i gràfics				X
ASPECTES PEDAGÒGICS				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic			X	
COMENTARIS				
<p>Rafaela Subías</p> <p>Mercè Lajara És adequada per al primer cicle de l'ESO. Il·lustra el procés de maduració sexual a la pubertat. Les i els protagonistes són noies i nois entre 12 i 14 anys. L'exposició se centra més aviat en el punt de vista biològic, tot i que també reflecteix alguns aspectes relatius als canvis de caràcter i a la importància de tenir cura del cos a través de l'esport, la higiene i la dieta. Aquesta primera part està tractada de forma molt adient per al públic a qui va adreçat. El vídeo acaba fent propaganda de tampons i compreses. El material consta també d'un quadern d'exercicis per a l'alumne i una guia per al professor que són de molta qualitat. Actualment exhaurit, però encara es pot trobar en alguns CRP. La versió actualitzada es fa juntament amb la marca Evax que té aspectes molt interessants també, però es recomana que el professor compari ambdós materials i decideixi.</p>				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
VALORACIÓ GLOBAL			X	

20. PROGRAMA DIDÀCTIC: L'ADOLESCÈNCIA I TU**Format:** VHS**Any de producció:** 1999**Lloc edició i editorial/ autors:** E. Horiuel, J. Muñoz, E. Roig, F. Sanchís. Arbor& Ausonia. Barcelona**Idioma:** Català**Durada:****Destinataris:** Ensenyants, secundària i batxillerat.**TIPOLOGIA:** DOCUMENTAL**Temàtica:** Biologia, fisiologia, psicologia, relacions interpersonals, educació per a la salut.
Proposta didàctica d'educació afectivosexual i d'hàbits d'higiene dissenyada per poder-se aplicar a l'aula**Continguts:**

.Canvis físics i psicològics en l'adolescència

. Relacions interpersonals i grupals

. Aspectes biofisiològics de la sexualitat.

Hàbits d'higiene i estils de vida saludables

. Temes opcionals per tractar pel professorat: mètodes anticonceptius, malalties de transmissió sexual i trastorns de la conducta alimentària

Valors que potencia o presenta:**GUIA DIDÀCTICA:** Sí. Guia pel professorat de 30 pàgines Quadern d'exercicis per a 1r cicle d'ESO, de 42 pàgines i per al 2n cicle d'ESO de 38 pàgines**ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT****Eficàcia, rellevància, etc.**

EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
		X	

ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS**Imatges, gràfics, ritme, etc.**

EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
	X		

ASPECTES PEDAGÒGICS**Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic**

EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
		X	

COMENTARIS

Rafaela Subías

Mercè Lajara

VALORACIÓ GLOBAL

EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
		X	

21 . REPORTAGE: LE SIDA**Format:** VHS**Any de producció:** 1993**Lloc edició i editorial/ autors:** France 2; [canal de televisió]. Centre de Recursos de Llengües Estrangeres.**Idioma:** Francès.**Durada.** 14 minuts.**Destinatari:** Ensenyants, alumnes de secundària obligatòria; batxillerat. Pot ser utilitzat en classes de francès.**TIPOLOGIA:** .DOCUMENTAL AMB TESTIMONIS**Temàtica:** Sida, medicina, biologia, psicologia.

Conjunt de tres reportatges sobre la sida: la sida al món, les mesures contra la sida i la sida a les Antilles. També s'hi inclou el videoclip de la cançó "Je te promets" de Jhonny Halliday. La informació es presenta amb una veu en off i es complementa amb imatges i mapes del món en xifres. També s'hi inclouen declaracions de persones.

Continguts:

- . La sida: la sida al món.
- . La sida: mesures contra la malaltia.
- . La sida: la sida a les Antilles.

Valors que potencia o presenta:**GUIA DIDÀCTICA:** Sí. La guia de suport conté la transcripció del reportatge i de la cançó, lèxic i exercicis de comprensió.**ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT**

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Eficàcia, rellevància, etc.				

ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Imatges, gràfics, ritme, etc.				

ASPECTES PEDAGÒGICS

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic				

COMENTARIS

Rafaela Subías

Mercè Lajara

No s'ha visualitzat

VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA

22. SENTIR QUE SÍ, SENTIR QUE NO**Format:** VHS**Any de producció:** 1997**Lloc edició i editorial/ autors:** Fundació Serveis de Cultura Popular. Barcelona. Traducció de l'original elaborat al Canadà.**Idioma:** Català**Durada:** 22 minuts.**Destinatari:** primària; secundària; cicle mitjà; cicle superior**TIPOLOGIA:** DOCUMENTAL. ESCENIFICACIONS.**Temàtica:** Agressions sexuals.

Consta de 3 parts: "El meu cos és meu"; "Les tres preguntes de l'estrany", i "Demana ajuda".

Continguts:

. Aprendre a autoprotegir-se; Proposta de models de resposta a diferents situacions i afavoriment de comportaments que potencien la pròpia seguretat.

. "El meu cos és meu": Importància tant de diferenciar entre el plaer i el desplaer, com d'expressar els sentiments davant de determinades situacions d'incomoditat.

. "Les tres preguntes de l'estrany": Estratègia per evitar l'exhibicionisme i les agressions sexuals; èmfasi en la necessitat de contrarestar els sentiments de culpabilitat entre les víctimes d'aquests actes.

. "Demana ajuda": Necessitat que l'infant agredit demani ajuda a un adult de confiança.

Valors que potencia o presenta:**GUIA DIDÀCTICA:** Sí**ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT**

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Eficàcia, rellevància, etc.			X	

ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Imatges, gràfics, ritme, etc.			X	

ASPECTES PEDAGÒGICS

	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic			X	

COMENTARIS**Rafaela Subías**

Presenta un seguit de situacions que permeten identificar amb claredat quan una conducta ha de ser acceptada o ha de ser rebutjada en funció del plaer o del desplaer. Sense voler crear malentesos en aquest aspecte, es pretén dotar la canalla d'eines que els permetin detectar i saber com actuar davant de conductes que suposin una amenaça a la seva llibertat sexual. A la vegada s'intenta proporcionar elements per tal que els nois i les noies sàpiguin com actuar davant d'aquests fets i com adreçar-se a les persones adultes de confiança per demanar ajuda. Incideix, igualment, en les conceptualitzacions de víctima i culpable en els casos d'agressions.

La cinta consta de tres parts: El meu cos és meu, Les tres preguntes de l'estrany i Demanar ajuda. En totes elles es plantegen escenificacions i diàlegs amb la canalla que tenen la virtut de clarificar el concepte d'agressió sexual. Es recomana dividir la projecció almenys en dues sessions o substituir les dues primeres parts per un diàleg clarificador a classe.

La guia didàctica que acompanya el vídeo i el propi documental ofereixen instruments que es poden adequar a les circumstàncies de cada aula.

Mercè Lajara

Aquesta sèrie de tres videogrames, elaborada per educadors i psicòlegs canadencs, tracta, amb serenor i sentit comú, del delicat tema dels abusos sexuals contra els infants. Té com a finalitat que els nens i les nenes aprenguin a autoprotegir-se, sense despertar-los cap paranoia pels desconeguts ni provocar-los el rebuig indiscriminat de les mostres d'afecte. Proposa models de resposta a diferents situacions i afavoreix comportaments que potencien la pròpia seguretat. 1. El meu cos és meu: Les escenificacions interpretades pels personatges del vídeo se centren en la importància tant de diferenciar entre el plaer i el desplaer, com d'expressar els sentiments davant de determinades situacions d'incomoditat. 2. Les tres preguntes de l'estrany: Es planteja una estratègia per evitar l'exhibicionisme i les agressions sexuals, i es posa èmfasi en la necessitat de contrarestar els sentiments de culpabilitat entre les víctimes d'aquests actes. 3. Demanar ajuda: S'insisteix en la necessitat que un infant que ha patit una agressió demani ajuda a un adult de confiança, encara que de vegades hagi d'afrontar problemes com ara la incredulitat.

VALORACIÓ GLOBAL

EXCEL·LENT

ALTA

CORRECTA

BAIXA

X

23. SERÀ NEN O NENA? MÉS ENLLÀ DE LA SEXUALITAT**Format:** DVD

Forma part del DVD: "Graduïs ara en secundària". Àmbit de les Matemàtiques, de la Ciència i la Tecnologia, 3. Unitats 17-24. unitat 21.

Any de producció: 2002 (realització) 2004 (aquesta edició).

Lloc edició i editorial/ autors: Bofill, Rafael; [direcció]; Rodríguez, Gonzalo; Rubies, Juan Manuel; [realització]; Esquiús, Jaume; [guió]; Nico, Jordi; [música]; Ruiz, Albert; [presentació]; Nicolau, Lluïsa; [coordinació]; Palomares, Helena; [coordinació redacció dels continguts]; Anglada, Olga; Fortuño, M. José; Padrós, Joan; Porta, Fermí; Simón, Pilar; [responsables dels continguts]; Cendra, Daniel; [supervisió dels continguts] Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació.

Idioma: Català**Durada.** 25 minuts.**Destinataris:** educació d'adults; ensenyants; secundària obligatòria; secundària.**TIPOLOGIA:** DOCUMENTAL.

<p>Temàtica: Educació sexual; biologia, fisiologia. El tema central d'aquesta unitat és la reproducció.</p> <p>Continguts:</p> <ul style="list-style-type: none"> . Reproducció humana. Aparell reproductor . Fecundació i embaràs. . Tècniques de reproducció assistida. . Mètodes anticonceptius. . Resum final sobre els principals continguts exposats.
<p>Valors que potencia o presenta: Llenguatge molt clar i planer que facilita la comprensió dels conceptes.</p>
<p>GUIA DIDÀCTICA: Sí.</p>

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
Eficàcia, rellevància, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
		X		
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
Imatges, gràfics, ritme, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
			X	
ASPECTES PEDAGÒGICS				
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
		X		
COMENTARIS				
<p>Rafaela Subías</p> <p>Mercè Lajara L'estructura és molt pedagògica, aconsegueix exposar força continguts de forma senzilla i entenedora. És fàcil de seguir les explicacions.</p>				
VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
		X		

24. SEXUALITATS

Format: VHS

Any de producció: 2001

Lloc edició i editorial/ autors: Fundació Serveis de Cultura Popular. Barcelona.

Idioma: Català

Durada. 22 minuts. Consta de 4 capítols.

Destinataris: Secundària.

TIPOLOGIA: DOCUMENTAL NARRATIU. Les situacions que es tracten tenen lloc durant una sortida d'un grup d'alumnes amb el seu professor.

<p>Temàtica: Educació afectiva i sexual, homosexualitat, relacions interpersonals.</p> <p>Planteja, en quatre capítols, diferents aspectes de la sexualitat de l'adolescència, amb la finalitat de servir com a instrument dinamitzador per a treballar qüestions relacionades amb l'educació afectiva i sexual.</p> <p>Continguts:</p> <ul style="list-style-type: none"> . "Fer-ho o no fer-ho?": Sobre la decisió de tenir o no relacions sexuals, des de l'òptica de testimonis adolescents. . "Amor o sexe?": Valoració dels aspectes afectius de les relacions sexuals. . "Amigues": L'homosexualitat, des del punt de vistes de dues amigues adolescents. Sentiments i possible rebuig social. . "I ara què?": Possibles riscos associats a la pràctica sexual (embaràs no desitjat). <p>Valors que potencia o presenta:</p> <p>GUIA DIDÀCTICA: Sí</p>

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Eficàcia, rellevància, etc.			X	
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Imatges, gràfics, ritme, etc.		X		
ASPECTES PEDAGÒGICS				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic		X		
COMENTARIS				
<p>Rafaela Subías</p> <p>Planteja diferents aspectes de la sexualitat dels i de les adolescents, amb la finalitat de servir com a instrument dinamitzador per a treballar qüestions relacionades amb l'educació afectiva i sexual. Les situacions que es tracten tenen lloc durant una sortida d'un grup d'alumnes amb el seu professor i serveixen per plantejar el debat posterior amb l'alumnat. Està dividit en 4 parts.</p> <p>La primera es titula "Fer-ho o no fer-ho?" i planteja alguns aspectes entorn de la decisió de tenir o no les primeres relacions coitals, i alternatives com el <i>petting</i>. La segona es titula "Amor o sexe?" i en ella s'hi tracten els aspectes afectius de les relacions sexuals i la manera com viuen aquestes relacions els diferents personatges. La tercera es titula "Amigues..." en ella es tracta l'homosexualitat protagonitzada per dues noies; els sentiments que l'envolten, així com el rebuig que el seu desconeixement pot ocasionar en algunes persones. L'última part es diu "I ara què?", planteja els riscos associats a la pràctica sexual, concretament la possibilitat d'un embaràs no desitjat en una noia adolescent.</p> <p>Mercè Lajara</p> <p>El material ve acompanyat d'una guia amb diverses propostes per treballar el tema. La presentació del vídeo és molt atractiva pel fet de ser una modalitat documental-narratiu, amb personatges força creïbles. La projecció tan sols és una presentació del tema i es requereix un major aprofundiment. Hi ha el perill que les situacions presentades puguin ser copsades com a habituals pels alumnes, per això no és recomanable sense un treball previ i posterior.</p>				
VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
			X	

25. SÍ A LA VIDA	
Format: VHS	
Any de producció: 1992	
Lloc edició i editorial/ autors: Fundació Pro-vida de Catalunya. Viavideo Televisió.	
Idioma: Català	
Durada: 30 minuts.	
Destinataris: Joves; primària; secundària; cicle superior; cicles formatius; primer grau de formació professional; secundària obligatòria.	
TIPOLOGIA: DOCUMENTAL. Conté imatges preses de la vida real i dibuixos	
<p>Temàtica: biologia; drets humans; filosofia; medicina; psicologia; sociologia; avortament; control de la natalitat; dret a la vida; educació moral; educació sexual; ètica. Procés de formació de la persona humana des de la seva concepció. Dignificació de la persona humana.</p> <p>Continguts:</p> <ul style="list-style-type: none"> . Procés de formació del fetus humà, des del moment de la unió de l'espermatozoide amb l'òvul, instant en què s'inicia una vida que cal protegir. . Evolució del fetus al llarg dels nou mesos de gestació: com es van formant els diferents òrgans, i com cada setmana els canvis que es van produint són molts. . Posició en contra de l'avortament. . Repàs a la legislació de diversos països sobre la seva permissibilitat. . Tipus d'avortament i propostes a favor de la vida. 	
Valors que potencia o presenta:	
GUIA DIDÀCTICA: Sí.	

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Eficàcia, rellevància, etc.				X
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Imatges, gràfics, ritme, etc. Està confeccionat amb imatges fixes i gràfics				X
ASPECTES PEDAGÒGICS				
	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic				X

COMENTARIS					
<p>Rafaela Subías</p> <p>Mercè Lajara</p> <p>Presentació i contingut poc apropiats. És fa molt poc motivador, costa seguir les explicacions. La manera de presentar alguns continguts, des del meu punt de vista, no és gens adequada.</p>					
VALORACIÓ GLOBAL		EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
					X

26. SIDA, SABER AJUDA	
<p>Format: VHS. El vídeo està inclòs en una capsa de continguts diversos: documents escrits (amb els suport de transparències, cartells), guions teatrals; joc d'ordinador i Sistema Telemàtic de Recursos Educatius (STRES) de la Fundació "la Caixa", que permet posar en marxa activitats obertes a la participació d'alumnes i professors d'arreu de l'Estat.</p> <p>Any de producció: 1994</p> <p>Lloc edició i editorial/ autors: Fundació "La Caixa"; Departament d'Ensenyament; Ministerio de Educación y Ciencia; Gobierno Vasco; Xunta de Galicia; Junta de Andalucía; Generalitat Valenciana; Gobierno de Canarias; Gobierno de Navarra; Federación Española de Religiosos de la Enseñanza.</p> <p>Idioma: Català</p> <p>Durada. 20 minuts.</p> <p>Destinatari: Secundària.</p>	
TIPOLOGIA: DOCUMENTAL.	
<p>Temàtica: Sida, biologia; medicina; sociologia; medicina preventiva; problemes socials.</p> <p>Continguts:</p> <ul style="list-style-type: none"> . Descripció del sistema immunitari i la seva resposta al VIH. . Vies de transmissió. . Aspectes de la història social de les epidèmies. 	
<p>Valors que potencia o presenta: Ofereix diferents eines de força qualitat i atractives per tractar el tema, excepte el material informàtic.</p>	
GUIA DIDÀCTICA: Sí	

ASPECTES FUNCIONALS. UTILITAT				
Eficàcia, rellevància, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
		X		
ASPECTES TÈCNICS, ESTÈTICS I EXPRESSIUS				
Imatges, gràfics, ritme, etc.	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
	X			

ASPECTES PEDAGÒGICS				
Capacitat de motivació, adequació a l'usuari, plantejament didàctic	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
		X		
COMENTARIS				
<p>Rafaela Subías</p> <p>Mercè Lajara És adequada per ensenyament postobligatori; la primera part també seria entenedora per 2n cicle d'ESO. El documental parteix d'una visió històrica de diferents epidèmies i mostra l'especificitat de la SIDA: afecta també als països més desenvolupats i la causa es descobreix amb més rapidesa. Després passa a descriure com funciona el sistema immunològic i acaba parlant abastament del virus de la SIDA: estructura i funció, vies de transmissió, mesures preventives i la necessitat de ser solidaris amb els afectats. És un material molt complet perquè, a més del vídeo, conté una àmplia relació de documents teòrics de qualitat pel professorat, transparències, cartells, material informàtic –inservible pel software actual- i propostes de representacions teatrals.</p>				
VALORACIÓ GLOBAL	EXCEL·LENT	ALTA	CORRECTA	BAIXA
		X		

5.4. MATERIAL D'ELABORACIÓ PRÒPIA.

Tot el material elaborat, *webquest* i presentacions de diapositives, a més de la memòria d'aquesta recerca i els annexos corresponents, es poden consultar a la web <http://www.xtec.cat/~mlajara>

1. Webquest. Què és això d'enamorar-se?

The image shows a screenshot of a webquest interface. At the top, there is a blue header with the title 'Webquest de l'amor'. Below the header is a navigation menu with buttons for 'Portada', 'Introducció', 'Tasca', 'Procés', 'Avaluació', 'Conclusió', 'Crèdits', and 'Guia'. The main content area features a large graphic with the title 'Què és això d'enamorar-se?' and an illustration of two people. Below the graphic, there is text indicating it is a webquest for 2nd cycle of ESO, designed by Mercè Lajara García in January 2007. At the bottom, it mentions it was realized thanks to a license of studies granted by the Department of Education of the Generalitat de Catalunya in 2006-2007.

S'ha elaborat una *webquest* que té per finalitat facilitar el treball dels continguts relacionats amb l'afectivitat i l'enamorament a través de diferents recursos: visualització d'una pel·lícula, debat, treball personal, treball per grups, consulta a internet de diferents pàgines i visualització de vídeos a través del *You tube*, elaboració de pòsters o *powers points*, exposicions davant l'alumnat de cursos inferiors.

Quan es parla de l'educació de l'afectivitat i la sexualitat a l'adolescència, sovint aquesta se centra més en la vessant sexual i en la prevenció de les conseqüències, que no pas en els aspectes previs antropològics i psicològics. Educar l'alumnat per a prendre decisions més responsables i

establir relacions més madures ha de ser una fita del procés educatiu. Amb aquesta *webquest*,

adreçada a alumnes de 3r d'ESO, es presenten unes pautes que permetin introduir temes necessaris en el procés formatiu de l'alumnat en el camp de l'afectivitat i obertes a posteriors ampliacions.

Concretament es pretén:

- Fer reflexionar l'alumnat sobre la vessant afectiva de les relacions afectivosexuals.
- Fer descobrir el propi cos com a quelcom inseparable del propi "jo", necessitat d'atencions i susceptible de gaudir de plaer i dolor.
- Fer prendre consciència de la necessitat d'integrar sentiments, intel·ligència i voluntat en el procés de presa de decisions.
- Treballar l'autoestima com a base de les relacions interpersonals.
- Mostrar la comunicació i el diàleg com a mitjans indispensables per a establir relacions satisfactòries amb les persones.
- Aprofundir en el coneixement dels elements que intervenen en les diferents fases de l'estimació des de l'enamorament fins a l'amor madur.

A partir dels objectius generals de l'Educació Secundària Obligatòria, es vol ajudar l'alumnat a formar-se una imatge ajustada de la seva persona, de les seves característiques i possibilitats, per desenvolupar un nivell d'autoestima que permeti encarrilar d'una forma autònoma i equilibrada la pròpia activitat, valorar l'esforç i la superació de les dificultats i contribuir al benestar personal i col·lectiu.

D'altra banda, també es persegueix potenciar la relació amb altres persones i la participació en activitats de grup, i adoptar actituds de flexibilitat, solidaritat, interès i tolerància, per superar inhibicions i prejudicis i rebutjar tot tipus de discriminacions.

Se cerca motivar l'alumnat a aprofundir en la temàtica tractada i en la utilització de les tècniques de la informació i la comunicació no només com a vehicles d'aprenentatge, sinó com a eines per a comunicar els coneixements apresos. Es dona molta importància al fet que hagin d'explicar a altres companys i companyes el que han estudiat, fet que esdevé un recurs immillorable per a assimilar els continguts treballats. El treball en grup és, d'altra banda, un mitjà per a posar en pràctica una part central dels objectius: la comunicació, la pròpia acceptació, prendre decisions, etc.

La *webquest* consta d'una guia per al professorat que orienta sobre la metodologia a seguir i l'organització de les sessions.

2. *Power point*. Amor i sexualitat

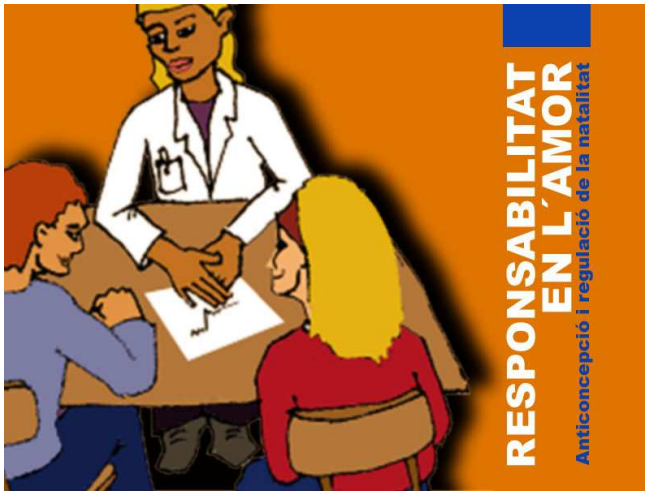
Aquest *power point* presenta alguns aspectes que, sovint, no són tractats a l'aula. Poden ser un recurs per a

introduir l'educació de l'afectivitat i la sexualitat i fugir del reduccionisme que representa un enfocament excessivament sanitari.

Els apartats que inclou són els següents:

1. Estimem des de i amb el nostre cos
2. Estimem amb el sentiment, amb la intel·ligència i amb la voluntat
3. Ens estimem per poder estimar
4. Estimem comunicant-nos
5. Estimar és més que estar enamorat
6. L'amor i la sexualitat van units

3. **Power point. Responsabilitat en l'amor. Anticoncepció i regulació de la natalitat.**

En aquest cas s'afronta un tema més treballat normalment des de les aules o a través de la visita a un centre de planificació familiar: els mètodes anticonceptius. El punt de partença, però, és la fertilitat masculina i femenina, fet que permet fer un atansament al funcionament del cos de l'home, però fonamentalment de la dona.

Els apartats que comprèn són els següents:

1. La sexualitat
2. La fertilitat
3. Els mètodes naturals
4. Els mètodes anticonceptius
  - 4.1. Mètodes barrera
  - 4.2. Anticoncepció hormonal
  - 4.3. Mètodes anticonceptius permanents
  - 4.4. Mètodes que impedeixen la implantació a l'úter de l'òvul fecundat
  - 4.5. Anticoncepció d'emergència
5. Escollir un bon mètode

6. CONCLUSIONS I APLICACIÓ DE LA RECERCA

En el moment de redactar les conclusions cal recuperar les dues preguntes inicials que es plantejava aquesta recerca. La primera es formulava en els següents termes:

1. Què tenen en comú i què diferencia, en general, diferents programes d'educació en l'afectivitat i la sexualitat dels i les adolescents?

De fet, aquest serà el primer apartat de les conclusions. Es farà referència directa a les conclusions que es poden extreure de la recerca sobre els programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat estudiats, així com dels referents bibliogràfics.

La segona es plantejava des d'una perspectiva més aplicada:

2. Quins trets fonamentals hauria d'incloure un programa d'educació en l'afectivitat i la sexualitat dels i les adolescents que permetés millorar la seva efectivitat?

Després d'haver entrat en contacte amb diferents realitats i d'haver contrastat febleses i forteses dels programes, es presenta una proposta d'educació de l'afectivitat i la sexualitat i diferents suggeriments que pretenen millorar l'eficàcia del que actualment s'està desenvolupant.

6.1. CONCLUSIONS DE LA RECERCA

1. Responsables dels programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat (EAS)

Assumir la responsabilitat de dissenyar i desenvolupar un programa d'EAS no és tasca fàcil; són diverses les dificultats que es presenten. Des del mateix context legislatiu del sistema escolar que no dona facilitats, fins a les reticències tant de pares i mares com del mateix professorat dels centres escolars. Les persones que assumeixen aquesta comesa, en general, han arribat a descobrir la necessitat de l'EAS després d'entrar en contacte amb situacions complexes en les relacions sexuals entre les persones—violència de gènere, pedofília, avortaments, precocitat en les relacions, etc...- i, amb un cert grau d'altruisme han decidit formar-se específicament en el camp de l'afectivitat i la sexualitat per tal de poder elaborar i dur a terme aquests projectes.

Tot i que, majoritàriament, la preparació original dels responsables es troba en el camp de la salut física i mental —medicina, infermeria, psicologia, pedagogia...- aquesta no sembla tant important com la formació específica posterior i la motivació per a dedicar-s'hi.

Hi ha diferents postures pel que fa a considerar si les intervencions en els centres escolars han de ser desenvolupades per agents externs o interns. Les persones entrevistades semblarien decantar-se preferentment per la primera opció —no es pot obviar que és la seva condició-, mentre que en la bibliografia alguns autors potencien que sigui el mateix professorat del centre qui desenvolupi l'EAS²³⁵. Des del meu punt de vista, ambdues postures tenen punts a favor —per exemple, el fet de ser una intervenció puntual deixa més llibertat als alumnes per expressar les seves opinions i plantejar els dubtes- i punts en contra —el mateix fet de ser una intervenció

²³⁵Ens referim, per exemple, a Pere Font, Carles Ariza o el col·lectiu Harimaguada.

puntual, sense conèixer l'alumnat, dificulta una continuïtat en la tasca educativa. Tanmateix, potser el més determinant, no és tant aquest factor com la motivació, preparació i habilitat del responsable.

2. Origen i desenvolupament dels programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat

Sigui quin sigui l'origen dels programes, hi ha un eix fonamental en comú: la preocupació per donar una bona educació afectiva i sexual als nois i noies. Preocupació que va més enllà en els projectes futurs, perquè es constata com aquesta dimensió de l'educació és essencial a l'ensenyament des dels primers anys de vida²³⁶, ja que la sexualitat és una condició inherent a la persona des del seu naixement i, potser, es podria dir fins i tot abans. Aquesta formació organitzada s'entén com quelcom que va més enllà de la simple informació; cerca un desenvolupament de la persona que la faci créixer en maduresa per tal d'adoptar decisions responsables respecte a la seva vida.

Dels programes estudiats, el més antic és el Cler (1962), ubicat a França. A Espanya aquests programes s'originen més tard. Un dels pioners, el col·lectiu Harimaguada, es va començar a aplicar el curs 84-85 a les Illes Canàries. Un dels programes estudiats a Espanya neix l'any 1992 i l'altre el 2000. Les realitats catalanes descrites en aquest treball inicien la seva intervenció a les escoles després del 2000. Tanmateix l'abast d'aquestes últimes, en nombre de centres, és molt inferior. En els darrers anys s'han multiplicat diverses iniciatives, moltes d'elles emmarcades en àmbits molt localitzats com centres concrets o el disseny de crèdits variables que alguns professors acabaven utilitzant a les seves classes. És pot dir que, tot i l'interès existent, les iniciatives a l'Estat espanyol i, especialment a Catalunya, continuen essent molt disperses. Una de les causes que pot explicar aquesta situació és la manca de suport institucional públic o privat.

Pel que fa a l'originalitat dels programes, no es pot dir que siguin independents els uns dels altres. De fet, hi ha força semblances entre ells. Això s'entén perfectament ja que, lògicament, els responsables es preocupen de conèixer el que existeix i s'adopta allò que es creu més important.

És remarcable el fet que un programa d'origen extern als centres tingui ramificacions respecte a altres àmbits relacionats amb l'afectivitat i la sexualitat de forma directa o indirecta. Que l'entitat ofereixi serveis de teràpia familiar, acompanyament de parelles, formació de pares i mares o de professorat és molt positiu; són activitats que, d'alguna manera, s'interrelacionen i enriqueixen cadascuna de les pròpies ramificacions.

3. Objectius i característiques dels programes.

Els objectius generals dels programes estudiats així com alguns esmentats en la part teòrica tenen molt en comú. No crec anar errada si afirmo que la majoria dels programes esmentats en aquest estudi subscriurien aquesta orientació general de l'EAS enunciada pel col·lectiu

---

²³⁶En paraules del col·lectiu Harimaguada: “*Debe comenzar desde las primeras edades e integrarse dentro de la formación general del alumnado de una forma sistemática y continua*”. HARIMAGUADA, *Carpets didàcticas de Educación Afectivo-Sexual*, op. cit., p. 4.

Harimaguada: "Aquest ensenyament (*l'EAS*) ha de partir d'una educació per a la vida, amb la finalitat última de formar persones autònomes i solidàries, capaces d'optimitzar les condicions de vida personals i col·lectives."²³⁷

La concreció dels objectius segons les edats també coincideixen força, fet que s'explica per l'evolució i maduració personal de l'alumnat que determina els seus interessos. És comú que al primer cicle de l'ESO es doni més importància als canvis que experimenta l'adolescent en el seu cos, la seva psicologia i les relacions socials. En canvi, a segon cicle, se centren més en les relacions interpersonals, la importància de prendre decisions de forma responsable, etc. És en aquest segon moment on es fa més èmfasi respecte al tema dels anticonceptius o les malalties de transmissió sexual (MTS), però, en general es planteja no com una mera informació, sinó en el context esmentat abans: des del respecte, la visió crítica i la responsabilitat.

Cada entitat estudiada ha volgut ressaltar algun aspecte del seu programa. Després del meu estudi, i contrastant amb el context teòric sobre el tema, coincideixo a valorar molt positivament els següents aspectes:

- **Les tutories personalitzades**, que permeten realitzar una escolta activa que tant necessita l'alumnat en aquestes edats²³⁸ i que, a més, permet vehiculitzar problemàtiques més o menys greus i, per tant, esdevé una eina preventiva de primera línia.
- **Potenciar la creativitat de l'alumnat** i fer que assumeixin ells l'explicació del que han après a d'altres companys, ja que la millor manera d'assumir uns continguts conceptuals, però també actitudinals és comunicant-ho a un altre, alhora que es fomenta també la responsabilitat i l'autonomia amb el mateix procediment.
- **Mostrar unides afectivitat i sexualitat**, perquè es dona un sentit més ple a la sexualitat i l'alumnat pot percebre millor com tots els actes repercuten en la persona i el seu benestar, ja que la persona és un tot.
- **Formació dels agents d'EAS**. Una bona formació, no només intel·lectual, sinó procedimental i actitudinal dels agents responsables²³⁹ és la que pot donar més garanties alhora de desenvolupar un programa d'EAS i d'assolir els objectius proposats: la bona educació de les noies i els nois en el camp de l'afectivitat i la sexualitat.
- **Metodologia adient**. La transmissió de continguts no és independent de la metodologia emprada. Un educador que connecti amb l'alumnat, el fet de partir en les sessions de les mateixes preguntes formulades pels joves i les joves, que s'impliqui als subjectes receptors en el seu procés d'aprenentatge, entre d'altres, són eines que recolzen l'eficàcia dels resultats.

²³⁷HARIMAGUADA, *Carpetas didácticas de Educación Afectivo-Sexual*, op. cit., p. 5.

²³⁸«Escoltar un adolescent és un art, és important escoltar com construeix la seva història o experiència». CASTELLANA, M., "Una mirada a l'adolescència" op. cit.

²³⁹ Especialment interessant el comentari de Bernard Dumeril com es pot veure a la transcripció de la seva entrevista, annex 1.2.e i que es pot resumir: Als educadors se'ls demana que aprenguin tres nivells de coneixements diferents: el saber, és a dir, el coneixement pròpiament dit; el saber ser, és a dir, a saber respectar l'altre en la seva llibertat, sense projectar les pròpies conviccions personals. I el saber fer, que inclou les tècniques de comunicació, d'escolta, de comprensió, d'animació de grup, expressió oral, parlar en públic, la descodificació d'imatges, el fotollenguatge...El més important és que l'educador sàpiga escoltar, per això es dediquen tres caps de setmana a fer un taller d'escolta, perquè és el punt clau i normalment no se sap fer.

4. Agents responsables dels programes.

Alguns programes tenen un únic responsable, però majoritàriament es tendeix a crear equips de persones per a desenvolupar-los. Aquesta última postura és, al meu entendre, molt més efectiva. Certament comporta uns certs riscos ja que la motivació de l'educador juga un paper cabdal en l'eficàcia del programa. Tanmateix, el treball en equip ben desenvolupat és un motiu d'enriquiment constant pels seus membres i per a la mateixa tasca desenvolupada. S'haurà de vetllar per tal que es compleixin dues condicions: el bon clima de col·laboració entre els components de l'equip i la formació continuada dels educadors. En aquest sentit és molt interessant la iniciativa de la Fundación Solidaridad Humana (FSH) pel que fa a dedicar un matí de la setmana al treball en equip i a la formació.

Hi ha un aspecte no resolt que és la implicació del professorat del centre. Segons els casos el professor corresponent d'aquella hora s'hi fa present en les sessions, o bé el tutor, o bé el professor designat pel centre i que ha rebut la formació de l'estat com és el cas francès. No hi ha un criteri comú pel que fa a aquest punt. Val a dir que jo vaig poder presenciar, com a observadora, els tallers desenvolupats per FSH i no vaig apreciar que aquest fet condicionés l'alumnat, tampoc el fet que hi fos un professor del centre en la mateixa aula. Una fórmula interessant és la que segueix la Fundación Desarrollo y Persona (FDP). S'estableix una coordinació amb els centres de manera que uns temes els assumeixen agents externs i d'altres el professorat del centre. Així s'assegura una continuïtat i una coherència en el procés formatiu.

El paper que assumeix l'agent d'EAS és diferent segons els casos estudiats. El Cler diferencia l'educador (formació de 160 hores) del conseller conjugal en els centres educatius (formació de 494 hores). El primer treballa amb el grup classe, però no fa un seguiment ni una orientació personalitzada dels joves. Alguns centres compten amb la presència periòdica del conseller conjugal que atén l'anomenat "punt d'escolta" i, en aquest cas, rep individualment les consultes dels nois i les noies i els ajuda a trobar camins per a solucionar els problemes que es presenten. També trobo molt interessant que els educadors de FSH siguin joves pel que fa al contacte amb els adolescents perquè la proximitat en l'edat afavoreix l'empatia i la comunicació. Contrasta, però, amb la postura francesa que posa molta força en la necessitat que l'atenció personalitzada es faci per part de persones madures i equilibrades ja que és una tasca de molta responsabilitat. En qualsevol cas, aquest espai d'escolta personalitzada, com s'ha esmentat abans, és un element fonamental.

La formació dels agents d'EAS i la seva maduresa personal seran essencials per tal que la tasca a desenvolupar sigui duta a terme per proporcionar el millor tracte possible als alumnes atesos amb les seves problemàtiques concretes.

5. Receptors dels programes

L'EAS no es pot circumscriure tan sols a l'àmbit escolar i a les poques hores anuals que s'hi dediquen dins del currículum. L'EAS ha de vetllar perquè no siguin només els i les adolescents qui rebin la formació, sinó també els adults que s'hi troben en contacte i que incideixen en la seva educació, és a dir, el professorat, els pares i les mares. Hi ha un currículum ocult que intervé en la formació de les noies i els nois i d'aquest en són molt responsables els adults que tenen a prop. En aquesta edat són fonamentals els adults de referència.²⁴⁰

---

²⁴⁰ Se'n parla a la p. 104.

Ja s'ha esmentat abans que l'EAS ha d'abastar tota la vida, ja que som persones sexuades i és una dimensió fonamental del creixement personal i de les relacions socials. Per això l'EAS s'hauria de contemplar, en l'àmbit escolar, des de la incorporació en el sistema escolar. I també hauria d'arribar d'alguna manera a l'àmbit universitari i a la formació professional com ja incorpora alguna de les entitats estudiades (FSH i Cler).

6. Continguts

Els continguts més importants s'explicitaran en l'apartat següent de les conclusions a manera de proposta. Tanmateix, el que considero més important és el bloc anomenat "aspectes antropològics i psicològics"²⁴¹, en el qual semblen coincidir pràcticament tots els programes consultats, ja que són la base per aconseguir la finalitat bàsica esmentada en els objectius generals: formar persones felices i autònomes que plantegin les seves decisions des del respecte i la responsabilitat.

L'anatomia i la fisiologia de l'aparell reproductor, com constaten les persones entrevistades, són temes que es tracten des de l'assignatura de Ciències de la Naturalesa. En aquest punt és on es reflecteix una major necessitat de coordinació entre els agents d'EAS i el professorat del centre. D'altra banda, també s'entén que alguns aspectes concrets puguin ser recuperats pels educadors d'EAS per tal de relacionar-los amb altres temes afins a l'afectivitat i la sexualitat.

Fugint d'una perspectiva sanitaritzada o merament preventiva, els temes de l'anticoncepció o de les malalties de transmissió sexual caldrien ser tractats no com a meres informacions, sinó dins el context indicat en el primer punt: fomentar les relacions respectuoses que cerquin el benestar personal i el de l'altre i que siguin viscudes des de la responsabilitat. Recuperar la importància de l'estimació i l'estabilitat en les relacions és vist pels entrevistats, i per mi mateixa, com un element fonamental per a evitar la precocitat en les relacions amb les seves lamentables conseqüències.

Tots els programes contempnen, d'una o altra manera, la desmitificació de les falses creences relacionades amb la sexualitat. Aquest és un element important, perquè algunes conductes de risc i algunes vivències personals negatives, fins i tot traumàtiques, s'associen a aquestes falses concepcions.

El *petting*, com un possible contingut a tractar des de l'EAS, és valorat de forma diversa entre els entrevistats. En el que coincideixen és a considerar que l'important de les conductes sexuals, on podem incloure el *petting*, és el significat i el sentit que la parella els atorga. Tanmateix mentre alguns entrevistats el consideren una bona alternativa al coit, d'altres plantegen que pot ser un incentiu per arribar a les relacions completes o bé que pot generar ansietat emocional. La visió dels responsables del programa sobre aquest tema determinarà el tracte que li donarà i que es consideri un contingut a tenir en compte o no en el programa.

Pel que fa a la integració del programa en el context legislatiu, tots els programes constaten que malgrat el marc legal contempla l'educació afectivosexual, a la pràctica els responsables dels PEAS entrevistats, veuen que els centres tenen una gran dificultat en organitzar convenientment el temps i l'espai acadèmic per a fer-la. Cas a part és el programa del CLER que es troba integrat

---

²⁴¹ És on es contempnen temes com el cos vist des d'una unitat psicosomàtica, l'autoestima, la integració de la intel·ligència, els sentiments i la voluntat, la comunicació i el diàleg, l'empatia, el tipus de relacions interpersonals, l'atracció, l'amor i la sexualitat i la presa de decisions.

dins l'organització estipulada per l'Estat i per tant, no planteja cap problema a l'hora d'oferir-los als instituts i les escoles.

La graduació de continguts al llarg dels diferents nivells d'ensenyament és un fet contemplat des de tots els programes i coincideixen força en la manera de fer-lo. Vull esmentar aquí també el comentari de Cristina Ramírez al qual m'afegeixo i n'estic segura que ho farien la resta d'entrevistats. En opinió de la coordinadora de l'assignatura de Psicologia de la Sexualitat, l'ideal seria fer un itinerari en matèria afectivosexual des de l'educació infantil fins a l'ensenyament universitari.

Contrastant la documentació consultada i les aportacions dels entrevistats, el tema més discrepant, però potser no tant com m'esperava jo mateixa, és el que respon al títol "temes socialment controvertits": avortament, autograticació i orientació sexual.

- **Avortament.** Tots els programes coincideixen que s'ha d'intentar no arribar a aquest punt, per les conseqüències psicològiques i socials que comporta i també per la vida que es perd. Per tant, cal fer esforços en la línia de la prevenció. En alguns casos es posa la força en l'anticoncepció, en d'altres es considera més important el treball reflexiu que es fa des de la mateixa educació de l'afectivitat i la sexualitat com a eines preventives. En aquesta línia és interessant la pregunta que la mateixa A. Galloti es planteja: "Es pot dir que l'avortament és un mètode anticonceptiu? És clar que no, ja que la finalitat dels mètodes anticonceptius és evitar l'embaràs. L'avortament, en canvi, suposa el fracàs d'aquests mètodes, ja que significa que s'ha produït un embaràs no desitjat. A més, tot i que es realitzi per especialistes de la medicina, acostuma a ser un "mal tràngol" que afecta psíquicament la dona, en major o menor mesura."²⁴²
- **Autograticació.** Els diferents programes opinen, en general, que és una fase en el creixement personal, però que no es pot aturar aquí perquè pot provocar el tancament en un mateix i la incapacitat d'obertura a l'altre. No es considera un ideal en la vivència de la sexualitat. És més, en el cas que tingui un caràcter compulsiu, es fa notar que pot amagar algun altre tipus de problemàtica no estrictament relacionada amb la sexualitat.
- **Orientació sexual.** Tots els programes coincideixen en el fet que és un tema que s'ha de tractar perquè és un motiu de preocupació en aquesta edat. També hi ha coincidència en el fet que pot haver una homosexualitat transitòria a l'adolescència. És el que expressa molt bé Alicia Galloti: "El fet de sentir atracció per éssers del mateix sexe no és sinònim obligat d'homosexualitat. (...) És conegut el fet que, especialment en la infantesa i en l'adolescència, es donen conductes homosexuals com una de les múltiples formes de descobrir la pròpia sexualitat."²⁴³ Més que dissentir, el que fa cada programa és destacar un aspecte concret: la dificultat que existeix a vegades d'obrir-se a l'altre sexe, el patiment que provoquen els dubtes d'orientació sexual, la desconexença sobre el factor causal real que determina l'orientació sexual –cultural, genètic, etc.

²⁴²GALLOTI, A., *Guia sexual para adolescentes*, Editorial Juventud, Barcelona, 2000, p. 99.

²⁴³Ibidem, p. 128.

Conavalors: violència de gènere, abús sexual, comerç sexual ...

El tema de la violència de gènere no és tractat de forma específica en tots els programes estudiats; en alguns casos es relaciona amb el dret a la igualtat entre homes i dones en la presa de decisió, i en altres casos se'n parla si hi ha preguntes que s'hi relacionen.

L'abús sexual, en general, es considera un tema important. Alguns ajuden l'alumnat a distingir entre les mostres d'afecte sanes i les que constitueixen un abús. En altres casos s'amplia la definició d'abús a totes aquelles agressions en l'àmbit sexual, inclosa la pornografia que es consumeix involuntàriament.

El tema del comerç sexual, que inclou la prostitució i la pornografia, mereix tractaments diversos. En alguns casos es treballa a partir de les preguntes dels alumnes, ja que és un tema que els suscita interès; en d'altres se'n parla a partir del tema del respecte al cos, o també se'ls fa reflexionar sobre quin és el seu interès i la seva conveniència reals, ja que més que qüestions importants per a la sexualitat, són pràctiques, l'únic interès de les quals és fer rendible un negoci capitalista i masculista.

Des del meu punt de vista, considero que aquests temes s'han de tractar, però no com a temes independents i deslligats del que són els eixos fonamentals de l'EAS. Més aviat a aquestes situacions s'arriba si no es té en compte l'essencial: el respecte en les relacions interpersonals i al propi cos.

7. Metodologia

Seguint la línia exposada anteriorment, l'EAS no comença i acaba amb l'atenció a l'alumnat, sinó que cal tenir presents en els objectius l'atenció al professorat i a la família. Tot i que tant els programes estudiats com els que s'han trobat a la bibliografia coincideixen en aquest punt, a la pràctica, no sempre és factible. És convenient, tanmateix, anar creant aquesta mentalitat en els col·lectius esmentats, ja que difícilment l'EAS serà efectiu si es redueix a intervencions puntuals a les aules i no compta amb el suport d'altres àmbits amb els quals es relacionen els i les adolescents. S'entén, doncs, que les intervencions en els centres vulguin partir de sessions informatives i/o formatives amb pares i mares i també amb el professorat del centre. A més, serveix per a conèixer millor els nois i noies als quals s'oferiran les sessions i, per tant, pot facilitar que aquestes siguin més profitoses.

Un aspecte metodològic important és partir dels propis interessos de l'alumnat. Això és el que es proposen algunes de les entitats estudiades amb el pas previ d'un qüestionari anònim als alumnes. Fins i tot, com és el cas del Cler, poden arribar a basar les intervencions exclusivament en les preguntes formulades. Això permet també captar millor l'atenció dels receptors.

Un altre aspecte relacionat amb l'anterior és la interactivitat educand-educador. Cada programa ho planteja de manera diferent, però se cerca que l'alumnat se senti prou còmode i lliure per expressar les seves necessitats i opinions. El millor aprenentatge és el que parteix de la implicació de l'interessat que adopta una postura activa. En uns casos es farà amb exposicions que incentiven la intervenció de l'alumnat, en d'altres, a partir de diferents recursos –

fotollenguatge, històries inacabades, cançons, etc- es mediatitzarà que els nois i noies exterioritzin de manera prou espontànies seves preconcepcions i dubtes; en d'altres es demanarà una col·laboració més directa per arribar a formular les conclusions del taller i exposar-les davant dels companys i companyes.

El nombre d'hores que dedica cada programa i la manera de distribuir-les és diversa. La proposta òptima²⁴⁴ de l'Estat francès és la que considero més correcta: 6 hores al llarg del curs – tot i que no sempre es fan. En la resta de programes estudiats l'oferta és inferior. Pel que fa a la distribució horària, considero que és més efectiu tenir més d'una hora seguides, també dependrà de la metodologia seguida. En el cas dels tallers, tal com fa Cristina Ramírez, és convenient desenvolupar el programa de manera concentrada en un matí o en tot un dia. Certament, crec que les intervencions s'haurien de fer a tots els cursos de l'Ensenyament Secundari, no només a 3r o 4t d'ESO.

Tot i que varia el format d'uns programes a d'altres, tots coincideixen a valorar l'atenció personalitzada als joves i les joves; és el que s'anomena *tutoria individualitzada*. Aquest és un gran recurs que permet ajudar les persones que acudeixen amb les seves problemàtiques més íntimes que, independentment de la seva possible gravetat objectiva, l'adolescent les viu amb un fort patiment. Les entitats que les duen a terme constaten els seus fruits: detecció de situacions greus com anorèxia, assetjament escolar, maltractaments, abús sexual o violacions i prevenció en situacions de risc. És molt important la manera de desenvolupar-la; cal que parteixi del principi de l'escolta activa que pretén que sigui el consultant qui trobi les seves pròpies conclusions sobre la problemàtica que exposa. Cal tractar sempre amb molt de respecte la persona que hi acudeix i preservar la seva llibertat. La principal dificultat rau en la qüestió econòmica, ja que suposa una dedicació molt important d'hores, i també en l'organització, perquè és difícil trobar la fórmula que no afecti la resta de matèries.

Un altre element a tenir en compte és el paper del representant sanitari a les escoles. A França la dedicació horària d'aquests professionals és molt important i això permet un bon seguiment de l'alumnat en temes de salut en general. Pel que fa a Catalunya, la dedicació horària en els centres és ínfima i, per tant, difícilment es poden arribar a considerar col·laboradors de l'EAS. Si comptessin amb un nombre adient d'hores de dedicació, aquests treballadors de la sanitat serien un bon recurs com a educadors de l'afectivitat i la sexualitat si complissin una sèrie de condicions com han expressat les persones entrevistades en aquest estudi i que subscric: una bona formació, una gran capacitat d'escolta, que la direcció del centre i els pares coneguin el seu pla de formació i que siguin professionals honestos que no segueixin cap directriu imposada.

8. Materials

Els programes estudiats elaboren ells mateixos els seus materials, tot i que en algun cas aprofiten recursos preparats per d'altres. S'ha editat algun material concret en format de llibre o fitxes. Tanmateix sempre són subsidiaris respecte de la capacitat educadora i motivadora del monitor, element clau de l'EAS.

Els materials que s'utilitzen són diversos: suports audiovisuals com diapositives, transparències, fragments de pel·lícules o documentals, fotoparaulas, cançons, muntatges, *power point*, recursos multimèdia i també material escrit: articles de premsa, fitxes, còmics.

---

²⁴⁴ L'oferta de 6 hores és la proposta que fa l'estat francès, tot i que en molts casos no es respecta.

És remarcable la metodologia emprada per Cristina Ramírez a través de la qual són els mateixos alumnes que elaboren materials expositius amb els quals es pretén, alhora, desenvolupar la capacitat creativa dels joves.

Els programes televisius s'utilitzen a l'aula, sobretot les telesèries que habitualment veuen els alumnes, per a analitzar els tipus de relacions que estableixen els adolescents entre ells i reflexionar-hi. Tanmateix no és una pràctica molt estesa per la manca de temps i tan sols se'n pot fer esment de forma superficial. En aquest sentit cal tenir present la feina que fa el col·lectiu Baubo.²⁴⁵

9. Implicacions

Alguns programes estudiats compten amb l'ajut institucional tot i que, sovint, és insuficient. En el cas del CLER es compta amb una subvenció de l'Estat francès segons els centres i els alumnes visitats, però els educadors fan la intervenció altruïstament. La FDP rep una subvenció de la Conselleria de Sanitat de la Junta de Castella i Lleó (que els centres escolars sol·liciten); i el mateix sistema és seguit per FSH, en la Comunitat de Madrid. A Catalunya, el cost dels tallers organitzats per l'Institut Borja (IB) són assumits pels centres i les despeses dels tallers organitzats per Cristina Ramírez van a càrrec del Departament d'Educació tot i que només s'adrecen a alguns centres de la Xarxa d'Escoles Promotores de la Salut i no tots els centres hi tenen accés.²⁴⁶

10. Avaluació dels programes

En general es fan valoracions qualitatives pel grau de satisfacció que manifesten oralment els col·lectius receptors del programa: família, professorat i alumnat. Són molt bones. També, de forma indirecta, es constata aquest interès perquè els centres continuen demanant el servei d'aquestes entitats i, a més, fan difusió a d'altres centres que també el demanen, urgits per les entitats que els subvencionen, passen qüestionaris per tal de fer una avaluació quantitativa. Tots els programes estan d'acord en la importància de realitzar estudis d'eficàcia i eficiència dels programes, però es constata la dificultat pel tipus de matèria que es tracta i el que suposa. Una iniciativa realitzada en aquest sentit és la que ha dut a terme FSH. Aquesta entitat ha fet un estudi parcial d'investigació sobre la incidència real del programa en els hàbits de comportament dels alumnes, que els demostren que els tallers tenen una utilitat real, sobretot en el camp de la prevenció. Aquest estudi s'ha fet sobre una població de 600 alumnes, als quals se'ls ha adreçat de nou un qüestionari després de sis mesos del taller.²⁴⁷ Per endavant tenen la tasca de tornar-hi a contactar dos o tres anys després, analitzar les dades amb un altre grup control que no hagin rebut educació sexual i comparar-les.

Les dificultats principals amb què es troben les entitats investigades són les derivades de l'organització dels horaris escolars i de la manca d'implicació dels centres. Aquesta situació comporta sovint haver de reduir grups, dificultats a trobar la persona de contacte i també el descontentament dels professors que no poden fer les seves classes habituals. Una altra dificultat és l'econòmica; es depèn de les subvencions o bé de les aportacions dels mateixos centres i això limita el nombre d'hores d'intervenció i els serveis que es poden oferir. En algun

---

²⁴⁵ Veure p. 140.

²⁴⁶ Sembla que aquesta proposta anirà desapareixent en els propers cursos.

²⁴⁷ Veure annex 4 amb gràfics.

cas també es reconeix que es reben crítiques des de grups que formen part d'algunes institucions, però s'atribueix a la manca de coneixement real del programa. El cas francès demana també especificar les seves dificultats concretes que fan referència a l'obligatorietat: l'obligatorietat dels alumnes a rebre aquesta formació, l'obligatorietat dels pares a rebre'n informació i autoritzar els seus fills a poder rebre la formació, l'obligatorietat de l'assistència d'un membre de la comunitat educativa en les sessions amb l'alumnat.

Una altra dificultat reconeguda per totes les entitats entrevistades és l'impacte que els mitjans de comunicació, sobretot la televisió i internet, tenen sobre els adolescents. Quan es parlava dels col·lectius que influeixen en la "formació" dels nois i noies no s'ha esmentat aquest factor tot i que és molt determinant, ja que acostuma a ser una de les fonts d'informació sobre matèria sexual que s'utilitza amb més freqüència. Lamentablement, és un àmbit que queda lluny de la possible intervenció dels educadors i educadores en l'afectivitat i la sexualitat. Pràcticament es pot reduir a fer una reflexió crítica amb els alumnes o bé a ensenyar a utilitzar correctament internet i els xats. Aquí és un dels aspectes en què les institucions governamentals poden intervenir més efectivament, per exemple, seleccionant programacions realment adients a les edats dels públics i que contribueixen efectivament amb l'EAS.

Els apartats més valorats dels programes per part dels entrevistats han estat: treballar l'afectivitat, les tutories personalitzades, intentar estendre les intervencions en edats més joves i, en general, l'oportunitat d'arribar als adolescents per transmetre'ls missatges que relliguin la sexualitat amb l'amor i amb la llibertat.

11. Precocitat en les relacions

L'edat d'inici en les relacions sexuals, que en un principi no era un tema previst en el primer disseny de l'entrevista, va anar sorgint atès que és una qüestió que apareix sovint a les aules. És important tractar-lo sobretot per fer adonar l'alumnat de quines són les condicions necessàries per a poder dur a terme un projecte de parella i per fer-los reflexionar sobre la importància de saber decidir bé, sobreposant-se a la pressió del grup o dels mitjans de comunicació que transmeten la normalitat de les relacions sexuals precoces.

L'ambient general que presenta una extensió de l'inici de les relacions sexuals a edats cada cop més joves no fa cap favor als adolescents i s'intueix algun tipus d'interès darrere d'aquest estat d'opinió. És perceptible en els joves la sensació que cal tenir relacions sexuals en els últims cursos de l'ESO per a assolir el reconeixement del grup. Sortosament, no és una realitat. Tot i que les xifres no coincideixen, val la pena recuperar les dades donades per FDP de Valladolid: el 15 % comencen a 4t d'ESO i FSH: el 19 % a 3r ESO. És significatiu el que expressava Bernard Dumeril sobre el que diu referent al tema: "Són ells que un dia prendran la decisió amb tota llibertat, i no serem nosaltres els qui els haurem dit: Doncs bé, a França la mitjana és als 17. Teniu 16 anys i 364 dies. Demà podeu tenir una relació sexual! No té sentit! No és una xifra, l'edat!"²⁴⁸. Personalment, crec que cal anar en aquesta línia.

12. Altres aspectes rellevants

Les aportacions noves que fan els entrevistats tenen a veure amb les mancances i deficiències de l'educació sexual i la importància i urgència de buscar solucions per enfortir-la, a les quals m'uneixo.

²⁴⁸ Veure entrevista als Srs. Dumeril. Annex 1.2.e

Cal treballar més seriosament l'educació afectivosexual. Malgrat els esforços que es fan en el camp de l'educació per a la salut, l'àmbit de l'educació afectivosexual no està prou estès ni dignificat. Algunes de les causes estan estrictament relacionades amb la implantació dels programes com la seva pròpia desconexió, la manca d'interès real dels responsables dels centres a l'hora de planificar les intervencions, la manca de formació i atenció als agents i formadors.

Hi ha altres factors més generals que també dificulten l'educació afectivosexual: la temptació de la política d'intervenir esbiaixadament en els comportaments (o en el que vulguis dir) sense tenir prou en compte la realitat, l'ús d'Internet, que transmet idees errònies i empobridores de la sexualitat i, en molts casos, la dimissió dels pares en la tasca d'educar la dimensió sexual dels seus fills.

Contra aquest factors, cal fer front comú amb seriositat i honestat i emprendre accions decidides per a aturar l'increment de taxes d'embarassos no desitjats i avortaments, posar fre a les conseqüències d'una formació sexual deficient: males pràctiques sexuals, falses creences i comportaments homòfobs, sexistes o pornogràfics.

Aquests esforços valen la pena, ja que és important de no privar als joves de la possibilitat d'un projecte vital en què el sexe quedi relligat amb l'afectivitat, la comunicació i la llibertat.

És en aquest punt on una acció compromesa i coordinadora de les realitats existents podria fer de l'Administració un instrument eficient que contribuís reeixidament a aturar l'increment de les conseqüències que una mala formació en el camp de l'educació de l'afectivitat i la sexualitat pot comportar. Ben segur que molts educadors estariem disposats a contribuir-hi.

6.2. APLICACIÓ DE LES CONCLUSIONS DE LA RECERCA EN EL SISTEMA EDUCATIU

Aspectes generals

- El sistema educatiu actual, en el marc de les Administracions corresponents, hauria d'assumir amb convicció i determinació la importància de l'educació de l'afectivitat i la sexualitat en tot el currículum de l'alumnat. D'una forma preferent en l'educació secundària obligatòria, seguidament en el batxillerat i posteriorment en l'educació primària, començant pels últims cursos i acabant en l'ensenyament universitari. Una voluntat decidida en aquest sentit comportaria la dedicació de recursos humans i econòmics .
- Els programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat (PEAS), d'una manera especial aquells dissenyats per equips responsables de l'educació en les diferents Administracions, haurien de comptar amb l'opinió i els coneixements del professorat que estigui interessat a participar-hi. Les decisions democràtiques són les que permeten una millor i major implicació dels agents que hagin de desenvolupar els programes.
- Les Administracions haurien de vetllar per tal d'oferir una oferta de PEAS centralitzada, però flexible, on poguessin confluïr diferents sensibilitats sempre que es respectessin

unes condicions mínimes comuns. El model francès pot ser una orientació per a assolir aquesta finalitat.

- Els PEAS no han d'oblidar que l'educació de l'alumnat comprèn diferents àmbits: escolar, familiar i social. Per tant, els receptors dels programes no seran només els nois i noies, sinó també la família i el professorat. Haurà de vetllar per tal que, d'alguna manera, les administracions tinguin cura de les programacions televisives perquè puguin contribuir també a la finalitat dels PEAS. S'evitarà crear falses imatges que relacionin l'èxit personal i l'acceptació del grup amb la precocitat en l'inici de les relacions sexuals.

Característiques d'un programa d'educació de l'afectivitat i la sexualitat integrat en el sistema educatiu

---

Un bon programa d'educació de l'afectivitat i la sexualitat ha de:

- mantenir integrades les dimensions afectiva i sexual,
- comptar amb una bona formació dels agents responsables de desenvolupar-lo,
- contemplar el tracte individualitzat de l'alumnat,
- utilitzar metodologies actives i motivadores sense perdre de vista que la millor metodologia és el mateix agent educador,
- potenciar la creativitat de l'alumnat, l'aprenentatge actiu i la seva implicació en l'aprenentatge.
- incloure sistemes d'avaluació que permetin valorar el programa i millorar a cada moment els seus aspectes menys reeixits.

Generalitats sobre els continguts dels peas

Els continguts dels PEAS hauran de:

- tenir presents els destinataris, tot adaptant-se a les edats, coneixements previs i context en el qual es transmetran,
- seguir una seqüenciació i un reforçament dels aspectes més importants,
- contemplar els aspectes més importants que configuren l'EAS i que es desenvolupen en l'últim apartat d'aquest capítol,
- tractar amb delicadesa aquells considerats com a "socialment controvertits" i vetllar perquè cap adolescent pugui sentir-se rebutjat o infravalorat per les seves circumstàncies personals,

- mostrar els contravalors associats a certes pràctiques relacionades amb les dimensions afectiva i sexual de la persona sense deslligar-los dels eixos principals de l'EAS i centrar la seva valoració en la importància del respecte envers un mateix i envers l'altre.

Proposta de continguts per un peas a secundària

Perspectiva antropològica

➤ LA PERSONA HUMANA

La naturalesa humana: ésser viu racional, dinàmic, lliure i relacional

La persona humana, com a ésser viu, realitza les tres funcions pròpies que els caracteritzen: la nutrició, la relació i la reproducció.

Com a ésser racional és capaç de regular els seus impulsos per prendre decisions considerant tots els aspectes que s'hi impliquen.

Com a ésser dinàmic té una vida que es va fent, que va variant al llarg de tota la seva existència. En ell es dona un creixement continuat vers la integració de les seves potències: intel·ligència, afectivitat i voluntat.

Com a ésser lliure és capaç de decidir de manera autònoma, amb respecte i responsabilitat.

Com a ésser relacional, la persona és essencialment comunicativa amb altres persones i amb el seu entorn.

El cos, expressió de tota la persona

La persona és quelcom més que el seu cos. No es pot separar el cos de la resta del seu jo personal: els sentiments, la imaginació, la intel·ligència.

Tota persona s'expressa a través del cos, entenent el cos com a vehicle que ens fa entrar en comunió amb els altres. En tota relació la persona hi és present. El cos no és un objecte aliè, el "meu cos" sóc "jo", és indissociable.

La persona: ésser d'encontre amb l'altre

Nosaltres ens trobem contínuament amb persones i objectes i això ens va modelant. L'ésser humà es mou sempre entre la indigència i l'obertura; necessita dels altres. No tota interacció que té la persona és consecutiva. A mesura que la persona es va relacionant, es va fent.

L'encontre requereix generositat, esperit obert, voler crear quelcom en comú, paciència, tendresa, estimar l'altre...

➤ L'AMOR

Autoconeixement i autoestima vers la relació amb l'altre

El creixement de la persona és un procés dinàmic. Cal que es conegui a si mateixa: les seves emocions i sentiments. I també cal que s'accepti (autoacceptació). Aquest principi és essencial perquè es doni una relació. Però també és necessari l'altre extrem: l'obertura a l'altre. Si tinc l'un, però no l'altre, pot haver-hi cert desequilibri. Alguns autors consideren que és madura la persona que habitualment té equilibri entre intel·ligència i sentiment, autoestima i empatia.

Característiques de l'amor

L'amor és l'acte que realitza l'ésser humà per mitjà de la seva voluntat, fent servir la seva intel·ligència, i que li proporciona un sentiment de satisfacció. La finalitat de l'amor és comunicar tot allò que un és i té i transmetre-ho, tot participant d'allò que és i té l'altre, desitjant relacionar-se i viure amb qui s'estima.

Nivells de l'amor

De què es compon l'amor?

- 1r component: impuls i desig. Amor genital.
- 2n component: afecte. Amor "eros".
- 3r component: amistat. Amor "filia".
- 4t component: gratuïtat i abnegació: Amor "àgape"

L'amor complet i veritable engloba les quatre parts, el cos, les emocions, la intel·ligència i la vessant més espiritual.

Durant les diverses etapes i facetes de la vida, es van desenvolupant diferents tipus d'amor: l'amor als pares, als avis i als germans, l'amistat i el prometatge; l'amor a l'esposa o a l'espòs, als fills; a la professió, a les afeccions; l'amor als malalts i l'ajuda als altres. Tots aquests amors s'expressen de diferents maneres, segons com és cadascú.

L'amor de parella és la verificació que "l'altre existeix i jo l'he trobat", és per a mi "únic i irrepetible" i em complementa.

➤ LA COMUNICACIÓ I EL DIÀLEG

Els diferents nivells de comunicació de la persona

En les persones es poden donar diferents nivells de comunicació que es podrien classificar de la següent manera:

Un primer nivell és el que es presenta a la gent desconeguda, la forma de saludar, de parlar, de moure's.

Un segon nivell, que necessita una relació d'amistat perquè es pugui establir. Aquí es localitzen les idees, els pensaments, les conviccions, part de la personalitat, l'agressivitat, la timidesa, la intimitat, la protecció.

Un tercer nivell que és el més amagat de la persona -sentiments, ideals, somnis, emocions- i que no es comparteix amb qualsevol persona.

L'evolució afectiva i social de l'ésser humà

L'ésser humà segueix una evolució afectiva i sexual amb diferents etapes:

a) Fusió: 0-1 anys. Estat de fusió amb la mare. Hi ha persones que a vegades no superen aquest grau. Fins i tot, algunes relacions de parella es basen en aquesta fusió, i cap dels dos creix.

b) Separació: 1-3 anys. Aquesta separació de la mare ha d'estar envoltada de tendresa.

c) Amor als pares: 4-6 anys. El nen fa un pas cap al sexe desconegut.

Aquests tres primers passos són bàsics per a la personalitat del individu.

d) Amistat per sexe i joc: 7-12 anys. Els infants van a primària. Comencen a haver-hi els primers fracassos entre els amics.

e) Amors de fantasia: somnien amb ídols. Hi ha joves que la passen en un mes i d'altres que no la passen mai.

- f) Narcisisme: és relativament fàcil enamorar-se d'un mateix. Cal passar per aquesta etapa per tal de tenir un desenvolupament positiu.
- g) Companys, amic íntim: aquest estadi és molt més acusat en les noies. Els nois passen per aquesta etapa més ràpidament. És relativament freqüent en aquesta etapa que en algunes amistats del mateix sexe es donin enamoraments. Això no comporta, necessàriament, una homosexualitat en l'edat adulta.
- h) Grup, colla: comencen a establir-se lligams amb moltes persones. A partir d'aquí el jove serà capaç d'estimar el diferent per excel·lència: l'altre sexe.
- i) Interès vers l'altre sexe: és tracta però, d'un interès general. Hi ha persones adultes que es queden aquí.
- j) Primera emoció: troben una persona que els fa sentir bé.
- k) Amor veritable: aquesta persona els fa sentir bé però també se senten bé quan l'ajuden a créixer i a ser ella mateixa.
- l) Família: obrir aquest amor a la fecunditat.

El diàleg

En conseqüència, segons el nivell de comunicació i l'edat, s'estableix un o altre tipus de diàleg de major o menor profunditat.

- Hi ha un primer nivell de conversa tòpica, en la qual es parla amb frases estereotipades, fetes. Gairebé no es pot parlar de comunicació.
- Parlar dels altres, es comenta el que altres han dit. Es cau en la trivialitat. Grau molt baix de comunicació.
- S'expressen les idees i opinions. Es comunica alguna cosa de la persona però encara està sotmesa a alguna censura.
- La comunicació de sentiments, d'allò més íntim és el que porta a un veritable encontre personal i, per tant, a una comunicació profunda.

El diàleg serà una eina essencial en la comunicació sempre que es mogui en un nivell de sinceritat, transparència i respecte.

➤ LA SEXUALITAT

“La salut sexual és la integració dels elements somàtics, emocionals i socials de l'ésser humà sexual, per mitjans que siguin positivament enriquidors i potenciadors de la personalitat, la comunicació i l'amor” O.M.S. Ginebra, 1974.

La sexualitat, integrada en la comunicació interpersonal

La parella cerca una compenetració total que s'aconsegueix a través de la **comunicació en tots els nivells** que inclou la comunicació de la paraula, dels sentiments i de la genitalitat.

Etapes de la sexualitat

La primera etapa és la descoberta de l'amor en la infantesa. Els nens necessiten explicacions senzilles, d'acord amb la seva psicologia on se'ls exposi les realitats sexuals naturals com un fet normal i positiu. És important contestar les seves preguntes amb respostes vertaderes apropiades a cada edat. El vehicle d'aquesta explicació serà sempre una adequada vinculació afectiva i l'experiència de ser acceptat, respectat i estimat.

La segona és la descoberta de la sexualitat en l'adolescència. En la preadolescència i en l'adolescència l'educació s'haurà d'avançar a les inquietuds i canvis hormonals i anatòmics que

experimenten. Cada cas necessita una estratègia diferent, però la norma general ha de ser unes formes adequades i un llenguatge basat en explicacions objectives des d'un enfocament científic. La tercera etapa correspondria a la vida de parella on s'assoleix la maduresa de la sexualitat i, amb aquesta, el seu sentit social amb la fecunditat.

Tot allò que trenca l'harmonia de la relació sexual interpersonal pot provocar en el futur algun tipus de disfunció –com pot ser el tristament freqüent cas de la “violència domèstica”. S'haurà d'insistir en la relació de la sexualitat amb l'afecte, la comunicació, l'estabilitat i l'amor enfocat cap a una relació duradora que suposa successives etapes de maduració.

Anatomia i fisiologia masculina i femenina

Al llarg dels diferents cursos de l'ESO ja es contempla des de la matèria de Ciències Naturals l'explicació d'aquests conceptes adaptats al nivell de desenvolupament intel·lectual de l'alumne. D'una forma especial s'hi aprofundeix a 3r d'ESO.

Regulació de la fertilitat

La fertilitat és un fet natural i fisiològic, que indica l'existència d'un bon estat de salut de l'home i de la dona. És convenient treballar aquest aspecte ja en els adolescents, atesos els problemes força freqüents de fertilitat en les parelles.

- Mètodes d'autoobservació
- Mètodes que impedeixen la fecundació: preservatiu, diafragma, espermicides, alguns tipus de píndoles anovulatòries
- Mètodes d'esterilització
- Mètodes que actuen després de la fecundació

Malalties de transmissió sexual

Cal, com a mesura preventiva, donar una visió de les MTS més freqüents o importants.

- Malalties més freqüents: herpes, papiloma humà (càncer del cèrvix), gonocòccia, candidiasi, etc.
- La SIDA: un cas especial per les dimensions de l'epidèmia.

○ **Definició**

És una malaltia greu produïda pel virus d'immunodeficiència humana (HIV). L'HIV afecta i destrueix progressivament les defenses de l'organisme (les cèl·lules del sistema immunitari), de manera que la persona infectada pot patir infeccions produïdes per gèrmens, paràsits i virus que, en persones que tenen un sistema immunitari sa, resultarien inofensives.

○ **Vies de transmissió**

Hi ha tres vies de transmissió: Per contacte directe amb la sang contaminada. Per via sexual. De mare a fill (durant l'embaràs, en el moment del part i durant l'al·letament).

En l'actualitat la transmissió vertical (mare-fill) és pràcticament nul·la en els països desenvolupats, si es comença el tractament adequat en l'embaràs, es practica la cesària per evitar el contagi en el part i s'evita l'al·letament matern.

○ **Prevenció**

Luc Montagnier, descobridor del virus de la SIDA, diu que “és possible que en el cas de la SIDA s'hagin creat condicions per al seu desenvolupament... la promiscuïtat, el llibertinatge sexual” i continua dient “davant de la pujada de la marea que comporta l'epidèmia, podem elegir entre tres vaixells: el de la fidelitat, el de l'abstinència i el del preservatiu”.

7.- RELACIÓ DELS MATERIALS CONTINGUTS EN ELS ANNEXOS.

ANNEX 1. ENTREVISTES

Aquest annex inclou dos apartats essencials de la recerca. D'una banda, el guió final de l'entrevista realitzada a quatre dels entrevistats: Cristina Ramírez, Nieves González, Fernando del Castillo i el matrimoni Dumeril. No s'inclou l'entrevista prova realitzada a Montserrat Vila perquè era molt semblant al format final.

Tot i que en el DVD de la memòria es poden trobar les gravacions de les entrevistes, s'ha considerat important també incorporar la seva transcripció per tal que es pugui facilitar la recerca si es creu oportú. L'entrevista-prova es troba transcrita en aquest annex, però no en format de veu, perquè no es poder realitzar amb gravadora digital.

ANNEX 2. COMPLEMENT ENTREVISTES

Es pot trobar en aquest annex part de la documentació complementària obtinguda a partir de les entitats entrevistades.

El taller de la FSH fa referència a la descripció literal del taller realitzat per FSH en el període que vaig realitzar l'entrevista. Van ser dos tallers de dues hores adreçats a alumnes de 2n d'ESO als quals vaig poder assistir en qualitat d'observadora.

Com a formació de la FSH em refereixo a la sessió de formació i revisió que realitzen cada dimecres, també em van permetre assistir en qualitat d'observadora.

També vaig poder ser en una de les conferències adreçades als professors del mateix centre on s'havien realitzat els tallers. Transcripció en línies generals el que va resultar aquella exposició.

Cristina Ramírez em va convidar a assistir justament a la classe que imparteix ella a la Facultat de Psicologia de la universitat de Barcelona sobre PEAS. Es presenta un resum de la mateixa.

També hagués estat interessant presentar el curs sobre formació de monitors d'educació afectiva i sexual organitzada per la FDP a Sant Cugat, però la seva extensió m'impedeix incloure'l en aquesta memòria. Tanmateix conservo el dossier facilitat en el curs amb pautes molt interessants per la seva utilitat. També ha estat una documentació valuosa a l'hora de realitzar aquesta memòria.

ANNEX 3. L'EDUCACIÓ SEXUAL A L'ESTAT FRANCÈS

Un aspecte important d'aquesta memòria, al meu entendre, ha estat poder fer una incursió en el funcionament organitzatiu i legislatiu d'un altre estat, l'estat francès. S'inclouen en aquest annex algunes idees importants sobre l'educació de l'afectivitat i la sexualitat del país veí.

ANNEX 4. GRÀFICS DE L'ESTUDI VALORATIU REALITZAT PEL PROGRAMA DE LA FSH.

En aquesta recerca s'han trobat a faltar avaluacions quantitatives que permetessin realitzar una certa mesura de l'eficàcia dels programes d'EAS. S'inclou en aquest annex l'únic estudi estadístic que s'ha aconseguit i que pertany a la FSH.

8. BIBLIOGRAFIA

8.1. BIBLIOGRAFIA COMENTADA

La bibliografia que es troba tot seguit està estructurada en dos grans blocs. En el primer es presenta una selecció d'obres comentada i correspon al grup de publicacions que ha estat més treballat en aquest estudi. En el segon bloc es troben altres llibres que també es consideren rellevants per un motiu o altre, però que no es comenten. S'ha intentat no repetir les referències que es troben en dues llicències molt properes a aquesta com són la d'Isidre Marías i Rafaela Subías. Només es pot trobar algun títol repetit si s'ha treballat àmpliament en aquest estudi.

Tant un bloc com l'altre s'han organitzat en aquests apartats molt relacionats amb la mateixa estructura d'aquesta memòria:

- educació de l'afectivitat i la sexualitat, obres generals que tracten diferents aspectes de l'afectivitat i la sexualitat i les relacions amb els altres amb un mateix;
- programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat, propostes concretes que desenvolupen programes d'EAS;
- avaluació de programes, manuals que exposen els diferents elements que cal tenir en compte per dur a terme una avaluació de programes;
- metodologia investigació educativa, en aquest cas es dóna una visió més àmplia de la pròpia recerca educativa;
- aprofundiment de continguts, és un apartat obert on s'inclouen diferents títols que desenvolupen algun aspecte en concret que té a veure amb els programes d'EAS.

En un capítol d'aquesta memòria s'expliquen diferents materials i recursos per a treballar l'EAS. Es remet a ell per a trobar una informació extensa d'aquests materials.

Així com a la llicència de Isidre Marías es pot trobar una classificació dels llibres segons vagin orientats a l'alumnat, al professorat o als progenitors, en aquest cas la bibliografia va adreçada, en general, als educadors i educadores de secundària. Ens remetem a la llicència esmentada si es vol accedir a un altre tipus de manuals.

Educació de l'afectivitat i la sexualitat

- BONET, J.V, *Se amigo de ti mismo*, Sal Terrae, Santander, 1997.

És àmpliament acceptada actualment la necessitat de tenir una autoestima bona per tal de gaudir d'unes relacions interpersonals sanes i enriquidores. Aquest llibre és una bona eina per aprendre sobre el tema. El seu estil és senzill i amè. Utilitza casos reals, anècdotes, cites d'autors i il·lustracions atractives que poden servir com a recursos per a treballar aquest tema a l'aula.

- BUIL RADA, C. (et al.), *Manual de salud reproductiva en la adolescencia* [en línia], Sociedad Española de Contracepción (SEC), Madrid, 2001, disponible en: <http://www.sec.es/publicaciones/manuales/saludreproductiva/contenidos.php> [Consulta: 12 set. 2007].

Diferents articles els temes de l'adolescència i la salut relacionada amb la reproducció. Són elaborats per autors diferents i no segueixen un mateix enfocament, tenen un caire plural.

- CORBELLA, J., VALLS, C., *Davant d'una edat difícil*, Columna, Barcelona, 1993.

Aquest llibre presenta una visió molt àmplia de com és, com sent i com es relaciona l'adolescent. És una bona guia per apropar-se a la realitat adolescent i trobar eines per enfocar possibles dificultats per les que travessi el jovent. Es tracten també temes específics com les variacions normals i patològiques en el desenvolupament de l'adolescent, adolescència i sexualitat, ideals i frustracions, vida escolar, problemes de personalitat, l'agressivitat en els joves o l'educació en l'autonomia personal.

- FRANKL, V., *El hombre en busca de sentido*, Herder, Barcelona, 1993.

Víktor Frankl va ser el creador de la que es coneix com la tercera escola vienesa de psicoteràpia: la logoteràpia. L'home es realitza com a tal quan troba un sentit a la vida. Aquest es podrà trobar en tota situació vital, i no seran els condicionaments físics, psíquics o els problemes socials els que impedeixin el compliment del nostre destí sinó que podran esdevenir l'estímul per a que es dugui a terme. El mateix autor pot justificar aquesta afirmació amb la seva vida, tal com es reflecteix en el llibre, ja que va sobreviure a quatre camps de concentració nazis. El que li va permetre superar aquella experiència va ser el convenciment que aquell patiment tindria un sentit i que valia la pena lluitar per sobreviure pensant en aquells que estimava.

En una societat desmotivada i mancada del sentit de l'esforç, especialment entre les edats adolescents i joves, aquesta obra pot resultar un estímul a l'hora d'aplicar aquests conceptes en l'EAS.

- GALLOTI, A., *Guia sexual para adolescentes*, Editorial Juventud, Barcelona, 2000.

Tot i que pot resultar provocatiu, l'autora, escriptora de playboy i de diversos llibres sobre les relacions de parella, té respostes molt assenyades davant d'algunes preguntes que ella mateixa planteja donant veu als possibles interlocutors adolescents. El llibre està estructurat en tres parts:

- I. 11-14 anys. Pubertat
- II. 15-17 anys Adolescència
- III. 18-21 anys.

Fa un tractament diferent per a cadascuna de les etapes. Aporta diferents adreces d'interès per als joves. Posa molt èmfasi en la importància de la sensibilitat com a fonament de les bones relacions de parella.

- GONZÁLEZ, N., *Hablemos de sexo con nuestros hijos*, Styria, Barcelona, 2006.

Aquesta obra és una guia pràctica que pretén donar orientacions d'educació afectiva i sexual als pares, però que poden servir molt bé també als educadors. Hi ha propostes per afrontar situacions i preguntes concretes relacionades amb l'afectivitat i la sexualitat que es poden plantejar des de la infantesa fins a l'adolescència. Aquesta guia està basada en els programes d'EAS de la Fundació Desarrollo y Persona desenvolupats al llarg dels darrers quatre anys.

- LÓPEZ, A., *Cómo lograr una formación integral*, San Pablo, Madrid, 1997.

Les darreres lleis d'ensenyament de l'estat espanyol fan incidència en la necessitat d'educar de forma integral l'alumne. Aquest autor considera que és possible, no només des de la tutoria, sinó des de les pròpies àrees impartides a l'aula. En la primera part del llibre fa una reflexió al voltant de les fases del procés formatiu fent referència a temes tan importants com la relació de trobada a l'altre o la creativitat com a recurs de superació davant de dilemes, ambdós fonamentals en el camp de l'EAS. En la segona part explica com poden col·laborar les diferents àrees en la formació integral de l'alumnat. Tot i que les reflexions són de caire filosòfic, alguns aspectes són molt enriquidors.

- MONTEBELLI, A., *Paternidad responsable. Guía de los métodos naturales*, Ciudad Nueva, Madrid, 1988.

Malgrat el títol de l'obra es tracten la majoria de mètodes per regular la natalitat. Hi ha una primera part d'anatomia i fisiologia de la reproducció humana. El segon capítol està dedicat als mètodes naturals i la tercera part a la resta de mètodes contraceptius. La primera part permet aprofundir en la fertilitat humana i conèixer més a fons el funcionament del cos femení i el cos masculí. La sexualitat i l'afectivitat no poden anar deslligades d'un bon coneixement sobre l'anatomia i la fisiologia d'ambdós cossos. Si bé és cert que cal ser molt cautelosos en parlar de mètodes naturals amb els adolescents i cal deixar clar que no és el mètode apropiat per aquestes edats, el fet de fer una aproximació a aquests aspectes pot millorar la manera d'afrontar les situacions relacionades amb el desvetllament del desig sexual.

- OLIVEIRA, M., *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*, Icaria, Barcelona, 1998.

El mateix títol del llibre anuncia una de les característiques que el defineixen: la importància de l'afectivitat en l'educació sexual. Es resituen les emocions i els sentiments davant del que ha estat, sovint, l'imperi de la raó, no per marginar-la sinó per descobrir-la novament i copsar la relació que ha d'existir entre aquestes dimensions humanes. El llibre s'entén definint els trets de l'adolescència, del que hauria de ser l'educació de l'afectivitat i la sexualitat i acaba proposant unes pautes per a dissenyar un programa d'EAS. Es valora molt el fet que es comenci enunciant els principis bàsics que l'han de conduir des del punt de vista dels valors i les actituds. Es coincideixi o no totalment amb el que l'autora proposa és valora molt positivament aquesta iniciativa de començar posant el que han d'estar els fonaments de tot programa educatiu.

- PAYÀ, M., BUXARRAIS, M.R., MARTÍNEZ, M., *Ética y educación en valores. Guías praxis para el profesorado de ESO*, CISS-Praxis, Barcelona, 2001.

Exhaustiu recull de recursos per a treballar els valors a Secundària. El format és molt còmode ja que es tracta de fitxes individuals que es poden manipular amb facilitat. Combina diferents dinàmiques per a treballar els valors des de diversos angles. Es troba, per exemple una interessant selecció de pel·lícules classificades per temes, però també hi ha dilemes morals, *role-playing*, cine-fòrums, etc. Pot ser un recurs molt útil per a les tutories. El fonament dels valors és essencial per poder dur a terme una bona educació de l'afectivitat i la sexualitat.

- POWELL, J., *¿Por qué temo decir quien soy yo?*, Sal Terrae, Santander, 1993.

El tema de fons és l'autoconeixement i la comunicació interpersonal. Vol ser un ajut per desenvolupar l'autoestima i millorar les relacions amb els que ens envolten. Moltes vegades s'evita mostrar el propi "jo" per tal de no ser rebutjats pels altres. En l'obra s'identifiquen cinc nivells de comunicació que mostren el grau de profunditat de les nostres relacions. Afrontar aquestes pors permet millorar l'autoestima i confiar en l'acceptació per part dels altres tal com som.

Aquests aspectes són fonamentals al llarg de tota la vida, però en l'adolescència l'acceptació per part del grup esdevé essencial. D'altra banda, en el cas dels educadors i les educadores, difícilment es podrà transmetre la importància de la pròpia acceptació si no s'ha fet camí en la pròpia vida.

- POWELL, J., *El enigma del yo. Guía del autoconocimiento*, Sal Terrae, Santander, 1995.

En la mateixa línia de l'anterior, aquest llibre parla de l'autoconeixement. En aquesta ocasió se centra en la importància que té el passat sobre la pròpia vida i com pot arribar a condicionar les persones. En el procés d'autoconeixement es detecten bloquejos que no permeten superar certes actituds personals que no agraden. En el llibre es treballen aquests bloquejos i possibles vies per afrontar-los. En el treball tutorial amb els alumnes pot resultar de molta utilitat.

- SONET, D., *Descobrim l'amor*, Claret, Barcelona, 1994.

És una obra molt amena que no es presenta com un relat seguit, sinó que tot i tenir una línia argumentativa clara, es compon de retalls de reflexions, dibuixos humorístics, textos poètics que permet treballar de forma independent els temes que comprèn. Els continguts que inclou són els propis de l'EAS: anatomia i fisiologia dels aparells reproductors humans, les diferències home i dona pel que fa al cos i a la psicologia, l'evolució de la persona en el seu procés maduratiu respecte a les relacions amb els altres, l'atracció, l'enamorament, la parella estable, el matrimoni, etc. També es troben uns annexos interessants sobre regulació de la natalitat, MTS, sida i drogues. Pot interessar a joves entre 13 i 20 anys i també a pares i educadors.

- SONET, D., *Reeixir com a parella*, Claret, Barcelona, 2002.

L'autor té el mèrit de combinar discursos seriosos amb tocs d'humor a l'hora de plantejar la vida en parella. Fa un repàs a diferents situacions que es viuen al llarg de la vida de les parelles i, amb humor, aconsegueix fer reflexionar sobre actituds que poden repercutir en el deteriorament de la convivència. Tot i que no està adreçat a adolescents, es poden utilitzar algunes idees, dibuixos i exemples per a aplicar a l'aula.

- SONET, D., *El seu primer petó. L'educació afectiva dels adolescents*, Claret, Barcelona, 2002.

La frase de Denis Sonet que pot resumir el contingut del llibre és la següent: "viure una sexualitat plena i feliç és teixir una relació satisfactòria amb un ésser diferent". Aquesta serà la base de una vida sexual sana amb la futura parella, fet que pot ajudar a prevenir relacions insatisfactòries i disfuncions sexuals. Les primeres relacions dels adolescents seran el fonament sobre el que es construiran les relacions futures, i els educadors poden ajudar-los a afrontar amb maduresa les decisions que es prenen pel que fa a elles. Aquest llibre té aquesta finalitat. Hi ha dues parts, una més general i una altra que tracta temes concrets encapçalats per frases típiques de l'adolescència, per exemple: "a mi ningú no m'estima". Aquesta segona part serà més interessant pels adolescents i joves, mentre que als educadors adults els resultarà també profitosa la primera part.

- VON HILDEBRAND, D., *El corazón*, Palabra, Madrid, 2005.

Aquest llibre, com el propi nom indica, fa incidència en la part afectiva de la persona. Cerca situar novament aquesta dimensió humana en el seu lloc ja que la filosofia, al llarg de la història, no l'ha tingut massa present. L'autor afirma que la felicitat entra dins el camp dels sentiments i que no es pot experimentar amb la raó. També alerta sobre la possibilitat de caure en l'altre extrem i donar valor moral només als sentiments. És un llibre de reflexió sobre el valor de l'afectivitat i la seva evolució al llarg de la història.

Programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat

- ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., *Programa integrado de pedagogía sexual en la escuela*, Narcea, Madrid, 1991.²⁴⁹

Malgrat ser una publicació antiga té molts elements que encara poden aportar molts dades interessants. El llibre comença amb unes orientacions preliminars on s'emmarquen els temes que desenvoluparà després i on presenta els conceptes importants que cal tenir clars. La primera part es dedica als fonaments psicològics i les orientacions pedagògiques que han de guiar el programa. Les finalitats i objectius de la programació són explicats en el segon capítol. Després es tracten els continguts i la metodologia. Es dedica un ampli apartat als recursos pedagògics. I

²⁴⁹ Programa esmentat també en el capítol titulat "Propostes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat a l'Estat Espanyol" Veure p. 138.

s'acaba donant importància a l'avaluació del programa i oferint eines per a dur-la a terme. S'ha trobat especialment interessant la part d'avaluació de programes de la p. 363 fins a p. 396

- FONT, P., *Pedagogia de la sexualitat*, Graó – ICE - Universitat de Barcelona, Barcelona, 1991.²⁵⁰
- GONZÁLEZ, N. (et al.), *Aprendamos a amar: proyecto de educación afectivo y sexual*, Encuentro, Madrid, 2007.

Aprendamos a Amar es un Projecte d'Educació Afectiva i Sexual que consta d'uns materials de treball que estan fonamentats en l'experiència realitzada des de fa uns anys en l'organització d'activitats d'EAS en les centres escolars i el desenvolupament de cursos de formació per monitors.

El programa complet està adreçat a educadors i la franja d'edat dels receptors del programa es situa entre 11 i 14 anys. Està format per set unitats didàctiques i un annex. Hi ha diverses activitats que pretenen facilitar la tasca als educadors d'EAS. L'obra es compon de dos toms per a educadors, més un tom de fitxes per l'alumnat. Els títols dels materials són:

1. Soy una persona única e irreplicable.
2. Soy una persona sexuada.
3. Actividades y fichas del alumno.
4. CD interactivo

- HARIMAGUADA, *Carpets didàcticas de Educación Afectivo-Sexual*, Consejería de Educación, Cultura y Deportes. Gobierno de Canarias, Las Palmas, 1991.²⁵¹
- LÓPEZ, M.L., *Educación afectivo-sexual*, Ministerio de Educación y Ciencia – Narcea, Madrid, 1995.²⁵²
- ARTÉS, M. (et al.), *Taller educació de la sexualitat i l'afectivitat*, Ajuntament de Sabadell. Servei Municipal de Promoció de la Salut, Sabadell, 2002.

És un recull d'activitats ofertes al professorat per tal de donar suport a l'hora de treballar l'afectivitat i la sexualitat amb l'alumnat. Té format de tallers on els joves s'impliquen directament. La iniciativa ha estat experimentada per l'equip municipal de promoció de la salut juntament amb el programa d'atenció a la dona. Reconeixen que no tenen l'ambició de tractar el tema de forma exhaustiva, bàsicament es centren en el que els joves han manifestat que tenen més interès i els aspectes que tenen més importància des del punt de vista de la salut. Consta d'una guia de

²⁵⁰ Programa esmentat també en el capítol titulat "Propostes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat a l'Estat Espanyol" Veure p. 138.

²⁵¹ Programa esmentat també en el capítol titulat "Propostes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat a l'Estat Espanyol" Veure p. 137.

²⁵² Programa esmentat també en el capítol titulat "Propostes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat a l'Estat Espanyol" Veure p. 138.

treball pel professorat i material de suport. Hi ha dues parts clarament diferenciades segons els receptors:

1. Aspectes de comunicació i de relació amb un mateix i amb els altres (11-14)
2. Aspectes de prevenció (15-16)

Avaluació de programes

- BARRAGÁN, F. (dir.), *La Educación afectiva y sexual en Andalucía: la evaluación cualitativa de programas*, Instituto Andaluz de la Mujer, Sevilla-Málaga, 1996.

Experiència real, molt interessant, de l'avaluació de programes d'educació de l'afectivitat i la sexualitat a Andalusia. Es contrasten diferents programes desenvolupats a la comunitat autònoma per tal de mostrar la realitat existent en aquest camp i així iniciar una possible coordinació. Hi ha un context teòric clar i concís que situa els elements importants del treball posterior. La metodologia seguida per a la recerca està molt ben explicada i també els resultats i la discussió d'aquests. Les conclusions a les que s'arriba són totalment pertinents respecte a l'opció de model d'educació de l'afectivitat i la sexualitat per la que han optat els autors.

- COLÀS, M.P., REBOLLO, M.A., *Evaluación de programas: una guía práctica*, Kronos, Sevilla, 1994.

És un llibre molt útil per a entendre l'avaluació de programes ja que dona una visió molt completa de les diferents tendències i, a més, hi ha molts exemples i activitats. Potser s'aprecia una certa fragmentació i un encavalcament dels temes atesa la seva elaboració a partir de diferents autors. L'obra s'inicia definint l'avaluació de programes, les funcions que realitza i les etapes que s'han de seguir. Després es farà un recorregut pels diferents enfocaments metodològics existents en l'avaluació de programes, així com els diferents dissenys d'investigació existents. S'explica tot el procés: des de les tècniques de recollida d'informació, passant per l'anàlisi i interpretació de la informació fins a l'elaboració de l'informe final. Molt interessants són els annexos on s'ofereix una guia per a l'elaboració del projecte d'avaluació i dos plantilles, una per a resoldre la metodologia del projecte i una altra per a l'elaboració de l'informe d'avaluació.

Metodologia investigació educativa

- BISQUERRA, R. (coord.), *Metodología de la investigación educativa*, La Muralla, Madrid, 2004.

Aquesta obra està molt indicada per a conèixer aspectes fonamentals de la recerca educativa. Està dividida en quatre blocs. El primer bloc presenta les característiques generals del mètode científic aplicat a l'educació com la investigació científica, el mètode científic, mètodes d'investigació en educació, origen i desenvolupament de la investigació científica, tendències actuals en la investigació educativa i el procés d'investigació en educació. El segon bloc comença amb l'enfocament experimental, s'expliquen les característiques, fases, plantejaments, elaboració de dissenys, etc. També es tracten els estudis d'enquesta i l'anàlisi quantitatiu de dades. El bloc destinat a la Metodologia Qualitativa en la Investigació Educativa aborda las

característiques d'aquesta metodologia, presenta àmpliament els diversos mètodes que es poden fer servir. L'últim bloc aborda des de la perspectiva més actual la investigació acció, la metodologia comunicativa crítica i la investigació avaluativa, en la que se inclou un apartat que presenta algunes controvèrsies ètiques de l'avaluació.

Aprofundiment de continguts

- PUIG, A., TORRALBA, F., *La saviesa del cos*, Proa, Barcelona, 2006.

La preocupació per la pròpia imatge externa és un dels elements que formen part de l'autoestima, aspecte fonamental en l'EAS. Aquest llibre desmitifica els absoluts del cos perfecte o ideal ja que aquests generen malestars i patiments. La saviesa a la que es refereix porta a una relació equilibrada amb el propi cos i amb el cos dels altres. Parla del cos com un llenguatge, un espai de comunicació entre persones. Es proposa una ètica del cos centrada en el respecte, la cura i, també, l'acceptació de la seva fragilitat. Alguns fragments poden ser molt profitosos com a textos de reflexió per a l'alumnat.

- ESQUIROL, J. M., *El respeto o la mirada atenta*, Gedisa, Barcelona, 2006.

En un món tecnològic com el nostre, l'autor proposa l'ètica del respecte com a fonament per a treballar les relacions amb la natura, amb els altres i amb un mateix. El respecte està enfocat des de la perspectiva de la mirada que adreçem a les coses i a les persones. Quan es parla d'allò que és digne de ser respectat, apareixen tres categories importants: fragilitat, cosmicitat i secret. És una fina reflexió filosòfica que, mantenint un rigor expositiu, es fa força entenedora amb idees molt suggerents.

8.1. AMPLIACIÓ BIBLIOGRÀFICA

EDUCACIÓ DE L'AFECTIVITAT I LA SEXUALITAT

- *Agend@ Salut del Maresme* [Internet], Consell Comarcal del Maresme, “Calaix de recursos”, disponible en: <http://salutjove.buscadorejove.info/calaix.asp> [Consulta: 10 set. 2007].
- ARIZA, C., CESARI, M.D., GABRIEL Y GALÁN, M., Amor i afectivitat a l'escola. Programa integrat de pedagogia sexual, Claret, Barcelona, 1989.
- ARIZA, C., CESARI, M.D., LAGLERA, A., Eduquem la sexualitat en el parvulari, Claret, Barcelona, 1993.
- *AulaMèdia* [Internet], “Les sèries de televisió des de la perspectiva de l'educació sexual i de gènere”, disponible en: <http://www.aulamedia.org/06/baubo.html> [Consulta: 9 set. 2007].
- AYERRA, M.P., *El regalo de la sexualidad*, Reinado Social, Madrid, 1998.
- BERRÍOS, L., BUXARRAIS, M.R., “Las tecnologías de la información y la comunicación (TIC) y los adolescentes. Algunos datos”, *Monografías virtuales. Ciudadanía, democracia y valores en sociedades plurales* [Revista on-line], (5), 2005, disponible en: <http://www.campus-oei.org/valores/monografias/monografia05/reflexion05.htm> [Consulta: 8 set. 2007].
- *Bioètica en la Red* [Internet], Las Palmas, 2001, “La educación sexual y afectiva. Entrevista con el prof. Barrio Mestre”, disponible en: <http://www.bioeticaweb.com/content/view/1178/48/> [Consulta: 8 set. 2007].
- BUXARRAIS, M.R. (et al.), *Ètica i escola: el tractament pedagògic de la diferència*, Edicions 62, Barcelona, 1990.
- BUXARRAIS, M.R. (et al.), *La educación moral en primaria y en secundaria*, MEC-Edelvives, Madrid, 1995.
- CASADO, M., *Document sobre salut sexual i reproductiva en l'adolescència*, Observatori de Bioètica i Dret. UB Parc Científic de Barcelona, Barcelona, 2002, disponible en: <http://www.pcb.ub.es/homepcb/docs/pdf/documentosaludsexual.pdf> [Consulta: 10 set. 2007].
- CASTELLANA, M., “Una mirada a l'adolescència”, *Re* [Revista on-line], (46), 2004, disponible en: <http://re.lesrevistes.com/ct/Cos/numerosanteriors:Portadanum46#11567> [Consulta: 8 set. 2007].
- CASTILLO, F. del (et al.), *Hablando de sexualidad* [en línia], Dirección General de Juventud – Fundación Solidaridad Humana, Madrid, disponible en: http://www.fsh.es/docs/guia_ok_2007.pdf [Consulta: 19 set. 2007].
- CASTILLO, F. del (et al.), *Hablando de sexualidad. Anexo para padres y profesores* [en línia], Dirección General de Juventud – Fundación Solidaridad Humana, Madrid, disponible en: <http://www.fsh.es/docs/padres.pdf> [Consulta: 19 set. 2007].
- CASTILLO, F. del, “Nuestro jóvenes y la sexualidad”, dins *Documentación Social*, (124), 221-243, 2004.
- CASTILLO, F. del, TOMILLO, N., CARVAJAL GARCÍA-VALDECASAS, A., Amor y sexualidad. Guía del monitor, Edibesa, Madrid, 1995.
- *CLER Amour et Famille* [Internet], Centre de Liaison des Equipes de Recherche, “Se former: pourquoi et comment?”, disponible en: <http://www.cler.net/formatio/formatio.htm> [Consulta: 9 set. 2007].
- CRUZ MARTÍN-ROMO, C. de la, *Educación de las sexualidades: los puntos de partida de la educación sexual* [en línia], Cruz Roja Juventud, Madrid, 2003, disponible en: http://www.jccm.es/edu/cpr/puertollano/Documentos_Orientacion/EDUCACION_SEXUAL.pdf [Consulta: 8 set. 2007].

- *Departament de Salut* [Internet], Generalitat de Catalunya, "Guia de recursos socio-sanitaris per a joves sobre la SIDA a Catalunya", disponible en: <http://www.gencat.net/salut/depsan/units/sanitat/html/ca/sida/doc9164.html> [Consulta: 10 set. 2007].
- *EduAlter. Xarxa de recursos sobre educació per a la pau, el desenvolupament i la interculturalitat* [Internet], Cañada, E., Rodríguez, A., Truño, M., "Els drets sexuals i reproductius a través del cinema. Sexualitat, identitats i relacions de gènere", disponible en: <http://www.edualter.org/material/cineiddssrr/indexcat.htm> [Consulta: 9 set. 2007].
- *Famíliaforum.net* [Internet], Fundació Claret, Barcelona, 2004, REBOLLO CONEJO, I., "Pot haver-hi una educació sexual? L'avortament en els adolescents", disponible en: <http://www.familiaforum.net/index.asp?page=detact&id=258&sc=32&ss=279> [Consulta: 12 set. 2007].
- FERRER, F., *Cómo educar la sexualidad en la escuela*, CEAC, Barcelona, 1992.
- FOLCH CAMARASA, L., FOLCH SOLER, L., FOLCH SOLER, J., *Educar els fills cada dia és més difícil*, Eumo Editorial, Barcelona, 1994.
- *Fundació Jaume Bofill* [Internet], Barcelona, "Videos", disponible en: <http://www.fbofill.cat/index.php?codmenu=12> [Consulta: 9 set. 2007].
- GÓMEZ ALONSO, J.J., *El amor en la sociedad del riesgo. Una tentativa educativa*, El Roure, Barcelona, 2004.
- *Guia de la salut per joves* [en línia], Generalitat de Catalunya. Departament de Salut, 2001, "Sexualitat i anticoncepció", disponible en: <http://www.gencat.net/salut/depsan/units/sanitat/html/ca/salutjove/cssexua.htm#marca1> [Consulta: 9 set. 2007].
- *Institut Borja de Bioètica. Universitat Ramon Llull* [Internet], Institut Borja de Bioètica, Barcelona, 2006, "L'Institut", disponible en: <http://www.ibbioetica.org/cat/modules/tinycontent/index.php?id=1> [Consulta: 9 set. 2007].
- *Institut d'Estudis de la Sexualitat i la Parella* [Internet], disponible en: <http://www.iesp.info/presentacio.htm> [Consulta: 9 set. 2007].
- MARIAS, I., MOLINA, M.C., *Educació per a la salut. Recursos per a educadors* [Internet], Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació, 1998, CABRA, J. (et al.), "Projecte Curricular per a l'Educació Sexual i Afectiva", disponible en: <http://www.xtec.cat/~imarias/projecte.htm#objetivo> [Consulta: 8 set. 2007].
- MARIAS, I., MOLINA, M.C., *Educació per a la salut. Recursos per a educadors* [Internet], Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació, 1998, "Recursos sobre sexualitat a Internet", disponible en: <http://www.xtec.net/~imarias/pagwebs2.htm> [Consulta: 9 set. 2007].
- MARTÍNEZ, A., RECIO, C., "La salut dels menors i joves. Malalties i malestars en una societat desigual", dins *Infància, famílies i canvi social a Catalunya: informe 2004* [en línia], Institut d'Infància i Món urbà. Observatori de la Infància i les famílies, Barcelona, 2005, disponible en: <http://www.ciimu.org/uploads/20060920/salut.pdf> [Consulta: 8 set. 2007].
- PADROS CUXART, M. (et al.), *A mida. Material d'educació en valors per a fer de tutor/a a l'ESO* [en línia], GREM de la Universitat de Barcelona – Fundació Jaume Bofill, Barcelona, 2002, disponible en: <http://www.senderi.org/images/inici.pdf> [Consulta: 9 set. 2007].
- *Parlar de la SIDA amb els nostres fills*, Fundació La Caixa, Barcelona, 1997.
- PELÁEZ, J., *Adolescencia y sexualidad. Controversias sobre una vida que comienza*, Editorial Científico-Técnica, La Habana, 1996.
- *Portal del jove del Barcelonès* [Internet], Consell Comarcal del Barcelonès, Barcelona, 2002, "Notícies joves. 87 centres de Catalunya donen servei sobre salut sexual als joves", disponible en: <http://www.barcelonesjove.net/enews.php?var=2829> [Consulta: 9 set. 2007].

- *Quaderns de pedagogia sexual. Crèdit 1: Assolir una identitat personal*, Institut Borja de Bioètica- Editorial Barcanova, Barcelona, 1998.
- *Quaderns de pedagogia sexual. Crèdit 2: Donar la vida*, Institut Borja de Bioètica- Editorial Barcanova, Barcelona, 1998.
- *Quaderns de pedagogia sexual. Crèdit 3: Per una expressió digna del sexe*, Institut Borja de Bioètica- Editorial Barcanova, Barcelona, 1998.
- *Quaderns de pedagogia sexual. Crèdit 4: Sortir junts*, Institut Borja de Bioètica- Editorial Barcanova, Barcelona, 1998.
- ROJAS, E., DEXEUS, J., *Enciclopedia de la sexualidad y de la pareja*, Espasa Calpe, Madrid, 1991.
- SÁNCHEZ, F., "Sexualidad en la adolescencia", dins HARIMAGUADA, *Carpets didàcticas de Educación Afectivo-Sexual*, Consejería de Educación, Cultura y Deportes. Gobierno de Canarias, Las Palmas, 1991.
- SANCHÍS, R., *¿Todo por amor? Una experiencia educativa contra la violencia a la mujer*, Octaedro, Barcelona, 2006.
- *Senderi educació en valors* [Internet], "Mediarelate. El sexe i les relacions afectives en els mitjans de comunicació", disponible en: http://www.senderi.org/modules.php?op=modload&name=Web_Links&file=index&req=viewlink2&lid=312 [Consulta: 9 set. 2007].
- *Senderi educació en valors* [Internet], ROSET, MA., VILADOT, R., "Valors i educació per a la salut", disponible en: http://www.senderi.org/modules.php?op=modload&name=Web_Links&file=index&req=viewlink2&lid=312 [Consulta: 27 set. 2007].
- *Sexe Joves* [en línia], Generalitat de Catalunya. Departament de Salut, 2006, disponible en: http://www.sexejoves.gencat.net/ics_webjove/AppPHP/index.php [Consulta: 9 set. 2007].
- STAGNARA, D., STAGNARA, P., *L'Éducation affective et sexuelle en milieu scolaire*, Privat, Toulouse, 1992.
- *Talla amb els mals rotllos enraona sobre les violències envers les dones* [en línia], Generalitat de Catalunya. Institut Català de les Dones, 2006, disponible en: <http://www.xtec.cat/innovacio/coeducacio/pdf/tmr.pdf> [Consulta: 9 set. 2007].
- *Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya* [Internet], Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació, "Sexualitat", disponible en: <http://www.xtec.es/recursos/valors/valor189.htm> [Consulta: 12 set. 2007].

PROGRAMAS D'EDUCACIÓ DE L'AFECTIVITAT I LA SEXUALITAT

- ARIZA, C., *Educació sexual: Projecte editorial: per a l'elaboració dels Projectes Curriculars de Centre: ESO*, Barcelona, Barcanova, 1998.
- *Associació de Planificació Familiar de Catalunya i Balears (APFCB)* [Internet], disponible en: <http://apfcib.org/php/index.php> [Consulta: 9 set. 2007].
- *AulaMèdia* [Internet], disponible en: <http://www.aulamedia.org/> [Consulta: 9 set. 2007].
- *Campaña sexo con seso* [Internet], Cruz Roja Juventud, disponible en: <http://www.sexoconseso.com/> [Consulta: 9 set. 2007].
- *Centre Jove d'Anticoncepció i Sexualitat (CJAS)* [Internet], Associació de Planificació Familiar de Catalunya i Balears, Barcelona, 2000, disponible en: <http://www.centrejove.org/home.htm> [Consulta: 9 set. 2007].
- *Colectivo Harimaguada* [Internet], Santa Cruz de Tenerife, "Programa Harimaguada. Programa de educación afectivo-sexual", disponible en:

http://www.harimaguada.org/joomla/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=36 [Consulta: 9 set. 2007].

- *El portal educatiu edu365.cat* [Internet], "Educació per a la salut", disponible en: <http://www.edu365.cat/eso/salut/index.htm> [Consulta: 9 set. 2007].
- *Oficina del Pla Jove* [Internet], Diputació de Barcelona, "Catàleg d'activitats per a joves", disponible en: <http://www.diba.es/plajove/csalut.asp> [Consulta: 9 set. 2007].
- *Servei de Salut Pública i Consum* [Internet], Diputació de Barcelona, "Catàleg d'activitats educatives", disponible en: <http://www.diba.es/salutpconsum/salutpublica/promociosalut/catalegactivitatseducatives.asp> [Consulta: 9 set. 2007].
- *Universitat Autònoma de Barcelona* [Internet], "Programa de salut. Sexualitat", disponible en: <http://www.uab.es/servlet/Satellite?cid=1096479139241&pagename=UAB%2FPage%2FTemplatePageLevel2StandardMenuTabs> [Consulta: 9 set. 2007].

AVALUACIÓ DE PROGRAMES

- MARTÍNEZ MEDIANO, C., *Evaluación de programas educativos. Investigación evaluativa. Modelos de evaluación de programas*, Universidad Nacional de Educación a Distancia, Madrid, 1996.
- PÉREZ JUSTE, R., "Evaluación de programas educativos", dins *Documento síntesis de sendos Seminarios sobre Evaluación de Programas*, Granada – Madrid, 1992.
- STUFFLEBEAM, D.L., SHINKFIELD, A.J., *Evaluación sistemática. Guía teórica y práctica*, Centro de Publicaciones del M.E.C., Madrid; Paidós Ibérica, Barcelona, 1987.
- TRILLAS, D.F. (ed), *Normas de evaluación para programas, proyectos y material educativo*, Joint Committee on Standards for Educational Evaluation, México, 1988.

INVESTIGACIÓ EDUCATIVA

- BLAXTER, L., HUGHES, C., TIGHT, M., *Cómo se hace una investigación*, Gedisa, Barcelona, 2000.
- FLICK, U., *Introducción a la investigación cualitativa*, Morata, Madrid, 2004.
- GOETZ, J.P., LeCOMPTE, M.D., *Etnografía y diseño cualitativo en investigación educativa*, Morata, Madrid, 1988.
- HERNÁNDEZ SAMPIERI, R., FERNÁNDEZ COLLADO, C., BAPTISTA LUCIO, P., *Metodología de la investigación*, McGraw-Hill, México, 2003.
- *Institut de Ciències de l'Educació* [Internet], Universitat de Barcelona, disponible en: <http://www.ub.edu/ice/index4.htm> [Consulta: 10 set. 2007].
- KERLINGER, F.N., *Investigación del comportamiento: técnicas y metodología*, Interamericana, México, 1975.
- MAYKUT, P., MOREHOUSE, R., *Beginning qualitative research*, The Falmer Press, Londres, 1994.
- *Resumen del Informe jóvenes españoles 2005* [en línea], Fundación Santa Maria, Madrid, disponible en: http://www.profes.net/rep_documentos/Noticias/Resumen_Jovenes_Espanoles_2005.pdf [Consulta: 10 set. 2007].
- *Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya* [Internet], Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació, "Cercador de llicències d'estudis", disponible en: <http://phobos.xtec.net/sgfprp/entrada.php> [Consulta: 10 set. 2007].

- *Xarxa telemàtica educativa de Catalunya* [Internet], Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació, "Mediateca dels centres de recursos pedagògics", disponible en: http://www.xtec.net/cgi/mediateca_crp [Consulta: 9 set. 2007].

TEMES RELACIONATS PER A APROFUNDIR

- ALI, A., GANUZA, J., *Internet en la educación*, Anaya Multimedia, Barcelona, 1997.
- AREA, M. (coord), *Educación en la sociedad de la información*, Desclée de Brouwer, Bilbao, 2001.
- BILBENY, N., *Aproximación a la ética*, Ariel, Barcelona, 1992.
- BISQUERRA ALZINA, R., *Educación emocional y bienestar*, Ciss-Praxis, Barcelona, 2000.
- BOLADERAS, M., *Libertad y tolerancia. Éticas para sociedades abiertas*, Publicaciones de la Universidad de Barcelona, Barcelona, 1993.
- BUXARRAIS, M.R. (et al.), *L'interculturalisme en el currículum. El racisme*, Rosa Sensat, Barcelona, 1991.
- CAMPS, V., *Los valores de la educación*, Alauda, Madrid, 1993.
- CASAS, F. (dir.), AMORÓS, P., BUXARRAIS, M.R., *La influencia de las tecnologías de la información i comunicació en la vida dels nois i noies de 12 a 16 anys* [en línia], Col. Monogràfics num.3, CIIMU, Barcelona, 2002, disponible en: http://www.ciimu.org/uploads/20061020/influencia_TIC.pdf [Consulta: 10 set. 2007].
- CASTILLO, F. del, "Análisis de los problemas actuales de la familia", dins *Una sociedad compartida. Encuentros Intergeneracionales*[en línea], Copema, Madrid, 2005, p. 145, disponible en: <http://www.imsersomayores.csic.es/documentos/documentos/copema-encuentros-01.pdf> [Consulta: 19 set. 2007].
- CORTINA, A. (dir.), *10 palabras clave en ética*, Verbo Divino, Navarra, 1994.
- CORTINA, A., *Ética mínima. Introducción a la filosofía práctica*, Tecnos, Madrid, 1986.
- DIEZ DE LA CORTINA MONTEMAYOR, E., *Cibernous* [Internet], 2002, "Sigmund Freud. Semblanza filosófica", disponible en: <http://www.cibernous.com/autores/freud/teoria/biografia.html> [Consulta: 8 set. 2007].
- España, Proyecto de Ley Orgánica de Educación, *Boletín Oficial de las Cortes Generales*, Congreso de los Diputados, 20 de abril de 2006, Serie A. n.º. 46-16, pp. 949-1012, disponible en: http://www.mec.es/mecd/gabipren/documentos/loe_final.pdf [Consulta: 12 set. 2007].
- *Guías para enseñanzas medias* [Internet], Wolters Kluwer Educación, disponible en: <http://www.guiaspraxis.com> [Consulta: 10 set. 2007].
- GOLEMAN, D., *La práctica de la inteligencia emocional*, Kairós, Barcelona, 1999.
- KOHLBERG, L., *Psicología del desarrollo moral*, Desclée de Brouwer, Bilbao, 1992.
- *Institut d'Infància i Món Urbà (CIIMU)* [Internet], Barcelona, 2006, disponible en: <http://www.ciimu.org/> [Consulta: 12 set. 2007].
- NOGUÉS, R.M., *Sexo, cerebro y género. Diferencias y horizonte de igualdad*, Paidós - Fundació Vidal i Barraquer, Barcelona, 2003.
- POSTMAN, N., *Divertim-nos fins a morir*, Llibres de l'Índex, Barcelona, 1993.
- RUBIO, A., AYMAR, J., FORCADA, J., *Nuevas Tecnologías: cómo nos afecta Internet* [en línia], RIIAL, 1996, disponible en: http://www.riial.org/nuevas_tec_01.htm [Consulta: 10 set. 2007].
- SALMURRI, F., *Libertad emocional. Estrategias para educar las emociones*, Paidós, Barcelona, 2004.
- SAVATER, F., *Ética para Amador*, Ariel, Barcelona, 1991.

- TEDESCO, J.C., "Los pilares de la educación del futuro", dins *Debates de educación* [ponencia en línia], Fundación Jaume Bofill – UOC, Barcelona, 2003, disponible en: <http://www.uoc.edu/dt/20367/index.html> [Consulta: 10 set. 2007].
- TOBRAS, J.E., LANDER, F., *Educar adolescentes con inteligencia emocional*, Plaza Janés, 2000.

LLICÈNCIES D'ESTUDIS CONSULTADES

- CARO BLANCO, C., *Relacions afectivoamoroses a l'adolescència. Elements per a una intervenció preventiva de la violència de gènere*, Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, Barcelona, 2006.
- JIMENO FERNÁNDEZ, A., *Aprofitament de les noves tecnologies de la informació (TIC) com a eina per a l'ensenyament de les ciències a l'ESO i al Batxillerat*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, Barcelona, 2004.
- JIMENO FERNÁNDEZ, E., *Masculinitats (elaboració d'una pàgina web amb materials i activitats interdisciplinàries sobre la identitat masculina i la prevenció dels conflictes de gènere)*, Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, Barcelona, 2006.
- MARÍAS, I., *Del biologicisme a una educació sexoafectiva basada en l'entorn cultural*, Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, Barcelona, 2000.
- PACHÉS LEAL, M., *Per una millora de la pràctica docent i de l'aprenentatge de la reproducció humana en adolescents*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, Barcelona, 2002.
- SAVALL DOMINGO, M.A., *Els hàbits de salut en els joves 12-18. L'anàlisi de l'estat de salut com a eina de prevenció i educació en valors*, Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, Barcelona, 2004.
- SUBÍAS DE LA FUENTE, R., *Aprendre a estimar sense prejudicis. Eines i materials curriculars per a l'educació afectiva i sexual*, Generalitat de Catalunya. Departament d'Ensenyament, Barcelona, 2005.

Es pot trobar més informació d'elles a: *Xarxa Telemàtica Educativa de Catalunya* [Internet], Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació, "Cercador de llicències d'estudis", disponible en: <http://phobos.xtec.net/sgfprp/entrada.php> [Consulta: 10 set. 2007].